

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

**GAYRİ ASKERİ STATÜDE BULUNAN EGE ADALARININ
SİLAHLANDIRILMASININ, 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR
HUKUKU SÖZLEŞMESİ MADDE 60 (ESASLI İHLAL)
KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

AHMET TUNAHAN ALTINTAŞ

İstanbul, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

**GAYRİ ASKERİ STATÜDE BULUNAN EGE ADALARININ
SİLAHLANDIRILMASININ, 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR
HUKUKU SÖZLEŞMESİ MADDE 60 (ESASLI İHLAL)
KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

AHMET TUNAHAN ALTINTAŞ

Danışman: DOÇ.DR. HAKKI HAKAN ERKİNER

İstanbul, 2023

ÖZET

GAYRİ ASKERİ STATÜDE BULUNAN EGE ADALARININ SİLAHLANDIRILMASININ, 1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ MADDE 60 (ESASLI İHLAL) KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkler, tarih boyunca Ege Denizi ve adalar üzerindeki hak ve menfaatlerinden vazgeçmek istemedikleri için, Osmanlı Devleti'nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Yunanistan arasında Ege sorunları baş göstermiştir. Bu sorunlardan birisi gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması ve askerleştirilmesi sorunudur. Bu sorunun temellerine inilirken, adaların tarih boyunca egemenlik devirlerinin incelenmesinin yanında, Ege Adaları'nın egemenlik devri sorununun uluslararası alanda görüşülmeye başlandığı konferanslar ve sonucunda imzalanan sözleşmelerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. 1913 Londra Antlaşması, 1913 Atina Antlaşması ve 1914 yılına ait Altı Büyük Devlet Kararı, bu sözleşmelerin başında gelmektedir. Bu sözleşmeler ve özellikle Altı Büyük Devlet Kararı ile Ege Adaları'nın egemenliği Yunanistan'a devredilirken, adalara gayri askeri statü getirilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 12 ve 13. maddeleri ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddelerinde, bu sözleşmeler ve Altı Büyük Devlet Kararı teyit edilerek, adaların gayri askeri statüsü düzenlemiştir. 1947 Paris Barış Antlaşması ile İtalya'dan Yunanistan'a devredilen adalara, aynı sözleşmenin 14. maddesi ile gayri askeri statü getirilmiştir. Bu sözleşmeler ile asker ve silahtan arındırılan Ege Adaları'nın gayri askeri statüsünün kalktığını ileri süren Yunanistan, egemenlik sahibi olduğu adalarının bu yükümlülüğünü ihlal etmektedir. Bu sorun, çalışmada antlaşmalar hukuku bağlamında değerlendirilmiştir. Antlaşmalar hukukunda bir antlaşmanın ihlali ve esaslı ihlal kavramları, uluslararası örf ve adet hukuku kurallarında yer alırken, kodifiye edildikten sonra da Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenmiştir. 60. maddede, esaslı ihlalin tanımı yapılmış ve çok taraflı antlaşmalarda ihlalden özel olarak etkilenen tarafa bazı haklar verilmiştir. Uluslararası hukukta devletin sorumluluğuna başvurma hakkının yanında, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı esaslı ihlale başvurma hakkının olduğu kabul edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ege Denizi, Ada, Silahlandırma, Gayri Askeri Statü, Antlaşma, Esaslı İhlal

ABSTRACT

THE ASSESSMENT OF THE ARMAMENT OF THE AEGEAN ISLANDS, WHICH HAVE A NON-MILITARY STATUS, UNDER ARTICLE 60 (FUNDAMENTAL BREACH) OF THE 1969 VIENNA CONVENTION ON THE LAW OF TREATIES

Since the Turks did not want to give up their rights and interests over the Aegean Sea and the islands throughout history, Aegean problems have arisen between the Republic of Turkey, which was established after the Ottoman Empire, and Greece. One of these problems is the armament and militarisation of the Aegean Islands, which have a non-military status. While delving into the roots of this problem, it is necessary to analyse the transfer of sovereignty of the islands throughout history, as well as the conferences where the question of the transfer of sovereignty of the Aegean Islands was discussed in the international arena and the conventions signed as a result. The 1913 Treaty of London, the 1913 Treaty of Athens and the 1914 Decision of Six Powers are the most important of these conventions. With these conventions and especially the 1914 Decision of Six Powers the sovereignty of the Aegean Islands was transferred to Greece, while the islands were given a non-military status. Articles 12 and 13 of the Lausanne Peace Treaty and Articles 4 and 6 of the Lausanne Straits Convention confirmed these conventions and the Six State Decision and regulated the non-military status of the islands. With the 1947 Paris Peace Treaty, the islands transferred from Italy to Greece were given a non-militarised status by Article 14 of the same treaty. With these conventions Greece, which claims that the non-military status of the Aegean Islands, which were demilitarized and deweaponized, has expired, violates this obligation of its sovereign islands. This issue is analysed in the context of the law of treaties. In the law of treaties, the concepts of breach of a treaty and fundamental breach are found in the rules of customary international law, and after being codified, they are regulated in Article 60 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. Article 60 defines fundamental breach and grants certain rights to the party specifically affected by the breach in multilateral treaties. In addition to the right to invoke state responsibility under international law, it should be recognised that Turkey has the right to invoke a fundamental breach against Greece.

Keywords: Aegean Sea, The Island, Weaponisation, Non-Militarised Status, Treaty, Fundamental Breach

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli fikir ve önerileriyle bana yol gösteren Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın her aşamasında desteklerini hiç esirgemeyen başta annem, babam ve kardeşlerim olmak üzere sevdiklerime ve arkadaşlarıma, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımını esirgemeyen kıymetli dostum Öğretmen Üsteğmen Aytul BAĞLIOĞLU'na, ayrıca çalışmam boyunca beni motive eden Büşra YILMAZER'e ve Deniz Harp Okulu'ndaki amirlerim ile öğretim elemanı diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Tunahan ALTINTAŞ

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
EGE ADALARININ COĞRAFİ KONUMU, EGEMENLİK BAĞLAMINDA TARİHSEL SÜRECİ VE ADALARA ANTLAŞMALARLA GETİRİLEN GAYRİ ASKERİ STATÜ.....	4
1. Ada Kavramı ve Uluslararası Hukuktaki Tanımı.....	4
2. Ege Denizi, Ege Adaları ve Önemi	5
2.1. Kuzey Sporad Adaları	8
2.2. Kiklat Adaları.....	8
2.3. Boğazönü Adaları.....	8
2.4. Saruhan Adaları.....	9
2.5. Menteşe Adaları	9
3. Ege Adaları Üzerinde Tarihsel Süreç İçerisinde Egemenlik.....	11
3.1. Türklerden Önce Ege Adalarının Egemenlik Durumu.....	11
3.2. Türk-Osmanlı Dönemi Ege Adalarının Egemenlik Durumu	12
3.3. Yunan ve Yunanistan Kavramları	17
3.4. Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu.....	22
3.5. Uşi Antlaşması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu	30
3.6. Balkan Savaşları ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu.....	32

3.7. Birinci Dünya Savaşı, Sevr Antlaşması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu	36
3.8. Lozan Barış Antlaşması'na Göre Ege Adalarının Egemenlik Durumu	39
3.9. 4 Ocak 1932 Tarihli Türkiye-İtalya Sözleşmesi ve 28 Aralık 1932 Tarihli Türkiye-İtalya Mutabakat Zaptı	47
3.10. 10 Şubat 1947 Tarihli Paris Antlaşması ve Ege Adalarının Egemenlik Durumu	50
4. Doğu Ege Adalarına Antlaşmalarla Getirilen Gayri Askeri Statü	55
4.1. Gayri Askeri Statü ve Silahsızlandırma Kavramları	58
4.2. Boğazönü Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü.....	59
4.3. Saruhan Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü.....	67
4.4. Menteşe Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü	68
5. Yunanistan'ın Uluslararası Antlaşmalara Aykırı Şekilde Ege Adalarını Silahlandırması... 69	
5.1. Ege Adaları'nın Silahlandırılması Nedeniyle Türkiye'nin Yunanistan'a Gönderdiği Protesto Notaları.....	70
5.2. Yunanistan'ın Ege Adaları'nı Silahlandırmasında Gerekçe Gösterdiği Argümanlar	71
5.3. Yunanistan'ın Ege Adaları'nı Silahlandırmasının Uluslararası Hukuka ve Antlaşmalara Aykırılığı.....	72
5.4. Yunanistan'ın Ege Adaları'nda Gerçekleştirdiği Bazı Askeri Faaliyetler	73
5.5. Türkiye ve Yunanistan Tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne Yazılan Mektuplar	76
5.6. Gayri Askeri Statünün İhlali ile Doğu Ege Adaları'nın Egemenliği Arasındaki İlişki.....	81
İKİNCİ BÖLÜM.....	83
1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ MADDE 60 KAPSAMINDA ESASLI İHLAL KAVRAMI VE GAYRİ ASKERİ STATÜDEKİ EGE ADALARININ ESASLI İHLAL KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	83
1. Antlaşmalar Hukukuna Dair Temel Kavramlar	83
2. Esaslı İhlal	88
2.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Öncesi Esaslı İhlal Kavramı	92
2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonunda Esaslı İhlal Kavramı	94

2.3. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne Göre Esaslı İhlal Kavramı	97
2.3.1. Bir Antlaşmanın Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin Tasvip Etmediği Bir Şekilde İnkâr Edilmesi	97
2.3.2. Bir Antlaşmanın Konu veya Amacının Gerçekleştirilmesi İçin Elzem Olan Asli Nitelikteki Bir Hükmünün İhlal Edilmesi	98
2.3.3. İhlal Kavramının Devletin Uluslararası Sorumluluğu Kapsamında Değerlendirilmesi	101
2.3.3.1. İhlalin Varlığı	101
2.3.3.2. İhlalin Zamana Yayılması	102
2.3.3.3. İhlalin Bileşik Davranışla Meydana Gelmesi.....	102
2.3.3.4. İhlalin Devlet Tarafından Gerçekleştirilmesi	103
2.3.3.5. İhlalin Devletin Organları Tarafından Gerçekleştirilmesi	104
2.3.3.6. Zarar Unsuru	104
2.3.3.7. Zarar Gören (Mağdur) Devlet	105
2.3.3.8. Zarar Gören (Mağdur) Devlet Tarafından Sorumluluğa Başvurulması	106
2.3.3.9. İhlalci Devletin Onarım Yükümlülüğü	108
2.3.3.10. İhlalci Devletin İhlal Ettiği Yükümlülüğü Yerine Getirme Ödevinin Devam Etmesi	109
2.3.3.11. İhlalci Devletin İhlale Son Verme ve İhlali Yinelememe Yükümlülüğü.....	109
2.3.3.12. İhlale Uğrayan Devlet Tarafından Karşı Önlemlere Başvurulması	110
2.4. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması.....	112
2.4.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Öncesi Düzenlemeler	112
2.4.2. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi Çalışmaları	113
2.4.3. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne Göre Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi.....	118
2.4.4. İki Taraflı Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi	119
2.4.5. Çok Taraflı Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi.....	120

2.4.6. Antlaşmaların Kısmi Sona Erdirilmesi veya Kısmi Askıya Alınması	122
2.4.7. Antlaşmaların Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasının Şartları ve Devletin Uluslararası Sorumluluğuna Göre Sınırları	123
2.4.7.1. İhlalin Tanımı	123
2.4.7.2. Rıza Unsuru	124
2.4.7.3. Meşru Müdafaa Unsuru	125
2.4.7.4. Karşı Önlemler Unsuru	125
2.4.7.5. Mücbir Sebep Unsuru	126
2.4.7.6. Zaruret Hali Unsuru	127
2.4.7.7. Karşı Önlemlerde Orantılılık İlkesi	127
2.4.7.8. Süre Unsuru	128
2.4.7.9. Askıya Alma ve Sona Erdirme Hakkının Kaybedilmesi	128
2.4.7.10. İhlale Uğrayan Devletin Kusuru	130
2.5. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasında Usul ve Uygulama	130
2.6. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasının Sonuçları	138
2.7. Gayri Askeri Statüdeki Ege Adalarının Esaslı İhlal Kapsamında Değerlendirilmesi	141
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	155

KISALTMALAR

1958 CKBBS	: 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi
1982 BMDHS	: 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
İHA	: İnsansız Hava Aracı
M.Ö.	: Milattan önce
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
NATO	: Kuzey Atlantik Savunma Paktı
NAVTEX	: Navigational Telex
NOTAM	: Notice To Airmen
s.	: sayfa
TACAN	: Tactical Air Navigation System
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCG	: Türkiye Cumhuriyeti Gemisi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
vd.	: ve diğer

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ege Denizi Ada Grupları

Şekil 2: Adalar (Ege) Denizi'nde Ada Gruplarını ve İsimlerini Gösterir Harita

Şekil 3: 28 Aralık 1932 Tarihli Türk-İtalyan Görüşme Tutanağına Göre Sözde Sınırları Gösterir Harita

Şekil 4: 4 Ocak 1932 Tarihli Sözleşme'ye Göre Sınırları Gösterir Harita

Şekil 5: Adalar (Ege) Denizi'nde Gayri Askeri Statüdeki Ada Gruplarını Gösterir Harita

GİRİŞ

Yunanistan günümüzde Ege Denizi'ni bir Yunan denizi haline getirmeye yönelik çabalarda bulunmaktadır. Ege Denizi'nde kendi egemenliğindeki adalarda Türkiye'yi tehdit edecek faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerinden birisi de Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması ile Ege Adalarına getirilen gayri askeri statünün ihlal edilerek adaların silahlandırılması ve askerileştirilmesidir. Türk-Yunan Ege sorunları arasında yer alan bu durum Doğu Ege Adaları'nın silahsızlandırılmış statülerinin ihlali olarak da isimlendirilmektedir.

Türkiye Ege Adalarının silahsızlandırılmış statüsünün devam ettiğini, Yunanistan tarafından gerçekleştirilen ihlalleri kabul etmediğini her fırsatta dile getirmiştir. Yunanistan'ın Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması ile kendisine getirilen yükümlülükler uymasını istemiştir. Bu yüzden Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege sorunlarından birisi olan gayri askeri statüdeki Doğu Ege Adalarının silahlandırılması sorunu araştırmaya değer görülmüş ve çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Gayri askeri statüdeki Ege adalarının silahlandırılması sorununun köküne inebilmek için, Ege Adalarının coğrafi konumuna, adalarda tarihsel süreç boyunca hangi uygarlıkların egemenlik sahibi olduğuna değinilmiştir. Türklerin Anadolu topraklarına geldikten sonra, Ege Adalarıyla tanışma süreci ve adalarda egemenlik kurma mücadelesi bu noktada önemli rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih hareketleri ile bugünkü Yunanistan toprakları, Mora yarımadası, Ege Denizi ve Ege Adaları'nın egemenlik ve idaresi Türklere geçmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde, özellikle milliyetçilik akımları ile birlikte Yunanlıların bağımsızlık süreci başlamıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Ege Denizi ve adalarında hakimiyet dengesi değişmeye başlamıştır. Bir yandan da Osmanlı ve İtalya arasında yaşanan Trablusgarp Savaşı ile birlikte Ege Denizi ve adalarında İtalya'nın da etkisi söz konusu olmuştur. Balkan Savaşları ile diğer Balkan Devletleri ile birlikte Yunanistan, Ege Denizi ve adalarında hakimiyet alanını genişletmiştir. Ege Denizi ve Ege Adalarının egemenlik sorunu uluslararası alana taşınmış ve Altı Büyük Devletin Kararlarıyla adaların büyük bir çoğunluğu Yunanistan'a verilmiştir. Ardından yaşanan Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yenilen Osmanlı Devleti, Ege Adaları'ndaki hakimiyetini tamamen kaybetmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı ile yeniden bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Barış Konferansı'ndaki gündemini oluşturan meselelerin başında Ege Adaları gelmiştir.

Lozan Barış Konferansı'nda Ege Adaları meselesi uzun tartışmalara sebebiyet vermiş olup, sonucunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile birlikte, Ege Adaları'ndan Menteşe Adaları (Oniki Ada) İtalya'ya, diğer Ege Adalarının büyük bir çoğunluğu Yunanistan'a bırakılmıştır. Saruhan

Adaları'na, antlaşmanın 13. maddesiyle gayri askeri statü getirilmiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddeleri ile Boğazönü Adaları'na gayri askeri statü getirilmiştir. Bu adaların egemenliği Yunanistan'a verilirken 1914 yılındaki Altı Büyük Devlet Kararına da atıf yapılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesiyle de Menteşe Adaları (Oniki Ada), İtalya'ya devredilmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile İtalya'ya devredilen Menteşe Adaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gayri askeri statüye sahip olmaları ve öyle kalmaları şartıyla Yunanistan'a devredilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla çalışmanın birinci bölümü bu tarihsel sürece ayrılmıştır. Birinci bölümde hukuki kaynakların yanında Ege Denizi ve adaların tarihi sürecini anlatan kaynaklardan yararlanılmıştır. Gerek hukuki kaynaklarda gerekse konuyu tarihsel açıdan değerlendiren kaynaklarda gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorunu, Ege Sorunlarının bir alt başlığı olarak değerlendirilmiştir. Gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorunu, Yunanistan'ın gayri askeri statüyü ortaya koyan antlaşmaları ihlal etmesi nedeniyle ortaya çıktığı için, soruna antlaşmalar hukuku ve antlaşmalar hukukunda ihlal ve sonuçları ile çözüm aranmıştır.

Antlaşmalar hukukunun kaynağını uluslararası örf ve adet hukuku kuralları oluşturmaktadır. Antlaşmalar hukukuna dair bu örf ve adet kuralları kodifiye edilerek 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi düzenlenmiştir. Sözleşmenin 60. maddesinde antlaşmaların esaslı ihlali ve bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi ve askıya alınması düzenlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle uluslararası hukukun asli kaynaklarından biri olan antlaşmalar ve antlaşmalar hukukuna dair temel kavramlar incelenmiştir. Antlaşmalar hukukunun kodifiye edilmesi sırasında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları ve 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin oluşum sürecine değinilmiştir.

Gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorunu sözleşmenin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal kavramı üzerinden değerlendirileceği için, esaslı ihlal kavramı ve uluslararası hukuktaki önemi incelenmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun antlaşmalar hukukundaki çalışmalarından önce esaslı ihlal kavramının hangi uluslararası hukuk metinlerinde ifade edildiği, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun antlaşmalar hukuku çalışmalarında raportör olarak görev alan Fitzmaurice ve Waldock'un hazırladığı raporlar incelenmiştir. Hazırlanan raporlardaki antlaşmaların esaslı ihlali taslak maddelerinin Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinin oluşturulmasına olan yansımaları incelenmiştir. 60. maddenin 3. fıkrası antlaşmaların esaslı ihlalinin tanımını yapmaktadır. 60. maddenin 1. fıkrası iki taraflı antlaşmaların, 2. fıkrası ise çok taraflı antlaşmaların esaslı ihlal kapsamında sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması haklarını düzenlemiştir.

60. madde kapsamında bir antlaşmanın esaslı ihlal sebebiyle sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınmasında hangi usul kurallarının uygulanması gerektiği ve esaslı ihlal sebebiyle sona erdirme

veya askıya alma hakkının kullanılmasının sonuçları araştırılmıştır. Konu antlaşmalar hukukunda esaslı ihlal kapsamında değerlendirilirken uluslararası hukukta devletin sorumluluğu çerçevesinde de incelenmiştir.

Gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması ve askerileştirilmesi sorunu, Yunanistan'ın çok taraflı antlaşmalardan Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması'nın hükümlerini ihlal etmesi nedeniyle ortaya çıktığı için, çalışmanın değerlendirme, sonuç ve öneriler kısmında Türkiye'nin Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlale başvurma hakkının olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı, Yunanistan tarafından antlaşmalarla getirilen gayri askeri statüye uyma yükümlülüğünün ihlal edilmesinin, uluslararası hukukta, antlaşmalar hukuku ve devletin sorumluluğu alanlarında sonuçları olduğunu ortaya koymaktır.

Literatürde gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorunuyla ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğu, soruna çözüm önerisinde bulunurken Türkiye ve Yunanistan'ın tezleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorunu ve esaslı ihlal konularının birlikte değerlendirildiği çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Çalışmada, gayri askeri statüdeki adaların silahlandırılması sorununun esaslı ihlal kapsamında ayrıntılı olarak değerlendirilmesi, çalışmayı farklı ve özgün kılan özelliklerden biridir. Ayrıca çalışma, adaların silahlandırılması sorununa farklı bir bakış açısı getirerek, antlaşmalar hukukunda yer alan esaslı ihlale başvurulması ve antlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması hakkının kullanılmasınun, Türkiye'nin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik savunduğu tezleri içerisinde yer alabilecek olması nedeniyle önem arz etmektedir. Çalışma konusunun seçilme nedenleri olan bütün bu yönleriyle, çalışmanın literatüre ek bir katkı sağlaması temenni edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE ADALARININ COĞRAFİ KONUMU, EGEMENLİK BAĞLAMINDA TARİHSEL SÜRECİ VE ADALARA ANTLAŞMALARLA GETİRİLEN GAYRİ ASKERİ STATÜ

1. Ada Kavramı ve Uluslararası Hukuktaki Tanımı

Hukuki açıdan adaların öneminin anlaşılması, yakın yüzyıllara rastlamaktadır. Ülkeler, üzerinde egemenlik iddia ettikleri yeni deniz alanlarını talep ettikçe ve mevcut deniz alanlarını da genişlettikçe, “terra nullius¹” un tükenmesiyle birlikte adaların önemi her geçen gün artmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda adalar, uluslararası hukukun gelişmesine paralel olarak çeşitli uluslararası hukuk metinlerinde yer bulmaya başlamıştır. Uluslararası hukukta ada tanımına ilk kez 1930 La Haye Uluslararası Hukuk Kodifikasyonu Konferansı’nın, II. Komisyona bağlı II. Alt Komisyonunda yer verilmiştir. Karasularının genişliği konularını inceleyen bu rapor bağlayıcılık kazanamamıştır. 1930’daki tanıma göre “ada, sürekli bir şekilde su çizgisinin üstünde kalan ve etrafı su ile çevrili kara parçasıdır.” 1930 La Haye Konferansı’ndaki tanımın yanında, deniz hukukçusu Gilbert Gidel, ada kavramının unsurlarından bahsetmektedir. Gidel’e göre ada kavramının unsurları arasında şunlar vardır: Bir kara parçasının su ile çevrili olması, bu kara parçasının devamlı bir şekilde med hattının üzerinde yer alması ve bu kara parçasının doğal şartlarının insan yaşamına olanak vermesi gerekir. Gidel’in yaptığı ada tanımında 1930’daki tanımdan farklı olarak, adadaki doğal ortamın insan yaşamına uygun olması şartının getirildiği görülmektedir. Uluslararası hukukta ada kavramına ilişkin 1930’dan sonra bir diğer tanım, 1956 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun, uluslararası deniz hukukuna ilişkin taslak maddeler çalışmasının 10. maddesinde yapılmıştır. Bu tanıma göre, “ada, etrafı sularla çevrili, devamlı bir şekilde med hattının üzerinde kalan bir kara parçasıdır.” Ayrıca bu tanıma göre cezir zamanında su üzerinde kalan yükseltiler ve hatta bu yükseltiler üzerinde tesis inşa edilse bile bu inşa edilen tesisler, yine kıta sahanlığının işletilmesinde kullanılan tesisler de su üzerinde kalsa bile ada kabul edilmeyecektir (Çamyamaç 2004: 4-5).

1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi’nin (1958 CKBBS) 10/1. maddesinde, 1930’daki tanımdan biraz daha farklı bir tanım yapılmıştır. 1958’deki tanıma göre, “ada, suların en çok

---

¹ Terra nullius, "sahibi olmayan bölge" anlamına gelen bir terimdir. Uluslararası hukukta, üzerinde yaşanabilen ancak bir devlete ait olmayan, yani toprağın kimseye ait olmadığı bir alanı tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Çelikkol, Karabel: 21).

yükseldiği zaman açıkta kalan, etrafı sularla çevrili bir doğal kara parçasıdır.” 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ndeki (1982 BMDHS) ada tanımı, 1958’deki tanımın aynısıdır. Bu konferans ve sözleşmelerdeki ada tanımları da dikkate alındığında, günümüzde uygulanan hukuk belgelerinde ada tanımı dört temel unsura dayandırılmaktadır: i) kara parçası olması, ii) doğal oluşumlu olması, iii) etrafının sularla çevrili olması, iv) suların yükseldiği zamanda su üstünde kalmasıdır (Pazarcı 2015: 256-257).

2. Ege Denizi, Ege Adaları ve Önemi

Bugün Ege Denizi’ni adlandırmak için kullandığımız “Ege” kelimesi, tartışmalı olmakla beraber, Yunan mitolojisinde ismi Aigeus, Aegeus veya Egee olan bir kraldan gelmektedir. Türkler ise Ege Denizi için, üzerinde bulunan adaların çok olması ve kullandıkları “Cezayir-i Bahri Sefid” tabiri ile birlikte “adalar denizi” ifadesini kullanmışlardır. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde yazılan birkaç eserde bu deniz, Adalar Denizi olarak geçse de daha sonraları Türkiye’de Ege Denizi adı kullanılmaya başlanmıştır (Başeren 2006: 1-2).

Ege Denizi mevki olarak, kuzeyinde Doğu Makedonya’nın güney kıyıları ve Trakya, güneyinde Rodos ve Girit adaları, doğusunda Anadolu’nun batı kıyıları ve batısında Tesalya ve Mora Yarımadası’nın doğu kıyıları bulunacak şekilde çevrelenen bir su alanıdır. Ege Denizi, Akdeniz ile Karadeniz’i birbirine bağlayan, üzerinde büyüklü küçüklü 3000’e yakın ada, adacık ve kayalık barındıran ve Anadolu-Yunanistan Yarımadalarının arasındaki bir yarı kapalı deniz²dir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 1).

Sahip olduğu İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile uluslararası denizlerden olan Karadeniz ve Akdeniz’in birbirine bağlanmasında köprü görevi gören ülke Türkiye’dir. Türkiye için hem bu bağlantının sağlanması, hem iç hem de uluslararası ticaret için önemli su yollarından biri de Ege Denizi’dir. Türkiye’de dış ticaretin yaklaşık % 90’ı deniz yolu ile yapılmaktadır. Ege Denizi, Türkiye’nin en önemli sanayi bölgesi olan Marmara Bölgesi’ni ve sahillerini, Karadeniz sahilleri ile birlikte Akdeniz sahillerine ve açık denize bağlamaktadır. Bu sebeple, Türkiye’nin Karadeniz, Marmara ve Ege limanlarına bağlı deniz ticaretinin % 75’i de Ege Denizi üzerinden gerçekleşmektedir. Yine Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu petrolün % 75’i de Ege Denizi üzerinden gelmektedir. Bunların dışında, Rusya ve Karadeniz’e kıyıdaş olan diğer devletlerin Türk boğazları ve açık denizler üzerinden diğer dünya devletleri ile yaptıkları deniz ticaretinde, Orta Asya petrolünün dünya pazarına taşınmasında,

---

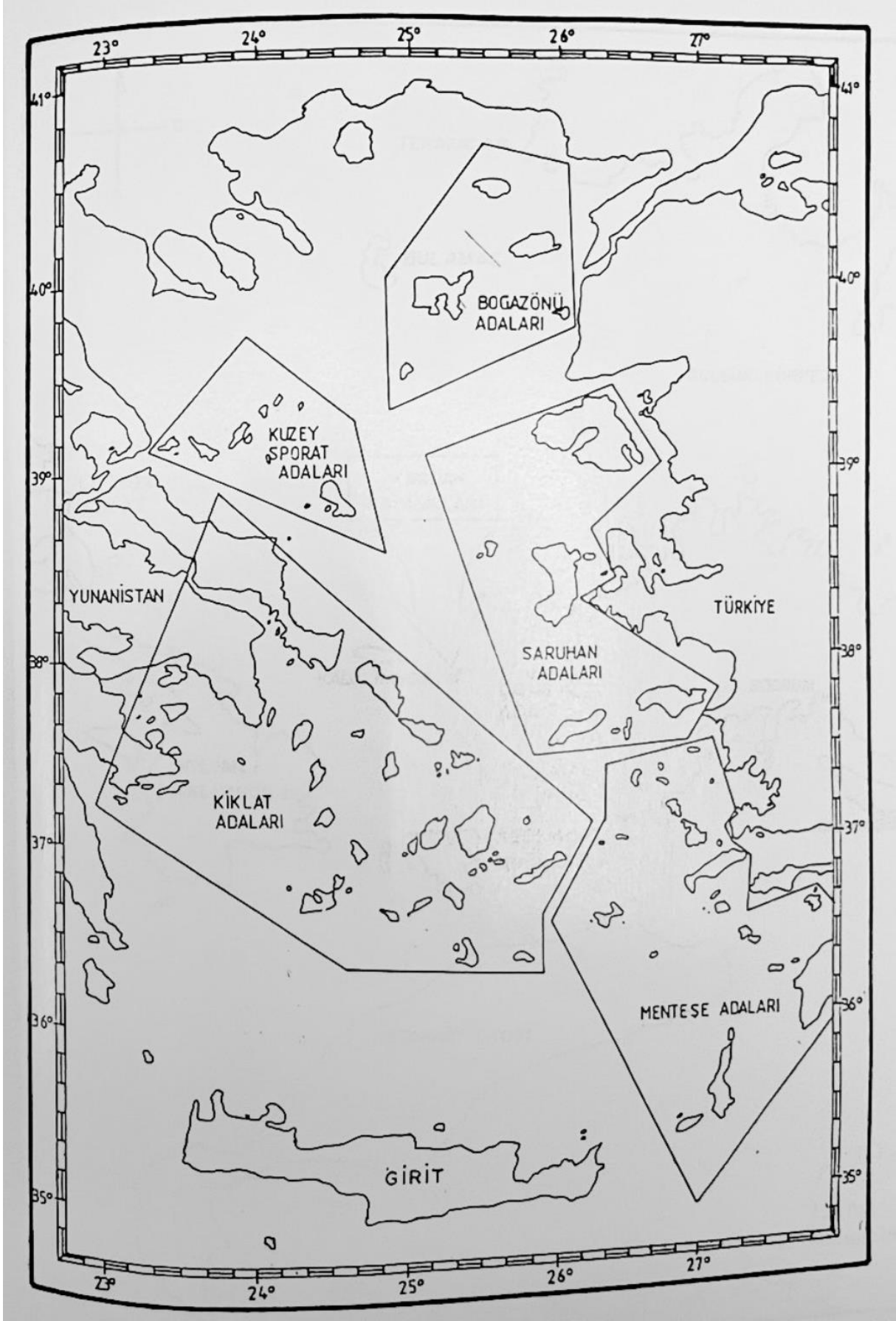
² 1982 BMDHS’nin 122. maddesine göre, Bu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda, "kapalı veya yarı kapalı deniz" iki veya daha fazla Devlet tarafından çevrelenen ve dar bir çıkışla başka bir denize veya okyanusa bağlanan veya tamamen veya esas olarak iki veya daha fazla kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, havza veya deniz anlamına gelir. (https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part9.htm), (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

Ege Denizi yine önem taşıyan bir su yoludur. Önemli bir su yolu olmasının yanında Ege Denizi, üzerinde bulundurduğu ada, adacık ve kayalıklarla beraber Türkiye için, siyasi, iktisadi, coğrafi, askeri, hava ulaşımı, jeopolitik ve stratejik bakımdan, balıkçılık vd. ekonomik faaliyetler bakımından ve kıyı devletlerinin kıta sahanlığı haklarını kullanmaları kapsamında hidrokarbon kaynaklarının zenginliği unsurlarını barındırması bakımından da önemlidir (Başeren 2006: 2-3; Kurumahmut 1998: 22).

Genel fiziki coğrafyasına bakıldığında Ege Denizi, Balkan yarımadasının doğu kıyıları ile Anadolu yarımadasının batı kıyıları arasında kuzey-güney hattında uzanan bir denizdir. Güneyinde bulunan Rodos, Kerpe, Kaşot, Girit ve Çuha adaları ile Akdeniz'den ayrılır. Akdeniz'in kuzey istikametindeki uzantısı olan Ege Denizi'nin konumu; 35-41 derece kuzey paralelleri ile 23-28 derece doğu meridyenleri arasındadır (Kurumahmut 1998: 2). Kuzeyde Saros Körfezi ile güneyde Girit Adası'nın arasındaki bölgede yaklaşık 214.000 km²'lik deniz alanından ibaret olan Ege Denizi'ni, bazı coğrafyacılar Kuzey ve Güney Ege Denizi şeklinde ikiye ayırmaktadırlar. Anadolu sahillerine yakın olan İkaria, Sisam ve Eğriboz ile Andros, Tinos adalarının kuzeyini Kuzey Ege, bu adaların güneyini Güney Ege Denizi şeklinde adlandırmışlardır. Haritalarda, Ege Denizi'nde bulunan yaklaşık 3000 adanın 1000'e yakın kadarı gösterilmektedir. Ege Denizi'nde bulunan yaklaşık 3049 tane ada Yunanistan'a, 60 tane ada Türkiye'ye aittir (Çomak 1996: 3-8; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 1).

Ege Denizi üzerinde bulunan adaları; stratejik ve jeopolitik önemleri, genel coğrafi konumları, Ege Denizi üzerinde statü tayin eden antlaşmalar ve tarih boyunca egemenlik devirleri de dikkate alınarak beş bölgeye ayırmak mümkündür. Bunlar: Kuzey Sporad Adaları, Kiklad Adaları, Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları ve Menteşe Adaları'dır. Ege Denizi'nin en güneyinde yer alan ve bu sayılan beş grup adanın dışında kalan Girit Adası ve çevresindeki adalar ise Güney Ege Adaları olarak adlandırılabilir (Biol 2002: 10).

Çalışmada anlatılacağı üzere gayri askeri statüde olması gereken ve Türkiye ile Yunanistan arasında henüz çözümlenemeyen Ege sorunlarının devam ettiği, ayrıca Türkiye için stratejik ve jeopolitik açıdan önemli olan Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları'ndan oluşan ada grubuna Doğu Ege Adaları adı verilmektedir. Ege Denizi'nin batısında bulunan Kuzey Sporad ve Kiklad Adaları ile Güney Ege Adaları açısından Türkiye ile Yunanistan arasında bir uyumsuzluk yoktur.

Şekil 1: Ege Denizi Ada Grupları (Kurumahmut (Ed.) 1998: Ek-6 (Harita 6)).

2.1. Kuzey Sporad Adaları

Eğriboz Adası'nın kuzeyinde kalan ada grubuna Kuzey Sporad Adaları denilmektedir. Bu adaların bazıları şunlardır: İskados, İşkapolos, Kırlangıç (Alonnisos), Keçi (Pelagos), İskiri, Eğriboz, Hasır, İblislik, Bozada, Çamlıca, İkizceler, Maymuncuk adalarıdır (Karğın 2010: 5).

Kuzey Sporad Adaları, Ege Denizi'nin kuzeybatısında büyüklü küçüklü 80 ada ve adacıktan oluşur. Coğrafi olarak Yunanistan anakarasına yakın olan bu ada grubu, Andros ve Eğriboz adaları ile birlikte değerlendirildiğinde, Yunanistan'a Ege Denizi kıyılarından yapılacak bir hücumda ileri karakol görevi görebilecek durumdadır (Biol 2002: 19).

Osmanlı Devleti tarafından 1470 yılında fethedilen Kuzey Sporad Adaları'nın egemenliği, 1830 yılında Yunanistan'a geçmiştir (Ertürk 2007: 48; Başeren 2006: 25).

2.2. Kiklat Adaları

Ege Denizi'nin batısında, Mora yarımadasının doğusunda ve Girit Adası'nın kuzeyinde yer alan ada grubuna Kiklat Adaları denilmektedir. Bu adalardan bazıları şunlardır: Eğriboz, Andre, Mürtad, Bara, Nakşa, Aniye, Yamurğı, İstendin, Değirmenlik, Nergiscik adalarıdır (Ak 2014: 259; Biol 2002: 20).

Kiklat Adaları, çıplak ve kayalık bir yapıya sahip olup, volkanik özellikli yaklaşık 1000 metre yüksekliğe sahip dağlardan oluşur. Büyük bir kara parçasının batmasından kalan kalıntılar ile meydana gelmiş adalardır. Stratejik konumları itibariyle Kiklat Adaları, Menteşe Adaları (Oniki Adalar) ile bir bütün oluşturarak, kuzey güney istikametinde deniz ulaşım yollarının kontrol altına alınmasında Yunanistan'a kolaylık sağlamaktadır (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 42).

Osmanlı Devleti tarafından 1538 yılında fethedilen Kiklat Adaları'nın egemenliği, 1830 yılında Yunanistan'a geçmiştir (Karğın 2010: 6; Başeren 2006: 25).

2.3. Boğazönü Adaları

Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda, Çanakkale Boğazı'nın önlerinde yer alan ada grubuna Boğazönü Adaları denilmektedir. Stratejik konumları icabı Boğazlar ve Marmara Denizi'ne ulaşan deniz yollarının kontrolünde büyük öneme sahip bu adalar; Gökçeada, Bozcaada, Tavşan, Limni, Semadirek, Bozbaba ve Taşoz adalarıdır. Boğazların güvenliğinin sağlanması ve olası bir saldırıda boğazların savunulmasında Türkiye'nin hazırlayacağı planlarda ve atacağı adımlarda bu adaların rolü etkili olacaktır. Nitekim 1915 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesinde, Boğazönü Adaları'ndan biri olan Limni Adası'nın, İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı bir üs olarak kullanılması, bu adaların yeri geldiğinde Türkiye için potansiyel bir risk taşıdığını ispatlamıştır (Kurumahmut 1998: 4-5). Çanakkale Boğazı gibi önemli bir boğaza, geçmişte yapılmış bütün

kalkışmalarda ve saldırılarda rol oynamış, boğazı havadan ve denizden kontrol altına alabilecek güce sahip bu adalara Çanakkale Boğazı Adaları ismi de verilmiştir (Erinç, Yücel 1988: 92). Ayrıca Trakya sahanlığı üzerinde yer almasından ötürü, bu adalar için Trakya Adaları ismi de kullanılmaktadır (Biol 2002: 10).

Özellikle Limni Adası; Persler, Atinalılar, Makedonyalılar ve Romalılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmasından sonra ada üzerinde Bizans hakimiyet kurmuş, Osmanlı Devleti adayı, 1456 yılında İtalyanlardan alarak fethetmiştir. 1912 yılına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan bu adalar, aynı yıl Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (Başeren 2006: 16-17; Karğın 2010: 6).

2.4. Saruhan Adaları

Ege Denizi'nin ortadoğu bölümünde yer alan ve Anadolu kıyılarının yakınlarında bulunan bu ada grubuna Saruhan Adaları denilmektedir. Bazı coğrafi kaynaklarda Doğu Ege Adaları veya Doğu Sporad Adaları olarak da isimlendirilen bu ada grubunu; Sakız, Midilli, Sisam, Ahikerya, Antiipsara, İpsara, Hurşit, Forno ve Koyun adaları oluşturmaktadır (Kurumahmut 1998: 5; Erinç, Yücel 1988: 71-72-73). Bu ada grubundan olan Midilli Adası ile Anadolu Yarımadası arasında Ayvalık Boğazı ve Müsellim Kanalı bulunur (Gözenç 1985: 181). Batı Anadolu'nun Ege Denizi istikametinde tam karşısında bulunan ve Batı Anadolu kıyılarını çevreleyen bu ada grubu, Ege Denizi üzerinden Batı Anadolu'ya yapılacak olası bir saldırıda ileri karakol görevi göreceği için Türkiye açısından hayati öneme sahiptir (Kurumahmut 1998: 5).

İlk Türk denizcimiz Çaka Bey tarafından Midilli ve Sakız Adaları üzerinde egemenlik kurulmuştur. Midilli Adası, Osmanlılar tarafından 1462 yılında fethedilmiştir. 1912 yılında Midilli Adası Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (Kiel 2005: 11-13). Sisam Adası, Fatih Sultan Mehmet tarafından, adada kale ve nüfus sayımı yaptırılmak suretiyle 1479 yılında Osmanlı toprağı yapılmıştır. Balkan Savaşları sonunda, 1912 yılında Sisam Adası Yunanlıların eline geçmiştir (Balta 2009: 273-274). Sakız Adası ise, 1566 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Trablusgarp Savaşı'ndan sonra 1913 yılında Sakız Adası Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (Örenç 2009: 6-8).

2.5. Menteşe Adaları

Ege Denizi'nin Anadolu kıyılarına yakın güneydoğu bölgesinde bulunan ada grubuna Menteşe Adaları adı verilmiştir. Bu ada grubu için Oniki Adalar ismi de kullanılmaktadır. Oniki Adalar ismi, İtalyanlar tarafından 1912 yılında bu adaların işgal edilmesinden sonra, Yunanlıların bu adaların bir bölümü için "Dodeca-nissas" isimlendirmesinin Türkçe karşılığında gelmektedir. Bu ada grubunda; Rodos, İstanköy, Kilimli, İncirli, Sömbeki, Kerpe, Kaşot, İstanbulya, Leryoz, Batnoz, Eşek, Lipso, Nergisçik, Bulamaç, Keçi, İlyaki, Herke, Çoban, Ardıkççık, Ardacık, Kozbaba adaları bulunmaktadır

(Küçük 2007: 353; Karğın 2010: 8). Batılı yazarlardan bir kısmı tarafından Güney Sporad Adaları olarak da adlandırılan bu ada grubu, yirmiden fazla adadan ve bu adalara bağlı birçok adacık ve kayalıklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu adaların gerçek sayısına bakıldığında, Yunanlıların “Dodeca-nissas” (Oniki Ada) isimlendirmesinin bilimsel bir değer taşımadığı görülmektedir. Meis Adası, her ne kadar Yunanlılar tarafından Menteşe Adaları’na dahil edilse de Akdeniz adası olarak kabul edilmektedir. Bu adalar Anadolu’nun güvenliğinin sağlanmasında hayati öneme sahip olup ileri karakol görevi icra edebilecektir (Kurumahmut 1998: 6-7).

Rodos ve diğer Menteşe Adaları 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilerek Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Menteşe Adaları, 1912 yılında İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’na kadar İtalya’nın elinde kalan adalar, savaştan sonra Yunanistan’a devredilmiştir (Küçük 2007: 353-355).

Şekil 2: Adalar (Ege) Denizi’nde Ada Gruplarını ve İsimlerini Gösterir Harita (Yaycı 2022: 90).

3. Ege Adaları Üzerinde Tarihsel Süreç İçerisinde Egemenlik

Ege Denizi üzerinde bulunan ada, adacık ve kayalıkların egemenliğinin, günümüzdeki tabloyu oluşturmasına kadarki geçirdiği değişim ve bu bölgeler üzerinde uzun yıllar Osmanlı egemenliğinin bulunması, çalışmada anlatılacağı üzere Ege Adaları'nın hukuka aykırı bir şekilde silahlandırılmasından kaynaklanan sorunlarla beraber değerlendirilmelidir. Ege Denizi, diğer denizlerden farklı bir coğrafi konumda bulunduğu için tarih boyunca özel bir öneme sahip olmuştur. Doğu ile batı arasında stratejik önemi ve yeri ayrıdır. Antik imparatorluklardan itibaren üzerinde barındırdığı adaları ile bir iç deniz statüsü de taşıyan Ege Denizi, tarih boyunca farklı ülke ve kavimlerin birbiriyle savaşmasına ve Ege Denizi üzerinde egemenlik mücadelesi vermesine neden olmuştur.

3.1. Türklerden Önce Ege Adalarının Egemenlik Durumu

M.Ö. üçüncü yüzyılda, Roma İmparatorluğu kurularak tarih sahnesinde yer bulmuştur. M.Ö. 197 yılında yapılan İkinci, M.Ö. 179 yılında yapılan Üçüncü Makedonya Savaşları sonrasında Yunanistan ve Makedonya, Roma İmparatorluğu'nun etkisi altına girmiştir. Roma İmparatorluğu, Ege bölgesini hakimiyeti altına almış, sınırlarını doğuda Mezopotamya ve Armania'ya, batıda ise Atlas Okyanusu'na kadar ilerletmiştir. Cenevizliler, Roma ve Bizans İmparatorlukları'ndan bazı imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu imtiyazlardan sonra Ceneviz, Ege Denizi ve Ege Adaları üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bizans'ı etkisi altına almasından sonra Ceneviz, 275 yılında Foça bölgesini, 14. yüzyılda Midilli, Sakız ve Sisam adalarını, 15. yüzyılda Semadirek, Limni, Gökçeada ve Taşoz adalarını ele geçirmiştir. Cenevizlilerin yanı sıra Venedikliler de Roma İmparatorluğu'nun paylaşılmasında, Ege'de bulunan bazı ticaret yollarını, limanları ve adaları hakimiyeti altına almıştır. Görüldüğü üzere Roma İmparatorluğu zamanında Ege Denizi ve Ege Adaları üzerinde Yunan egemenliği söz konusu değildir. Ege adaları, stratejik önemi ve konumu gereği özellikle Bizans'ın egemenliği altındayken Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş, Avrupalı devletlerin hakimiyet kurmak istedikleri bir bölge olmuştur. Böylelikle Ege Adaları, egemenlik bağlamında devletler arasında uluslararası sorun teşkil etmeye başlamıştır. Güçlü denizci devletlerden olan Ceneviz ve Venedik, bir yandan Haçlı Seferleri ile Ortadoğu'yu ele geçirmek isterken diğer yandan o dönem Bizans'ın egemenliğinde bulunan Ege adalarında hakimiyet kurma mücadelesi vermiştir. Venedik, Dördüncü Haçlı Seferi'nin yapıldığı dönemde Yunanistan ve Ege adalarını Bizans'tan kopararak hakimiyeti altına almıştır. Ancak bir müddet sonra, bazı Ege Adaları'nın egemenliği, Venedik'ten Ceneviz'e geçmiştir. 14. yüzyıla gelindiğinde Saint Jean Şövalyeleri, Menteşe Adalarını ve Rodos'u ele geçirmişlerdir. Venedikliler, deniz ticaretinde etkin bir güç olabilmek için ticaret güzergahlarını kontrol altına almak istemiş, bunun için başta Mora ve Arnavutluk sahillerini ele geçirmiş, sonrasında bu sahillerin yakınlarındaki Kiklad ve Kuzey Sporad Adaları'nda çeşitli sömürgeler kurmuştur. Cenevizliler ise Saruhan (Doğu Sporad)

Adaları ile Boğazönü Adaları'nı hakimiyeti altına almıştır (Biol 2002: 27-28; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 78-79; Kiel 2008: 155-158; Turan 1990: 42-45).

3.2. Türk-Osmanlı Dönemi Ege Adalarının Egemenlik Durumu

Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın komutasındaki Türk Ordusu'nun 1071 yılında Bizans'a karşı kazandığı Malazgirt Savaşı zaferi ile birlikte, Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır (Kafesoğlu 1989: 529). Bu zaferden on yıl kadar sonra Türkler Marmara Denizi kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Ebulkasım Bey, Gemlik'te bir donanma kurmuştur. Alkan Bey öncülüğündeki bu donanma ile Marmara ve Ege Denizi üzerinde çeşitli mücadelelere girilse de kalıcı başarılar elde edilememiştir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 96). Çaka Bey, Ege Denizi sahillerinde denizcilik faaliyetlerine başlayan Türk beylerindendir. Çaka Bey'in denizciliği önemsemesinin nedeni Bizans ve İstanbul'u fethetme gayesindedir. Çaka Bey, kırk gemiden oluşan bir donanma kurmuştur. Bu donanma ilk Türk açık deniz donanmasıdır. Ebulkasım Bey ile Bizans'a karşı ortak mücadeleler vermiştir. Önce Foça ve Urla'yı sonrasında Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını ele geçirerek ilk deniz galibiyetini almıştır (İlgürel 1993: 186-188).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çökmesi ile birlikte Anadolu'da büyüklü küçüklü yirmiye aşan sayıda yeni beylikler dönemi başlamıştır (Erol 2004: 33). Bu beyliklerden Ege Denizi kıyılarına hakim olan başlıca denizci beylikler; Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları ve Karesioğulları Beylikleridir. Aydınoğulları Beyliği döneminde, 1312 yılından itibaren Ege Denizi üzerinde hakimiyet kurma arzusu başlamış olup Venedik, Ceneviz, Kıbrıs Krallığı, Katalanlar ve Haçlı Şövalyeleri ile mücadelelere girişilmiştir. Rodos Adası'na ilk deniz aşırı sefer düzenlenmiştir. Bunun dışında Bozcaada, Sakız, Semadirek, Kapı, Kösten, İsak, Üsküra (Skyros), Eğriboz, Kayın, Kuluri (Fuluri) adalarına çıkarma ve seferler yapılmıştır (Erol 2004: 43-48). Menteşeoğulları Beyliği döneminde, 1300 yılında Rodos Adası'nın büyük bir bölümü Rumlardan alınmıştır. 1305 yılında Kos ve Girit adaları ele geçirilmiştir (Erol 2004: 69). Saruhanoğulları Beyliği döneminde, Naksos, Sakız ve Midilli adaları vergiye bağlanmıştır. Mora Adasına sefer düzenlenmiştir. Ege Denizi üzerindeki Türk hakimiyeti artmış, neredeyse bütün Ege Denizi bir Türk gölü haline gelmiştir (Erol 2004: 74-76). Karesioğulları Beyliği döneminde, diğer beylikler ile birlikte Ege Denizi üzerindeki Türk faaliyetleri ciddi şekilde artmış, Haçlılar ile yapılan savaşlar devam etmiştir. Karesioğulları Beyliği, faaliyetleri ile Ege Denizi'nin Türk gölü haline gelmesinde etkili olan beyliklerdendir (Erol 2004: 82-83).

Osmanlı, denizlere kıyısı olmayan bir devlet olarak Söğüt ve çevresinde kurulmuştur. Zaman içerisinde Bizans ile mücadele eden Osmanlı Devleti, ilk kez denize 1321 yılında Marmara kıyılarında Mudanya'yı topraklarına katarak ulaşmıştır. İlk tersanesini Karamürsel'de kurmuştur. 1345 yılında Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlı topraklarına katılmasıyla Ege Denizi'ne ulaşmışlardır. Osmanlılar

Ege Denizi sahillerine ulaştıklarında, Boğazönü Adaları'ndan Semadirek, Taşoz, Gökçeada ve Limni adaları; Saruhan Adaları'ndan Sakız, Midilli ve Sisam adaları Cenevizlilerin elinde bulunmaktadır. İstanköy ve Rodos adaları ise Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Ege Denizi'ndeki mücadelesinde artık karşısında, Ceneviz ve Venedik gibi denizci devletler ile Hristiyanlık-Papalık bağılı Rodos Şövalyeleri vardır. Osmanlı Devleti özellikle Ceneviz bağılı adalarla giriştiği mücadelelerin sonucunda adaların beylerini vergiye bağlamıştır (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 96; Başeren 2006: 16).

Ege Denizi'nde güçlü denizci devletlerin bulunması Osmanlı Devleti'ni daha güçlü bir donanmaya sahip olma konusunda çalışmalar yapmaya itmiştir. Dolayısıyla Yıldırım Bayezid döneminde Gelibolu'da ikinci tersane yaptırılmıştır. Büyük bir donanma gücü oluşturulmuş ve Saruca Paşa önderliğinde Çanakkale Boğazı'nda tahkimat yapılmış, sonrasında Osmanlı Donanması Ege Denizi'ne açılarak, Eğriboz ve Sakız Adaları ile Mora sahillerini vurmıştır. Büyük ganimet elde edilmiştir (Bostan 2009: 168).

Yıldırım Bayezid'den sonra Çelebi Mehmet döneminde 112 parçadan oluşan yeni bir donanma kurulmuştur. Çalı Bey kumandasındaki bu donanma, Ege Denizi üzerinde Venedik'e karşı başarılı manevralar yapmıştır. Kiklad Adaları üzerine gidilerek özellikle Milas, Andros ve Paros adaları vurulmuştur. Yine Venedik'in Ege üzerinde hakim olduğu yerlere Batı Anadolu'daki deniz gazileri tarafından akınlar gerçekleştirilmiştir. Venedik ve Osmanlı antlaşma yapmıştır (İnalçık 2003a: 392; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 99).

Çelebi Mehmet'ten sonra II. Murat zamanında, Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından yönetilen Osmanlı Donanması, 1449 yılında Midilli Adası'na bağlı Kolonya kasabasını ele geçirmiştir. Böylelikle Türkler ilk kez Ege Adaları üzerindeki bir bölgede hakimiyet kurmuşlardır. Bu hareketin öncesinde Ege'de yapılan hareketler sadece vurgun ve akın şeklinde olmaktadır. Osmanlı'nın Midilli Adası üzerindeki bu hakimiyeti uzun sürmemiş ve fethedilmemiştir. Ege Adaları üzerindeki fetih hareketleri Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmet döneminde başlamış ve devam etmiştir (Bostan 1992: 41; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 99).

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlılar İstanbul'u fethettikten sonra, bir süre daha Ege Denizi üzerinde Venedik ve Cenevizlilerin etkisi sürmüştür. Türklerin Ege Denizi ve adalardaki mücadelesi Ege Adaları'ndan bazılarında yaşayan halkı paniğe sokmuş ve adalardan göç ederek başka yerlere gitmelerine sebebiyet vermiştir. Fatih, korsanların yaptığı faaliyetleri engellemek ve ticaret yollarını kontrol altında tutabilmek için Ege Denizi üzerindeki hareketleri artırmış ve Ege Adaları üzerine seferler düzenlemiştir. Bu seferler ile bazı Ege adalarını hakimiyeti altına almış ancak fetih gerçekleştirilmemiştir. Adalar üzerine Osmanlı tarafından yapılan ilk sefer 1455 yılında Rodos Adası

üzerine yapılmıştır. Sefer sonuçsuz kalmıştır. Fatih tarafından adalara yönetici olarak Bizans beyleri atanmıştır. Bu Bizans beylerinin Osmanlı'ya karşı ihanet içinde oldukları görüldüğünde 1456 yılında Osmanlı tarafından Limni, Semadirek, Gökçeada, Bozcaada ve Taşoz adaları fethedilmiştir. Midilli Adası ise vergiye bağlanmıştır. Fatih tarafından gerçekleştirilen bu hareket, Papalık tarafından Türklere karşı bir haçlı ordusu ve donanmasının kurulmasına sebebiyet vermiştir. Papalık donanması, 1457 yılında Sakız, Rodos ve Midilli adalarından destek alarak, Semadirek, Taşoz ve Limni adalarını Osmanlılardan geri almıştır. Ele geçirdikleri adalara asker yerleştirerek İtalya'ya geri dönmüşlerdir. Sonrasında Osmanlı donanması, Limni, Taşoz ve Semadirek adalarını tekrardan Osmanlı hakimiyetine sokmuştur. Ancak vergiye bağlanan Midilli Adası'nın beyi, Papalık ve Venediklilerden aldığı destekle birlikte, Ege Denizi'nde Midilli Adası ve çevresindeki adaları korsanların yuvası haline getirmiştir. Bu adalardaki korsanlar başta Osmanlı'ya ait olan ticaret gemilerini yağmalamaya başlamışlardır. Bunun üzerine harekete geçen 200 gemilik Osmanlı donanması 1462 yılında önce Midilli Adası'nı fethetmiştir. 1470 yılında Venediklilerin hakimiyetinde bulunan Eğriboz ve Şıra adaları başta olmak üzere, Şeytan Adaları olarak da isimlendirilen Kuzey Sporad Adaları fethedilmiştir. Sakız Adası Dukalığı, Osmanlı boyundurluğu altına girmiştir. 1479 yılında Kefalonya, Zanta ve Santa Maria (Ayamavra) adaları ile Sisam Adası Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1480 yılında Rodos Adası fethedilmek amacıyla ikinci defa kuşatılsa da başarılı olunamamıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde, Ege Denizi üzerinde gerçekleştirilen bu mücadele ve fetih hareketlerinin sebebi, İstanbul'un fethedilmesini kabullenemeyen Haçlıların; Venedik, Ceneviz ve Papalık ordularıyla birlikte Ege Denizi üzerinden yeniden İstanbul'a saldırımlarının önüne geçebilmek ve İstanbul ile boğazları güvence altına almaktır (Küçük 1998: 34-35; Uzunçarşılı 1995: 31-45; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 99-100).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Mısır'ın İskenderiye ve Kahire şehirleri ile İstanbul arasındaki deniz yolu, deniz ticareti açısından önemli bir yere sahiptir. Bu deniz yolu üzerinde Ege Denizi de bulunduğu için bazı Ege adalarının Osmanlı hakimiyetinde bulunmaması, Osmanlı ticaret gemileri için büyük tehlike arz etmektedir. Özellikle Fatih döneminde fethedilemeyen Rodos Adası'nı, Saint Jean Şövalyeleri ellerinde bulundurmaktadır. Rodos, deniz ticaretinde işlek bir yol olan Osmanlı-Mısır deniz yolu hattı üzerinde, Hristiyanların ileri karakol görevini icra eden bir adası konumundadır. Ayrıca Saint Jean Şövalyeleri, Rodos Adası üzerinden Osmanlı ticaret gemilerine saldırmışlar, büyük can ve mal kayıplarına sebebiyet vermişlerdir. Bu saldırıların önüne geçmek ve Akdeniz hakimiyetini sağlama niyetinde olan Kanuni, toplam 700 gemilik donanmayı ve 100.000 kişilik kara ordusunu 1522 yılında İstanbul'dan hareket ettirerek Rodos'a doğru yola çıkmıştır. Saint Jean Şövalyeleri'nin hali hazırda güçlü olan donanmalarına, Fransızların donanmasından katılan 17 kalyon ve Papalık'ın yardıma gönderdiği 3 kadirga da eklenmiştir. Osmanlı donanması ile Haçlı donanması karşılaştığında, Haçlı donanması çarpışmaya girmemiş, Rodos Adası'nın Kadırğa isimli liman bölgesine giderek limanı

kapatmıştır. Bunun üzerine, 100.000 kişilik kara ordusunun Osmanlı gemilerinin içinde bulunan 25.000 askeri karaya çıkarılarak kara muharebesi başlatılmıştır. İstanbul'dan kara yolu ile gelen 75.000 asker de adaya çıkarak muharebeye katılmışlardır. Şiddetli muharebelerin sonucunda, Saint Jean Şövalyeleri yenilmiş, Rodos Adası fethedilerek Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Rodos Adası ile beraber İncirli, Leryoz, İlyaki, Herke, Sömbeki ve İstanköy Adaları ile şövalyelerin elinde bulundurduğu Bodrum Kalesi de fethedilmiştir. Şövalyeler Kıbrıs'a ve Malta'ya kaçmışlardır. Rodos Adası ve diğer adaların fethi ile birlikte Menteşe Adaları (Oniki Ada), Türklerin hakimiyetine girmiştir. Menteşe Adaları'nın fethedilmesinden sonra Osmanlılar, yönlerini Mora'ya yakın bir konumda bulunan Kiklat Adaları'na çevirmişlerdir. Mora'nın güneyinde bulunan Çuha Adası ve EGINE Adası alınmıştır. 1537 yılında Barbaros Hayrettin Paşa komutasında, Kiklat Adaları grubundan İstendil, İşkiros, Şira, Para, Küçük Para, Mürted, İnoz adaları, Menteşe Adaları'ndan İstanbulya, Şeytanlık, Batnoz adaları fethedilmiştir. 1538 yılında ikinci kez adalar seferine başlayan Barbaros, İşkatos Adası'nı muharebe ederek almış, İşkiros, Koyunluca, Andre ve İstendil adalarını vergiye bağlamıştır. Yine aynı yıl Kaşot ve Kerpe adaları fethedilmiştir. Böylelikle Kiklat ve Menteşe Adaları'nın fetihleri tamamlanmış, yukarıda birçoğunu saydığımız adaların egemenliği Osmanlı'ya geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Girit Adası hariç Ege Denizi'nde bulunan adalar fethedilmiş ve Ege Denizi bir Türk gölü haline gelmiştir. 1540 yılında Venedikliler ile Osmanlı arasında yapılan antlaşmaya göre, İstendil Adası dışındaki tüm adaların Osmanlı'ya ait olduğu tescillenmiştir. Burada dikkat çekmek istediğimiz bir husus şudur: Türkler tarafından, Ege Denizi'nde bulunan adaların büyük çoğunluğu Venediklilerden, küçük bir kısmı ise Saint Jean Şövalyeleri ve Bizans beyliklerinden alınmıştır. Dolayısıyla o yıllarda "Ege Denizi'ndeki adalara sahip olan, ne Yunanistan isimli bir devlet ne de Yunanlılar diye bir millet, bulunmamaktadır." (Küçük 1998: 35; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 100-101; Emecen 2010: 63; Başeren 2006: 17).

Girit Adası, Ege Denizi'ni güneyden kuzey istikametinde kapatan ve Akdeniz'in kuzeyden kontrol altında tutulmasını sağlayan bir bölgede bulunduğu için, önemli bir stratejik konuma sahiptir. Ada, Venediklilerin hakimiyetindeyken, Malta korsanlarının uğrak yerlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlılar, Mısır ve Hicaz deniz yollarını güvenceye almak için bu adanın fethedilmesini planlamışlardır. 1644 yılında Mısır'a doğru yola çıkan 2-3 gemilik Osmanlı kafilesi, Kerpe Adası'nın yakınlarında Malta korsanları tarafından saldırıya uğramıştır. Gemilerdeki insanlar öldürülmüş, mallar yağmalanmıştır. Bu saldırı sonrasında Malta korsanları, Girit Adası'nın güneyinde bulunan limanlara sığınmışlardır. Malta korsanlarının bu saldırısı ve saldırı sonrasında Venediklilerin korsanları himaye etmesi, zaten Girit Adası'nı fethetmeyi planlayan Osmanlı'yı, fetih için daha hızlı hareket etmeye itmiştir. 1645 yılında Osmanlı ordusu toplanarak, donanmayla Ege Denizi'ne çıkmıştır. Donanma başlangıçta Malta'ya sevk edilmiş, ardından Girit'e doğru yol almıştır. Osmanlı askerleri adaya çıkarak, adada bulunan Hanya Kalesi'ni kuşatmaya başlamışlardır. Şiddetli muharebelerin ardından ilk etapta

Hanya Kalesi fethedilmiştir. Ancak Girit Adası'nın tamamının fethedilmesi hayli uzun sürmüştür. Adada bulunan kaleler tek tek fethedilmiştir. Bu süreçte zaman zaman Venedik ile Osmanlı donanmaları deniz muharebelerinde bulunmuşlardır. Bozcaada ve Limni adaları, bir süre Venediklilerin hakimiyetine geçmiştir. 1666 yılında Fazıl Ahmet Paşa komutasındaki ordu, Edirne'den hareket ederek, Yunan yarımadası üzerinden güneye inip, Pire Limanı üzerinden Girit Adası'na gelmiştir. Fazıl Ahmet Paşa ve ordusu üç yıldan uzun sürecek Girit seferine başlamıştır. Özellikle Kandiye Kalesi civarındaki şiddetli muharebelerin sonrasında, 1669 yılında Kandiye Kalesi'nin Osmanlılara teslim edilmesine dair antlaşmanın imzalanmasıyla 24 yıl süren Osmanlı-Venedik savaşı sona ermiş, Girit Adası tamamen Osmanlıların hakimiyetine girmiştir. Ege Denizi tamamıyla Türk gölü haline gelmiştir. Ege Denizi üzerinde bulunan bu adalara, 300 yıl kadar Osmanlılar hükmetmişlerdir (Tukin 1996: 87; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 101-102). Bazı kaynaklarda geçen ifadelerle göre, İstendil Adası sayılmazsa, Ege Denizi Türk-Osmanlı iç denizi statüsüne kavuşmuştur (Başeren 2006: 18).

Günümüz Yunanistan Devleti'nin bazı bölümlerini oluşturan Servi, Çuha ve Küçük Çuha adalarının tarihsel süreç içerisinde egemenliği incelenirken Yedi Adalar (Devleti) Cumhuriyeti'nden bahsetmek gerekmektedir. Yedi Adalar Cumhuriyeti kapsamındaki adalar; Pakso, Korfu, İtaki, Kefalonya, Çuha, Zanta ve Ayamavra adalarıdır. Bu adalar, Ortaçağ'da Roma ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındayken, IV. Haçlı Seferi'nden sonra, Pakso ve Korfu adaları da dahil bu adaların birçoğu Venediklilerin hakimiyetine girmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarını fethetmiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra bu adalar üzerinde Osmanlı hakimiyeti son bulunca, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Çuha Adası dahil bölgedeki adaların birçoğunu yeniden fethetmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra bu adaların egemenliği tekrardan Osmanlı'dan çıkınca, II. Selim döneminde yeniden bu adaların fethi için harekete geçilmişse de başarılı olunamamıştır. Bu adaların egemenliği bir müddet Osmanlı ve Venedik arasında gidip gelmiştir. Bu adalar Venediklilerin elindeyken adalara Rumlar yerleşmeye başlamıştır. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'na göre Ayamavra, Korfu, Kefalonya ve Zanta adalarının egemenliği Venediklilere bırakılmıştır. 1715 yılında Osmanlı tarafından başta Korfu Adası olmak üzere, Mora'nın yeniden fethedilmesi için uğraşılsa da 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile bu hareket başarısızlığa uğramıştır. 1797 yılında bu adalar Fransızlar (Napolyon) tarafından ele geçirilmiştir. Avusturya ile Fransa arasında imzalanan Campo Formio Antlaşması ile Venedik Cumhuriyeti'ne son verilmiş ve bu adaların egemenliği Fransa'ya verilmiştir. Osmanlı toprağı olan Mısır, 1798 yılında Fransızlar (Napolyon) tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal karşısında Osmanlı, Rusya ve İngiltere ile birleşerek Fransızlara karşı mücadeleye girişmiştir. İngilizler, Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılmasını isterken; Ruslar, Yedi Adalar Cumhuriyeti kapsamındaki adalarda yaşayan

Rumlar üzerinde etkin olmak ve Fransız egemenliğine geçen bu adaları egemenlikleri altına alabilmek için donanmasının bir kısmını Osmanlı donanması ile birlikte Arnavutluk, Mora ve Korfu sahillerine göndermiştir. Rus ve Osmanlı donanmaları, Zanta, Ayamavra ve Korfu adalarını ele geçirmiştir. Böylelikle Tilsitt Antlaşması imzalanıncaya kadar, bu adalardaki Fransız egemenliği sona ermiştir. 1800 yılında imzalanan antlaşmaya göre, Pakso, Korfu, İtaki, Kefalonya, Çuha, Zanta, Ayamavra adaları ve Arnavutluk, Mora sahillerinde bulunan Venediklilerden alınmış, diğer adaları da kapsayan, Rus-Osmanlı himayesinde Yedi Adalar Cumhuriyeti (Devleti) kurulmuştur. Osmanlılar bu devlete Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuru ismini vermiştir. Böylelikle, batıda Ege Denizi'nin Akdeniz ile kesiştiği yerde bulunan Çuha Adası, Yedi Adalar Cumhuriyeti vesilesiyle yeniden Osmanlı hakimiyetine kavuşmuştur. Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin iç işleyişinin bir nizamname ile düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu iç nizamnamenin oluşturulup uygulanmasına kadar geçecek üç aylık sürede, Osmanlı birliklerinin yanında Rus askerlerinin de Korfu'da beklemesi kararlaştırılmıştır. Yedi Adalar Cumhuriyeti üzerinde kendi egemenliğini kurmak isteyen Rusya, üç aylık süre geçmesine rağmen iç nizamnamenin oluşturulmamasını bahane ederek Korfu'yu terk etmemiştir. Osmanlı, açıkça antlaşmaya uymamasına rağmen Ruslarla 1805 yılında dokuz yıllık bir ittifakname imzalamıştır. Rusya 1805 yılında Fransa ile savaşa girmiş, 1807 yılında Friedland Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramıştır. 1807 yılında yapılan Tilsitt Antlaşması ile Yedi Adalar Cumhuriyeti üzerinde Osmanlı egemenliği sonlandırılarak, bu devletteki adalar Fransızlara verilmiştir. Bu adalar üzerinde hakimiyet sağlayan Fransızlar, buradan İngilizler lehine çekilmiştir. 1809 yılında Çuha, Kefalonya ve Zanta adaları, 1810 yılında Ayamavra Adası, 1814 yılında Pakso Adası ve sonrasında Korfu Adası, Fransızlardan İngilizlere geçmiştir. 1815 yılında imzalanan Paris Antlaşması'na göre bu adalar, İyonyen Adaları Birleşik Devletleri ismiyle İngilizlerin hakimiyetine girmiştir. 1819 yılında Osmanlı, İngiltere ile yaptığı anlaşma gereği Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin İngiliz hakimiyetine geçtiğini kabul etmiştir (Örenç 2013: 384-387).

Ege Adaları'nın yönetim ve idaresi Osmanlı'ya geçtikten sonra, adalar önce Kaptanpaşa Sancağı'na bağlanmıştır. Osmanlıların Ege Denizi'ne açılarak Midilli, Limni, Eğriboz, İstanköy ve Rodos adalarını fethetmeleriyle geniş bir deniz alanına sahip olmaları, adalar için idari meseleleri gündeme getirmiş ve bir düzenleme yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Sonrasında 16. yüzyılda Osmanlı idari teşkilatında Cezayir-i Bahri Sefid Eyaleti kurulmuştur (Şakiroğlu 1993: 500).

3.3. Yunan ve Yunanistan Kavramları

Ege Denizi üzerinde bulunan adaların egemenlik hakları da dahil ve hala Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden Ege sorunlarının temelini inceleyebilmek için, geçmişten bugüne bazı kavramların incelenmesi faydalı bulunmuştur. Özellikle günümüz Yunan ulusunun geçmişine değinirken, Bizans'ın mirasçısı olduğu iddalarına da değinmekte yarar vardır.

Gerek Yunanlıların, gerek Pontusluların, gerekse Bizanslıların kökü, eski Elen (Hellen) soyuna dayanmamaktadır. Bugünkü Yunanlıların kökünün, Grek, Aka ve Dor kavimlerinin soyundan geldiği kabul edilmektedir. Yunanlılarsa, aslında Elen (Hellen) soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Bu fikri, tüm dünya uluslarına yayarak kabul ettirmeye uğraşmışlar ve bu sayede Türklerin aleyhine yardım ve himaye sağlamaya çalışmışlardır. Ancak Yunanlıların Elen ırkı ile ilişkileri olmayıp, Rum ve Yunan topluluklarının inanç olarak Ortodoksluğu kabul etmeleri ve konuşup yazdıkları dilin Helenik dillerden birisi olması noktasında benzerliği vardır. Bu gerçekleri Voltaire, Profesör Hopf ve Alman Profesör Fallmerayer gibi düşünür ve tarihçiler ifade etmişlerdir. Örneğin; Voltaire, Grek İmparatorluğu'nun dünya tarihi için zül teşkil ettiğini; Profesör Hopf, günümüz Greklerinin kökünün Helen soyu ile ilişkisi olmadığını ve Orta Çağda Yunanistan'ı işgal etmiş olan Slav ve Arnavutların soyundan geldiklerini ifade etmiş ve bu ifadelerini olaylar ve delilleri ile ispatlamıştır. Alman tarih profesörü Fallmerayer ise Avrupalıların 1800-1830 yıllarında Türklerin aleyhine Yunanlıları desteklediğini ve Yunanlıları eski Hellas'ın çocukları olarak kabul etmeleri karşısında, Yunanlıların Hellen soyundan gelmediğini, Avrupalıların yanıldığını, eski Hellen halkının izinin kaybolduğunu ve birtakım dini ve yabancı kavimlerin asimilasyonuna uğradığını ifade etmiştir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 80-81). 1830'da Ortaçağ'da Mora Yarımadası'nın Tarihi adlı eserinde; Avrupa'da Hellen ırkının yok edildiğini, günümüz Hıristiyan Yunan halkının damarlarında dolaşan kanın saf Hellen kanı olmadığını; Sırp, Bulgar, İliya Arnavutları ve İskit Slavlarının kan kardeşleri ve Moskovalılar ile Dalmaçyalıların ülkelerinin çocuklarının Hellen olarak adlandırılan halk olduğunu ifade etmiştir (İnan Aliyazıcıoğlu 2016: 180).

Günümüz Türkçesinde, bu devleti ve üzerinde yaşayan milleti tanımlamak amacıyla kullanılan Yunanistan ve Yunan(lı) kelimelerinin kökeni Anadolu'da yaşamış İyonyalılara dayanmaktadır. Aslında Yunan ve Yunanistan kelimeleri doğuda Helenleri, batıda Güney İtalya'daki Grekleri çağrıştırmaktadır. Yunan şehirleri ve kavimleri kendilerine Helenler ismini vermiştir. Günümüz Yunanistan ülkesini ise Helen ülkesi tanımlamasından yola çıkarak Hellas (Ellada) olarak isimlendirmişlerdir. Bizans (Roma) İmparatorluğu zamanında, Helenler kendilerini Romalı (Romaios) olarak tanımlamışlardır. Selçuklular ve Osmanlılar ise bu millete Rum adını vermişlerdir. Yunanlılar, Osmanlıların boyundurluğu altında yaşadıkları için antik çağlarda kullanılan Helen ismi bir müddet unutulmuştur. Daha sonrasında Yunanistan bağımsızlığını kazandığında, köklerini eski Yunan medeniyetlerine dayandırarak Hellas adını yeniden ortaya atmıştır (Hacısalıhoğlu 2013: 586).

Yunan tabiri İyon adı ile ilişkilidir. İyon isminin de bir mit kahramanından ileri geldiği söylenmektedir. İyon'un, Tesalya'dan Peloponez'e yerleşen Ksuthos isimli birinin oğlu olduğu ve Peloponez'deki şehir kralı Aigialos'un kızı ile evlenerek kral olduğu ifade edilmiştir. Bu kralın halkı, o dönemde kendilerine İyonlular adını vermiştir. Bu halk, Dor istilasını ile Yunanistan'dan Anadolu

kıyılarına göç etmek zorunda kalmıştır. Sonrasında bu halk Batı Anadolu’da on iki büyük site devleti kurmuş ve kendilerine İyonlular demiştir. İzmir’den Mandalya (Güllük) Körfezi’ne kadar olan Batı Anadolu kıyılarındaki sitelerin oluşturduğu bölge, İyonya olarak varlığını sürdürmüştür. Bunun yanında o dönemde Anadolu’da yerli halk da bulunmaktadır. İyonya, M.Ö. 6’ncı yüzyılda Lidyalıların egemenliğine girmiş, aynı yüzyılda Lidyalılar, Pers egemenliğine girince, İyonya da Pers egemenliği altına girmiştir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 81).

Sakız (Khios) ve Sisam (Samos) adalarını kapsayan, İzmir Körfezi’nden başlayıp Mandalya Körfezi’ne kadar devam eden bölge, İyonya ismini almıştır. İyon isminin kaynağı bilinmemekle beraber, farklı kaynaklarda farklı isimlerle belirtilmiştir. Örneğin; Perslerin yazılı belgelerinde Yauna olarak, Asur yazıtlarında ve Tevrat’ta, Yavani olarak geçmektedir. İyon isminin, Aioli ismi ile birlikte Anadolu kıyılarında ortaya çıkan sözcüklerden olduğu kabul edilmiştir (Mansel 1999: 90).

Dolayısıyla Persler, doğudan gelerek Batı Anadolu’yu ve İyonya’yı istila etmişlerdir. İstila ettikleri düşman halkı İyonlulara Yauna ismini vermişlerdir. Bu isim de Yunanistan’ın tamamı için kullanılacak şekilde “Yunan” kelimesine dönüşmüştür. Türkler, Anadolu’ya geldikten sonra Yunan kelimesini benimsemişler ve kullanmışlardır. Günümüzde batı devletleri Yunanistan’a ve Yunanlılara Grek demektedir. Örneğin Yunan kelimesi; İngilizce’de Greek, Fransızca’da Grec ve İtalyanca’da Greco olarak geçmektedir. Grek uygarlığı, Grek mitolojisi ve Greko-Romen gibi tabirlerin kullanılması, bizlere aslında eski Yunanlıları ifade etmek istediğini göstermektedir. Grek kelimesinin, Latin Romalılarından batı devletlerine aktarıldığı düşünülmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 81-82).

Eski Yunanlılar, M.Ö. 8’inci yüzyılda Akdeniz’de koloniler kurmuşlardır. Bu kolonilerden biri de İtalya Yarımadasında bulunan Kime (Latince ismiyle Cumae) Kolonisidir. Eski Yunanlılar bu kolonide mal alıp satarak ticaret yapmışlardır. Bu koloni, Yunanistan’da bulunan Eğriboz Adası’ndaki (Evboia) Halkisliler tarafından kurulmuştur. Sonuç olarak, Kime Kolonisi aracılığı ile Yunan sanat eserleri ve mallarının ticareti, Halkis şehrinde Yunan alfabesinin kullanılması, Yunan mitosları ve Tanrıları; İtalya’ya, en çok da Latin ve Etrüsk çevrelerine girmiş ve bu kavimlerin kültürlerinin gelişiminde büyük rol oynamıştır. Şehrin oluşturulmasında Eğriboz’un (Evboia) karşı kıyılarında oturan Gralar da rol oynamışlardır. Bu kavmin ismi İtalya’da biraz değiştirilerek Graikus (Graecus) şeklinde ifade edilmiş, sonraları ise Latinler tarafından tüm Hellen kavimlerini tanımlamak amacıyla kolektif bir sözcük olarak Grek sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır (Mansel 1999: 162-163).

Hellen ismi, çeşitli etnik kavimleri ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda Hellen kabilelerinin başkanı da verilen isim olup, Yunan mitolojisine göre bir kahramanın adıdır. Bu kelimenin Dor kavminin yayılmasından sonra kullanımının arttığı düşünülmektedir. Yunanistan’ın

coğrafi olarak dağınık olmasından dolayı, eski Yunanlılar ulusal ve siyasi birliğini sağlayamamışlardır. Zaman içerisinde kültürel ve ticari ilişkilerini geliştirmeleri, birlik sağlamalarında etkili olmuştur. Bunun yanında lehçe farklılıkları olsa da, tüm Yunanlıların konuştuğu dilin Yunanca olması da etkili olmuştur. Helenler, kendilerini aynı medeniyetin parçası olarak görmüşlerdir. Bu durum Helen birliğini, ırk birliği olarak değil, daha çok kültürel birlik olarak ortaya çıkarmıştır. Edebiyatta da Helen ismi kullanılmıştır. M.Ö. 7'nci yüzyıldaki edebi eserlerde Panhellen sözcüğünün, yani Hellen isminin geçtiği görülmektedir. M.Ö. 481 yılında, Pers saldırılarına karşı Spartalılar ve Atinalılar birleşerek Helen Birliği kurulmuştur. Bu birliğin içindeki müttefikler, Helenler olarak isimlendirilmiştir. Makedonya Kralı Filip, M.Ö. 338 yılında tüm Yunan şehirlerini ve Makedonya'yı birleştirmek istemiştir. Diğer Yunan şehirleri ile Sparta'dan, Helen Birliği'ni ortaya çıkarmıştır. M.Ö. 323 yılında İskender'in ölümüyle Atina, önceden oluşturulmuş birliği dağıtarak, büyük Yunan şehirlerini kendi hakimiyeti altında birleştirerek yeniden Helen Birliği'ni kurmuştur. Büyük İskender'in ölümüyle Yunan kültürü Anadolu'ya geçmiştir. Özellikle Anadolu'da küçük şehir devletleri bu kültürün geçişinde rol oynamıştır. Yunanca isimler kullanmak ve Yunanca konuşmak moda haline gelmiştir. Dolayısıyla o dönemki uygarlıklarda ortaya çıkan bu akım Helenistik Dönem olarak isimlendirilmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 82-83).

Yunan kültürünün yalnız Yunanistan sınırları dahilinde değil, Akdeniz ve Asya kültürleri ile karışıp kaynaşarak evrensel bir kültürü meydana getirdiğini ifade eden Alman tarihçi J.G. Droysen, Helenizm sözcüğünü bilimsel bir terim olarak ilk defa kullanan bilim insanıdır (Mansel 1999: 507).

Helen ve Helenizm kelimelerinin yanında, Hellas kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir. Hellas kelimesi, Tesalya'nın merkezini ifade etmek için kullanılmıştır. Sonrasında Yunanlılar, İtalya'da, Ege'de ve Batı Anadolu'da koloniler kurarak bu bölgelerde etkili olmaya başladıklarında, Hellas kelimesinin ifade ettiği sınırlar da genişlemiştir. M.Ö. 6'ncı yüzyılda, Yunanlıların egemen olduğu bütün bu bölgeler için Megale Hellas ismi kullanılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak; eski Yunan halkı, kendileriyle ittifak halinde olanlara, aynı kültürel ve dilsel özellik gösteren topluluklara Helen ismini vermiş ve bu topluluklarla ortak tehlikelere karşı zaman zaman Helen Birliği kurmuştur. Ancak başka kültürel özellikler taşıyan ve farklı dil konuşan düşman topluluklara da barbar diyerek ötekileştirmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki hiçbir zaman Megale Hellasa ulaşamamışlar ve bunun sınırlarını çizememişlerdir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 83-84).

M.Ö. 750-550 yılları arasındaki döneme, Koloniler Dönemi denilmektedir. Eski Yunanlıların oluşturdukları koloni devletlerinden birisi de Byzantion (Bizans) Koloni Devletidir. M.Ö. 680 yılında İstanbul Boğazı'nı ele geçiren Megaralılar, önce Kalkedon'u, (günümüz Kadıköy'ü) ardından on yedi yıl sonrasında, Haliç-Marmara arasında bulunan burun üzerine Byzantion'u (günümüz İstanbul'u) kurmuşlardır. Haliç ağzında kullanışlı bir limanın bulunması, balık avlamak için elverişli sulara sahip

olması ve bir tepe üzerinde, çevresi surla çevrili, içerisinde saray, tapınaklar ve önemli yapıların bulunduğu, günümüzde Topkapı Sarayı'nın bulunduğu bölgeye denk gelen bir akropol niteliğinde olması, Byzantion'un gelişmesinde etkili olmuştur. Yunanlılar, koloni kurdukları bölgenin yerli halkından kendilerini soyutlayarak, koloninin bazı yerlerini duvarlarla çevirmişler, içerisinde kendi tapınaklarını oluşturmuşlar, kendi mallarıyla yerli halkın mallarını trampa yaparak çeşitli ticari ilişkilere girmişler ve yerli halktan farklı olarak denizcilikle ilgilenerek balık avlamışlardır. M.Ö. 416 yılında Atina Devleti üstünlüğü elinde bulundurduğundan, Byzantion'u Atinalılar hakimiyet altına almışlardır. Aynı zamanda boğazlar da Atina'nın kontrolüne girmiştir. M.Ö. 189 yılından sonra Roma İmparatorluğu, Anadolu'da hakimiyet kurarak topraklarını genişletmiştir. İranlı Sasaniler ve Slavlar o dönem Roma İmparatorluğu için tehdit haline gelince, İmparator Konstantin, Byzantion'un bulunduğu yere yeni bir şehir kurmuş, şehre Konstantin Şehri anlamına gelen Kostantiniyye ismini vermiştir. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılarak Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak bölününce, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul olmuştur. Tarihçiler Doğu Roma İmparatorluğu'nu Bizans İmparatorluğu olarak isimlendirse de Bizans Devleti, Roma İmparatorluğu'nun bir devamı ve yeni bir dönemi olarak devam etmiştir. Bizans tabiri daha sonraları ortaya çıkmış bir terimdir. Bizansta yaşayan insanlar kendilerini Romalı olarak isimlendirmişler, kendi imparatorlarını Roma hükümdarı ve Romalı Caesarların (imparator) varis ve mirasçıları olarak görmüşlerdir. Roma adını kullanmalarının yanında Roma devlet geleneklerini devam ettirmişler, siyasi irade ve düşüncelerini Roma etkisi şekillendirmiştir. Roma Hukuk sistemi uygulanmaya devam edilmiş, meclis, konsey ve senato gibi kurum ve kurulların yapısı Roma'daki sistemle benzeşmektedir. Kullanılan dil, Latin etkisi bulunsada Orta Çağ'da kullanılan Yunancadır. Yine kullanılan yer isimleri 630 yılına kadar Latince, sonrasında Yunanca'ya çevrilmiştir. Farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı bu devletin Roma devlet sistemini benimsemesi, bu farklı etnik unsurların bir arada yaşamasına ve evrensel Roma düşüncesini benimsemesine neden olmuştur. O zamanki Doğu Roma (Bizans) Devleti'nin yapısını eski Anadolu kavimlerinden olan Bitinyalılar, Hititler, Kapadokyalılar, Frigler, Paflogonyalılar ve dahi Hristiyan Türkler oluşturmuştur. Doğu Roma'nın günümüz Balkanlar bölgesinin bir parçasını Yunanistan oluşturmaktadır. Dolayısıyla Doğu Roma (Bizans) Devleti, tamamıyla bir Yunan Devleti değildir. Yunanlıların buldukları iddialar ve yaptıkları propagandaların aksine, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ile soy olarak bağlantıları bulunmamaktadır. Yunanlılar, Doğu Roma'nın halkı ve önemli kişileri tarafından da benimsenmemiştir. Bizans'ın halkı ve yöneticileri, Türkler ile daha fazla ilişki kurmuşlar, topraklarında Türklere birçok hak sağlamışlardır. Örneğin; Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde, halk tarafından neredeyse Bizans'ın meşru bir imparatoru kadar yakın alaka görmüş ve kendisine bu şekilde davranılmıştır. Konstantin, İstanbul için savaş halindeyken Osmanlı'ya karşı Papa'dan yardım istenerek yeni bir Haçlı Seferi'nin planlanmasını talep etmiş, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri'nin birleşmesini istemiştir. Başta

Bizans Ortodoksları olmak üzere halk, Osmanlılar tarafından yönetilmek istemiş, Latinlere borçlu kalmak istememiştir. Ortodoks Kilisesi Patriği Gennadius ve başta gelen müttefiklerinden Grandük Lukas Notaras, şehirlerinde Latin külâhını görmektense Türk sarığını görmeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bu söylemler, Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Türk egemenliğini benimsediğini göstermiştir. Tarihçi Kritovulos, Papa II. Pius ve Georgios Trapezuntios, mektup ve demeçlerinde Fatih Sultan Mehmet'i Romalıların İmparatoru (Kayzer) olarak isimlendirmişlerdir. Bu anlattıklarımızdan bahisle, Fatih Sultan Mehmet, 1453 yılında Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u fethederek imparatorluğa son vermiş, Ege ve Ege Denizi ile Batı Anadolu'da Türk egemenliği başlamıştır. Yunanlıların, hak sahibi olduklarını iddia ettikleri topraklar üzerinde hiçbir haklarının olmadığı görülmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 84-86; İnalçık 2003b: 406).

Rum sözcüğü, özellikle Rumları, bunun yanında Roma, Bizans ve Anadolu'yu tabir etmek için kullanılan bir sözcüktür. Roma'ya mensup, Romalı anlamlarına da gelen Romaio kelimesinin Arapça karşılığı olan Rûm sözcüğü İslam-Arap kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslamiyetten sonra yaşayan Rumlar için kullanılmıştır (Avcı 2008: 222). Dolayısıyla Rum kelimesi ile Yunanlılar ifade edilmemektedir. Köken bakımından ve tarihi açıdan değerlendirildiğinde Roma'yı, Roma İmparatorluğu'nu ve bu imparatorlukta yaşayanları, Anadolu ve Osmanlı'yı anlatmak için Rum kelimesinin kullanıldığını söylemek mümkündür. Yine Anadolu Selçukluları yerine Rum Selçukluları, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını ifade etmek için Rumeli kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Rumluk ile bir ırk kastedilmemektedir. Balkanlarda yaşayan Ulahlar, Bulgarlar ve Sırplar, Ortodoksluğu kabul ettiklerinden dolayı cemaat olarak Rum Cemaati şeklinde kabul edilmişlerdir. Yunanlılık, daha çok Mora ve Yunanistan'ın kuzeyindekileri kast ederken, Rumluk daha geniş ülkelerin olduğu toplumlara kapsamaktadır. Yani Rumeli Yarımadası, Ege Adaları ve Batı Anadolu'yu kapsayan alan Rumlukla ilgilidir. Ancak Yunanlılar, büyük Bizans ve Rumluk düşünce ve hayallerini, isyanları sonucu kurdukları Yunanistan'da ve Ege Adaları'nda Yunanlılık düşüncesine dönüştürmüşlerdir (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 86-87).

3.4. Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması bahsine geçilmeden önce, Etnik-i (Filik-i) Eterya Cemiyeti'nden bahsetmek yararlı olacaktır. Çünkü Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılması için faaliyet gösteren örgütün başında Etnik-i Eterya Cemiyeti gelmektedir. Etnik-i Eterya Cemiyeti, Bizans İmparatorluğu'nu canlandırmak ve Yunan bağımsızlığını sağlamak amaçları ile kurulmuş bir cemiyettir. Cemiyet, Filik-i Eterya ismi ile de bilinmektedir. Cemiyet, Rum kökenli Emmanuel Ksanthos ve Skufas ile Bulgar kökenli Yanyalı Atmas Çakalof isimli üç tüccar tarafından, 1814 yılında Rusya Odesa'da kurulmuştur. Cemiyet, ilk etapta hayır ve dostluk cemiyeti olarak faaliyet gösterse de, Ksanthos

tarafından Yunan emellerinin sağlanması için cemiyette önemli değişiklikler yapılmıştır. Ksanthos mason olduğu için, cemiyetin masonik cemiyetlerin kuruluş ve işleyiş kurallarına benzer şekilde gizli örgütlenmesini başlatmıştır. Ksanthos arkadaşlarına hitaben; Doğu Roma İmparatorluğu ile Eski Yunan'ın benzer izler taşıdığını, Yunanlıların Osmanlı'nın egemenliğinde tutsak ve haysiyetsiz bir şekilde yaşadığını, Osmanlı'da yaşayan Yunanlıları kurtarmanın Yunan ulusu için çok büyük bir hizmet olacağını ifade etmiştir. Bu sözler ile Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin, Türkler aleyhine ve Osmanlı'da yaşayan Yunanlıları tahrik etme amacıyla kurulduğunu göstermektedir. Bu fikirlerle arkalarına sağlam ve etkili bir destek almayı düşünen kurucular, Rusya'da faaliyetlerine de başladıkları için Rusya'nın desteğini istemişlerdir. Cemiyetin varlığı ve amaçları, zaten Osmanlı'yı iç karışıklıklarla zayıf düşürüp parçalamayı düşünen Rusya'nın çıkarlarına uygun düştüğü için, Rusya bu cemiyete destek olmuştur. Hatta Rus Çarı I. Aleksandr'ı cemiyetin gizli başkanı olarak ilan edip, Yunan propagandasına başlamışlardır. Sonrasında Yunanlıların çok yakından bildiği, kendilerince yüksek bir aileye mensup olarak gördükleri ve Rus Çarının yardımcılığı rolünü de üstlenen General Aleksandr İpsilanti, cemiyetin başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Böylece Etnik-i Eterya Cemiyeti, propagandasına, "Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak ve Osmanlı'da bulunan Ayasofya'ya istavroz (haç) dikmek" olarak başlamış, verilen destekle gelişerek güçlenmeye devam etmiştir. Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin eylem planları arasında, Yunan halkının Osmanlı'dan koparılarak tam bağımsızlığının sağlanması, Batı Trakya, Selanik, Kıbrıs, Gökçeada (İmroz), Bozcaada, Oniki Adalar, Girit Adası ve diğer Ege Adaları ile Batı Anadolu'nun, Yunanistan tarafından ilhakının sağlanması, Pontus Rum Devleti'nin kurulması ve İstanbul'un işgal edilerek Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun yeniden canlanması ile Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi vardır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için, Osmanlı'daki Hıristiyan Rumlar arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirerek, onları silahlandırıp etkin mücadeleyi başlatmak istemişlerdir. Özellikle zengin ve tahsilli Rumları, dünya kamuoyuna eski Atina'nın torunları olarak gösterip kabul ettirmeye çalışmışlardır. Rumların yoğun yaşadıkları Trieste, Odesa, Marsilya ve Moskova gibi şehirlerde cemiyetin şubelerini kurmuşlardır. Zengin Rumların verdiği desteklerle kendi okullarını açmışlardır. Bu okullarda ayaklanma fikrini aşlamışlardır. Para yardımları sayesinde silah temin etmişlerdir. Cemiyetin başı İpsilanti, o dönem yaptırdığı araştırma neticesinde Mora Yarımadası'ndan yaklaşık 40.000 kadar silahlı eşkıya toplanabileceğini öğrenmiştir. O dönem Mora Yarımadası'nda yaklaşık 12.000 kadar Türk askeri bulunduğu bilinmektedir. İçeriden ve dışarıdan aldığı destek ile bu örgüt öyle bir hale gelmiştir ki, cemiyete verilen desteğe, üyelere ve Rus Çarına güvenen İpsilanti, 1821 yılında yayınladığı beyannamede, Türkleri Dara ve Serhas'ın tembel tabiatlı ve kadın mizaçlı torunlarına benzeterek Eski İranlılardan daha kolay yenebileceklerini ifade etmiştir. Sonrasında işgalci çete üyeleri ile Prut Nehri'nden geçerek Bükreş'i işgal etmiştir. Cemiyet, 1896 yılında yayınladığı bir bildiriye, ezeli ve ebedi düşmanlarının Türkler olduğunu, Yunan halkının

bağımsızlığını kazanmasıyla tam olarak kazanç elde edemediğini, Yunan halkının bir kısmının hala Türklerin egemenliğinde yaşadıklarını ve bu halkın kurtarılması gerektiğini, Megali İdea'nın mutlaka gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bu amaç doğrultusunda her türlü vasıtaya başvurulması gerektiğini, büyük bir gizlilik içinde bütün Yunan Milleti'ni Etnik-i Eterya çatısı altında toplamak gerektiğini, Etnik-i Eterya vasıtasıyla tüm Yunan halkının silahlanması ve akabinde zamanı geldiğinde ezeli ve ebedi düşman olan Türklere taarruz edilmesi gerektiğini, politik fırsatlardan da yararlanarak doğuda birçok karışıklık çıkarılması gerektiğini, Etnik-i Eterya'nın hiçbir siyasi partiye dahil olmadığını ve hiçbir siyasi partiden emir almadığını, bütün Yunan zenginlerinin Etnik-i Eterya'ya yardım etmesi gerektiğini, Helenizm'in gücüne inanarak ve güvenerek Türklere karşı düşmanlık hareketlerine başlanması gerektiğini, Tanrı'nın yardımıyla Megali İdea'nın mutlaka gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir (Günay 2005: 263-287; Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 90-96).

Osmanlı İmparatorluğu, 1699 yılından itibaren gerileme dönemine girmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile birlikte gelişen milliyetçilik akımı, İngiltere'nin Adriyatik Denizi'nde bulunan yedi adayı bağımsız hale getirmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların ve özellikle Yunanlıların bağımsızlık fikrinin artmasına neden olmuştur. Avrupa Devletleri ile Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ile daha yakından ilgilenmeye başlamışlar, Osmanlı'yı parçalamak için azınlıkları maddi ve manevi olarak destekleyerek kışkırtmışlardır. Başta Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin faaliyetleri ile Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya müdahaleleriyle, azınlıklardan özellikle Yunanlılar isyan etme noktasına gelmiştir. Nitekim 1821 yılında Mora'da Yunan isyanı başlamıştır (Harp Akademileri Komutanlığı 1995: 88).

Tepedelenli Ali Paşa, günümüzde Yunanistan ve Arnavutluk toprakları üzerinde gücü ele geçirmiş ayanlardan birisidir. 1787 yılından 1820 yılına kadar Osmanlı'nın Yanya vilayetinde valilik yapmıştır. 1820 yılına kadar, Epir, Teselya ve Güney Arnavutluk'un tamamını kontrolü altına almıştır. Bağımsız bir güçmüş gibi çeşitli zamanlarda ve konularda Rusya, Fransa ve İngiltere ile diplomatik görüşmeler yapmıştır. Bunun yanında İngiltere ve Fransa ile tek başına antlaşmalar yapmıştır. Etnik-i Eterya Cemiyeti ile de ilişkisi bulunan Tepedelenli Ali Paşa, bağımsız bir Yunan-Arnavut devletini kurmayı amaçlamıştır. Yönettiği bölgede devlet içinde devlet gibi bağımsız bir hareketin içine girmiştir. Askeri açıdan kendisine ihtiyaç duyulduğu için, bir süre giriştiği faaliyetlere sessiz kalan Osmanlı, en sonunda Ali Paşa'yı görevden alıp cezalandırmak istemiştir. Bunun üzerine Tepedelenli Ali Paşa isyan etmiştir. Sırlardan, Karadağlılardan, müslüman ve gayrimüslim çete liderlerinden, Arnavutlardan, sonrasında Yunan isyanına katılacak Yunan çetelerinden yardım ve destek talep etmiştir. Osmanlı, bölgede yaşanan karışıklıklar nedeniyle Tepedelenli Ali Paşa'yı görevden alarak cezalandırmak için üzerine asker göndermiştir. Osmanlı bu isyanı bastırmak için uğraşırken, Eflak ve Boğdan'da beylik yapmış Fenerli Konstantin İpsilanti'nin oğlu, Çar I. Aleksandr'ın yaveri ve Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin

başkanvekili Aleksandr İpsilanti, Macar, Sırp, Leh ve Arnavutlar'dan aldığı destek kuvvetleriyle Tuna bölgesinde ilk örgütlü Yunan isyanını başlatmıştır. Aleksandr İpsilanti, Tuna'dan sonra Yaş'a, ardından Bükreş'e ulaşmış ve kendisine yaklaşık 5000 kadar da destekçi bulmuştur. Etnik-i Eteryacı Cemiyeti ve Rus Çarına güvenen İpsilanti, Rusya'nın da yardım ve desteğini alacaklarını vadederek, gittiği bölgelerdeki halkı ayaklandırmak istemiştir. Ancak Laibach Kongresi'nde Avusturyalı diplomat Klemens von Metternich, Rus Çarı I. Aleksandr'ı bu tür ayaklanmalara karşı uyarılmış olduğundan, Rus Çarı İpsilanti'yi sahiplenmemiş ve istediği desteği vermemiştir. Diğer yandan da Romen halkının ayaklanmaya uzak durmasıyla isyancılar, 1821 yılında Yaş'tan çıkarılmış, İpsilanti kendi arkadaşları tarafından devrilmiş ve Avusturya'ya kaçmıştır (Erman 2021: 329-351; Başeren 2006: 20-21).

Yunan Devleti'nin kurulmasına neden olacak ayaklanma, 1821 yılında Patras'ta başlamıştır. Kalavrita'da başlayan ayaklanma, Patras Patriği Germanos'un liderliğinde Ege adalarına ve Rumeli'ye kadar yayılmıştır. Bu ayaklanmanın başarısının perde arkasında, İngilizlerin değişen politikası vardır. Ayaklanma başladığında İngiltere, başta Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana bir politika izlerken, devamındaki gelişmeler bu politikasından vazgeçtiğini göstermiştir. Aşırı Yunan ve Helen hayranı olan İngiltere Dışişleri Bakanı George Canning, Avrupa kamuoyunun yakından takip ettiği Yunan isyanının başarıyla ve bağımsızlıkla sonuçlanacağına inanmıştır. Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanma sürecinde Rusya'dan destek almalarındansa, İngiltere'nin destek vererek bu bağımsızlığı kazanmalarından yana olmuştur. Diğer yandan İngiltere, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü konusunda kendisi karar verici olabilmek için de, Yunan meselesiyle ilgilenmek istemiştir. Sonuç olarak İngiltere, 1824 yılında tarafsızlığını ileri sürerek, Yunan isyancılarına savaşçı rolünü vermiş ve onları tanıdığını belirtmiştir (Demirhan 2013: 295-301; Başeren 2006: 21).

Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı Osmanlı Devleti tarafından bastırılmış, isyanı bastıran Osmanlı kuvvetleri, Mora'ya Yunan isyanını bastırmaya gönderilmiştir. Yunan isyancılarla çıkan çatışmalarda Osmanlı ordusu kesin bir sonuç elde edememiştir. Osmanlı Padişahı II. Mahmut, isyancılara karşı koyabilmek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım talep etmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Ordusu ve Osmanlı Orduları, isyana karşı koyup başarılar kazansa da büyük devletlerin himayesi ile isyan kesin olarak bastırılmamıştır (Başeren 2006: 21-22).

Rusya'da Çar I. Aleksandr'dan sonra gelen I. Nikolay, Doğu Akdeniz bölgesinde Rus çıkarlarına aykırı olan hiçbir kuvveti istemediklerini ifade etmiştir. Çar I. Nikolay, 1812 Bükreş Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesini istediğini belirterek, Osmanlı'ya bir nota vermiştir. Osmanlı bu durum karşısında Rusya ile karşı karşıya gelmemek için görüşme yapmayı uygun bulmuş ve yapılan temaslar sonucunda 1826 yılında Akkerman Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı, Rusya ile Akkerman Antlaşması'nın görüşmelerini yaptığı esnada, bir taraftan da İngiltere ile Yunan meselesi hakkında görüşmelere başlamıştır. İngiltere, Doğu Akdeniz bölgesinde olası Rus gücünün ortaya çıkmasını

engelleme düşüncesi ile, Rusya'nın Yunanlılar lehine teklif ettikleri hususlar için Osmanlı ile masaya oturmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda, Akkerman Antlaşması'ndan önce yine 1826 yılında Petersburg Protokolü imzalanmıştır. İmzalanan protokol, Fransa, Avusturya ve Prusya'ya bildirilmiştir. Bu protokolün birinci maddesinde, Yunanistan'ın özerk bir devlet olduğu, Osmanlı'ya vergi ödeyeceği ve Türkler'in Yunanistan'dan çıkarılmaları düzenlenmiştir. Protokolün dördüncü maddesine göre, Rusya ve İngiltere, yeni Yunan Devleti'nin sınırlarını belirleme ve Yunan hakimiyetine girmesini istedikleri adaların isimlerini Osmanlı Hükümeti'ne bildirme haklarını saklı tutmuşlardır. Görüşmelere Fransa'nın da katılımıyla Petersburg Protokolü'nün teyit edildiği 1827 Londra Antlaşması imzalanmıştır. Rusya, Fransa ve İngiltere, Osmanlı'nın Petersburg Protokolü ve Londra Antlaşması'na riayet etmemesi halinde güç kullanacaklarını bildirmişlerdir. Petersburg Protokolü ile Londra Antlaşması arasında, Yunanlılara hangi adaların verileceğinin belirlenmesi konusunda farklılık ortaya çıkmıştır. Protokolü imzalayan devletlerin yanında, bu devletlerle savaşan devletler arasındaki görüşmelerle, adalar üzerindeki bu belirsizliğin giderilmesi öngörülmüştür. Bu yüzden 1827 yılında Londra Antlaşması Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuştur. Osmanlı Hükümeti tarafından, Londra Antlaşması'nın onaylanıp onaylanmayacağı hususunda cevap verilmediği için, antlaşmayı imzalayan Rusya, Fransa ve İngiltere kuvvetlerinden oluşan Müttefik donanma, Mora ve Çanakale Boğazı'nı kuşatmıştır. Bunun yanı sıra, Osmanlı'ya yardım etmesini önlemek amacıyla, Navarin'de kontrol altında tuttıkları Osmanlı-Mısır donanmasını yakmışlardır. Navarin'deki faciaya rağmen Osmanlı Hükümeti, Londra Antlaşması'nı kabul etmemiştir. Osmanlı ile beraber Yunanistan'a da Londra Antlaşması sunulmuş ve Yunanistan antlaşmayı kabul etmiştir (Turan 1951: 111-114; Başeren 2006: 22-23).

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na 1828 yılında savaş açmıştır. 1829 yılında Ruslar, Erzurum ve Edirne'yi işgal etmiştir. Rusların bu işgali, Yunanlıları himaye altına almak istediklerini gösterdiği için Fransa ve İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Yunan sorununun diplomatik yollarla çözülmesini istedikleri için 1828 yılında Londra'da, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Athenian Aberdeen ve Rusya ile Fransa'nın Londra Büyükelçilerinin katılımıyla bir konferans yapılmıştır. Bu konferansın sonucunda Yunanistan'ın sınırlarının öngörüldüğü bir protokol hazırlanmıştır. Protokol Ek A'ya göre, Antik Kiklatlar'ın içinde kalan ve Mora'ya yakın komşu adalar dahil, yaklaşık 36-39 derece kuzey paralelleri ile Yunan ana karası ile 26'ncı doğu meridyeni arasındaki bütün adaların Yunanistan'a katılması öngörülmüştür. Ancak bunun yanında, Yunan isyanına katılmayan ve nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan Eğriboz Adası da bu sınırların içinde kaldığı için, sınırın her iki tarafı için yeniden bazı düzeltmelerin yapılması gerektiği de düzenlenmiştir. Müttefikler bu protokolden sonra, Osmanlı'daki büyükelçilerini Yunanistan'a göndermişlerdir. Yunan temsilcileri ile müttefik büyükelçilerinin katılımıyla, Poros'ta bir konferans yapılmıştır. Konferansın devam ettiği esnada, Kiklat Adaları ile Mora ve Mora'ya bitişik adalar, 1828 Londra Protokolü ile müttefikler tarafından geçici olarak koruma altına alınmıştır. Poros Konferansı'nın

sonuç raporu, Yunan sınırlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Londra'da yapılan protokolü teyit ederek, Yunanistan'a bırakılması öngörülen adaların (Antik Kiklatlar'ın içinde kalan ve Mora'ya yakın komşu adalar dahil, yaklaşık 36-39 derece kuzey paralelleri ile Yunan ana karası ile 26'ncı doğu meridyeni arasındaki bütün adaların...) Yunan sınırları içerisinde kalması kabul edilmiştir. Sonuç raporuna göre, bu adalarda yaşayan halkın Yunan olması, dolayısıyla mülkiyet hakkının Yunanlılarda olması ve adalarda Türklerin bulunmaması, Yunan Devleti'nin bir parçası olmasında gerekçe gösterilmiştir. Bunun yanında Eğriboz, Sisam ve Girit adalarının da Yunan Devleti sınırlarına dahil edilmesi önerilmiştir. 1829 yılında Londra Konferansı yapılmış, konferansta Poros Konferansı'ndaki öneriler de görüşülerek, Girit ve Sisam Adaları hariç tutulmuş, bazı kararlar alınarak protokole bağlanarak kabul edilmiştir. Yapılan bu protokolde, Kiklat Adaları'nın, Eğriboz Adası'nın ve Mora'ya bitişik adaların Yunanistan'a ait olduğu kabul edilmiştir. İmzalanan protokol, Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuş ve Osmanlı Hükümeti, bu protokolü reddetmiştir. Dönemin padişahı II. Mahmut, bir ferman ile Mora'da yaşayan vatandaşlarından özür dilemiş, bazı idari düzenlemeler yaparak, isyancılar tarafından zarar gören Müslüman mallarının tazmin edilmesini istemiştir. Müttetikler, bu fermanı kabul etmemişler ve Osmanlı'ya baskı yapmayı sürdürmüşlerdir. Ruslar, Edirne'nin Ege sahillerine ilerlemesiyle, Osmanlı Hükümeti, sadece Kiklat Adaları ve Mora'ya ilişkin hükümlerin uygulanması talebiyle 1829 Londra Protokolü'nü kabul etmiştir. Osmanlı, Rusya ile yaptığı 1829 Edirne Antlaşması'nın X. maddesi ile de kabul ettiği protokolü tanımıştır (Turan 1951: 140; Başeren 2006: 23-24).

Edirne Antlaşması ile Osmanlı'nın kabul ettiği Londra Protokolü'nde, Yunanistan'ın Osmanlı'ya bağlı bir devlet olacağı düzenlenmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya, Edirne Antlaşması'nın üzerinden beş ay geçmesinin ardından, 1830 yılında yeni bir Londra Protokolü yapmışlar ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ederek, bu bağımsızlığı garanti altına almışlardır. Ardından Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek protokolü bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti, 24 Nisan 1830 tarihinde gönderdiği bir nota ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir (Turan 1951: 143-145; Başeren 2006: 25).

Gerek Edirne Antlaşması'nda, gerekse Edirne Antlaşması kapsamında kabul edilen protokolde, Osmanlı-Yunan sınırına ilişkin bir belirleme yapılmamıştır. Osmanlı'nın, Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ederken ileri sürdüğü ve sınır belirlemede Kiklat Adaları ile Mora'ya ilişkin hükümlerin uygulanmasını şart koştuğu talebini tekrar değerlendirmek için, 1829 ve 1830 Londra Protokollerini dikkate alarak yeni bir sınır belirlemesi yapılmıştır. Osmanlı'nın ileri sürdüğü şartın kara sınırı belirlemede dikkate alındığı görülürken, deniz sınırında Eğriboz Adası Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu belirleme yapılırken, özellikle 1830 Londra Protokolü'nün ikinci maddesinde belirtilen, İskiri (Skyros) Adası dahil Kuzey Sporad (Şeytan) Adaları, Amorgos (Yamurği) Adası ve Eğriboz Adası'nın

tümü dahil 36-39 derece kuzey paralelleri ile 26'ıncı doğu meridyeni arasında kalan Antik Kiklat Adaları'nın Yunanistan'a ait olacağına ilişkin düzenleme dikkate alınmıştır. Bu düzenlemeye göre hangi adaların Yunanistan'a verildiği, hangi adaların ise Osmanlı'da kaldığı da tespit edilmiştir. Öncelikle ismen sayıldığı için, İskiri (Skyros) ve Eğriboz Adaları açıkça Yunanistan'a bırakılmıştır. 36-39 derece kuzey paralelleri ile 26'ıncı doğu meridyeni arasındaki kalan Kiklat Adaları dışında Yunanistan'a bırakılmış başka bir ada bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kiklat Adaları grubundan olup da bu sınırlar içerisinde olmayan adalar Yunanistan'a bırakılmamıştır. Yunanistan'a bırakılan adalar Amorgos (Yamurğı) Adası dahil Kiklat Adaları'ndan bir kısmıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan 10 numaralı Name-i Hümayun Defteri içerisinde Yunan'a Dair Adalar³ kaydı bulunmakta olup bu kayıtlarda Yunanistan'a devredilen adaların hangileri olduğu ismen sayılmıştır. Yine bu kayıtlarda, Kiklat Adaları grubunda olup egemenliği Osmanlı'da kalan adalar da belirtilmiştir. Bu kayıtlarda yer alan bilgiler; 1836, 1870 ve 1898 yıllarında hazırlanan Osmanlı haritalarında⁴, 1893 yılında hazırlanan Yunan haritasında⁵ ve Comte Guilleminot'un 1826 yılında hazırladığı haritalarla teyit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında; Venedik Kayalıkları, İpsara ve Antiipsara adaları, Amorgos (Yamurğı) Adası'nın doğu ve kuzeydoğu tarafında kalan Kendiroz ve Zenari adaları ile İstanbulya Adası'nın batısında kalan Yaban Adası, Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır (Başeren, Kurumahmut 2003: 14-15; Başeren 2006: 25-27).

1830 Protokolü'nün öngördüğü Osmanlı-Yunan sınırının işaretlenmesi ve sınır önerilerinin, bölgenin fiziki yapısına uydurulması ve plotlanması için kullanılan haritaların uygun nitelikte olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde görev yapan müttefik büyükelçileri, Osmanlı Hükümeti'nin muhtemel toprak ve gelir kaybına karşı teminat verilmesi ile Eğriboz Adası'nın Yunanistan'a bırakılması ve Arta-Volos hattının belirlenmesi amaçlarıyla yeniden görüşme yapılmasını isteseler de, Yunanistan'da yaşanan karışıklık nedeniyle görüşmeler uzamıştır. 1832 yılında Müttefikler, Bavyera Prensi Birinci Otto'yu Yunan Kralı yapmışlar ve Yunanistan'ın bağımsızlığını güvence altına almışlardır. Osmanlı Hükümeti Müttefiklerden, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması ve herhangi bir tehdite karşı destek vermeleri karşılığında, Osmanlı-Yunan sınır önerilerini 1832 İstanbul Antlaşması ile kabul etmiştir. 1832 İstanbul Antlaşması'nda kara sınırlarına ilişkin belirleme yapılırken İngiliz Elçisi Stratford Canning, Rus Elçisi Buteniev ve Fransız maslahatgüzarı Varennes'in imzalarını

---

³ Yunan'a Dair Adalar için bkz. Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, Ek-4, s. 163.

⁴ 1836 yılına ait harita için bkz. Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, Ek-5, s. 165-168. 1870 yılına ait harita için bkz. Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, Ek-6, s. 169-172. 1898 yılına ait harita için bkz. Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, Ek-8, s. 177-180.

⁵ 1893 yılına ait harita için bkz. Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar, Ek-7, s. 173-176.

taşıyan, adalara ilişkin bir protokol yapılmıştır. Bu protokol ile Skopelos (İşkepelez), İskados (İşketos) ve Kırlangıç adaları, bu adalara yakın Osmanlı eyaletlerinin güvenliğinin sağlanması noktasında kritik rol oynadığı için Osmanlı'ya iade edilmiştir. Ancak bu adalar üzerindeki hakimiyet değişmemiştir (Başeren, Kurumahmut 2003: 16-17; Başeren 2006: 27).

Yunan bağımsızlığı ile ilk etapta Eğriboz, İskiri (Skyros), Kiklat ve Şeytan Adaları, ardından da Yedi Adalar Yunanistan'a geçmiştir. 1862 yılında Anabolu (Nauplia), Akarnia-Aetolia ve Atina'da Yunan ayaklanmaları çıkmıştır. Birinci Otto, Yunan krallığından çekilerek Bavyera'ya dönmüştür. Bunun üzerine müttefikler, Danimarka Glücksburg Hanedanı Prensi Wilhelm Ferdinand Adolf George (I. Yorgo)'u, Helenlerin Kralı sıfatıyla Yunan kralı olması noktasında desteklemiştir. İngiltere, 1815 yılından beri himayesi altında tuttuğu Yedi Adaları Yunanistan'a devretmiştir. Yedi Adalar'ın Yunanistan'a devri, iki antlaşma ile gerçekleşmiştir. Birincisi 1863 yılında yapılan Londra Antlaşması'dır. İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya ve Fransa arasında yapılan 9 maddelik bu antlaşma ile İngiltere, Yedi Adalar üzerindeki haklarından feragat ederek, adaların Yunanistan'a devredilmesini istemiştir. Antlaşmanın ikinci maddesinde, Yedi Adalar'ın (İyon Adaları) Yunanistan'a devredilmesiyle, adalarda tarafsızlığın sağlanması, kamu düzenini ve vergi toplanmasını sağlayacak görevliler dışında, adalarda ve adaların karasularında hiçbir kara ve deniz askeri kuvvetlerinin toplanmayacağı ve bulunmayacağı öngörülmüştür. Antlaşmayı imzalayan taraflar, tarafsızlık kuralına bağlı kalacaklarını taahhüt etmişlerdir. Antlaşmanın üçüncü maddesi ile, Korfu Adası ve bu adaya bağlı adacıklarda, tarafsızlığın bir sonucu olarak tahkimatların yıkılması karara bağlanmıştır. Dolayısıyla 1863 Londra Antlaşması ile adaların silahsızlandırılması ve askersizleştirilmesi ilkelerinin uygulandığı görülmektedir. Yedi Adalar'ın Yunanistan'a devri ile ilgili ikinci antlaşma, İngiltere, Prusya, Avusturya, Fransa ve Yunanistan'ın katılımıyla imzalanan 1864 Londra Antlaşması'dır. Bu antlaşma, 1863 Londra Antlaşması'nı tasdik eden ve onun devamı niteliğinde bir antlaşmadır. Bu antlaşmanın ikinci maddesiyle, Yunanistan'a garantör olan devletler İngiltere, Fransa ve Rusya ile katılımcı devletler Prusya ve Avusturya, Pakso ve Korfu adalarının tarafsız kalmasını istemişler, Yunanistan, öncelikle 1863 Londra Antlaşması'nın sonuçlarını kabul etmiş, bu antlaşmayı imzalayarak bu tarafsızlığı sağlayacağını ve devam ettireceğini açıklamıştır. Yine 1864 Antlaşması ile İngiliz Kraliçesi, Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuriyeti (Yedi Adalar Cumhuriyeti) üzerindeki hakimiyetinden Yunanistan lehine vazgeçtiğini tasdik etmiş, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya Devletleri ise antlaşmadaki şartlar altında Yunanistan lehine bu çekilmeyi kabul ettiklerini belirtmişlerdir. 1863 Londra Antlaşması ile, taraf devletler, Korfu Adası'nın tarafsızlığına ve silahlandırılmayacağına dair güvence verirken, 1864 Londra Antlaşması'nda, sadece tarafsızlığına dair bir belirtme yapılmıştır. Pakso ve Korfu adaları üzerindeki tarafsızlık rejimi hala devam etmektedir. 1863 ve 1864 Londra Antlaşmaları'ndan sonra, Yedi Adalar

ile ilgili İngiltere, Fransa, Rusya, Yunanistan ve Osmanlı Devleti'nin de katıldığı üçüncü bir antlaşma da yapılmıştır (Örenç 2013: 387; Başeren 2006: 28-30).

3.5. Uşi Antlaşması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu

Yunanlıların bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, başka Ege adalarında da karışıklıklar başlamıştır. Osmanlı'ya karşı kışkırtılan Girit'teki Rumlar, Girit Adası'nın Yunanistan'a intisabını isteyerek ayaklanma çıkarmıştır. Osmanlı, bu bağlanma isteğine karşı çıkararak ayaklanmayı bastırmıştır. Yunanistan bu ayaklanmaya destek vererek adaya asker çıkarmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Yunanistan'a savaş ilan etmiştir. 1897 yılında Teselya bölgesinde gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, Gazi Ethem Paşa önderliğindeki Osmanlı Ordusu, Yunan Ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Zafer elde edilmesine rağmen Avrupalı devletlerin arabuluculuğuyla Girit'e özerklik veren bir antlaşma imzalanmıştır. 1908 yılında Yunanistan Girit'i işgal etmiştir (Tukin 1996: 90-92).

Girit Adası'nın Osmanlı'dan ayrılması gelişmesi yaşanırken, Ege Adaları'ndan bir kısmı üzerinde İtalyan işgali baş göstermiştir. 19'uncu yüzyılda siyasi bütünlüğünü tamamlayan İtalya, diğer Avrupalı devletler gibi sömürge arayışına girmiştir. Avrupalı devletler o dönemde sömürge elde edebilmek için Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki topraklarını işgale başlamıştır. Özellikle İngiltere Mısır'ı, Fransa Tunus ve Cezayir'i işgal etmiştir. İtalya ise stratejik konumu icabı, kendine yakın gördüğü ve işgal edilmemiş son Afrika toprağı olan Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmek istemiştir. Bu amaçla 1911 yılında İtalya Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'de, Osmanlı ve yerel kuvvetlerle yaşanan çatışmalarda İtalya beklenmedik bir direnişle karşılaşmıştır. Bunun üzerine İtalya, Trablusgarp'a gönderilen yardımları kesmek ve Osmanlı Devleti'ni barışa razı etmek amacıyla, savaşı Ege Denizi'ne taşımıştır. İtalya'nın bu hamlesine karşılık, başka devletler farklı tepkiler göstermiştir. Avusturya, İtalya'nın bu hamlesini, yürürlükte bulunan antlaşmalara göre Balkanlarda süregelen durumu değiştireceğini ve 1887 Üçlü İttifak Antlaşması'nın yedinci maddesinde belirlenen adalarla ilgili düzenlemeye zarar vereceğini ifade ederek bu işgale karşı çıkmıştır. Anılan yedinci maddede, antlaşmaya taraf devletlerin, herhangi üçüncü bir devletin Balkanlar, Adriyatik ve Ege Denizi'nde Osmanlı adaları ve sahillerinde var olan durumu değiştiren bir adımına karşı, birlikte hareket etmeyi taahhüt altına aldıkları düzenlenmiştir. İtalya adaların işgalini, Rodos ve civarında bulunan Ege Adaları'nın coğrafi olarak Avrupa ile ilgisinin bulunmadığını ileri sürerek gerekçelendirmiştir. Almanya, savaşın daha geniş alanlara yayılmamasını tavsiye ederek net bir tavır ortaya koymamıştır. Rusya, Fransa ve İngiltere, İtalya'ya arka çıkmıştır. İngiltere, adalarda yaşayan halkın Grek olmasından ötürü, gerçekleşen işgalin büyük devletlerin çıkarlarına ters düşmeyeceğini ifade etmiştir. Tek itiraz eden devlet konumundaki Avusturya, 1887 Üçlü İttifak Antlaşması'nın değiştirileceğinin gündeme gelmesiyle geri adım atmış, adalardaki İtalyan işgalinin geçici olması ve ileride yapılacak barış

antlaşmasıyla adaların yeniden Türklere verileceğinin güvencesiyle itirazından vazgeçmiştir. İtalya, 1912 yılında Beyrut Limanı, Sisam Adası ve Çanakkale Boğazı'na saldırı düzenlemiştir. Osmanlı Donanması'nın harekete geçmesiyle geri çekilmiştir. Sonrasında Osmanlı Hükümeti, tek taraflı olarak Çanakkale Boğazı'nı ticaret gemileri de dahil geçişe kapatmıştır. Avrupalı Devletlerin itirazları üzerine boğaz tekrar trafiğe açılmıştır. Avrupalı Devletler, İtalya'nın gerçekleştirdiği bu saldırıları protesto etmiştir. Anadolu topraklarına saldırmaktan vazgeçen İtalya, yine 1912 yılında İstanbul'a ve Rodos adalarını işgal etmiştir. Türk direnişi kırıldığı için devamında, Herke, Kerpe, İlyaki, Leryoz, Batnoz, Kilimli, Lipso, Sömbeki ve İstanköy Adaları ile birlikte Menteşe Adaları grubundan yaklaşık 16 ada, İtalyan işgaline uğramıştır. Menteşe Adaları'nın işgali üzerine ilk tepki Avusturya'dan gelmiştir. İtalya'nın birkaç adanın işgalinden hareketle birçok adayı işgal ettiğini ve bu işgalin adaların Yunanlıların eline geçme ihtimalini güçlendireceğini ifade ederek, İtalyanların adalardan çekilmesi halinde, adaların özerk hale getirilmesini savunmuştur. Fransa, Menteşe Adaları'nın ve Rodos'un geleceği hakkında büyük devletlerin karar vermesini savunmuştur. İngiltere, adaların işgalinin İngiliz çıkarlarına ters düşüğünü ifade ederek, mevcut statünün korunması gerektiğini savunmuştur. Rusya, adalara özerklik verilerek Türklere iade edilmesini istemiştir. Diğer yandan Yunanistan, adaların kendisine bağlanması için harekete geçerek adalarda yaşayan halkı tahrik etmiştir. İtalya, işgal ettiği Menteşe Adaları ve Rodos'un kendi hakimiyetinde kaldığını göstermek amacıyla, Yunanistan'ın tahrik politikasını engelleme girişimlerinde bulunmuştur. İtalya-Osmanlı barış görüşmeleri, 1912 yılında Lozan'da başlamış, Caux ve Uşi'de devam etmiştir. Barış görüşmeleri devam ederken, Fransa, Menteşe Adaları ve Rodos Adası üzerindeki işgalin kalıcı olmamasını talep etmiştir. Rusya, İtalya'nın denizci bir devlet olması hasebiyle, adalar üzerindeki işgalinin stratejik dengeleri bozacağını ifade ederek, işgal edilen adalara özerklik verilip Hıristiyan vali atanarak adaların Türklere iadesini talep etmiştir. Balkanlarda Osmanlı aleyhine başlayan karışıklık nedeniyle görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti için şartlar ağırlaşmıştır. İtalya, görüşmelerde bulunan Türk temsilcilerine bir nota vererek, antlaşmanın teklif edilen koşullarla imzalanmasını istemiştir. Balkanlarda yaşanan zor durum karşısında Osmanlı, teklifi kabul ederek 1912 yılında Uşi Barış Antlaşması ve üç protokol imzalanmıştır. Barış antlaşmasının ikinci maddesinde, İtalya tarafından işgal edilen Menteşe Adaları ve Rodos, Osmanlı'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki bütün asker ve bürokratlarının çekilmesine müteakip, Osmanlı'ya iade edilecektir, şeklinde düzenlenmiştir. İtalya ve Osmanlı arasında yapılan Uşi Barış Antlaşması'na göre, Menteşe Adaları'nın Osmanlı'ya iadesi açık bir şekilde düzenlenmesine rağmen, Balkan Savaşları'nın çıkmasıyla bu devir işlemi gerçekleşmemiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenildiği için işgal edilen adalar İtalya'nın hakimiyetinde kalmıştır. Adalar hukuken İtalya'ya devredilmemesine rağmen, Lozan Antlaşması'nın 15 ve 16'ncı maddeleri uyarınca Osmanlı'nın adalarla olan bağlantısı kesilmiştir (Turan 1965: 77-119; Hayta 1994: 131-144; Küçük 1998: 37-41).

3.6. Balkan Savaşları ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu

Osmanlı, İtalya ile Trablusgarp ve adalar krizini yaşarken, Rusların kışkırtmasıyla Balkan Devletleri ile de Rumeli bölgesinde karşı karşıya gelmiştir. 1912 yılında Osmanlı'nın Balkanlardaki topraklarını işgal etmek amacıyla, Sırbistan-Bulgaristan, Bulgaristan-Yunanistan, Karadağ-Bulgaristan ve Karadağ-Sırbistan ittifakları yapılmıştır. Karadağ'ın 1912 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlamıştır. Donanma ve deniz gücü yönünden Osmanlı'dan üstün olan Yunanistan, Balkanlara denizden gidebilecek yardımları kesmek ve Çanakkale Boğazı'nı kontrol altına alabilmek amacıyla, Ege Denizi'nde harekete geçerek Boğazönü Adaları'nı işgal etmeye başlamıştır. 1912 yılında Yunanistan tarafından; Bozcaada, Limni, Gökçeada, Taşoz, Bozbaba, Semadirek, İpsara, Ahikerya (İkaria) Adaları işgal edilmiştir. Balkan Savaşları'nda ağır kayıplar veren Osmanlı, Balkan Devletleri ile ateşkes antlaşması yapmasına rağmen, ateşkesi kabul etmeyen Yunanistan Sakız ve Midilli Adaları'nı işgal etmiştir. Sisam Adası'na Mora'dan yayılan ayaklanma, 1849 yılında Osmanlı'nın adaya asker çıkarmasıyla bastırılmıştır. 1912 yılında adada yeniden isyanlar başlamıştır. Adada bulunan meclis, Osmanlı askerinin adadan çekilmesini istemiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya adadaki isyana ve alınan karara destek vermiştir. Osmanlı, adada gerçekleştirdiği mücadelelerin karşılıksız kaldığını kabul ederek adadan askerini çekmiştir. Aynı yıl Sisam Adası'nın Yunanistan'a bağlandığı ilan edilmiştir. Yunanistan, 1913 yılında adayı işgal etmiştir. Böylece Menteşe Adaları'nın İtalya tarafından işgal edilmesinden sonra, Cezayir-i Bahri Sefid Eyaleti'ndeki adaların büyük çoğunluğu Yunanistan'ın işgaline uğramıştır (Özlu 2012: 9-25).

Balkan Devletleri ile Osmanlı arasında yapılan ateşkesten sonra, barış görüşmeleri için Londra'da iki konferans düzenlenmiştir. Birinci konferansa Saint James Konferansı ismi verilmiş olup Balkan Devletleri'nin ve Osmanlı'nın temsilcileri katılmıştır. İkinci konferansa ise İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey başkanlığında Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya ve Rusya'nın İngiliz büyükelçileri katıldığı için, bu konferansa Süfera (Büyükelçiler) Konferansı ismi verilmiştir. Saint James Konferansı'nda Balkan Devletleri, barış koşulları arasında Osmanlı'dan tüm Rumeli topraklarını ve Ege Adaları'nı istemiştir. Osmanlı Devleti konferansta cevap olarak Anadolu ile Ege Adaları'nın bir bütün olduğundan bahisle başka bir devlete devredilemeyeceğini iletmiştir. Ege Adaları konusunda kararlı tavrını karşı tarafa kabul ettiremeyen Osmanlı, bir çözüm bulunamadığı için Ege Adaları üzerinde kendi hakimiyetinin devam etmesi şartıyla adalarla ilgili sorunların Büyük Devletlerle birlikte Süfera Konferansı'nda incelenmesini istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden, Girit, Edirne ve Ege Adaları üzerindeki egemenlik ve haklarından feragat etmesi talep edilmiştir. Osmanlı Devleti cevaben, Girit Adası'ndaki egemenlik ve haklarından feragat ettiğini ancak Batı Anadolu, Boğazlar ve İstanbul'un güvenliği bakımından Ege Adaları ve Edirne'deki hak ve menfaatlerinden vazgeçemeyeceğini ifade etmesi üzerine, konferansın ertelenmesine karar verilmiştir. Sonrasında adalar

meselesi, Süfera Konferansı'nda görüşülmeye başlanmıştır. Yunanistan, milliyetçilik ilkesine dayanarak işgal ettiği adaların tamamında hak ve egemenliğin kendisine verilmesini talep etmiştir. Akdeniz'deki çıkarları gereği Fransa ve İngiltere, Yunanistan'ın taleplerinin kabul edilmesini istemiştir. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a destek vermesinin arkasında bu iki devletin boğazlardaki Rus çıkarlarını olumsuz etkileyebileceği kabulünden hareket ederek, boğazlara yakın Gökçeada, Bozcaada, Taşoz ve Midilli Adaları'nın Osmanlı'ya verilmesini savunmuştur. Ancak sonradan fikir değiştiren Rusya, İngiliz ve Fransız tezlerini kabul etmiştir. İtalya, İngiliz ve Fransız tezlerine karşı çıkmış olup, kendisinin işgal ettiği adaları Yunanistan'a devretmektense, bu adaları Osmanlı'ya iade edebileceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak bu aşamada adalar üzerinde kesin bir karara varılamamış, ancak adalar üzerinde Osmanlı hakimiyetinin sonlandırılması kabul edilmiştir. Saint James Konferansı'nda karar alınamaması Büyük Devletlerin tepki göstermesine neden olmuştur. Balkanlarda yeni bir savaşın patlak vermesi ihtimaline binaen Büyük Devletler, Osmanlı'ya bir nota göndererek; Edirne'nin Balkan Devletlerine bırakılması gerektiği, Ege Adaları üzerinde Büyük Devletlerin alacağı kararların uygulanması gerektiği, yeni bir savaşın çıkması halinde İstanbul ve Anadolu topraklarının zarar göreceği ve böyle bir durumda Büyük Devletlerin yardımda bulunmayacağı ifade edilmiştir. Osmanlı Hükümeti bu notaya karşılık görüşmeler yaparken Bab-ı Ali Baskını olayı gerçekleşmiştir. Baskın üzerine Osmanlı sadrazamı değişmiştir. Konferanstaki Büyük Devletler, yeni bir savaşı istemedikleri için Osmanlı Hükümeti'nden cevap beklemişlerdir. Ancak Bulgaristan ve Yunanistan, konferansın sona erdirilmesini istemişlerdir. Bulgaristan ayrıca ateşkesin de sona erdiğini Osmanlı'ya bildirmiştir. Osmanlı Hükümeti ise cevaben Edirne'nin bir kısmının kendi hakimiyetinde kalacağını ifade ederek diğer kısmı üzerinde ve Ege Adaları üzerinde Büyük Devletlerin tensip ve kararlarına uyacağını ifade etmiştir. Buna rağmen Balkanlarda tekrardan savaş başlamıştır. Yanya, İşkodra ve Edirne kaybedilmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı, Büyük Devletlerden aracılık yapmasını talep etmiştir. Büyük Devletler cevaben, Ege Adaları meselesinin çözümünün kendilerine bırakılması şartıyla arabuluculuk yapabileceklerini belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti bu cevabı kabul ettikten sonra, Osmanlı-Bulgaristan ateşkesi imzalanarak Londra'da barış görüşmelerine tekrar başlanmıştır. Görüşmelerin sonucunda Osmanlı ile Balkan Devletleri arasında 1913 yılında Londra Antlaşması imzalanmıştır. 1913 Londra Antlaşması'nın dördüncü maddesine göre, Osmanlı, Girit Adası üzerindeki tüm hak ve egemenlik yetkilerini Balkan Devletlerine, beşinci maddesine göre ise, Ege Adaları üzerinde her türlü karar verme hakkını Büyük Devletlere bırakmıştır. Balkan Devletleri ise Girit Adası üzerindeki egemenlik haklarını Yunanistan'a devretmiştir. Londra Antlaşması'ndan sonra büyük kayıplara uğrayan Osmanlı Devleti'nden toprak kazanan Balkan Devletleri, bu sefer kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bulgaristan'ın Sırbistan'a saldırmasıyla İkinci Balkan Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti ise Balkan Devletleri arasındaki bu karışıklıktan yararlanarak Edirne'yi geri almıştır. İkinci

Balkan Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti ile Balkan ülkeleri ayrı ayrı barış antlaşması imzalamıştır. Yunanistan ile Osmanlı arasında 1913 yılında imzalanan Atina Antlaşması'nın on beşinci maddesi, 1913 Londra Antlaşması'nın beşinci maddesini dikkate alarak, iki tarafın Londra Antlaşması'nın beşinci maddesi de dahil tüm hükümlerine uyacaklarını düzenlemiştir. Gerek 1913 Londra, gerekse 1913 Atina Antlaşması'nın ilgili düzenlemeleri, Ege Adaları üzerinde Osmanlı hakimiyetini sonlandırıcı bir maddeye yer vermemiştir. Bu düzenlemelerde, Ege Adaları'nın gelecekteki egemenliğinin belirlenmesi noktasında, Büyük Devletlerin ve Süfera Konferansı'nın aracılığı ile gerçekleştirilmesi ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu noktada, Büyük Devletlerin vereceği karar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmezse ya da Osmanlı, adalar üzerindeki hak ve egemenliğini devredici bir antlaşmayı imzalamadığı sürece Ege Adaları'nın egemenliği Osmanlı'ya ait olacaktır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Büyük Devletlerin çıkarları gereği kutuplaşması Süfera Konferansı'na da yansımıştır. Konferansta adalar meselesi görüşüldüğü sırada, İttifak Devletleri yani Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, Ege Adaları'nın Yunanistan'a devredilmesine karşı çıkmıştır. Buna karşılık İtilaf Devletleri yani İngiltere, Fransa ve Rusya ise adaların Yunanistan'a devredilmesini istemiştir. Bu görüşün asıl savunucusu İngiltere'dir. Fransa da ona destek olmuştur. Rusya bazı adaların, özellikle Midilli ve Sakız adalarının Anadolu toprak ve kıyılarına yakın olmaları sebebiyle Türklere bırakılmasını istemiştir. Aslında Rusya, Türklere Ermeni meselesinde daha rahat anlaşabilmek için de bu fikri savunmuştur. İngiltere'nin diğer devletlere yoğun baskıları sonucunda Altı Büyük Devlet, İngiltere'nin fikrini kabul ederek kararını açıklamıştır. Karara göre, Gökçeada, Bozcaada ve Meis Adası Türklere bırakılmıştır. Yunanistan'ın işgalinde olan diğer Ege Adaları "silahsızlandırılmak ve askersizleştirilmek şartıyla Yunanistan'a bırakılmıştır". 1914 yılında Altı Büyük Devletin ortak kararı Yunanistan ve Osmanlı'ya ayrı ayrı nota verilerek bildirilmiştir. Yunanistan'a bırakılacak adaların verilmesine dair hükmün, Arnavutluk'a bırakılan topraklardan Yunanistan'ın çekilmesinden sonra kesinleşeceği belirtilmiştir. Osmanlı Hükümeti, karara ciddi tepki göstermiştir. Verilen karşı notada; Osmanlı, Yunanistan ile arasındaki bu meselede, Yunanistan tarafından haksız olarak işgal edilen adaların geleceğinin tayininde hakem olarak Büyük Devletleri seçmesinin sebebi olarak, Büyük Devletlerin karar verirken iki devletin de çıkarlarını gözeteyeceğine dair inanç duyduklarını, Çanakkale Boğazı ve Batı Anadolu kıyılarına yakın konumda olan adaların Osmanlı'nın toprak bütünlüğü kapsamında değerlendirilmesinin talep edildiğini, ancak buna rağmen Büyük Devletlerin Osmanlı'nın çıkarlarını dikkate almadığını, üzerlerine aldıkları sorumluluğu yerine getirmediğini, tarafsız davranmadıklarını, Gökçeada, Bozcaada ve Meis Adaları'nın geri verilmesinin diğer Ege Adaları'nın da iadesi yönünde bir tavır olarak kabul edileceğini ve diğer adalar üzerindeki haklı taleplerin sürdürüleceğini ifade etmiştir. Yunanistan, Kuzey Epir'deki menfaatlerinin zarar göreceğini ifade ederek karara önce karşı çıkmış olsa da, Ege Adaları üzerinde çok

büyük avantaj elde edeceği için kararı kabul ettiğini ifade etmiştir (Hayta 2008: 127-140; Küçük 1998: 41-52).

Osmanlı Devleti, Büyük Devletlerin kararından olan memnuniyetsizliğini çözebilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Osmanlı devlet adamları, başkentteki Yunan elçisine, Sakız ve Midilli gibi adaların Yunanistan'a bırakılması yönündeki kararları haksız bulduklarını ve adalar konusunda Yunanistan ile görüşmek istediklerini ifade etmişlerdir. Yunan devlet adamları Osmanlı'nın bu talebini İngilizlere bildirmiştir. İngiltere verdiği yanıtta, Osmanlı ile Yunanistan'ın adalar konusunda görüşmeler yapabileceğini, İngiltere ve diğer Büyük Devlet mensuplarının bu görüşmeye karşı çıkmadığını ve sonucunda daha önce vermiş oldukları kararları değiştirebileceklerini ifade etmiştir. 1914 yılında bu mesele yüzünden Osmanlı-Yunan ilişkileri gerginleşerek savaş ihtimali söz konusu olmuştur. Osmanlı'nın Yunanistan'daki elçisi ile Yunan Başbakanı arasında görüşme yapılmış, Yunan Başbakanı, Osmanlı tarafından özellikle talep edilen Sakız ve Midilli adaları karşılığında hangi adaların verileceğini sormuştur. Osmanlı Hükümeti verdiği cevapta, Sakız ve Midilli adalarına karşılık Stampalia, İpsara, Kaşot, Ahikerya, Levitha, Kerpe gibi adaların verilebileceğini ve ayrıca Sisam Adası'nın da Osmanlı'ya bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Yunan Başbakanı, Rodos Adası'nın teklif edilmesini beklerken daha önemsiz ve küçük adaların teklif edilmesi nedeniyle iki ülke arasında herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı esnada tekrardan Osmanlı-Yunan görüşmeleri için girişimlerde bulunulmuşsa da kayda değer bir sonuç alınamamıştır. Savaş dünya sathında biraz daha yayıldıktan sonra, Yunan Başbakanı Venizelos, Osmanlı ile görüşmek istediğini ve Osmanlı'nın ne talep ettiğini öğrenmek istemiştir. Osmanlı Hükümeti, Midilli, Limni, Sisam ve Sakız Adaları'nın Osmanlı'ya bırakılmasını istemiş, bu adalara özerklik verilerek yönetici olarak Hıristiyan vali atanacağını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti savaşa girmeye karar verdikten sonra Almanya ile ittifak yapmıştır. İttifak yapıldıktan sonra, Alman elçisinin Osmanlı'ya verdiği teminatlar arasında, Yunanistan'ın savaşa girmesi ve yenilmesi halinde elinde bulundurduğu adaların Osmanlı'ya geri verilmesi hususunda çalışma yapılacağı yer almıştır. Sonrasında Bükreş'te Yunan-Osmanlı temsilcileri arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmelerde Osmanlı temsilcileri, daha önceden Yunanistan'a bildirilen önerileri tekrardan gündeme getirmişler, adı geçen adalardan Osmanlı'ya asker alınması hususunu da ayrıca belirtmişlerdir. Yunan temsilcileri, yalnızca Sakız ve Midilli Adaları'nın Osmanlı egemenliğine verilebileceğini, ancak bu adaların 50 yıllığına Yunanistan'a kiraya verilmesini ve bu adalara Yunanlı vali atanmasını önermişlerdir. Ayrıca bu kira ilişkisi 50 yılın sonunda taraflarca feshedilmezse kendiliğinden uzayacaktır. Yunanistan'ın buradaki amacı kiralama yoluyla sahip olacağı adalarda fiili olarak işgali sürdürmek ve kalıcılık sağlamaktır. Osmanlı bu talebi kabul etmezken, Bulgaristan ile birlikte Yunanistan'a hareket yapmayı planlamıştır. Bu planı ittifak ortakları Almanya ve Avusturya ile paylaşmıştır. Özellikle Almanya, bu hareketi uygun görmemiştir. İngiltere ve Fransa

da Osmanlı'nın Yunanistan'a savaş ilan etmesini istememiştir. Bükreş'teki görüşmelerde Yunanistan Sakız ve Midilli Adaları'ndan sonra Sisam Adası'nı da Osmanlı'ya bırakmayı teklif etmiş ancak Limni Adası'nı teklif dışında tutmuştur. Yunan teklifleri istenen nitelikte olmadığı için, bu Osmanlı-Yunan görüşmesi süresiz olarak ertelenmiştir (Hayta 2006: 223-227).

3.7. Birinci Dünya Savaşı, Sevr Antlaşması ve Ege Adaları'nın Egemenlik Durumu

Süfera Konferansı'nda adalarla ilgili alınan kararlarda, İtalya tarafından işgal edilen Menteşe Adaları kapsam dışı tutulmuştur. Çünkü İtalya, Osmanlı Devleti ile yaptığı Uşi Antlaşması kapsamında, Menteşe Adaları'nı Osmanlı Devleti'ne iade etmeyi taahhüt etmiştir. Osmanlı Devleti, Menteşe Adaları'nın işgalini geçici olarak kabul etmiştir. Bu kapsamda Yunanistan'dan geri almak istediği Midilli, Limni ve Sakız adalarının karşılığında Menteşe Adaları'ndan bazılarını Yunanistan'a vermeyi dahi önermiştir. Ancak sonrasında Menteşe Adaları'nın da Yunanistan'ın hakimiyetine geçmesinden, İtalya işgali altında kalmasını tercih etmiştir. Birinci Dünya Savaşı başlamadan İttifak Devletleri safında yer alan İtalya, savaş başladığında tarafsızlık politikası uygulamış, işgal ettiği Menteşe Adaları'na da kalıcı olarak sahip olabilmek için İtilaf Devletleri ile gizli görüşmeler gerçekleştirmiştir. 1914 yılında yapılan gizli görüşmelerde İtalya, İtilaf Devletleri safında savaşa girmesi halinde işgal ettiği Menteşe Adaları'nın kendisine verilmesini istemiştir. Bu teklife ilk etapta karşı çıkan İngiltere, kendisi de Kıbrıs Adası'nı işgal ettiği için geri adım atmak durumunda kalmıştır. 1915 yılında İtalya, savaşa katılma ve toprak taleplerini resmi olarak İtilaf Devletleri'ne bildirmiştir. Özellikle Menteşe Adaları ve Antalya'yı istemiştir. Sonucunda 1915 yılında İtalya, Fransa, İngiltere ve Rusya arasında yapılan Londra Antlaşması'nın 8. maddesinde, işgal edilen Menteşe Adaları'nın egemenliğinin, 9. maddesinde, savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin paylaşılması sırasında Antalya bölgesinden bir miktar toprağın İtalya'ya verileceği düzenlenmiştir (Turan 1965: 102-103).

1913 yılında Yunanistan tarafından işgal edilen Meis Adası'nda, 1915 yılında Yunan yönetimine karşı bir ayaklanma başlamıştır. İsyancılar, Rodos Adası'nda yer alan Fransız Konsolosluğu ile ilişki içine girerek, Fransızların Meis Adası'na müdahale etmesini istemiştir. Yunanistan Meis Adası'nda isyanı bastırarak hakimiyeti tekrar sağlamak için bir gemi gönderse de, Fransa harekete geçerek 1915 yılında Meis Adası'nı işgal ederek yönetimi devralmıştır (Turan 1965: 103-104).

Birinci Dünya Savaşı süresince İtalya ve Yunanistan arasında adalar meselesi sürekli olarak anlaşmazlığa neden olmuştur. İngiltere ve Fransa, bazen İtalya'yı bazense Yunanistan'ı destekleyerek iki taraflı bir siyaset izlemişlerdir. 1918 yılında Yunanistan İtalya'ya, savaşın sonucunda yapılacak barış görüşmelerinde Menteşe Adaları'nı talep edeceğini bildirmiştir. Yunanistan'ın bu isteğini Amerika da desteklemiştir. Ege Denizi'nin büyük bir bölümünün Yunanistan'a ait olduğunu ve Batı Anadolu'da

yaşayan halkın Yunan olduğunu kabul ederek sahile yakın bütün adaların ve Anadolu'daki bazı limanların Yunanistan'a verilmesi görüşünü savunmuştur (Turan 1965: 104-105).

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı aleyhine bitmiş, barış görüşmeleri için Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Konferansa müracaat eden Yunanistan, İtalya ile İtilaf Devletleri arasında yapılan 1915 Londra Antlaşması'nın hilafına, Ege Bölgesi ve İzmir ile Ege Adaları'nın tamamının kendisine verilmesini talep etmiştir. Batı Anadolu'nun kendisine verilmesi halinde Ege Adaları'nın Anadolu'nun doğal uzantısı olduğunu kabul ederek adaların da kendisine bırakılması gerektiğini, bu talebine gerekçe olarak göstermiştir. Aslında Menteşe Adaları'nın İtalya'dan alınarak kendisine verilmesini talep etmek için ileri sürdüğü, adaların Anadolu'nun bütünleyici parçası olduğu tezini, Yunanistan'dan önce Osmanlı Devleti her zaman savunmuştur. Konferansta Yunanistan lehine, İtalya aleyhine bir hava söz konusu olmuştur. Özellikle İtalya ile diğer İtilaf Devletleri arasında, Adriyatik konusunda ihtilaf çıkınca, İngiltere Menteşe Adaları'nın Yunanistan'a verilmesini teklif etmiştir. Hatta diğer İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşırken Menteşe Adaları ve Meis'i Yunanistan'a vermişlerdir. Ancak sonrasında İtalya'nın araya girmesi ile bu karar değişmiştir (Turan 1965: 105-106).

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalanmıştır. İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması öncesinde kendi aralarında yaptıkları görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşırken, hem Yunanistan'a hem de İtalya'ya işgal ettikleri Ege Adaları'nın verilmesini taahhüt etmişlerdir. Bu taahhütlerini de 1920 yılında yapılan Sevr Antlaşması ile yerine getirmişlerdir. Sevr Antlaşması'nın 122. maddesi ile Menteşe Adaları ve Meis'in, 84, 161, 177 ve 178. maddeleri ile diğer Ege Adaları'nın hangi devlete bırakılacağı düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının öngörüldüğü 27. madde ile Anadolu kıyılarına 3 mil uzaklıktaki adalar Osmanlı'ya bırakılmıştır. Antlaşmanın 122. maddesine göre; işgal altındaki Menteşe Adaları'ndan İstanköy, İstanbulya, Sömbeki, Rodos, Lipso, Herke, Batnoz, Kerpe, Leryoz, Kaşot, Kilimli, İncirli, İlyaki adaları, bu adalara bağlı adacıklar ve Meis Adası İtalya'ya bırakılmıştır. Sevr Antlaşması'nın bu maddesi ile Osmanlı Devleti, Menteşe Adaları ve Meis Adası üzerindeki tüm tasarruf ve egemenlik haklarından İtalya lehine feragat etmektedir. Meis Adası da Fransa tarafından İtalya'ya devredilecektir. Ayrıca 132. madde ile Ege Adaları üzerinde genel bir feragat hükmü düzenlenmiş olup, Osmanlı Devleti, Anadolu kıyılarından itibaren 3 mil mesafe içerisinde yer alan ve İtalya ve Yunanistan'a devredilmiş olan adaların haricinde tüm diğer adalar üzerinde yer alan hukuki ve egemenlik iddalarından Müttefik Devletler lehine vazgeçmiş, bu adalar üzerindeki daha önceden gerçekleşmiş ilhak, bağımsızlık ve yönetim şekli hakkında alınmış ve alınacak kararları onaylamıştır. Sevr Antlaşması'nın 84. maddesi ile Süfera Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ne bırakılan Bozcaada ve Gökçeada, Yunanistan'a verilmiştir. Londra Antlaşması'nın 5. maddesi ve Atina Antlaşması'nın 15. maddesi gereği Süfera Konferansı'nda görüşülen ve Büyük Devletlerin kararıyla Yunanistan'a bırakıldığı açıklanan Midili,

Sisam, Sakız, Limni, Semadirek ve Ahikerya adalarının egemenliği Osmanlı Devleti'nden alınarak, Yunanistan'a verilmiştir. Büyük Devletlerin kararına atıf yapıldığı için Sevr Antlaşması'nda ismen sayılmayan fakat Yunan işgalinde olan Taşoz, İpsara ve Bozbaba adaları da Yunanistan'a verilmiştir. Antlaşmanın 177. maddesi ile Yunanistan'a devredilen adalar üzerindeki tahkimatların yıkılması, adalarda yeni tahkimat yapılması ve adaların askeri amaçlarla kullanılmasının yasaklanması düzenlemiştir. 178. madde ile Boğazönü Adaları (Limni, Semadirek, Bozcaada, Gökçeada) ve Midilli Adası, Boğazlar Komisyonu'nun sorumluluk bölgesine dahil edildiği için bu bölge dahilinde tüm çalışmalar, istihkamlar ve bataryalar silahsızlandırılacak ve yok edilecektir. Sözü geçen bölge ve adalarda bu çalışmaların yeniden yapılması ve benzer çalışmaların yapılması yasaklanmıştır. Fransa, Büyük Britanya ve İtalya, adı geçen bölge ile Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Semadirek adaları dahilinde seyyar bataryaların hızlı sevkiyatına müsait olan mevcut kara ve demiryollarının tahrip duruma getirilmesini hazırlamak hakkına sahip olacaklar ve bu kara ve demiryollarının yapılması yasaklanmış kalacaktır. Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Semadirek adalarında yeni kara ve demiryollarının yapımı, yukarıda adı geçen üç Devletin izni olmaksızın gerçekleştirilmeyecektir. Bölge toprakları ile Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adaları, yukarıda ortaklaşa hareket eden üç Müttefik Devlet'in dışında, askeri amaçlar için kullanılmayacaktır. Bu hüküm ile 161. maddenin hükümlerine göre, Müttefikler arası işgal kuvvetleri komutasına tabi olacak, Yunan ve Türk jandarma kuvvetlerinin söz konusu bölge ile adalarda kullanılmasını kapsamayacağı gibi, Midilli Adası'nda Yunan birliklerine mensup bir garnizonun kalması ve 152. maddede bahsi geçen Sultan'ın muhafız birliğinin (hasa kıtaatının) mevcudiyetini de kapsamayacaktır. Yine Sevr Antlaşması'nın 161. maddesine göre, Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adaları hariç olmak üzere, 178. maddede bahsi geçen adalar ile Boğazlar bölgesindeki Osmanlı ve Yunan kuvvetleri, bu bölgenin işgalinde bulunan Müttefikler arası işgal güçleri komutanlığına tabi olacaklardır (Erim 1953: 540-587).

Sevr Antlaşması'nın, Menteşe Adaları grubundan 13 ada ve bu adalara bağlı adacıklar ile Fransız işgalindeki Meis Adası'nın İtalya'ya devrini öngören hükümlerine Yunanistan tepki göstermiştir. Yunanistan, bu adalar üzerindeki emellerinden vazgeçmemiş olup, adaların kendisine devredilmesini talep etmiştir. Hatta bu mesele çözülmeyen Sevr'i imzalamayacağını beyan ettiği için antlaşmanın imza süreci gecikmiştir. Sonrasında, İtalya ve Yunanistan'ın anlaşması ile birlikte 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması ve bir ek antlaşma imzalanmıştır. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Kont Lelio Bonin ile Yunan Başbakanı Venizelos arasında yapılan bu ek antlaşma, 10 maddeden oluşmuştur. Bonin-Venizelos Antlaşması adını alan bu antlaşma ile İtalya'nın, Rodos ve Meis adaları dışında kalan Menteşe Adaları'nı Yunanistan'a devretmesi öngörülmüştür. Ayrıca Rodos Adası'na yerel özerklik verilecek, İngiltere işgal ettiği Kıbrıs'ı Yunanistan'a devrederse İtalya da Rodos halkına öz belirtim (self determinasyon) hakkı tanıyacaktır. Bu hükmün uygulanabilmesi, en erken antlaşmanın

imza tarihinden 15 yıl geçtikten sonra olacaktır. Antlaşma, Sevr Antlaşması ile birlikte geçerlilik kazanacaktır. İtalya bu antlaşmanın yapılmasının ardından, Rodos Adası'nda Türk, Latin, Grek ve Yahudi toplumlarının temsilcilerinden oluşan ve başkanı İtalyan olan bir yerel yönetim oluşturmuştur. Bu yerel yönetime Rodos ve Meis İdaresi ismi verilmiştir. Anadolu'da başlayan kurtuluş mücadelesi sayesinde Sevr Antlaşması'nın her ne kadar imzalanırsa da onaylanmaması ve Yunanistan'da Venizelos Hükümeti'nin yeniden seçilememesi, İtalya'yı, Yunanistan ile yaptığı antlaşmayı askıya alarak adalarda fiili olarak kalmaya sevk etmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken yapılan 1921 Londra Konferansı'nda Fransa, İtalya ile yaptığı bir antlaşma ile Meis Adası'nı İtalya'ya devretmiştir. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki başarılı mücadelesinden dolayı Sevr Antlaşması'nın uygulanamayacağını düşünen İtalya, elinde tuttuğu adaların yönetimine Rodos, Meis ve işgal altında bulunan diğer Oniki Adalar idaresi ismini vermiştir. 1922 yılında yapılan Büyük Taarruz'un ardından denize dökülen Yunan Ordusu mağlup olmuş, ardından imzalanan 1922 Mudanya Ateşkes Antlaşması ile, Sevr ve Bonin-Venizelos Antlaşmaları da hükümsüz hale gelmiştir. Aynı yıl İtalya Dışişleri Bakanı tarafından Yunan elçisine Bonin-Venizelos Antlaşması'nın İtalya tarafından feshedildiği de bildirilmiştir. Lozan Barış Görüşmeleri öncesinde İtalya, İngiliz ve Fransız temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde Oniki Ada, Rodos ve Meis'i kaybetmemek için girişimlerde bulunmuş, meseleyi Yunanistan ve Müttefikler ile görüşme konusunda icazet almıştır (Hayta 2006: 235-237).

3.8. Lozan Barış Antlaşması'na Göre Ege Adalarının Egemenlik Durumu

Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı, kanlı mücadeleler sonucunda Yunanistan ve onu destekleyen Müttefiklere karşı kazanılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti, Sevr Antlaşması'nı hiçbir zaman kabul etmemiş, savaşın kazanılmasıyla da yırtıp atmıştır. Lozan Antlaşması'nda Ege Adaları ile ilgili hükümlere geçmeden önce Lozan Konferansı'nda adalar meselesiyle ilgili görüşmelerden bahsetmek yararlı olacaktır.

TBMM Hükümeti, yeniden toplanacak olan barış konferansında görüşülecek konularla ilgili çalışma yaparak bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarı 14 maddeden oluşmakta ve 10. maddesi, Anadolu kıyılarına yakın Ege Adaları hakkındadır. Barış konferansı Lozan'da başlamış, İsmet Paşa (İnönü) TBMM Hükümeti adına başdelege olarak yeni Türk Devletini temsil etmiştir. Konferansta yeni Türk Devleti ile ilgili birçok mesele ele alınırken adalar meselesi de uzun ve çetin tartışmaların konusunu oluşturmuştur. Ege Adaları sorununun incelenmeye başlandığı ilk oturumda, İngiliz heyeti başkanı Lord Curzon, görüşlerini bildirmesi için İsmet Paşa'ya sözü bırakmıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin adalar meselesi ile ilgili görüşlerini Süfera Konferansı sonucunda Büyük Devletlerin kararı ve Misak-ı Milli kararlarına dayandırmıştır. Bu görüşlerden ilki, Boğazların güvenliği açısından son derece büyük önemi haiz ve Süfera Konferansı sonucunda Büyük Devletlerin kararıyla Türkiye'ye iade edilen Gökçeada ve

Bozcaada, Boğazlara yakın bir konumda bulunan Semadirek Adası ve Anadolu kıyılarına yakın Ege Adaları Türkiye'ye bırakılmalıdır. İkinci olarak da, Osmanlı Hükümeti'nin itirazlarına rağmen Süfera Konferansı sonucunda Büyük Devletlerin kararıyla Yunanistan'a bırakılan Sakız, Limni, Ahikerya, Sisam ve Midilli Adaları askersizleştirilmeli ve bu adalara özerklik verilerek tarafsız hale getirilmelidir. İsmet Paşa bu görüşleri ile Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasında adaların önemine dikkat çekmiştir. Adaların coğrafi olarak Anadolu kıyılarının parçası olarak görülmesi gerektiğini ve adaların ekonomik anlamda yüzyıllarca Osmanlı'ya bağımlı olduğundan bahisle, Anadolu ile birleştirilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bu adaların geleceğinin tayininin Büyük Devletlere bırakılmasında Türk-Yunan çıkarlarının korunmasının ümit edildiğini, ancak istenilen sonuç ortaya çıkmadığı için Büyük Devletlerin kararının kabul edilmediğini anlatmak istemiştir. Aslında İsmet Paşa, Büyük Devletlerin kararını kabul etmeyen Osmanlı Hükümeti'nin görüş ve tezlerini aynen savunmuştur. Ancak farklı olarak, Yunanistan'a ismen sayılarak verilen adaların Türkiye'ye geri verilmesinden ziyade askerden arındırılmış özerk yönetimli bir statüye kavuşturulmasını istemiştir. İsmet Paşa'dan sonra görüşlerini bildirmek üzere Yunan Başdelegesi Venizelos söz almıştır. İfadelerinde, Ege Adaları'nın tümünde yaşayan halkın Rum olduğunu, yalnızca Rodos, İstanköy ve Bozcaada'da az sayıda Türk nüfusunun bulunduğunu belirterek, halkı Rum olan adaların Türkiye'ye verilmesinin tehlikeli olduğunu söylemiştir. Bunun dışında Bozcaada ve Gökçeada'nın da Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir. İki tarafı da dinleyen Lord Curzon, Müttefikler adına konuşmalarına devam ederek, sorunun hukuki açıdan incelenmesini istemiştir. Adaların egemenlik bağlamında geleceğini kararlaştıran Süfera Konferansı'nın İtalya tarafından işgal edilen Mentеше Adaları ile ilgili karar vermediğini, bunun sebebini Osmanlı Devleti ve İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması olarak göstermiştir. Ancak konferansta alınan kararlar neticesinde, Çanakkale Boğazı'na yakın olan Gökçeada ve Bozcaada ile Anadolu kıyılarına yakın Meis Adası'nın Osmanlı'ya, Yunan işgali altındaki diğer Ege Adaları'nın Yunanistan'a bırakılmasının kararlaştırıldığını, 14 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne bu kararın bildirildiğini, Osmanlı Hükümeti'nin 15 Şubat 1914'te verdiği notada kararla ilgili net bir tavır gösteremediğini, sadece Büyük Devletlerin vermiş olduğu bu karara memnuniyetsizliklerini ilettiğini, ancak bu kararın Osmanlı Hükümetince öğrenildiğini ifade etmiştir. Lord Curzon'un ifadelerinden, adaların Türkiye'ye verilemeyeceği, bunun yanında adalara siyasi özerklik tanınarak Yunanistan'ın idaresinden alınabileceği anlaşılmaktadır. Daha önce yapılan antlaşmalardan da anlaşılacağı üzere, nüfusu büyük çoğunlukla Yunan olan adalarda meşru Yunan yönetimlerinin kurulduğunu iddia eden Curzon, İsmet Paşa ve Türk delegasyonuna Wilson İlkelerini hatırlatarak adalarda referandum yapılırsa adaların Yunanistan'a bırakılmasının gerekeceğini söylemiştir. Daha önce Girit ve Sisam adalarına özerklik verilmesinin denendiğini ancak yararlı olmadığını da belirtmiştir. Lord Curzon'un görüşleri özetle şunlardır: Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek adalarının egemenlik bağlamında geleceğinin

tayini, Boğazlar meselesiyle bağlantılı olarak tetkik edilmelidir. Daha önce Girit ve Sisam adalarında denenen özerklik sistemi başarısızlığa uğradığı için, diğer adalar için istenen özerklik teklifleri kabul edilmemelidir. Yunan adalarının askerden arındırılması talepleri askeri uzmanlarca incelenmelidir. Bunun üzerine İsmet Paşa, Lord Curzon'dan özel bir talepte bulunarak, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek adalarının egemenliği hususunda görüşünü açıkça söylemesi halinde, adaların askerden arındırılması sorununun alt komisyonda görüşülmesini kabul edeceğini söylemiştir. Lord Curzon verdiği cevapta, bu üç adanın egemenliği hususuna ilişkin ne karar verileceğini tek başına söyleme durumunun olmadığını ifade etmiştir. Sonucunda alınan kararlar şunlardır: Bozcaada ve Gökçeada'nın egemenliği ile Semadirek Adası'nın askerden arındırılması meselelerinin, Boğazlar meselesi görüşülürken orada yer alacak bir uzmanlar alt komisyonunda incelenmesi gerekmektedir. Sakız, Limni, Sisam, Ahikerya ve Midilli Adaları'nın askersizleştirilmesinin zorunlu olup olmadığını, şayet zorunluysa ne ölçüde yapılmasının uygun olacağını yine bu alt komisyonda incelenmesi için meselenin devredilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerinde İsmet Paşa, Bozcaada ve Gökçeada'nın egemenliğinin müzakere edilmesini Türkiye'nin kabul etmeyeceğini söylemiştir. Lord Curzon ise, alt komisyon raporunu tamamlayıncaya kadar bu adaların egemenlik meselesinin gündeme gelmeyeceğini ifade etmiştir. Adalar konusunda ilk görüşmeler bu şekilde tamamlanmıştır. Görüşmelerde İtalya'nın işgalindeki Menteşe Adaları ile İngiliz işgalindeki Kıbrıs Adası gündeme gelmemiş, sadece Yunan işgalindeki adalar mevzubahis yapılmıştır. Alt komisyon, Yunan işgalindeki adalarla ilgili çalışmalarını tamamlayarak bir rapor hazırlamıştır. Komisyon, bu adaların askersiz hale getirilmesinin uygun olacağını oy birliği ile kabul etmiştir. Yanı sıra, Boğazönü Adaları'ndan Limni'nin askerden arındırılması meselesini, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek adaları ile birlikte Boğazlar meselesi görüşülürken incelenmesini tavsiye etmiştir. Alt komisyondaki Türk temsilcileri karara, Limni Adası'nın egemenliği meselesinin de Boğazlar meselesi ile birlikte incelenmesinin kararlaştırılmasını talep eden bir çekince koymuşlardır. Arazi Komisyonu toplantısı Lord Curzon başkanlığında toplanmış, yapılan oturumda alt komisyonun verdiği kararlar müzakerelere açılmıştır. Sisam, Sakız, Ahikerya ve Midilli adalarının askersizleştirilmesi hususunda uzlaşmaya varılmıştır. Ancak Türk heyeti, bazı tedbirlerin yetersiz olduğunu ileri sürerek çekince koymuştur. Yapılan görüşmelerde Türk heyetinin talep ettiği Gökçeada, Bozcaada, Semadirek ve Limni adalarının egemenlik anlamında geleceğinin tayininin, Boğazlar Komisyonu'nda görüşülmesi talebine Lord Curzon karşı çıkmıştır. Curzon'un görüşü, bu adaların egemenliğinin tespitinin birinci komisyonda tamamlanması, ancak bu adaların askersizleştirilmesi hususunda Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın temsilcilerinin de yer alacağı Boğazlar Komisyonu'nda görüşülmesi gerektiğidir. Süfera Konferansı kararları ile Limni ve Semadirek adalarının zaten Yunanistan'a verildiği, Bozcaada ve Gökçeada'nın nüfus çoğunluğunun Rum olması nedeniyle, bu adaların da Yunanistan'a verilmesini istemiştir. İsmet Paşa buna karşılık verdiği cevapta, 14 Şubat

1914 tarihli Süfera Konferansı kararları ile Bozcaada, Gökçeada ve Meis Adası'nın Türkiye'ye bırakıldığını hatırlatarak, bu adaların egemenliğinin tartışılmasının anlamsız olacağını ifade etmiştir. Anadolu kıyılarına yakın adaların askerden arındırılarak bağımsız ve tarafsız bir yönetim oluşturulmasını, Semadirek Adası'nın ise Boğazlar sistemine dahil edilmesini talep etmiştir. Büyük Devletlerin verdiği karara Osmanlı Hükümeti'nin verdiği notanın dikkate alınmasını, Osmanlı Hükümetinin bu kararı tanımadığını, adalar Yunanistan'a bırakıldığı için protestoda bulunduğunu, meşru hakkını kullanarak adalar meselesi üzerinde o dönem çeşitli görüşmeler ve çalışmalar başlatacağını da görüşlerine eklemiştir. Ayrıca ek olarak, adalardaki nüfusun etnik çoğunluğunun Rum olmasının da tek başına egemenlik belirlemede kriter olarak dikkate alınamayacağını, çünkü Batı Trakya görüşmelerinde buranın Türk etnik nüfus çoğunluğuna sahip olmasının dikkate alınmayarak, siyasi ve coğrafi zorunlulukların ön planda tutulduğunu, adaların Boğazların devamı olan bölgelerden olduğunu söylemiştir. Uzun tartışmaların akabinde Sisam, Sakız, Midilli ve Ahikerya adalarının askersizleştirilmesi ile silahlı unsurlar ve uçakların da adalarda yer almaması yönündeki Türk itiraz ve çekinceleri dikkate alınarak kabul edilmiştir. Anlaşılan İngilizler, Boğazönü Adaları'nı Yunanistan'a bırakarak askersizleştirmek istemiş, Türkiye ise Limni ve Semadirek adalarının egemenliğinin incelenmesini talep etmiştir (Meray 2018a: 96-113; Turan 1965: 109-110).

Müttefikler, birçok konuda Türkiye ile anlaşamadığı halde, 160 madde ile 9 ek sözleşmeden oluşan antlaşma tasarısını hazırlayarak imzalanması için sunmuştur. Sevr Antlaşması'nın biraz daha yumuşatılmış hali olarak düzenlenen antlaşma tasarısı, Türkiye'nin bağımsızlığını yok saymıştır. İsmet Paşa ve Türk heyeti tarafından bu antlaşma tasarısı, barış yapmak için değil, komisyonlarda müzakere edilmemiş konuların eklenmesiyle tam anlamıyla oldubittiye getirilerek Türkiye'ye zorla imzalatılmak istenen bir belge olduğu ifade edilmiştir. Birinci Lozan Görüşmeleri'nin son oturumunda Lord Curzon, antlaşma tasarı metninin tüm devletlerce imzalanmasını teklif etmiştir. Kendisi tasarının içeriğinde, Türk heyetinin Bocaada, Gökçeada ve Semadirek adalarının askerden arındırılması taleplerinin yerine getirilerek, Müttefikler tarafından bu adalara Limni Adası'nın da eklendiğini, Bozcaada'da sayıca az bir Türk nüfusu ve Gökçeada'da hiç Türk nüfusu bulunmamasına rağmen bu iki adanın Süfera Konferansı kararları da dikkate alınarak Türklere verileceğini, tasarı ile Yunanistan'a devredilen Sisam, Sakız, Ahikerya ve Midilli adalarından Türkiye'ye olası bir saldırı yapılmasının önüne geçmek amacıyla bu adaların askerden arındırılmasını içeren hükümlerin antlaşma tasarısında yer aldığını ifade etmiştir (Meray 2018b: 32-39). Tasarı üzerine görüş bildirmek için İsmet Paşa süre istemiştir. Antlaşma tasarısının 12. maddesinde, Bozcaada ve Gökçeada Türkiye'ye bırakılmakta, Yunan işgalindeki Sisam, Sakız, Limni, Ahikerya ve Midilli adaları Yunanistan'a bırakılmaktadır. 13. madde ile, Yunanistan'a bırakılan adaların askersizleştirilmesi düzenlenmiştir. 14. madde ile, Türkiye'ye bırakılan Bozcaada ve Gökçeada'da yerel yönetim kurulması düzenlenmiştir. 15. madde ile, İtalyan işgalindeki Mentеше

Adaları ve Meis, İtalya'ya bırakılmıştır. İsmet Paşa ve Türk heyeti gerekli görüşme ve incelemeleri yaptıktan sonra, bazı maddelerin değiştirilmesi halinde barışın yapılmak istendiğini bildirmişlerdir. Türk Heyeti, değişiklik tekliflerinin kabul edilmemesi halinde tasarı ile bağlı olmayacaklarını ifade etmiştir. Buna karşılık Müttefikler, İsmet Paşa'nın cevabını ve değişiklik yapılması teklifini kabul etmemiştir. Sonuç olarak, Birinci Lozan Konferansı, barış antlaşması yapamadan dağılmıştır. İsmet Paşa ve Türk heyeti konferanstan ayrılarak Türkiye'ye geri dönmüştür. Birinci Lozan Konferansı ve Müttefiklerin sunduğu antlaşma tasarısı üzerinde TBMM'de uzun müzakereler yapılmıştır. TBMM'nin yayınladığı resmi bildirimde, antlaşma metninin Türk heyetinin bildirdiği değişiklikler yapılmadan kabulünün olanaksız olduğu ifade edilmiş, yapılacak değişikliklerin yeniden görüşülmesi için Türk Hükümeti'ne yetki verilmesi kabul edilmiştir (Meray 2018b: 50-57; Meray 2018c: 8-12).

İsmet Paşa, TBMM'den aldığı bu yetki üzerine, Türk Hükümeti'nin antlaşma üzerinde değişiklik yapılmasını istediği konuları ve maddeleri içeren bir mektup yazarak, Müttefik Devletlerin temsilciliklerine göndermiştir. Türk Hükümeti'nin öne sürdüğü yeni teklife göre, antlaşmanın 12. maddesinde değişiklik yapılarak, Merkep Adaları'nın Bozcaada ile birlikte Türkiye'ye verilmesi, 13 ve 14. maddeler üzerinde değişiklik yapılmayarak aynen kabulü ve 15. maddede değişiklik yapılarak Büyük Devletlerin kararıyla Türkiye'ye iadesine karar verilen Anadolu kıyılarına yakın konumdaki Meis Adası'nın Türkiye'ye iade edilmesi istenmiştir (Meray 2018c: 20-31).

Müttefikler, İsmet Paşa'nın yazdığı mektup üzerine cevap vererek Lozan'da yeniden barış konferansı yapılması için toplanmayı kabul etmişlerdir. İkinci konferans görüşmeleri başlamıştır. Türk heyetinin 12. maddeye konulmasını istediği Bozcaada'ya tabi Merkep Adaları ifadesinin eklenmesi kabul edilmiştir (Meray 2018d: 12). 12. maddenin görüşüldüğü başka bir oturumda, oturum başkanı ve İngiliz Baştemsilcisi Sir Horace Rumbold, Türk heyetinin ileri sürdüğü Merkep Adaları'nın hiçbir haritada yer almadığını ve bu adaların hangileri olduğu konusunda belirsizlik olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa verdiği cevapta, bahsedilen adaların İngiliz haritalarında Tavşan Adaları (Îles aux Lapins) olarak gösterildiğini, Türk kaynaklarında bu adaların Merkep Adaları (Îles aux Ânes) olarak geçtiğini ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerin sonucunda Tavşan Adaları olarak bu adaların Türkiye'ye bırakılması uygun bulunmuştur (Meray 2018d: 152-153).

Türkiye'nin Meis Adası teklifi ve 15. maddenin görüşüldüğü oturumda, İngiliz Baştemsilcisi Rumbold, Birinci Lozan Konferansı'nda antlaşma tasarısı üzerinde İsmet Paşa'nın görüş bildirdiği mektubunda Meis Adası'ndan hiç söz etmediğini, 7000-8000 civarında Hıristiyan Rum nüfuslu Meis Adası'nın Türkiye'ye bırakılmasının Misak-ı Milli'ye de aykırı olacağını, Türkiye'nin bu adayı hangi sebeplere dayanarak istediğini anlayamadığını ve bu teklifin kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Teklifle ilgili İtalya temsilcisi Montagna'ya görüşlerini bildirmesi için söz verilmiştir. Montagna, İngiliz temsilcinin söz ve görüşlerine katıldığını ifade etmiştir (Meray 2018d: 13-14). Bunun üzerine söz alan

İsmet Paşa, Meis Adası'nın Türk karasuları içerisinde yer aldığını, konum olarak adanın Anadolu ile bütünlük oluşturduğunu, bu talebin Misak-ı Milli'ye aykırı düşmediğini, çünkü bu adanın da milli sınırlar içerisinde yer aldığını, Süfera Konferansı sonucu Büyük Devletlerin kararıyla adanın Türkiye'ye bırakıldığını, Birinci Lozan Konferansında adanın görüşme yapılmadan 15. madde kapsamına dahil edilerek İtalya'ya bırakıldığını söylemiştir. İtalyan temsilci İsmet Paşa'nın görüş ve savlarına karşılık, Misak-ı Milli'nin 1. maddesini okumuştur.⁶ İsmet Paşa verdiği cevapta, İtalyan heyetin, kendisinin Birinci Lozan Konferansı'nda antlaşma tasarısı üzerinde görüş bildirdiği mektubunda, Meis Adası'ndan söz edilmemesinin tek başına bu adanın İtalya'ya bırakılmasına sebebiyet vereceği görüşünün yeterli olmadığını ifade ederek, bu sorunun uzmanlara tetkik ettirilerek adanın coğrafi bakımdan ortak kurallar da uygulanarak Anadolu'ya ait olup olmadığının tespit ettirilmesini talep etmiştir. İtalya'nın Türk isteğinin reddine yönelik ileri sürdüğü görüşleri diğer Müttefik Devletler (İngiltere ve Fransa) temsilcileri tarafından da desteklenmiştir. Özellikle İngiliz temsilci Rumbold, Türk talebinin reddedilmesi için İtalyan heyetinin görüşlerinden çok etkilendiğini ifade etmiştir. İtalyan temsilci Montagna, daha önceki ifadelerini tekrarlamaktan başka bir ifadesinin olmadığını beyan etmiştir. İsmet Paşa, çekingesinden vazgeçmeyeceğini söylemiştir. Sonucunda bu mesele halledilmeden bırakılmıştır (Meray 2018d: 14-17).

Son olarak İngiliz Baştemsilcisi Rumbold, görüşmelerin bitirilerek komitenin bir daha toplanmayacağını söylediği oturumda İsmet Paşa ve Türk heyetine, Meis Adası'nın Türkiye'ye bırakılmasına yönelik teklif ve isteklerinden vazgeçmeye dönük bir düşüncelerinin olup olmadığını sormuştur. İsmet Paşa hazırlayıp okuduğu bildiriye cevaben, Meis Adası'nın Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğunu ve Türk karasuları içerisinde yer aldığını, gerek askeri açıdan gerekse Anadolu'nun huzuru açısından adanın Türkiye'ye bırakılmasının daha uygun olduğunu ifade ederek, bu meselede Türk taleplerinin haklılığını bir kez daha söyledikten sonra, artık dünya barışının sağlanması amacıyla Türk Heyetinin Meis Adası konusundaki çekincelerini geri almak şeklinde ağır bir feragata razı olmayı kabul ettiğini ifade etmiştir. İtalyan temsilci Montagna, İsmet Paşa'nın düşünce ve kararına teşekkür ederek, Türk-İtalyan dostluğunun sağlanması noktasında bu kararın güvence teşkil edeceğini ileri sürmüştür. Böylece Türk Heyeti tarafından 15. madde ilk haliyle yani Rodos dahil Menteşe Adaları ile Meis Adası'nın İtalya'ya bırakılacağı kabul edilmiştir (Meray 2018d: 151-153).

---

⁶ Misak-ı Milli'nin 1. maddesi: "Osmanlı Devleti'nin sadece Arap çoğunluğunun yaşadığı, 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin imzalanması sırasında işgal altında kalan kısımlarının mukadderatı ahalisinin serbestçe vereceği oylara göre belirleneceğinden adı geçen mütareke hattının içinde ve dışında dinen, ırken, emelen birleşmiş karşılıklı sevgi ve fedakarlık hisleriyle dolu, örfi ve içtimai, haklarıyla mahalli şartlara tamamen riayetkar Osmanlı-İslam ekseriyetiyle meskun bulunan kısımlarının tamamı hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple ayrılma kabul etmez bir bütündür." (Küçük 2020: 174).

Uzun ve çetin müzakerelerin sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. TBMM 14 ret oyuna karşılık 213 kabul oyuyla, 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamıştır. Antlaşmanın 12, 13, 14, 15 ve 16. maddelerinde Ege Adaları ile ilgili hükümlere yer verilmiştir:

“Madde 12: *İmroz (İmbros) adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (Îles aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni (Lemnos), Semadirek (Semendirek, Samothrace), Midilli (Mityléne), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşmasının 5 nci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşmasının 15 nci Maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, bu Andlaşmanın, İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15 nci Maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere, doğrulanmıştır. İşbu Andlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.*

Madde 13: *Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında, aşağıdaki tedbirlere uymağı yükümlenir:*

- 1. Bu adalarda hiç bir deniz üssü kurulmayacak, hiç bir istihkâm yapılmayacaktır.*
- 2. Yunan askerî uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasak olacaktır. Buna karşılık, Türk Hükümeti de askerî uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.*
- 3. Bu adalarda Yunan askerî kuvvetleri, askerlik hizmetine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır.*

Madde 14: *Türk egemenliği altında kalan İmroz adasıyla Bozcaada, yerel [mahallî] yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman-olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır.*

Madde 15: *Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Piscopis, Tilos), Miziros (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calimnos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos) adaları ile, bunlara bağlı adacıklar ve Meis (Castellorizo) adası.*

Madde 16: *Türkiye işbu Antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği işbu Antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği [kaderi], ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir.*” (Meray 2018e: 6-7).

Boğazönü Adaları’na dair düzenlemeler ise Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin 4 ve 6. maddelerinde yer almıştır.

“Madde 4: *Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır:*

3) *Ege Denizi’nde, Semadirek (Semendirek, Samothrace), Limni (Lemnos), İmroz (İmbros), Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (Îles aux Lapins).*

Madde 6: *İstanbul’a ilişkin olarak 8 nci Maddedeki hükümler saklı kalmak üzere, askerlikten arındırılacak bölgelerde ve adalarda, hiç bir istihkâm, yere bağlı [sâbit] topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltı işleyen araçlar, hiç bir askerî havacılık tesisi ve hiç bir deniz üssü bulunmayacaktır.*

Buralarda asayişin korunması için gerekli bulunan ve silâhları, her türlü topçuluk dışarıda kalmak üzere, tüfek, rövolver, kılıç ve her 100 kişiye dört hafif makineli tüfekten oluşacak, polis ve jandarma kuvvetlerinden başka hiç bir silâhlı kuvvet bulunmayacaktır.

Askerden arındırılmış bölgelerin ve adaların karasularında, denizaltı gemisinden başka, deniz altında işleyen hiç bir araç bulunmayacaktır.

Yukarıdaki hükümlere hâlel gelmeksizin, Türkiye, Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgelerinden ve adalarından ve Türk donanmasının demirleme hakkı olan bu yerlerin karasularından silâhlı kuvvet geçirmek hakkını elinde tutacaktır.

Bundan başka, Türk Hükümetinin, Boğazlar’da uçaklar ve balonlarla, denizin yüzünü ve dibini gözetlemeye hakkı olacaktır. Türk uçakları, Boğazlar’ın suları ve Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgeleri üzerinde, her zaman, uçabilecekler ve buraların her yerine, karaya ve denize, serbestçe inebileceklerdir.

Türkiye ve Yunanistan, askerlikten arındırılmış bölgelerde ve bunların karasularında, silâh altına alınacakların eğitimi için, bu bölgeler dışından gerekecek personeli getirip götürmeğe de yetkili olacaklardır.

Türkiye ve Yunanistan, kendi ülkelerinin askerlikten arındırılmış bölgelerinde, her türlü telgraf, telefon ve optik araçlarla gözetleme ve haberleşme sistemi kurmağa yetkili olacaklardır. Yunanistan, askerlikten arındırılmış Yunan adalarının karasularından donanmasını geçirebilecek, fakat bu suları

Türkiye'ye karşı hareket üssü olarak, ya da bu amaçla, kara ya da deniz kuvvetleri yığmak için kullanmayacaktır.” (Meray 2018e: 60-61).

Gökçeada ve Bozcaada'nın, barış antlaşmasının yapılmasıyla birlikte Yunan askeri ve mülki birimleri tarafından boşaltılarak Türkiye'ye devredilemesi, Lozan Antlaşması ile birlikte imzalanan İmroz ve Bozcaada adalarına ilişkin protokolün IV. maddesi ile düzenlenmiştir (Meray 2018e: 122).

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları haricinde artık Türkiye'nin egemenlik hakkına sahip olabileceği başka bir ada kalmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varoluşu Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası alanda resmi olarak tescil edilmiştir. Ege'de Türk-Yunan dengesi sağlanmaya çalışılmış, bu denge çerçevesinde Yunanistan'a devredilen adalar asker ve silahtan arındırılmıştır.

3.9. 4 Ocak 1932 Tarihli Türkiye-İtalya Sözleşmesi ve 28 Aralık 1932 Tarihli Türkiye-İtalya Mutabakat Zaptı

Her ne kadar Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile Türkiye ve İtalya arasında Mentеше Adaları'nın devri gerçekleşmiş olsa da, bazı ada, adacık ve kayalıklar üzerinde egemenlik ihtilafı söz konusu olmuştur. Taraflar (Türkiye-İtalya), yaptıkları görüşmelerin sonucunda bir tahkimname⁷ hazırlayarak Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na başvurmuşlardır. Yapılan başvuru ile Bodrum Körfezi'nin karşısındaki Kara Ada'nın, Meis Adası ve Anadolu kıyıları arasında bulunan 22 ada, adacık ve kayalığın, taraf devletlerden hangisine ait olduğunun tespiti istenmiştir. Taraflar, divana başvuru yapmalarına rağmen görüşmelerini sürdürmüş, sonucunda 4 Ocak 1932 tarihinde Türkiye ve İtalya arasında “Anadolu sahilleri ile Meis Adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki adanın ciheti aidiyeti hakkında İtalya Hükümeti ile aktolunan itilâfname (sözleşme)”⁸ imzalanmıştır. Sözleşmenin imzalanmasının ardından taraflar, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na sözleşmeyi ve yaptıkları başvuruyu geri aldıklarını bildirmişler, davanın divanın gündeminden çıkarılmasını istemişlerdir. Uluslararası Daimi Adalet Divanı verdiği kararlar, tarafların isteği üzerine davayı gündemden çıkarmıştır.⁹ 4 Ocak 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesi, taraf devletlerin kendi iç hukuklarında uygun bulunmuştur. TBMM, 2106 sayılı kanun ile bu sözleşmeyi kabul etmiştir. Onay belgeleri taraflar arasında değiştirildikten sonra 10 Mayıs 1933 tarihinde sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşme,

---

⁷ Tahkimname metni için: (<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?883>) (<http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80174>), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2023).

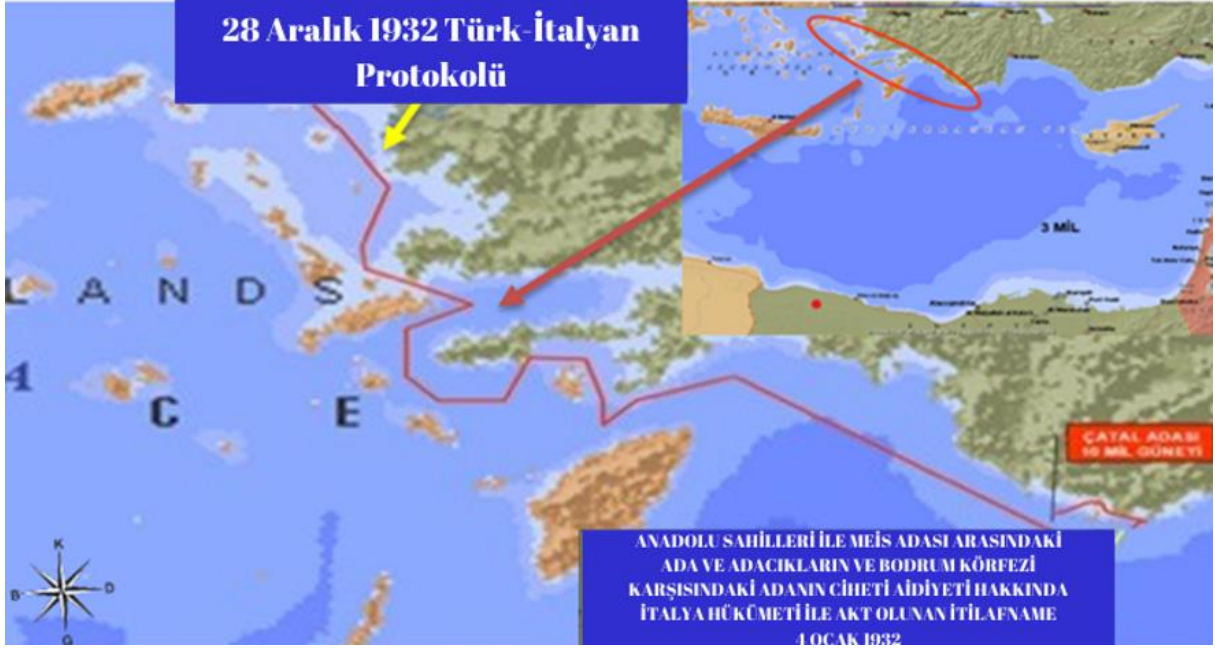
⁸ Anadolu sahilleri ile Meis Adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki adanın ciheti aidiyeti hakkında İtalya Hükümeti ile imzalanan sözleşme için: 25 Ocak 1933 tarihli Resmi Gazete, (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2313.pdf>), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2023).

⁹ Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın kararı için: (<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?883>), (<http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?81862>), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2023).

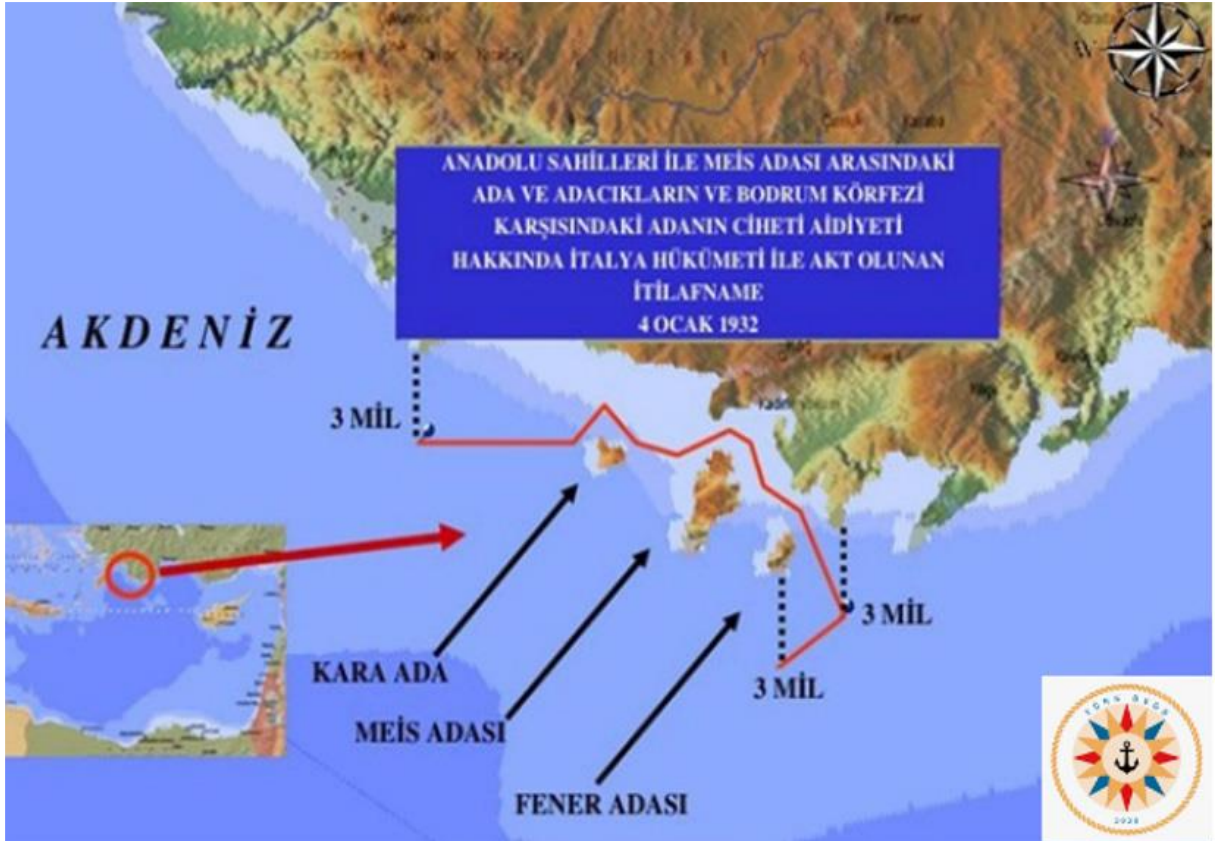
Milletler Cemiyeti Misakı'nın 18. maddesi gereğince Milletler Cemiyeti'ne de tescil edilmiştir (Başeren 2006: 58-59).

Sözleşmenin 1. maddesi ile, Volo (Çatalada), Ochendra (Üvendire), Fournachia (Furnakya), Kato Volo (Katovolo), Prasoudi (Prasudi) (Katavolo Adası'nın güneydoğusunda), Tchatallota, Pighi, Nissi-Tis Pighi, Recif Agricelia, Prousseclisse (Kaya), Pano Makri, Kato Makri (kayalıklar dahil), Marathi, Roccie Voutzaky (Rocci Vutchaki), Dacia (Dasya), Nissi-Tis-Dacia, Prassoudi (Dasya'nın kuzeyinde), Alimentarya (Alimentaria), Caravola (Karavola) adacıklarının Türkiye'nin egemenliğinde olduğu kabul edilmiştir. 2. madde ile, Bodrum Körfezi'nin karşısında yer alan Karaada'nın Türkiye'ye ait olduğu kabul edilmiştir. 3. madde ile, Türkiye Hükümeti, merkezi Kastellorizo Kenti kilisesinin kubbesi ve yarıçapı ve bu merkez ile San Stephano Burnu (Pointe du Vent) arasındaki uzaklık olan bir daire ile çevrilecek bölge içinde bulunan; Psoradia, Polyphados, St. Georges (güneyde St. Georges, kuzeyde Agrielaia diye adlandırılan ve 236 sayılı İngiliz haritasında gösterilen iki ada), Psomi (Strongylo, 236 sayılı İngiliz haritası), Cutsumbora (Kutsumboras) (Kayalıklar), Mavro Poinaki (Mavro Poinachi), Mavro Poinis (Mavro Poini) adacıkları üzerinde, İtalya egemenliğini tanımıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2313.pdf> /s.: 1).

Sözleşmenin 5. maddesi ile Meis Adası'nın çevresindeki ada, adacık ve kayalıklar ile Anadolu kıyıları arasındaki sınır, doğuda Ulu Burnu (Tugh Burnu), batıda Çatalada'nın (Volo Adası) 3 mil güneyindeki bir noktaya kadar belirlenmiştir. Sözleşmenin imzalanmasıyla, egemenliği tartışmalı olan ada, adacık ve kayalıkların sınırları belirlenmiştir. Türk-İtalyan sınırının kalan kısımlarıyla alakalı iki devlet arasında tartışma ve anlaşmazlığın bulunmadığı da ayrıca belirtilmiştir. Türk temsilciler, deniz sınırlarının çizimi için konunun uzmanı Türk ve İtalyan teknisyenlerin bir araya gelerek çalışma yapmalarını İtalyan temsilcilere teklif etmiştir. İtalya bu teklifi kabul etmiştir. Sonrasında Türk ve İtalyan teknisyenler Ankara'da toplanmışlar ve 28 Aralık 1932 tarihinde bir mutabakat metni hazırlanmıştır. Hazırlanan mutabakat metni herhangi bağlayıcılığı olan bir uluslararası antlaşmaya dönüşmemiştir (Başeren 2006: 59-60).

Şekil 3: 28 Aralık 1932 Tarihli Türk-İtalyan Görüşme Tutanağına Göre Sözde Sınırları Gösterir Harita (Yaycı 2022: 154).

Şekil 4: 4 Ocak 1932 Tarihli Sözleşme'ye Göre Sınırları Gösterir Harita (Yaycı 2022: 155).

3.10. 10 Şubat 1947 Tarihli Paris Antlaşması ve Ege Adalarının Egemenlik Durumu

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşa katılan devletlerle yapılan barış antlaşmaları, yeni bir dünya savaşının çıkmasına engel olamamıştır. Lozan Barış Antlaşması ile İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılan Ege Adaları'ndaki denge, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Özellikle Mussolini İtalyası tarafından Ortadoğu'daki yayılcı politikalar, 1936 yılında Leros Adası ve diğer Menteşe Adaları'nın silahlandırılması, Türkiye ile İtalya arasında gerilimin artmasına neden olmuştur. Kısa zaman sonra da İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş döneminde Ege Adaları, gerek Alman-İtalyan ittifakı Mihver grubu tarafından, gerekse İngiltere-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği-Amerika Birleşik Devletleri ittifakı Müttefikler tarafından zaman zaman Türkiye ile pazarlık konusu yapılmıştır.

İtalya'nın Menteşe Adaları üzerindeki faaliyetlerinin Türkiye'yi rahatsız etmesi, Almanya'nın dikkatini çekmiştir. Alman Büyükelçi Von Papan, Türkiye'nin rahatsızlığını gidermek ve kendi saflarına çekebilmek için Anadolu kıyıları yakınındaki adalardan birinin Türkiye'ye verilmesini önermiştir. Ancak bu öneri, Alman devlet adamları tarafından İtalya ile olan ilişkilerin bozulmaması adına dikkate alınmamıştır. Von Papan tarafından aynı teklif İtalya'ya götürüldüğünde İtalya da bu teklife sıcak bakmamıştır. 1939 yılında, Türk-Sovyet görüşmeleri sırasında, Stalin tarafından, Anadolu kıyılarına yakın bazı Yunan adalarının Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Aynı yıl Türkiye, İngiltere ve Fransa gizli Askeri İttifak Sözleşmesi'nde, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde İngiliz hava ve donanma gücünün desteği ile Türkiye'nin Rodos ve diğer Menteşe Adaları'nı işgal etmesi planlanmıştır. Ancak bu plandan, Müttefiklerin hava ve deniz gücünün yetersizliği nedeniyle vazgeçilmiştir. 1941 yılında İngiltere, Menteşe Adaları ve Rodos'un Almanlar tarafından işgal edilmesini engelleyebilmek için, bu adaları işgal etmeyi planlamıştır. Bu amaçla öncelikle Meis Adası'nı işgal etmiştir. Rodos'u işgal edecek yeterli kuvvete sahip olmadıklarından bu plandan vazgeçmiştir. İtalya'nın Yunanistan hareketi başarısızlığa uğradığı için, Almanlar olası Sovyet Rusya hareketinde, güney cephesini kontrol altına alabilmek amacıyla 1941 yılında Yunanistan'ı işgal etmeye başlamıştır. Alman ordusu, Limni, Semadirek, Midilli, Taşoz, Sakız ve Girit adalarını işgal etmiştir. Alman işgalinden sonra İngiltere, Sakız, Midilli ve Sisam adalarının Türkiye tarafından işgal edilmesini önermiştir. İngiltere tarafından bu öneri Yunanistan'a bildirilince, Yunanlılar bu öneriye karşı çıkarak Almanlara başvurmuşlar ve adaların işgalini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Sakız ve Midilli adalarını Almanlar, Sisam Adası'nı İtalya işgal etmiştir. 1941 yılı itibariyle Ege Denizi ve adaların tamamına yakınının Mihver Devletleri tarafından işgal edildiği görülmektedir. Yine 1941 yılında, Türk-Alman saldırmazlık antlaşması görüşmelerinin yapıldığı sırada, Irak'ta yaşanan darbe girişimi nedeniyle Mihver grubuna destek vermek isteyen Irak'a, Türkiye üzerinden yardım göndermek amacıyla Almanlar tarafından Menteşe Adaları'ndan bazılarının Türkiye'ye verilmesi teklif edilmiştir. Ancak Irak'taki

durum İngiltere lehine neticelendiği için bu teklif de gündemden kaldırılmıştır. Sovyet Rusya lideri Stalin tarafından, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi ve Boğazlar üzerinde Rusya'nın birtakım taleplerinin karşılanması amacıyla, Ege Denizi'nde önemli Yunan adaları hariç Oniki Ada ve Rodos'un Türkiye'ye verilmesinin uygun olacağı söylenmiştir. Amerika'nın savaşa girmesi ile savaşın dengeleri değişmiş, 1942 yılında Almanlar Türkiye'nin Mihver Devletlerin yanında savaşa girmesini istemiş ve bunun karşılığında Alman işgali altında olan Ege Adaları'ndan bazılarının Türkiye'ye verilmesini teklif etmiştir. Türk Hükümeti, bu teklifi uygun görmeyerek reddetmiştir. Aynı yıl Almanya, Ege Adaları'ndan bazılarının Türkiye'ye verilmesi teklifini İtalya'ya bildirmiş olsa da İtalya bu teklife sıcak bakmamıştır. 1943 yılına gelindiğinde İtalya savaş dışı kalmış, Müttefiklerle yaptığı antlaşma gereği adaları Müttefiklere teslim etmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine adaları Müttefiklere bırakmak istemeyen Almanlar, Menteşe Adaları'nı tamamen ele geçirmek için hareket başlatmışlardır. Alman-İtalyan kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmaların sonucunda, Almanlar Oniki Ada ve Rodos'u tamamen kontrol altına almışlardır. Bu sırada İngiltere, Meis Adası'nı ele geçirmiştir. Ayrıca İngiltere, savaş dışı kalan İtalya'nın yerine Türkiye'nin Almanlarla anlaşarak Menteşe Adaları'ndan bazılarını işgal etmesinden endişe duymuştur. Aynı yıl İngiltere, Oniki Ada ve Rodos'u Türkiye'nin hava sahasını kullanarak ele geçirmek için kapsamlı bir plan yapmıştır. Ayrıca İtalya'nın teslim olarak Müttefikler safına geçmesi ile İtalyan kuvvetlerinden destek alınarak İstanköy, Leros ve Rodos adalarının işgal edileceğini, böylelikle Türkiye'nin de Müttefikler yanında savaşa girmesi hesaplanmıştır. Ancak diğer cephelerde savaşan Amerika'nın bu işgale verebileceği bir kuvvetinin olmaması, İngiltere'nin bu işgal hareketini tek başına yapmasına neden olmuştur. Almanlar ise, stratejik olarak Akdeniz ve Ege'nin kontrolünün sağlanmasında büyük öneme sahip olan Rodos Adası'nı elde tutmak istemişler, bu sebeple bölgeye ilave Alman kuvvetleri sevk edilmiştir. Aynı yıl Rodos'a hava indirme hareketiyle başlayan çatışmalarda, İtalyan kuvvetleri Almanlar ile savaşmayarak Rodos'u Almanlara teslim etmişlerdir. Sisam ve İstanköy adalarını İtalya'dan alan İngilizler, adada yaşayan Rumlar ve İtalya'nın desteği ile bu adaları elde tutmayı planlasalar da, Almanlar tarafından İstanköy Adası'na yapılan çıkarma ile adayı kaybetmişlerdir. İngilizlerin, İtalyanlardan umdukları desteği görmemesi üzerine, Sisam ve Leros başta olmak üzere diğer Ege Adaları'ndaki savaşı kaybetmişler ve kuvvetlerini geri çekmek durumunda kalmışlardır. Müttefiklerin ağır kayıpları ile 1943 yılının sonlarına doğru Almanlar, Menteşe Adaları'nın tamamında kontrolü sağlamışlardır. Türkiye, İngilizlerin bu hareketleri sırasında dengeleri de gözeterek Müttefiklere yardım etmiştir. Suriye'den gelen bazı ikmal maddeleri ve acil yardım malzemeleri, Türkiye'deki demiryolları ile taşınmış, Kuşadası Limanı üzerinden balıkçı tekneleri ile adalardaki İngiliz ve İtalyan askerlerine ulaştırılmıştır. Yaralanan İngiliz ve İtalyan askerleri, teknelerle Türkiye'ye taşınarak hastanelerde tedavi edilmiştir. Ancak Almanların tepkisini çekmemek için Türk hava sahası İngilizlere açılmamıştır. Savaşın son safhasında Almanlar, Menteşe Adaları'ndan çekilmeye karar

vermişler, Türkiye'yi kendi saflarında savaşa çekebilmek ve adaların Müttefikler tarafından işgal edilerek Mihver Devletlere karşı kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, bu adaları Türkiye'ye devretmek istemişlerdir. Bu teklif Türk Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Türk Hükümeti, durumdan İngiltere'yi haberdar etmiş, İngilizler, Türkiye'nin adalara karşı herhangi bir girişimde bulunmamasını istemiş, adaların askeri amaçlarla kendileri tarafından kullanılmak üzere işgal edileceğini bildirmiştir. 1944 yılında Almanlar, Ege ve Balkanlardan çekilmiş, İngiltere Yunanistan'a asker çıkarmıştır. Türkiye 1944 yılında yaptığı açıklamada, Menteşe Adaları ve Rodos üzerinde hiçbir hak ve talebinin olmadığını bildirmiştir. 1945 yılında Almanya kayıtsız ve şartsız teslim olduktan sonra, Menteşe Adaları'nda bulunan Alman kuvvetleri İngilizlere teslim olmuştur. Rodos ve Oniki Adada İngiliz askeri idaresi kontrolü sağlamış, ancak fiili olarak adaların idaresini Yunanistan'a bırakmıştır. Yunanlılar henüz savaş devam ederken, Menteşe Adaları'nı geri alabilmek için bazı girişimlerde bulunmuş, özellikle İtalya'nın Müttefiklere teslim olmasından sonra Oniki Ada temsilcileri, 1943 yılında New York'ta, Yunanistan ile birleşme isteklerini içeren bir bildiri yayınlamışlardır (Mengeş 2017: 290-298; Hayta 1996: 817-833).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle barış görüşmeleri başlamış, bu kapsamda Paris Konferansı toplanmıştır. Toplanan konferansın gündeminde, Menteşe Adaları'nın Türkiye'ye devrine ilişkin bir konu gündeme gelmemiştir. Yunanistan konferansta, Türkiye ile İtalya arasında yapılan 4 Ocak 1932 Antlaşması ve 28 Aralık 1932 mutabakatı ile Menteşe Adaları ve Meis için sınır belirleme yapıldığını, bu belgelerin Barış Antlaşması Tasarısında yer almasını talep etmiştir. Siyasi ve Ülkesel Komisyon, Yunanistan'ın bu talebini kabul etmiş, Barış Antlaşması Tasarısının 12. maddesinde bu konu yer bulmuştur. Türkiye'nin bu metinleri geçersiz olarak kabul etmesi ve ileri sürdüğü gerekçeler, Yunanistan'ın bu talebinin sonrasında kabul edilmemesine neden olmuştur. 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesi ve mutabakatının hukuki değerlendirmesinden sonra Sovyet Rusya, hazırladığı bir belgede, 28 Aralık 1932 tarihinde yapılan mutabakatın yayınlanmadığını ve Milletler Cemiyeti'ne tescil ettirilmediğini ileri sürerek komisyonun bu konuya dikkatini çekmiştir. Konu Konferansta tartışılmış ve 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesi ve mutabakatına yapılan atıfların oluşturulan metinlerde yer almamasına karar verilmiştir. Paris Barış Antlaşması görüşmelerinde Yunanistan'ın, kendisine devredilmesi öngörülen Menteşe Adaları ve Meis Adası ile Türkiye arasındaki sınırın belirlenmesinde 1932 Türkiye-İtalya Sözleşmesi ve mutabakat metnine atıf yapılmasına ilişkin talebi, Hukuk Komisyonu ve Denizcilik Uzmanları Alt Komitesi tarafından kabul edilmiş olsa da, Konferansta bu talep yeniden reddedilmiştir (Başeren 2006: 62-63).

İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Rusya dışişleri bakanlarının, barış antlaşmalarının imzalanması amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları Dışişleri Bakanları Konseyi'nde de Menteşe Adaları meselesi gündeme gelerek görüşülmüştür. Yunanistan, bu konseye başvuru yaparak, adalardaki nüfusun Rum ağırlıklı olduğunu ileri sürerek Oniki Ada, Rodos ve Meis'in kendisine

devredilmesini talep etmiştir. Müttefikler ve İtalya arasında yapılan barış görüşmelerinde de yine bazı girişimlerde bulunarak bu adaların tamamını istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri dışişleri bakanının bu adaların silahsızlandırılarak Yunanistan'a devredilmesini içeren görüşüyle birlikte, konsey Mentşe Adaları meselesini gündeminde tutarak görüşmelere devam etmiştir. Konseyin toplantılarında, İngiltere dışişleri bakanı, kendilerince muhafaza edilen bu adaları Yunanistan'a devretmek istediklerini açıkça belirtmiştir. Amerika Birleşik Devletleri dışişleri bakanı, daha önceki görüşlerini tekrarlayarak adaların silahsızlandırılarak Yunanistan'a devredilmesini ifade etmiştir. Fransa, İngiltere ve Amerika'nın öne sürdüğü görüşlere katıldığını ifade etmiştir. Sovyet Rusya temsilcisi, adaların Yunanistan'a bırakılmasına ilişkin diğer devletlerin görüşlerine ilk etapta sıcak bakmamış, İtalya'nın toprak meselesinin bir bütün olarak ele alınmasını ifade ederek, Oniki Ada üzerinde üs kurmayı talep etmiştir. Yunanistan'ın mağdur rolünü oynayarak Müttefik Devletleri iknası başarılı olmuş ve Paris Barış Konferansı'nın açıkladığı resmi tebliğde, Mentşe Adaları'nın ilke olarak Yunanistan'a bırakılacağı açıklanmıştır. Bu tebliğden sonra yapılan konsey toplantısında Sovyet Rusya temsilcisi, adaların Yunanistan'a verilmesine karşı çıkmayacağını açıklamıştır. Sonucunda, Paris Barış Antlaşması 10 Şubat 1947 tarihinde 21 ülke (İtalya dahil) tarafından imzalanmıştır. Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesiyle, 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile Türkiye'nin İtalya'ya devrettiği, Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Piscopis, Tilos), Miziros (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calimnos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos) Adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası, silahsızlandırılmak ve öyle kalmak şartıyla Yunanistan'ın egemenliğine bırakılmıştır (Mengeş 2017: 302-304).

“Madde 14: 1. İtalya, aşağıda isimleri yazılı Oniki Ada'nın tüm egemenliğini Yunanistan'a devretmektedir. Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Piscopis, Tilos), Miziros (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calimnos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos), Meis (Castellorizo) Adası ve yanı sıra bunlara bağlı adacıklar.

2. Bu adalar askerden ve silahtan arındırılmış olacak ve öyle kalacaktır.

3. Bu adaların Yunanistan'a devrine ilişkin usul ve teknik koşullar, Birleşik Krallık ve Yunanistan Hükümetleri arasında varılacak mutabakatla belirlenecek ve işbu Antlaşma'nın yürürlüğe

girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin geri çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır."¹⁰

Paris Barış Antlaşması'nın Ek XIII-D paragrafında, askerden arındırma ve askerden arındırılmış kavramlarının tanımı yapılmıştır (Başeren, Kurumahmut 2003: 66). Buna göre:

“Ek XIII-D: “ASKERDEN ARINDIRMA” VE “ASKERDEN ARINDIRILMIŞ” TERİMLERİNİN TANIMI (Bakınız Madde ... 14 ...)

İşbu Antlaşma'nın amacı bakımından, "askerden arındırma" ve "askerden arındırılmış" terimleri, ilgili topraklarda ve karasularında, tüm deniz, kara ve askeri hava tesislerini, tahkimatı ve bunların silahlandırılmasını; yapay kara, deniz ve hava engellerini; kara, deniz ve askeri hava birliklerinin konuşlanmasını veya sürekli ya da geçici olarak kurulmasını; her türlü askeri eğitimi ve savaş malzemesi üretimini yasaklıyor sayılacaktır. Bu hüküm, iç güvenlik görevlerini yerine getirmekle sınırlı sayıda ve tek kişi tarafından taşınabilen ve kullanılabilen silahlarla donatılmış iç güvenlik personeli ve bu personelin gerekli askeri eğitimini yasaklamaz."¹¹

Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte, Menteşe Adaları'nın idaresi İngiliz askeri makamlarından Yunan askeri makamlarına geçmiştir. Yunanistan 1948 yılında Menteşe Adaları'nı (Oniki Ada) Dodecanese isimli idari bir bölge şeklinde kendi topraklarına katmıştır. Yunanistan böylelikle, İkinci Dünya Savaşı boyunca yaşadığı mağduriyet ve işgali, savaşın kazananlarının da desteğini alıp, toprak talep ederek gidermeye çalışmış ve kendisine istediği verilmiştir. Menteşe Adaları'ndaki yaklaşık 389 yıllık Türk, 35 yıllık İtalyan hakimiyeti sona ermiştir (Turan 1965: 119).

Gerek Müttefiklerin gerekse Mihver Devletlerin baskılarıyla İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenmek istenen Türkiye, tarafsızlık politikası uygulayarak savaşa girmemiş ve bu savaşı Avrupalı Devletlerin kendi iç karışıklıkları sonucu ortaya çıkardıkları bir sorun olarak görmüştür. Türkiye Birleşmiş Milletler'e üye olabilmek için 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Savaş sonrasında Sovyet Rusya'nın Doğu Anadolu ve Boğazlardan toprak talebi karşısında baskı altında kalmış, uluslararası alanda siyasi yalnızlık çekmesi nedeniyle, Oniki Ada üzerinde haklı taleplerini uluslararası kamuoyuna duyuramamıştır (Mengeş 2017: 304-305).

---

¹⁰ United Nations - Treaty Series Volume 49, Section V- Greece (Special Clause), Article 14, s.134-135 (<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf>), (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023). Çeviri tarafımca yapılmıştır.

¹¹ United Nations - Treaty Series Volume 49, Annex XIII- Definitions, Definition Of The Terms “Demilitarisation” And “Demilitarised”, s.225. (<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf>), (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023). Çeviri tarafımca yapılmıştır.

4. Doğu Ege Adalarına Antlaşmalarla Getirilen Gayri Askeri Statü

Dünya üzerinde öyle toprak parçası veya adalar bulunur ki, bu toprak veya adalar üzerinde yaşayan halkların bazı istekleri ile, toprak veya adaların bulunduğu coğrafi konum gereği bazı durumlarda uyuşmazlık çıkabilir. Mesela, bir toprak parçası veya adanın coğrafi konum olarak yakınında yer alan bir ülkeye bağlanması halinde, bu toprak veya ada üzerinde yaşayan halk bu bağlanmayı kabul etmeyebilir ve sonrasında uyuşmazlıklar ve çatışmalar yaşanabilir. Bu toprak parçası veya ada üzerinde yaşayan halk, bu toprak veya adanın farklı bir ülkeye bağlanmasını talep ederse, bu sefer de bu toprak veya adaya coğrafi konum olarak yakın olan ülke bu bağlanmaya, kendi güvenliğinin tehdit edilebileceğinden bahisle itiraz edebilir ve yine aynı şekilde uyuşmazlıklar ve çatışmalar yaşanabilir. Bu gibi durumlarda uzlaşmanın sağlanması için, halk isteği ile coğrafi yakın konum devletinin güvenliği arasındaki denge sağlanır. Toprak veya adalarda yaşayan halkın farklı ülkeye bağlanma istekleri kabul edilir. Ancak bu toprak veya adaların coğrafi konum olarak yakınında bulunan devletin güvenliğinin sağlanması için de toprak veya ada için belli bir statü ortaya konur. Söz konusu toprak veya ada, silah ve askerden arındırılır. Bilge bu statü için, yasaklı adalar tabirini kullanmıştır. Bu statüye verilebilecek birçok örnek mevcuttur. 1905 Portsmouth Antlaşması, Rusya ve Japonya'nın, Sahalin Adası üzerinde, kendi egemenliklerindeki bölgelerde askeri istihkam yapmasını yasaklamıştır. Rusya'nın Aland Adaları'nda askeri istihkam yapmasını, 1856 Paris Antlaşması ve 1856 Aland Sözleşmesi yasaklamıştır. Rusya'dan sonra Finlandiya, Aland Adaları ile ilgili getirilen statüye uymaya devam etmiştir. 1919 Versay Antlaşması ile Almanya'nın, Heligoland Adası üzerinde tahkimat yapması yasaklanmıştır. 1923 Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile, Yunanistan'ın Sisam, Sakız, Midilli ve Nikarya adaları ile Semadirek ve Limni adalarında askeri üs ve tahkimat yapması yasaklanmıştır. 1947 Paris Barış Antlaşması gereği, Oniki Ada (Menteşe Adaları ve Meis) askersizleştirilmiştir. 1917 yılında Finlandiya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle, Aland Adaları üzerinde egemenlik hakkı tayiniyle ilgili bazı sorunlar başlamıştır. Finlandiya, sorunun çözülmesi için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Cemiyet, adalarda İsveç dilini konuşan bir halkın yaşamasına rağmen, adalara özerklik verilmesi şartıyla Finlandiya'nın egemenliğinde kalmasını kabul etmiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde, İsveç, Finlandiya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Danimarka, Polonya, Estonya ve Letonya tarafından Aland Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 3. maddesine göre¹², Aland Adaları'nda, hiçbir askeri veya donanma tesisi veya hareket üssü, hiçbir askeri uçak tesisi veya hareket üssü ve savaş amacıyla kullanılan başka hiçbir tesis bulundurulmayacak veya kurulmayacaktır.

---

¹² CONVENTION RELATING TO THE NON-FORTIFICATION AND NEUTRALISATION OF THE AALAND ISLANDS, SIGNED AT GENEVA, OCTOBER 20, 1921: (https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2526&context=ils) s.4, (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023).

Aynı antlaşmanın 7. maddesine göre¹³, antlaşmanın tarafları antlaşma hükümlerine uyulmasını sağlamak ya da antlaşmadaki yasakların ihlaline son vermek için alınacak önlemler konusunda Milletler Cemiyeti'ne başvurabilecek ve Cemiyet'in karar vermesini isteyebileceklerdir (Bilge 1996: 62-63).

Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı sorunlardan birisi de Ege Denizi'ndeki yasaklı adaların Yunanistan tarafından silahlandırılmasıdır. Balkan Savaşı'nın ardından 1913 Londra Barış Antlaşması'nın 5. maddesi gereğince, Osmanlı ile Yunanistan arasında uyuşmazlık konusu olan Ege Denizi'nde yer alan adaların egemenlik bağlamında geleceğinin tayini Büyük Devletlere (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya) bırakılmıştır. 13 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı'ya bildirilen Büyük Devletlerin ortak kararına göre, Bozcaada, Gökçeada ve Meis adaları haricinde Yunan işgali altındaki Ege Adaları'nın egemenliği Yunanistan'a devredilmiştir. Bunun yanında Büyük Devletler, Yunanistan'a devredilen adalarda askeri tahkimat yapılmayacağı ve adaların askeri amaçla kullanılmayacağına dair güvence vermişlerdir. Altı Büyük Devlet, karardaki şartların uygulanmasını temin etmek ve sürdürmek amacıyla, gerektiğinde Yunanistan üzerinde nüfuzlarını kullanmayı taahhüt etmiştir. Böylelikle kararda belirtilen Ege Adaları, Osmanlı (Türkiye) aleyhine askeri amaçlarla kullanılmamak koşuluyla Yunanistan'a bırakılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinde, 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümeti'ne bildirilen Büyük Devletlerin bu kararı teyit edilmiştir. Lozan Antlaşması'nın 13. maddesinde, Sisam, Sakız, Midilli ve Nikarya adalarında barışın devamlılığı amacıyla, Yunanistan tarafından askeri tahkimat yapılmayacağı ve hiçbir deniz üssünün kurulmayacağı konusu taahhüt edilmiştir. 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ile İtalya, Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesiyle elde ettiği Menteşe Adaları ve Meis'i askersizleştirmek koşulu ile Yunanistan'a devretmiştir (Bilge 2000: 245-246).

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile, 1913 Londra Antlaşması'nın 5. maddesi ve 1913 Atina Antlaşması'nın 15. maddeleri gereğince Büyük Devletlerin kararına atıf yapılmıştır. Büyük Devletlerin kararı ve Lozan Barış Antlaşması birlikte değerlendirildiğinde, Yunanistan'a bırakılan bütün adalara dair bir statü teşkil edildiği için, Lozan Barış Antlaşması ile Yunanistan'ın egemenliğine devredilen tüm adalar gayri askeri statüdedir (Başeren 2006: 78). Ege Adaları'na getirilen gayri askeri statü, Yunanistan'ın egemenlik hakları için ortaya konulan bir kuraldışıdır (Akkutay 2018: 647).

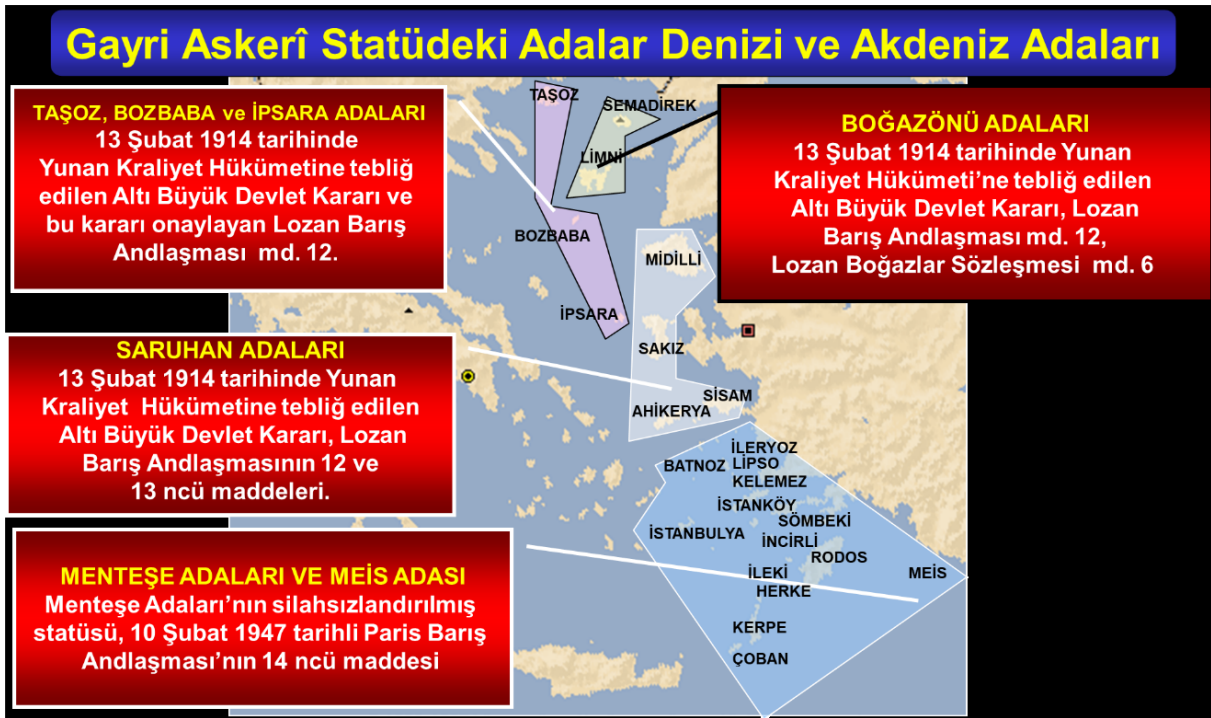
Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi, gayri askeri statü kapsamında Türkiye ve Yunanistan'ın askeri uçaklarının diğer devletlerin ülkesi üzerinden uçmasını ve Ege Adaları üzerinde deniz üssü kurulmasını veya tahkimat yapılmasını yasaklamaktadır. Ayrıca, adalarda bulunan askeri ve

---

¹³ CONVENTION RELATING TO THE NON-FORTIFICATION AND NEUTRALISATION OF THE AALAND ISLANDS, SIGNED AT GENEVA, OCTOBER 20, 1921:

(<https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2526&context=ils>) s.5, (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023).

güvenlik kuvvetlerinin belirli bir oranı aşmaması gerektiği belirtilir. Bu adalardaki askeri birlikler, normalde askere çağrılacak kişilerden oluşur ve görev süreleri sadece askerlik süresiyle sınırlıdır. Diğer bölgelerden askeri birlik sevkiyatı bu kapsamda değerlendirilemez. Güvenlik kuvvetlerinin sayısına gelince, asayişin sağlamak için bulundurulmuş polis ve jandarma kuvvetlerinin, Yunanistan genelindeki güvenlik kuvvetlerinden fazla olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda, asıl amaç olarak Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı saldırı niteliğindeki hazırlıklarının engellenmesinin vurgulandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla saldırı hazırlığına uyacak nitelikteki istihkam ve deniz üssü kavramlarının içerisine giren, her türden askeri araç ve gereç ile istihkâmın adada bulundurulmasını, gayri askeri statünün ihlali şeklinde değerlendirmek isabetli olacaktır (Pazarcı 1986a: 13-16).

Şekil 5: Adalar (Ege) Denizi'nde Gayri Askerî Statüdeki Ada Gruplarını Gösterir Harita (Yaycı 2022: 116)

4.1. Gayri Askeri Statü ve Silahsızlandırma Kavramları

Militarizme dair tartışmaların Batı Avrupa'da 1860'lı yıllarda başlamasıyla birlikte, gayri askeri statü kavramının kökleri o döneme dayanmaktadır. 1900'lü yılların başlarında ise, bu terim yalnızca savaşı kaybeden devletlerin silah üretimi ve ithalatına, ayrıca silahlı kuvvetlerinin sayısına ilişkin kısıtlamaların getirilebileceği şeklinde kabul edilmiştir. Gayri askeri statü ile tarafsızlık statüsü, Birinci Dünya Savaşı'na kadar eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Terim seçiminde ise, genellikle akdedilen sözleşmedeki ilgili düzenlemeden ziyade, tarafların kendi iradelerinin belirleyici olduğu gözlemlenmektedir. Soğuk Savaş döneminde ise bu döneme kadar ele alınan kısıtlamalara, kaybeden devletin askeri kurumlarının, ulusal ve uluslararası düzeyde rolünün azaltılması da eklenmiştir. Gayri askeri statü, bir devletin egemenliğine yönelik konulmuş bir sınırlamadır. Bu statü, silahlı kuvvetlerin devlet ve toplum üzerindeki etkisinin azaltılmasını ve askeri kaynakların sivil amaçlar için kullanılmasını içeren çeşitli yönleri içinde barındıran bir süreci kapsamaktadır. Temelde, gayri askeri statü, belirli bir coğrafi bölgede askeri güçlerin, tesislerin, askeri tatbikatların veya her türlü silah denemelerinin yasaklandığı bir tedbirdir. Bu tedbir ayrıca mevcut askeri altyapının kaldırılmasını da içermektedir. Ayrıca, gayri askeri statü, belirli silah sistemlerinin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması, belirli türdeki askeri teçhizatların üretimine sınırlama veya yasaklama getirilmesi; silah transferinin ve askeri personel sayısının sınırlandırılması, savunmaya yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin kontrol altına alınmasını içerir. Ancak, silahların azaltılması her zaman gayri askeri statü için yeterli olmayabilir. Bu noktada, askeri kabiliyetin de değerlendirilmesi önemlidir (Yüksel, Singil 2023: 10-11).

Devletlerin egemenliğine getirilen istisnalardan birisi de gayri askeri statüdür. Gayri askeri statü ile amaçlanan husus, bu statüye sahip coğrafi alan üzerinde ne sebeple olursa olsun silah, cephane ve askeri unsurların kullanımının yasaklanmasıdır. Çünkü gayri askeri statü bir coğrafi alanı, etkisi altına almaktadır. Dolayısıyla gayri askeri statünün etkisi altına aldığı coğrafi bölgede, bu statü gereği hem askeri unsurların silahtan arındırılması söz konusu olacaktır, hem de herhangi bir durumda o coğrafi bölgede silah ve askeri unsurların kullanımının önüne geçilecektir (Akkutay 2018: 643).

Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'nda, "demilitarized" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu terimin/ifadenin karşılığı Türk doktrinine: Silahsızlandırılmış statü, gayri askeri statü, askersizleştirilmiş statü ve askerden arındırılmış statü kavramları olarak geçmiştir. Silahsızlandırılmış statü kavramı, kelime anlamı bakımından dar bir anlatıma sahiptir. Çünkü gayri askeri statü kavramıyla karşılaştırıldığında; gayri askeri statü kavramı silahsızlandırmanın yanında, bu statüye sahip devletin tüm askeri unsurlarını kapsamına dahil etmektedir. Silahsızlandırılmış statü kavramı kullanıldığında, sanki silahı olmayan askeri hava, deniz ve kara unsurlarının bu statüye dahil olmayacağı düşüncesi ortaya çıkabilecektir (Akkutay 2018: 643-644). Bu durumda örneğin; silahsız askeri hava araçlarının,

silahsızlandırılmış statüdeki adaların hava sahasından askeri üst uçuş gerçekleştirilmesi veya silahsız savaş gemilerinin silahsızlandırılmış statüdeki adaların limanlarına ziyaret gerçekleştirilmesi, bu statü dışında gibi değerlendirilebilecektir (Yaycı 2020: 130). Özman'a göre, gayri askeri statü ifadesi ile anlatılmak istenen, adaların askerden ve silahtan arındırılmasıdır (Özman 1988: 202). Dolayısıyla her ne kadar doktrinde yalnızca askersizleştirme ve yalnızca silahsızlandırma kavramları kullanılıyorsa da özellikle Ege Adaları için getirilen statünün kapsamını karşılaması bakımından gayri askeri statü kavramının kullanılması daha doğru ve yerinde bir kullanım olacaktır. Türkçe literatürde kullanılan herhangi bir kelimenin uluslararası hukukta etkisinin olmayacağı düşünülebilir. Ancak uluslararası antlaşmalarla getirilen gayri askeri statüye rağmen, bu statünün esaslı değişikliğe uğradığına dair iddialarda bulunan Yunanistan'ın, terminolojideki Türkçe kelimelerin kullanımını Türkiye aleyhine delil olarak kullanabileceği unutulmamalıdır (Akkutay 2018: 644).

4.2. Boğazönü Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü

Altı Büyük Devlet Kararını esas alarak düzenlenen Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi, Boğazönü ve Saruhan Adaları'nın (Doğu Ege Adaları) temel anlamda hukuki statüsünü düzenleyen belgedir. İsmen sayılan Midilli, Sisam, Semadirek, Sakız, Limni ve Ahikerya adaları ile 13 Şubat 1914 tarihi itibarıyla Yunanistan'ın işgalinde olan Bozbaba, Taşoz ve İpsara adaları üzerindeki Yunan egemenliğini Türkiye, bu adaların askeri amaçlarla kullanılmamaları ve tahkim edilmemeleri şartıyla kabul etmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi gereği bu egemenlik devri ile Türkiye, kazanılmış bir hakka sahip olurken, Yunanistan'a ülkesel bir egemenlik sınırlaması getirilmiştir (Toluner 1987: 14).

Semadirek, Limni, Bozcaada, Gökçeada ve Tavşan adalarını içeren ada grubuna Boğazönü Adaları denmektedir. Boğazönü Adaları'ndan Semadirek ve Limni, Altı Büyük Devlet Kararını da içerip onaylayan Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesiyle silahsızlandırılmış statüde Yunanistan'a bırakılmıştır. Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması için, Altı Büyük Devlet Kararında Yunan işgalindeki adaların silahtan arındırılacağı öngörülmüştür. Bu durum aynı şekilde Lozan Antlaşması'nın 12. maddesine yansımıştır. Türkiye'nin güvenliğinin yanında, Boğazların güvenliği de dikkate alındığı için Boğazönü Adaları'nın silahtan arındırılmış statüsü ikinci kez, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesinde düzenlenmiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki düzenleme, Boğazönü Adaları'ndan Yunanistan'a ait Limni ve Semadirek adalarıyla birlikte, Türkiye'ye ait Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarını da gayri askeri statüye dahil etmiştir. Çünkü Lozan Barış Konferansı'nda bulunan devletler, silahsızlandırma sayesinde Boğazlar bölgesinde ulaşım serbestliğinin sağlanacağını düşünmüşlerdir. Boğazlar bölgesinde ve askersizleştirilmiş bölgede, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amacıyla taraf

devletler, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 18. maddesi ile bu koruma görevini Milletler Cemiyeti kapsamında İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'ya vermişlerdir (Başeren 2006: 83-86).

“Madde 18: Boğazlar'ın ve Boğazlar'a komşu bölgelerin askerlikten arındırılmasının, Türkiye için, askerlik açısından haklı gösterilmez bir tehlike yaratmamasını ve savaş eylemlerinin Boğazlar'ın serbestliğini, ya da askerlikten arındırılmış bölgelerin güvenlik ve asayişini tehlikeye düşürmemesini isteyen Bağlı Yüksek Taraflar, aşağıda hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Geçiş serbestliğine ilişkin hükümlere bir aykırılık işlenirse, ya da beklenmez bir saldırı ve savaş eylemleri yüzünden, gemilerin Boğazlar'da gidiş-geliş serbestliği ya da askerlikten arındırılmış bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek olursa, Bağlı Yüksek Taraflar ve her halde Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya, bu konuda Milletler Cemiyeti'nin kararlaştıracağı bütün tedbirlere başvurarak, bu eylemleri elbirliğiyle önleyeceklerdir. ...” (Meray 2018e: 63).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 6. maddesiyle, Boğazönü Adaları'na getirilen silahsızlandırma statüsünün kapsamına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin bahsedilen hükümleri ile Lozan Barış Konferansı'nın belge ve tutanakları birlikte değerlendirildiğinde, Boğazönü Adaları kesin bir şekilde asker ve silahtan arındırılmış statüdedir. Dolayısıyla, Semadirek ve Limni adalarında hiçbir şekilde, kara, deniz ve hava üslerinin kurulması, tahkimat yapılması yasaklanmıştır. Bu adalarda sadece haberleşme ve gözetleme amaçlarıyla kurulabilecek telgraf, telefon ve optik araçlarının kullanıldığı tesislere izin verilmiştir. Sadece bu adalarda askerlik çağı gelerek askere gidenlerin eğitimlerinin yapılması için gereken personelin Yunanistan tarafından götürülüp getirilmesine izin verilmiştir. Yunanistan'ın, bu adaların karasularından donanmasını (denizaltılar dahil) geçirmesine izin verilmiştir. Bu adaların karasularında Yunanistan'ın, denizaltılar hariç başka bir su altı aracını bulundurması yasaklanmıştır. Yunanistan'ın bu adaların karasularına, Türkiye'ye karşı olacak şekilde, kara ve deniz kuvvetlerini yığması yasaklanmıştır. Bu adalar üzerinde uçuş meselesi değerlendirildiğinde, öncelikle Türk uçaklarının silahsızlandırılmış Türk toprakları üzerinde uçuşuna açıkça izin verilmiştir. Ancak Yunanistan'a ait silahsızlandırılmış adalar üzerinde uçuş yapılabileceğine dair bir düzenleme yapılmamıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 6. maddesi, her iki ülkeye de (Türkiye-Yunanistan) bazı kayıt ve kısıtlamalar getirirken, özellikle Türk uçaklarına silahsızlandırılmış Türk toprakları üzerinde uçuş serbestisi hakkı tanımıştır. Ancak sözleşme hükümlerinde Yunanistan'a bu hakkın tanınmaması, Başeren'e göre Türkiye'ye sağlanan iznin zıt (a contrario) yorumu sonucunda, Yunanistan'ın silahsızlandırılmış adalar üzerinde uçuş yapmasının yasaklandığı sonucunu doğurmaktadır (Başeren 2006: 87-89).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi, 1936 yılına kadar uygulanmıştır. Lozan Barış Antlaşması'na akit devletlerden Japonya, Milletler Cemiyeti'nden ayrılmıştır. İtalya, Fransa ve İngiltere'nin safından

ayrılarak yayılcı politikalara başlamıştır. Türkiye ise yaşanan siyasi gelişmelerle birlikte artık Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin kendi güvenlik ihtiyacını karşılamayacağını fark ettikten sonra, çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimleri diplomatik çabalarla yapan Türkiye, uluslararası hukukta yerleşik kural olan *rebus sic stantibus* ilkesini referans olarak kullanmıştır. Bu ilkeye göre, bir uluslararası antlaşmaya taraf olan devletlerin, antlaşmanın yapılması anında açıkladıkları irade beyanları üzerindeki belirleyici olan koşulların, antlaşmanın yapılmasından sonra köklü bir şekilde değişikliğe uğraması halinde, antlaşmaya taraf olan devletler, antlaşmanın kendilerine getirdiği yükümlülükleri yerine getirmeme ve yeni bir antlaşma yapılması noktasında girişim başlatma konusunda hukuki olanakları vardır. Bunun sonucunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Doğru 2014: 154-155).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin giriş ve protokol kısımlarındaki düzenlemeler, Boğazönü Adaları'nın gayri askeri statüsünün değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Türkiye ve Yunanistan arasında bu hükümlerin yorumlanmasındaki farklılıklar nedeniyle uyuşmazlık vardır.

“Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename giriş kısmı (2 ve 3. paragraf): Boğazlar umumî tabiri altında ifade edilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazından geçişi ve seyrisefaini Lozanda 24 temmuz 1923 tarihinde imza edilmiş olan sulh muahedenesininin 23 üncü maddesile tesbit edilen prensibi, Türkiyenin emniyeti ve Karadeniz sahildarı Devletlerin Karadenizdeki emniyeti çerçevesi dahilinde, koruyacak tarzda tanzim etmek arzusu ile mütehassis olarak;

*İşbu mukavelenameyi 24 temmuz 1923 tarihinde Lozanda imza edilmiş olan mukavelenamenin yerine ikameye karar vermişler ve murahhas olarak atideki zevatı tayin etmişlerdir.*¹⁴

Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelenameye ek Protokol: 1. Türkiye, mezkûr mukavelenamenin mukaddemesinde tarif edilen Boğazlar muntakasını derhal yeniden askerileştirebilecektir.¹⁵

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin giriş kısmının son paragrafında yer alan düzenlemeyi ileri süren Yunanistan, 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin ortadan kalktığını savunmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'ye ait Boğazlar muntakası silahlandırılacaksa, Boğazönü Adaları'ndan Limni ve Semadirek'in silahsızlandırılmış statüsünün artık yürürlükte olmadığını kabul ederek bu adaları silahlandırabileceğini ifade etmiştir (Kamacı 2006: 36).

---

¹⁴ Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename: T.C. Resmî Gazete, 5 Ağustos 1936, Sayı: 3374, (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3374.pdf>), s.7026. (Erişim tarihi: 01 Eylül 2023).

¹⁵ Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename: T.C. Resmî Gazete, 5 Ağustos 1936, Sayı: 3374, (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3374.pdf>), s.7032. (Erişim tarihi: 01 Eylül 2023).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, öncelikle yaklaşan İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin güvenlik ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Bu durum, sözleşmenin giriş kısmında "Türkiye'nin emniyeti" ifadesi ile açıkça düzenlenmiştir. Sözleşmenin protokol bölümünde açık bir şekilde, yalnızca Türkiye'ye Boğazlarını silahlandırma yetkisini vermiştir. Sözleşmede, Yunan Adaları'nın silahlandırılacağına dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Boğazönü Adaları'nın silahtan arındırılmasına ilişkin hükümleri halen yürürlüktedir. Ayrıca Altı Büyük Devlet Kararını teyit eden Lozan Barış Antlaşması'nın 12 ve 13. maddeleri yürürlüktedir. Bu sebepten dolayı dahi Limni Adası'nın silahlandırılması mümkün değildir (Kamalov 2007: 38).

Yunanistan, Boğazlar rejimi hakkında Montrö'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Mukavelenamenin giriş kısmı son paragrafta yer alan, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Mukavelenamenin yerine yapıldığına ilişkin metni yorumlayarak, Boğazönü Adaları'nın silahsızlandırılacağına ilişkin hükmün ortadan kaldırıldığını savunmuş ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin, Boğazların silahlandırılacağına ilişkin hükmünden yola çıkarak, kendisine ait Semadirek ve Limni adalarını silahlandırabileceğini ifade ederek bu adaları silahlandırmaktadır. Türkiye, bu yorum ve görüşlerden yola çıkan Yunanistan'ın Boğazönü Adaları'nı silahlandırmasını uluslararası hukuka aykırı görmektedir. Öncelikle Montrö Boğazlar Sözleşmesi, giriş kısmında ifade edildiği üzere Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca, sözleşmenin ek protokolünde düzenlendiği üzere, bu güvenlik ihtiyacına binaen sadece Türkiye'ye Boğazlarını silahlandırma yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla, 1914 Altı Büyük Devlet Kararını teyit eden Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi dahi yürürlükte olduğu için Boğazönü Adaları (Semadirek ve Limni) silahlandırılmayacaktır (Gündüz 1985: 33).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra yapılmış olup, nitelik olarak aynı, ancak tarafları kısmen değişikliğe uğramış bir sözleşmedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin düzenlediği bazı konuları yeniden düzenlemiştir. Örneğin; Türkiye'nin Boğazlar mıntikasını yeniden silahlandırabileceğine dair bir düzenleme sözleşmede yer almasına rağmen Yunanistan'a ait Boğazönü Adaları'na (Semadirek ve Limni) ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Sonraki kural öncekini ilga eder (lex posterior derogat lex priori) kuralı gereği, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki hangi hükümleri hangi ölçüde ilga ettiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Yunanistan'ın savunduğu, Boğazönü Adaları'nın silahsızlandırılmış statülerinin sona erdiğine dair görüşü, antlaşmaların amacına uygun ve kendi bütünlüğü içinde yorumlanmasını içeren uluslararası hukuk kurallarına uygun bir görüş değildir (Gündüz 1985: 39).

Uluslararası hukuka göre, antlaşmaya dahil ve antlaşmanın amacının belirlendiği kısım, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin giriş kısmının 2. paragrafıdır. Aynı zamanda 2. paragraf, 3. paragrafın kapsamını sınırlandırmıştır. Yunanistan'ın 2. paragrafı dikkate almayarak, Boğazönü Adaları'nın

silahsızlandırılmış statüsünün sona erdiğine dair görüşünü savunurken, salt 3. paragrafı dikkate alması, antlaşmaların yorumlanmasında amacı içeren hükmün dikkate alınmamasına ve dolayısıyla antlaşmaların yorumunda bütünlük ilkesinin ihlal edildiği sonucuna neden olmaktadır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin protokol bölümü de antlaşmaların yorumunda bütünlük ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekirken, Yunanistan tarafından protokol bölümü giriş kısmı ile birlikte değerlendirilmemektedir. Bu durum da aynı şekilde antlaşmaların yorumunda bütünlük ilkesinin ihlal edildiği sonucuna neden olmaktadır (Gündüz 1985: 39).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesinde, hangi adaların silahsızlandırılacağı ismen sayılarak belirtilmesine rağmen, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde yeniden silahlandırılacak bölge olarak Türkiye'nin Boğazlar bölgesi belirlenmiştir. Yunanistan, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde belirtilmemiş olmasına rağmen kendisine ait adaları (Semadirek ve Limni) Boğazlar terimi içine dahil ederek, Boğazlar bölgesiyle birlikte bu adaların silahlandırılacağını savunmaktadır. Öncelikle Boğazlar terimi ile kastedilen; Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'dır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 1. maddesinde Boğazların tanımı yapılırken adalara yer verilmemiştir. Yine Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. ve 6. maddelerinde silahsızlandırılacak yerler, adalar ve bölgeler şeklinde ayrı ayrı gösterilmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin giriş kısmında, Boğazlar umumi tabiri şeklinde belirtilen yerler ile Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz (İstanbul) Boğazı ifade edilmiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde ise adalar ayrı tutulmuştur (Gündüz 1985: 45).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin amacı, Karadeniz devletleri ile birlikte Türkiye'nin güvenliğini sağlamak ve Boğazlardaki geçiş ve ulaşımı düzenlemektir (Demir 2018: 331). Yunanistan, antlaşmaların yorumlanmasında bütünlük ilkesine aykırı şekilde yorum ve görüş ileri sürmektedir (Gündüz 1985: 39). Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne imza atan devletler, bu sözleşme ile Boğazların güvenliğinin ve Boğazlardaki ulaşım özgürlüğünün sağlanmasını, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile getirilen Uluslararası Boğazlar Komisyonu yerine tek başına Türkiye'ye bırakmışlardır. Türkiye'nin güvenlik ihtiyacı nedeniyle, Montrö Boğazlar Sözleşmesi kapsamında Türkiye'ye ait Boğazlar bölgesinin yeniden silahlandırılacağına ilişkin düzenlemelerin, Yunanistan'a ait Boğazönü Adaları'nın silahtan arındırılmasına ilişkin Lozan Boğazlar Sözleşmesi düzenlemelerini yürürlükten kaldırdığına dair Yunanistan yorumu, hukuka ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin konu ve amacına aykırı düşmektedir (Gündüz 1985: 52).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Boğazlardaki geçiş ve ulaşım güvenliğinin sağlanması açık bir şekilde artık Türkiye'ye bırakıldığı için, Türkiye'ye ait Boğazönü Adaları'nın (Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları) yeniden silahlandırılmasının önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Türkiye'nin egemenliğinde olan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarının Montrö Boğazlar Sözleşmesi kapsamında yeniden silahlandırılması, Yunanistan'a ait olan Semadirek ve Limni adalarının

da silahlandırılabilmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü geniş bir bölge olan Boğazlar bölgesinin güvenliğinin sağlanması için, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı öncesi şartlar da düşünüldüğünde, Türkiye'nin kendi egemenliğindeki Boğazönü Adaları'nı silahlandırması, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin amacı olan Türkiye'nin güvenliği ilkesine uygun olacaktır (Gündüz 1985: 69). Başeren'e göre, her ne kadar Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre açıkça düzenlenmemesine rağmen Türkiye'nin egemenliğindeki Boğazönü Adaları'ndan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarının silahsızlandırılmış statüsü sona ermiş ve bu adaların yeniden silahlandırılması mümkün görünmektedir (Başeren 2006: 95). Her ne kadar Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırabileceği düzenlenmişse de Türkiye'ye ait Boğazönü Adaları'ndan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarının da Boğazlar bölgesi ile beraber silahlandırılabilmesi görüşü, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı ileri sürdüğü tezler kanaatimizce ters düşmektedir. Ancak böyle bir görüşün ortaya çıkması ile, Türkiye'nin Boğazlar bölgesinin güvenliğinin sağlanmasında bu adaların da silahlandırılmasının katkı sağlayabileceğinin amaçlandığı değerlendirilmektedir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile Sakız, Midilli, Sisam ve Nikarya adalarının egemenliği Yunanistan'a verilmiştir. 13. madde ile bu dört adanın silahsızlandırılmış statüsü düzenlenmiştir. Yunanistan'a göre, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile Limni ve Semadirek adalarının egemenliği kendisine devredilmiş olup, bu iki adanın silahsızlandırılmış statüleri ise yalnızca Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması'nın atf yaptığı Altı Büyük Devlet Kararında, adaları Yunan egemenliğine bırakan hükümleri kabul ederken, adaların silahsızlandırılması hakkındaki hükümleri görmezden gelmektedir. Türkiye'ye göre, Altı Büyük Devlet Kararının hükümleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Altı Büyük Devlet, Osmanlı Devleti'ne, Yunanistan ile arasındaki Ege Adaları meselesini çözüme kavuşturmak istediğine dair nota gönderdiğinde, Osmanlı Devleti gönderdiği cevap notasında, Ege Adaları'nın güvenliğinin, Anadolu'nun güvenliği nedeniyle büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir. Sonucunda, Altı Büyük Devlet, Yunan işgali altındaki Osmanlı adalarının egemenliğini Yunanistan'a bırakırken, Osmanlı Devleti'nin güvenlik ihtiyaçlarını da düşünerek adaları silahsızlandırma statüsüne dahil etmiştir. Adaların egemenliği Yunanistan'a devredilirken, silahsızlandırma mutlak bir şart olarak kabul edilmiş, toprak alışverişinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinde, Altı Büyük Devlet Kararına bir bütün halinde atf yapılmıştır. Farklı bir durum olması halinde, mutlaka ilgili antlaşmalarda bu aksi durum belirtilecektir (Gündüz 1985: 77-78).

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile adaların hukuki statüsü belirlenmiş, Yunanistan'a bırakılan adaların askerden arındırılması hususunda farklı düzenlemelere atf yapılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile genel olarak Yunanistan'a egemenliği devredilen bütün adaların silahsızlandırılmış statüye dahil edilmesi sağlanmış, Saruhan Adaları'nın kısmi gayri askeri statüsü yine

Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi ile düzenlenmiştir. Boğazönü Adaları'nın tam anlamıyla askerden arındırılmış statüsünün Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile düzenlenmesi, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinin dikkate alınmamasına sebep olmayacaktır (Pazarcı 1986a: 16; Gündüz 1985: 78).

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinde belirtilen egemenlik kavramı, yalnızca maddede belirtilen adaların aidiyeti şeklinde değil, bu terim daha geniş bir biçimde ve ülkesel yetkilere ilişkin olarak, uluslararası sınırlamaları da içine alacak şekilde yorumlanması gerekmektedir. Çünkü 12. madde ile yalnızca adalar üzerinde hangi devletin egemenlik hakkını kullanacağı düzenlenmek istenmiş olsa, Altı Büyük Devlet Kararına atıf yapan uzun bir düzenlemeye yer verilmesine gerek kalmazdı. Bu adaların egemenliğinin Yunanistan'a bırakıldığına dair kısa ve dar bir cümle kullanılması yeterli olurdu. Egemenlik durumu, Altı Büyük Devlet Kararı ile birlikte ifade edilerek bütün özellikleriyle teyit edilmiştir. Adaların aidiyet sorununa ilişkin bağlı olacakları koşullar, Lozan Konferansı'ndaki tutanaklardan da anlaşılabilir (Pazarcı 1986a: 17-18).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin onaylanması amacıyla toplanan TBMM'de, dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras konuşma yapmıştır. Konuşmasının bir bölümünde:

*“1924 Lozan mukavelesile gayri askeri hale ifrağ edilmiş olan komşumuz ve dostumuz Yunanistan'a ait Limni ve Samotra (Semadirek) adalanna dair olan hüküm de Montreux mukavelesile kalkmış oluyor demektir ki bundan da ayrıca memnunuz.”*¹⁶

ifadesini kullanmıştır. Yunanistan, Tevfik Rüştü Aras'ın bu konuşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin resmi yorumu olduğunu ifade ederek, Limni ve Semadirek adalarının gayri askeri statüsünün sona erdiğini savunmaktadır. Türkiye ise, Tevfik Rüştü Aras'ın konuşmalarında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hukuki değerlendirmesine ve hükümlerinin açıklanmasına yer verilmediğini savunmaktadır. Çünkü Tevfik Rüştü Aras, konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

*“Bu münasebetle yeni Türkiye siyasetinin bir vasfını da tekrar kaydetmek isterim: Kendimiz için iyi gördüğümüzü dostlarımız için de iyi görmek ve hakkımızda nareva telakki ettiğimiz her şeyi yalnız dostlarımız için değil, fakat hiçbir devlet hakkında temenni etmemek.”*¹⁷

---

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 12, İçtima: 1, 81. İnikat, 31 Temmuz 1936, s.310 (<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c012/tbmm05012081.pdf>), (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2023).

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 12, İçtima: 1, 81. İnikat, 31 Temmuz 1936, s.310 (<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c012/tbmm05012081.pdf>), (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2023).

Bu konuşmada, konferans öncesinde Yunanistan egemenliğindeki adaların yeniden silahlandırılması sorununa iyi niyetle yaklaşmış, konferans sonrasında da bu iyi niyetin tekrar edilmesi amaçlanmıştır (Toluner 1987: 39; Pazarcı 1986a: 49).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin görüşüldüğü konferansta, Yunanistan'ın Limni Adası'nın yeniden silahlandırılması için herhangi bir antlaşma teklifi gündeme gelmemiştir. Dolayısıyla böyle bir konu konferansta dahi görüşülmemişken, Tevfik Rüştü Aras'ın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra yaptığı bir konuşmayı, sözleşmenin hukuki sonuç doğuran bir hukuki işlemi olarak nitelendirmek uygun olmayacaktır (Toluner 1987: 42). Uluslararası hukukta, bir devlet görevlisinin devleti adına yaptığı tek taraflı irade beyanlarının o devlet için hukuki yükümlülük doğuran bir hukuki işlem olarak nitelendirilebilmesi için, aleniyet kazanmış irade beyanının içeriği ile bağlanma niyetinin olması gerekmektedir. Tevfik Rüştü Aras'ın konuşmalarındaki irade açıklamaları ve yorumlarının, yapıldığı hal ve koşullara göre değerlendirildiğinde, Limni Adası'nın gayri askeri statüsünün sona erdirilmesi amacıyla ve içeriğiyle bağlanma iradesi taşıyan bir hukuki işlem niteliği (estoppel ilkesi) bulunmamaktadır (Toluner 1987: 40). Bu konuda uluslararası hukuk; yeterli, kesintisiz, açık ve tutarlı bir tutum aramaktadır. Yunanistan'ın bu konuşmayı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Limni Adası'nın gayri askeri statüsünün sona erdirilmesine dair Türkiye'nin sözde kabul irade beyanı olarak yorumlaması, uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye böyle bir konuşma ve yoruma karşı çıkma hakkını yitirmemiştir (Toluner 1987: 42).

Türkiye Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından Gökçeada ve Bozcaada'yı silahlandırmıştır. Bu adalar gözetim altında olan bölgeler olarak nitelendirilmiştir. Yunanistan, 4 Nisan 1937'de çıkardığı bir Kraliyet Kararnamesi ile tahkim edilmiş kara ve deniz bölgelerine Limni Adası'nı dahil etmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın bu tutumları, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile getirilen Boğazönü Adaları'nın silahsızlandırılmış statülerinin kendileri açılarından sona erdiğini kabul ettiklerini göstermektedir (Pazarcı 1986a: 57-59).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte ve Tevfik Rüştü Aras'ın açıklamaları doğrultusunda, adaların silahsızlandırılmış statülerinin sona erdiğinin Türkiye tarafından bağlayıcılığının kabul edilmesi için, istikrarlı uygulamalarla bu durumun doğrulanması ve kabul edilmesi gerekmektedir (Pazarcı 1986a: 51-53). Sözleşmenin akabinde Türkiye ve Yunanistan'ın uygulamalarına bakıldığında, Sözleşmeyi Boğazönü Adaları'nın gayri askeri statüsünün sona erdiği şeklinde yorumlamadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın, kendi egemenlikleri altındaki Boğazönü Adaları'nı tahkim edilmiş gözetim altında bölgeler olarak nitelendirmesi, tek başına bu adaların askerleştirildiği anlamına gelmemektedir (Toluner 1987: 44). Çünkü Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren, Yunanistan'ın adaların uluslararası antlaşmalara aykırı şekilde silahlandırılmasını protesto etmiştir. Yunanistan ise Türkiye'nin 2 Nisan 1969 tarihli adaların silahlandırılmasını protesto eden notasına cevap olarak 10

Mayıs 1969 tarihinde verdiği notada, uluslararası antlaşmalara saygı duyduğunu, Limni Adası'nda havalimanı yapımı için çalışmalara devam edildiğini belirterek, aslında kendisi Boğazönü Adaları'nda gayri askeri statünün devam ettiğini kabul etmiştir (Toluner 1987: 44; Pazarcı 1986a: 54). Ayrıca Türkiye'nin 2 Nisan 1969 tarihli notasında, adaların (Limni ve Semadirek) ilgili uluslararası antlaşmalarla tam olarak askerden arındırılmış statüye sahip olduğu özellikle vurgulanmışken, Yunanistan cevap notasında bu ifadelerle karşı herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Bir an için Türkiye'nin 1930'lu yıllarda Tefik Rüştü Aras'ın açıklamaları kapsamında, Boğazönü Adaları'nın gayri askeri statülerinin sona erdiğini kabul ettiği düşünülse bile, 1969 yılında karşılıklı verilen notalar ile tarafların adalar üzerinde yeni bir yükümlülük rejimini kabul ettikleri kanıtlanmış olmaktadır (Pazarcı 1986a: 54-55).

4.3. Saruhan Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü

Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesiyle, Sisam, Midilli, Sakız ve Ahikerya adalarının gayri askeri statüsü düzenlenmiştir. 13. maddenin 1. fıkrası ile, bu adalar üzerinde hiçbir tahkimatın yapılamayacağı ve hiçbir deniz üssünün kurulamayacağı, aynı maddenin 2. fıkrası ile, ilke olarak iki komşu devlet arasında karşılıklı olarak askeri uçakların uçuşlarının yasaklandığı ve aynı maddenin 3. fıkrası ile, bu adalarda mevcut olabilecek askeri ve güvenlik kuvvetlerinin sayısı düzenlenmiştir. 1. fıkrada düzenlenen, adalarda hiçbir tahkimatın yapılamayacağı ve hiçbir deniz üssünün kurulamayacağı ifadelerinin kapsamına bakıldığında, Lozan Konferansı'ndaki belgeler ve tutanaklarda detaylı düzenleme olmadığı görülmektedir. Ancak örneğin; Lord Curzon'un 29 Kasım 1922 tarihli oturumda yaptığı konuşmada, adalara silasızlandırılmış statünün getirilmesinin amacının, Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın saldırı niteliğindeki hazırlıkların yapılmasını önlemek olduğunu ifade etmeye çalışmıştır (Meray 2018a: 106). Dolayısıyla Yunanistan'a ait adalardan, Türk sahillerine doğru saldırı hazırlığına yarayacak her türlü nitelikteki askeri araç ve gereçler ile istihkamları, ilgili düzenlemelerde yer alan tüm kavram ve terimlerle yorumlarken, yasaklanmış şekilde dikkate almak gerekmektedir (Pazarcı 1986a: 14).

Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesinde, bu adalarda askeri havalimanları ve askeri uçakların yer alıp alamayacağına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Limni, Sisam, Midilli, Sakız ve Ahikerya adaları hakkında askerden arındırma sorununu inceleyen Uzmanlar Alt Komisyonu'nun yaptığı çalışmalar ve hazırladığı rapor ile Müttefiklerin hazırlayıp önerdikleri Barış Antlaşması Taslağı hakkında Lord Curzon'un 31 Ocak 1923 tarihinde yaptığı konuşmalardan anlaşılacağı üzere, bu adalar üzerinde askeri havalimanı ve uçakların yer almasının yasaklandığı görülmektedir (Pazarcı 1986a: 14). Uzmanlar Alt Komisyonu Başkanı olan General Weygand, uçakların hareket alanlarının genişliğini ifade ederek, adalarda uçakların bulunmasının çeşitli sakıncaları

doğuracağını belirtmiştir. Yine Yunan Delegesi Venizelos, adalarda uçaksavar toplarının bulundurulmasına izin verilmesini istemiş, Alt Komisyon Başkanı General Weygand, uçaksavar toplarının sahra topları gibi kullanılacağını belirterek Yunanistan'ın bu isteğini reddetmiştir. Her türden sahra ve uçaksavar toplarının adalarda bulundurulması yasaklanmıştır (Meray 2018a: 112). Alt Komisyon'un hazırladığı rapora Türk Heyeti çekince koymuştur. Bu çekinceye göre, adalarda hiçbir kara ve deniz uçağı ile havacılık kapsamında hiçbir tesis bulundurulmayacağı metne işlenmiştir (Meray 2018a: 104-113). Lord Curzon 31 Ocak 1923 tarihinde Barış Antlaşması Taslağı üzerine yaptığı konuşmada, Antlaşmaya Türk Temsilci Heyeti'nin istekleri üzerine, Türkiye'ye karşı yönelecek saldırılarda Sisam, Midilli, Sakız ve Ahikerya adalarının ne şekilde olursa olsun kara, deniz ve hava üssü olarak kullanılamayacak şekilde askerden arındırılması hususlarında hükümler konulduğunu ifade etmiştir (Meray 2018b: 37).

Lozan Konferansı'nın belge ve tutanaklarından anlaşılacağı üzere, adalara askeri uçakların inmesi veya adalarda askeri uçakların konuşlanması yasaklanmıştır. Ülke için getirilmiş sınırlamalara devletin kara, deniz ve hava ülkesi de dahildir. Hava ülkesi, devletin kara ve deniz ülkesi üzerindeki hava sahasını kapsadığı için, askeri uçakların adalar üzerinde uçuşması gayri askeri statüyü ihlal edecektir (Başeren 2006: 82).

Lozan Barış Antlaşması madde 13/3'teki hükümlerde, Yunan askeri ve güvenlik kuvvetleri hakkında düzenleme yapılmıştır. Adalarda yer alacak askeri birliklerin, adalar halkından oluşacak ve askerlik çağına gelerek askere alınacak kişilerden oluşması gerekmektedir. Bu düzenleme gereği Yunanistan, adalara başka bölgelerden askeri birlik sevkıyatı yapamayacak ve ada halkından askere gidenleri askerlik süreleri dışında askerde tutamayacaktır. Bu adaların güvenliğini sağlayacak polis ve jandarma gücünün, Yunanistan'daki diğer güvenlik kuvvetlerine göre orantılı olması gerekmektedir (Başeren 2006: 82). Lozan Konferansı'ndaki Askeri Alt Komisyon'un hazırladığı raporda yer alan, asıl amacın Yunan adalarındaki asayişin korunması ve bu amacın aşılması gerektiği ifadeleri, bu hükümlerin yorumlanmasında dikkate alınabilecektir (Meray 2018a: 111).

4.4. Menteşe Adaları'nın Gayri Askeri Statüsü

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında çıkan Trablusgarp Savaşı'nda İtalya, Menteşe Adaları'nı işgal etmiştir. Bu savaş sonrasında yapılan Uşi Antlaşması ile İtalya, işgal ettiği Menteşe Adaları'nı Osmanlı Devleti'ne iade etmesi gerekirken, başlayan Balkan Savaşları nedeniyle bu devir gerçekleşmemiştir. Sonrasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenildiği için adalar üzerinde fiili İtalyan işgali kalıcı hale gelmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile Türkiye, Menteşe Adaları ve Meis üzerindeki tüm haklarından İtalya lehine feragat etmiştir. Yunanistan'a devredilen adalardan farklı olarak Lozan Barış

Antlaşması'nda İtalya'ya devredilen Menteşe Adaları üzerinde gayri askeri statü belirlenmemiştir. 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında İtalya yenilmiş, Menteşe Adaları İngiliz işgali altına girmiştir. 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nın 14/2. maddesi gereğince Menteşe Adaları ve Meis'e, gayri askeri statü getirilerek ve öyle kalacağı belirtilerek bu adalar İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verilmiştir. Ayrıca Paris Barış Antlaşması'nın XIII numaralı ekinin D maddesinde, askerden arındırılmış statünün tanımı yapılmıştır. Dolayısıyla Yunanistan Menteşe Adaları'nı İtalya'dan devraldığına, bu adalar üzerinde her türlü askeri tesis, üs ve istihkam kurulması yasaklanmış, adaların askerden arındırılması düzenlenmiştir.

Paris Barış Antlaşması hükümleri çok açık bir şekilde bu hususu düzenlemişken, Yunanistan Menteşe Adaları'nın silahlandırılmasına gerekçe olarak, antlaşmada ismen sayılan on dört adanın gayri askeri statüde olduğunu, bu adalara bağlı adacıkların bu statünün dışında kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca Yunanistan, Türkiye'nin Menteşe Adaları'nın silahsızlandırılacağını öngören Paris Barış Antlaşması'na taraf olmadığını, dolayısıyla herhangi bir itiraz hakkının olmayacağını söylemektedir. Bu antlaşmanın Türkiye için, *res inter alios acta* (başkaları arasında yapılan bir antlaşma başkalarına zarar vermez veya çıkar sağlamaz) ilkesi niteliğinde olduğunu ifade etmektedir. Yunanistan tarafından ifade edilen bu görüşler uluslararası hukuka aykırıdır. Antlaşmalar esasen yalnızca taraf devletler arasında hüküm ve sonuç doğuracaktır. Türkiye 1947 Paris Barış Antlaşması'na taraf değildir. Ancak, Paris Barış Antlaşması ile Menteşe Adaları'na getirilen gayri askeri statü, Aland Adaları için getirilen statüde olduğu gibi, statü getirilen bölgedeki tüm devletlerin saygı gösterilmesini talep edeceği bir objektif statü oluşturmaktadır. Objektif statü getiren antlaşmalar, herkes için erga omnes hak ve yükümlülük doğurmaktadır. Dolayısıyla Türkiye her ne kadar 1947 Paris Barış Antlaşması'na taraf değilse de, Yunanistan'dan Menteşe Adaları'nın silahsızlandırılmış statüsüne saygı gösterilmesini isteme hakkı mevcuttur (Pazarcı 1986a: 67-69).

5. Yunanistan'ın Uluslararası Antlaşmalara Aykırı Şekilde Ege Adalarını Silahlandırması

Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı ilişkilerde gerilim ve kuşulara neden sorunlardan birisi de, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalarla silahsızlandırma mükellefiyeti altında olduğu egemenliğindeki Ege Adaları'nı, önceleri gizlice sonrasında aşikar bir şekilde silahlandırmasıdır. Yunanistan tarafından, Doğu Ege Adaları'nın silahlandırılması, askerileştirilmesi veya tahkim edilmesi, sivil havalimanı gibi askeri maksatlarla da kullanılabilir kurumların adalarda kurulması ile başlamıştır. Bu tür kurumların kurulmasının ilk örneği, NATO Başkan Yardımcıları Konseyi'nde alınan bir karar ile 1952 yılında Leros Adası'na turizm amaçlı bir havalimanının kurulması planıdır. Bu plan, adaları silahlandırma projesinin örtülü versiyonudur. Adaların silahlandırılması veya tahkim edilmesinin uluslararası kamuoyundan çekinmeden açık bir şekilde gerçekleştirilmesi ise tarih olarak,

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Adası konusunda aralarında gerilimin arttığı dönem olan 1960'lı yılların ortasına rastlamaktadır. Yunanistan'ın uluslararası hukuku hiçe sayarak gerçekleştirdiği bu eylemler, öyle büyük boyutlara ulaşmıştır ki, Türkiye 1960'lı yılların sonunda bütün adalarla ilgili kınama notası göndermek durumunda kalmıştır (Pazarcı 1986b: 31).

5.1. Ege Adaları'nın Silahlandırılması Nedeniyle Türkiye'nin Yunanistan'a Gönderdiği Protesto Notaları

Türkiye, Yunanistan'a 29 Haziran 1964 tarihinde verdiği notada, Rodos ve İstanköy Adaları'nda yapılan tahkimatların uluslararası antlaşmalara aykırı olduğunu belirtmiş ve bu tahkimatlara son verilmesini istemiştir. Temmuz 1964'te Yunanistan cevap notası vererek, antlaşmalara uyulduğunu ve belirtilen adalarda tahkimat yapılmadığını ifade etmiştir. 1969 yılında Türkiye tarafından Yunanistan'ın Limni Adası'nı silahlandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye 2 Nisan 1969 tarihinde Yunanistan'a bir nota vererek, Limni Adası'nın silahlandırıldığına ve alt yapı çalışmaları yapıldığına dikkat çekmiş, bu faaliyetlerin adaların silahsızlandırılmış statüsüne aykırı olduğunu belirtmiştir. Yunanistan 10 Mayıs 1969 tarihinde cevap notası vermiş, uluslararası antlaşmalara saygılı olduğunu belirterek, adada yapılan çalışmaların sivil havacılığın geliştirilmesi için, adanın havalimanlarında yapılan çalışmalar olduğunu ifade etmiştir (Hayta 2006: 329-330).

Yunanistan'ın adaları silahlandırması nedeniyle, Türkiye tarafından ilk defa protesto edilmesi 29 Haziran 1964 tarihine rastlamaktadır. Yunanistan o dönemde adaları silahlandırmadığını iddia etmekteyse de olaydan yaklaşık yirmi sene geçtikten sonra, dönemin Yunanistan Savunma Bakanı Garaufalias tarafından yazılan raporda, Papandreou Hükümeti'nin 1964 yılında Ege Adaları'nı silahlandırma politikası deşifre edilmiştir. Yine Türkiye, Nisan 1975 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne bir nota göndermiştir. Notada, Sisam, Sakız, Midilli ve Ahikerya adaları ile Menteşe Adaları'nın Yunanistan tarafından silahlandırıldığını bildirmiş ve bu silahlandırmayı protesto ederek güvenliğinin tehdit altında olduğunu ifade etmiştir. Birkaç gün içerisinde dönemin Yunanistan Başbakanı Karamanlis tarafından, adalarda savunma önlemleri adı altında çeşitli tedbirler aldıkları açıklanmıştır. Gayri askeri statüye tabi Ege Adaları'nın, statülerinin ihlalden meydana gelen sorunlar, Ağustos 1976 tarihinde tekrarlanmıştır. Türkiye'ye ait MTA Sismik 1 araştırma gemisinin Yunan karasularına girdiği iddiasıyla, Yunanistan Türkiye'yi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikayet etmiştir. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından Güvenlik Konseyi'ne verilen cevapta, adaların silahlandırıldığı ve bu ihlalin bölgenin güvenlik ve barışını tehdit ettiği söylenerek, Yunanistan'a karşı uluslararası örgütlerin adım atmasını beklediklerini ve yaptığı ihlallerin engellenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Başeren 2006: 75-76).

5.2. Yunanistan'ın Ege Adaları'nı Silahlandırmasında Gerekçe Gösterdiği Argümanlar

Türkiye ile Yunanistan arasında görüş ayrılıklarına neden olan ve iki ülke arasında Lozan Antlaşması ile kurulan dengenin Yunanistan tarafından değiştirilmek istenmesi nedeniyle süregelen adaların silahlandırılması meselesinde, Yunanistan, bu adaların silahtan arındırılmasını düzenleyen uluslararası antlaşmaların geçerliliğini tartışma konusu haline getirmiştir. Uluslararası hukukta yaşanan gelişmelerin antlaşmalarla düzenlenen statüyü ortadan kaldırdığını ileri sürmüştür. Bu konuda iki ülke arasında tartışmalar devam ederken Yunanistan, meseleye NATO'yu dahil etmiş, hukuka aykırı faaliyetlerine siyasal ve hukuksal zemin oluşturmaya çalışarak, Ege Denizi'nde kendisine ait adaların ve özellikle de Limni Adası'nın NATO savunma hareket planları kapsamına alınmasını istemiştir. Yunanistan'a egemenlik bağlamında bırakılan Ege Adaları'nın silahsızlandırılacağına dair üç temel antlaşma mevcuttur. Bunlar: Lozan Barış Antlaşması'nın 12 ve 13. maddesi hükümleri, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesi hükmü ile 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ve Ek XIII-D hükmüdür. Yunanistan'ın, bu antlaşmaların hükümlerine aykırı davranarak egemenliğinde bulunan adalara askeri havaalanları, yığınak ve deniz üsleri kurması ve adaları silahlandırmasına hukuki gerekçe üretebilmek için dayandığı bazı görüşler vardır. Bu görüşlerden birisi, uluslararası antlaşmalarla Ege Adaları'na ilişkin getirilen silahtan arındırma statüsünün, zaman içerisinde esaslı değişikliklere uğrayarak antlaşmalardaki silahsızlandırma hükümlerinin geçersiz olduğu yönündedir. Yine bu görüşe ek olarak, iki ülke arasında gerçekleşen savaşın ardından kurulan dostluk ve işbirliği ilişkileri nedeniyle antlaşmalardaki bu hükümlerin önemsiz hale geldiğini ileri sürmüştür. Nasıl ki Türkiye'nin, 1936 yılında Akdeniz'deki dengelerde ve uluslararası koşullarda yaşanan gelişmelerin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne uyarlanmasını talep etmesiyle, 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi kabul edildiyse, adaların silahlandırılmasının da bu kapsamda değerlendirilmesini talep etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ve Yunanistan NATO'ya dahil olmuştur. Savaşın bir sonucu olarak küresel ve bölgesel otorite değişiklikleri, silahsızlanma antlaşmalarının koşullarında da değişikliğe yol açmış, NATO'nun genel güvenlik mekanizmasını Türkiye ve Yunanistan üzerinde uygulamış olmasıyla, adaların askerden arındırma statüsünün geçersiz kaldığını savunmaktadır. 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki hükümlerden farklı olarak Boğazlarını silahlandırmıştır. Yunanistan'ın iddialarından bir diğeri ise, Türkiye'ye Montrö Sözleşmesi ile tanınan Boğazlarını silahlandırma hakkının Yunanistan'a ait Boğazönü Adaları için de geçerli olduğudur. Buna dayanarak Yunanistan, Limni ve Semadirek adalarını silahlandırabileceğini savunmaktadır. Bu iddiayı temellendirirken Yunanistan'ın kullandığı diğer bir argüman, dönemin Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'ın 1936 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile elde ettiği Boğazlarını silahlandırma hakkıyla birlikte, Yunanistan'ın da Limni ve Semadirek adalarını silahlandırmak hakkına kavuşabileceğine ilişkin ifadelerdir. Yunanistan, Tefvik

Rüştü Aras'ın bu konuşmasını yorumlayarak, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kendisine Boğazönü Adaları'nı silahlandırma hakkını verdiğini savunmaktadır. Yunanistan'ın Menteşe Adaları'nın silahlandırılması ile ilgili öne sürdüğü bir diğer iddia ise, 1947 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması'na Türkiye'nin taraf olmadığı ve taraf olmadığı antlaşmada yazılı olan Menteşe Adaları'nın silahlansızlandırılacağına ilişkin hükümlerin kendisine karşı öne sürülemeyeceğidir. Yunanistan'ın iddiasına göre, bir antlaşma ancak antlaşmaya taraf devletler arasında hak ve yükümlülük getireceği için antlaşmaya taraf olmayan üçüncü devletleri bağlamayacaktır. Ayrıca Yunanistan bu iddiasına ek olarak, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 Paris Barış Antlaşması ile silahlansızlandırma statüsüne geçirilen İtalya'nın, 1950 yılından sonra tekrardan silahlandırılmasına izin verilmesi, İtalya'dan kendisine devredilen Menteşe Adaları için de uygulanarak, Menteşe Adaları'nı silahlandırabileceğini savunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Yunanistan, 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nden sonra, Türkiye tarafından Doğu Ege Adaları'nın tehdit edildiğini ve buna karşılık kendisinin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesindeki meşru savunma hakkını kullanmak için, kendisine ait Ege Adaları'nı silahlandırma hakkının olduğunu ifade etmektedir (Hayta 2006: 330-333).

5.3. Yunanistan'ın Ege Adaları'nı Silahlandırmasının Uluslararası Hukuka ve Antlaşmalara Aykırılığı

Yunanistan'ın kendisine, silahlandırmayacağına dair koşullarla devredilen Ege Adaları'nı silahlandırma hamleleri 1955-1956 yıllarına dayanmaktadır. Yunanistan, Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları'nı silahlandırma iddialarını öncelikle inkar etmiş, sonrasında bu adalara asker ve silah sevkiyatının meşru müdafaa (savunma) önlemleri kapsamına girdiğini ifade etmiştir. Yunanistan aynı zamanda adaları silahlandırırken bu hukuksuz fiillerine NATO'yu dahil etmek istemiştir. Bu kapsamda, NATO'nun zaman zaman üye ülkeleri güçlendirmek için plandığı hareket, plan ve askeri çalışmaların içerisine Yunanistan, Ege Adaları'nı da dahil etmek istemiştir. Türkiye bu hamlelere karşılık, Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'nın ilgili maddelerini ileri sürerek karşı çıkmış ve bunu uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Yunanistan'ın adaları silahlandırmasına gerekçe olarak ileri sürdüğü tezlerin başında, Anadolu'dan adalara karşı bir Türk tehdidi olduğu ve bu Türk tehdidine karşı meşru müdafaa kapsamında adaları silahlandığı gelmektedir. Bilge'ye göre; Yunanistan'ın bu tezi ve iddiası Birleşmiş Milletler Antlaşması'na aykırı düşmektedir. Nitekim böyle bir Türk tehdidinden bahseden Yunanistan'ın, bu tehdiye karşılık Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurması gerekmektedir. Bunun üzerine Konsey'in tehdidi tespit etmesi halinde karar alma yetkisi bulunmaktadır. Yunanistan'ın adaları silahlandırması uluslararası antlaşmalara açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Yunanistan'ın tehdit bahanesine sığınarak adaların silahtan arındırılmış statüsünü değiştirme ve tek taraflı olarak adaları silahlandırma hak ve yetkisi bulunmamaktadır. Yunanistan ayrıca, kendi ülke bütünlüğünün Avrupa Birliği tarafından kabul edilmesini istemektedir. Bu istekle birlikte, uluslararası antlaşmaları ihlal etmesi

ve adaları silahlandırmasına Avrupa Birliği'ni de ortak etmek istemektedir. Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları ve Menteşe Adaları'nın gayri askeri statüsünü ihlal etmeye devam etmesi halinde, Türkiye'nin atabileceği adımları Bilge şöyle özetlemiştir: 1955-1956 yıllarından itibaren Türkiye Yunanistan'ı birden fazla kez uyarmasına rağmen Yunanistan uyarıları görmezden gelmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'na taraf devletlere adaların uluslararası hukuka aykırı şekilde silahlandırıldığı konusunda dikkat çekerek, taraf devletlerden adaların silahtan arındırılmasını kontrol edecek komisyonlar kurmalarını talep edebilecektir. Bu girişimlerden sonuç alınmadığında, Türkiye adaların uluslararası hukuka aykırı şekilde silahlandırılmasıyla artık barış ve güvenliğinin tehdit edildiğini ileri sürerek, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurabilecektir. Güvenlik Konseyi'nden, bu konuyla alakalı uluslararası soruşturma komisyonu kurulmasını talep edebilecektir. Bu adımlardan da sonuç alınmadığı takdirde, Türkiye'nin kendi uygun gördüğü bazı kararları alabilmesi mümkün hale gelebilecektir. Uluslararası hukukun da cevaz verdiği, Lozan Barış Antlaşması'nın bazı maddelerinin askıya alınması, Paris Barış Antlaşması'nın adaların devri ve silahtan arındırılmasını içeren maddesiyle bağlı olmadığını açıklama şeklinde, çeşitli girişimler olabilecektir. Uluslararası antlaşmalarda Ege Adaları'nın Yunanistan'a devredilmesi, adaların silahtan arındırılması temel şartına bağlanmıştır. Bu şarta uyulmadığı zaman, bu adaların Yunanistan'a devri de sakatlanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde anlatılacağı üzere, uluslararası antlaşmalar hukukunda, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi hükümlerine göre, imzalanan çok taraflı bir antlaşmadaki hususlara riayet edilmediği takdirde, bu ihlalden özellikle zarar gören devlet, antlaşmanın uygulanmasını kendisi ile ihlalcı devlet arasında kısmen veya tamamen askıya alabilecektir. Yunanistan'a karşı Türkiye bu hakkını, Lozan Barış Antlaşması'nın silahtan arındırılması kabul edilen adalara ilişkin maddeleri hakkında her zaman kullanabilecektir. Bu durumda Lozan Barış Antlaşması'nın değiştirilmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla Yunanistan, Ege Adaları'na ilişkin Lozan ve Paris Antlaşmaları ile elde ettiği hakların nimetlerinden yararlanıp külfet ve uyması gereken yükümlülüklerinden kaçınmaya daha fazla devam edemeyecektir. Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye yenilen Yunanistan, Lozan'da İngiltere'nin desteğini alarak bir kayba uğramamıştır. Ancak o zaman aldığı destek kadar günümüzde destek görmesi çok olası değildir (Bilge 2000: 246-248).

5.4. Yunanistan'ın Ege Adaları'nda Gerçekleştirdiği Bazı Askeri Faaliyetler

Yunanistan, uluslararası antlaşmalarla silahsızlandırması gereken kendi egemenliği altındaki adaları önceleri gizli, sonrasında açık bir şekilde silahlandırmaya başlamıştır. Limni Adası'nda gerçekleştirdiği faaliyetlere NATO'yu dahil etmeye çalışmaktadır. Özellikle Limni Adası'nda bulunan havalimanına TACAN sistemini kurmuştur. Bu sistemin özelliği, askeri uçakların gece havalimanına güvenli bir şekilde iniş ve kalkış yapmalarını sağlamaktır. Sisam, Limni, İstanköy ve Sakız adalarında birer tugay, Rodos ve Midilli adalarında birer tümen bulunduran Yunanistan, bunlarla birlikte adalarda

oluşturduğu milis kuvvetlerle birlikte 100.000'in üzerinde kolluk gücü bulundurmaktadır. Güçyetmez'e göre Yunanistan'a ait gayri askeri statüdeki bazı adalarda bulunan silah ve asker gücü şu şekildedir:

“Midilli Adası: 1 tümen ve buna bağlı ana birlikler; 2 piyade alayı, 7 piyade taburu, 1 özel milli muhafız taburu, 3 tank taburu, 4 top taburu, 1 uçaksavar taburu, 15.000 asker.

Sakız Adası: 1 tugay ve buna bağlı ana birlikler; 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 1 özel milli muhafız taburu, 1 tank taburu, 1 uçaksavar taburu, 7.500 asker.

Sisam Adası: 1 tugay ve buna bağlı ana birlikler; 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 2 mekanize tabur, 2 tank taburu, 2 top taburu, 1 uçaksavar taburu, 7.500 asker.

Rodos Adası: 1 tümen ve buna bağlı ana birlikler; 2 piyade alayı, 7 piyade taburu, 1 özel milli muhafız taburu, 3 top taburu, 1 komando taburu, 1 uçaksavar taburu, 7.500 asker.

İstanköy Adası: 1 tugay ve buna bağlı ana birlikler; 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 1 özel muhafız taburu, 2 tank taburu, 8.000 asker.” (Güçyetmez 2018: 3-4).

Yunanistan Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Alkiviadis Stefanis, 23 Kasım 2017 tarihinde Eşek, Aydın ve Hurşit adalarında yer alan askeri üslerde denetlemeler yapmış olup, bu denetlemeye ilişkin fotoğraflar Yunanistan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın resmi internet sayfasında yayınlanmıştır. 7 Eylül 2017 tarihi itibarıyla Hurşit Adası'nda bir deniz üssü, 27 Eylül 2017 tarihi itibarıyla Ardiççık Adası'nda bir kara, bir deniz üssü açılmıştır. Açılan bu üslerle ilgili haber, belge ve resimler basın yayın organlarınca duyurulmuştur. Anılan tarihler dikkate alındığında Yunan üslerinin sayısının 13'e yükseldiği görülmüştür (Keskin 2018: 88).

Son yıllarda Yunanistan, gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nda mevcut statüye aykırı fiillerini artarak devam ettirmektedir. Gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nın mevcut statüsünü ihlal eden Yunanistan, bu ihlalleri gerçekleştirirken savunduğu görüş olarak, ulusal çıkar ve güvenliğinin Türkiye tarafından tehdit edildiğini ifade ederek kendisinin meşru savunma hakkının olduğunu savunmaktadır (Aksu 2005: 278). Türkiye uluslararası antlaşmalara saygılı şekilde haklarını kullanmaktadır. Türkiye'nin askeri faaliyetleri, gerek Yunanistan'a gerekse Ege Adaları'na yönelik bir tehdit teşkil etmemektedir (Acer 2022: 4).

Gayri askeri statüdeki Ege Adaları üzerinde askeri üs kurulması, askeri hava araçlarının bu adalarda bulunması, adalara iniş kalkış yapması, adalar üzerinden askeri transit uçuşların yapılması uluslararası antlaşmalar ile yasaklanmıştır (Akkutay 2018: 652). Ege Adaları üzerinde gayri askeri statünün ihlali 1952 yılında, Leros Adası üzerinde askeri havalimanı ve tesis inşa edilmesi ile başlamıştır (Yaycı 2020: 132). Türkiye bu ihlallerin sona erdirilmesini istemesine rağmen, Yunanistan tarafından ihlaller günümüzde dahi sürdürülmektedir. Sona erdirilmesi bir yana, ihlallerin devamına yönelik çeşitli

açıklama ve eylemlerin devam ettiği görülmektedir. 26 Eylül 2020 tarihinde Yunanistan Hükümet Sözcüsü Stelios Petsas, Türkiye'nin Ege Denizi'nde bulundurduğu donanma nedeniyle, Yunanistan silahlı kuvvetlerinin Ege Adaları'ndan çekilmesinin mümkün olmayacağını açıklamıştır (Yüksel, Singil 2023: 31). Midilli, Limni, Semadirek, Sisam, Sakız, Ahikerya, Kerpe, Rodos, İpsara, Batnoz, İlyeryöz, Kelemez, İleki, İstanköy, Sömbeki ve Meis adalarının gayri askeri statüsü bulunmasına rağmen, Yunanistan tarafından bu adaların mevcut statüsünün ihlal edildiği görülmektedir (Yaycı 2020: 131).

T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sayfasında, 2020 yılının bazı tarihlerinde, gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nda mevcut statüyü ihlal eden Yunanistan'ın yaptığı faaliyetlere değinilmiştir. Bu kapsamda; 13 Eylül 2020 tarihinde, Türk Deniz Kuvvetleri'ne ait TCG Oruçreis savaş gemisinin limana dönüşünün ardından, Yunanistan Meis Adası'na kendi deniz kuvvetlerine ait unsurları konuşlandırmıştır. Bu tarihten beri, Yunan Deniz Kuvvetleri'ne ait askeri unsurlar, Meis Adası'nın gayri askeri statüsünü ihlal eder şekilde adada konuşlu bir şekilde bulunmaya devam etmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 2). 15 Eylül 2020 tarihinde, gayri askeri statüde bulunan Sakız Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal eden Yunanistan, bir NAVTEX ilan ederek askeri tatbikatlar düzenleyeceğini duyurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 4). 23-24 Eylül 2020 tarihlerinde, gayri askeri statüde bulunan Limni Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal eden Yunanistan, adada atış eğitimleri gerçekleştirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 5). İstanköy, Sakız ve Rodos adaları başta olmak üzere, bu bölgede yer alan diğer gayri askeri statüdeki adalar üzerinde silahsızlandırılmış statüyü ihlal eden Yunanistan, bu adalar üzerinde hava tatbikatları gerçekleştirmiştir. 27 Eylül-2 Ekim 2020 tarihleri arasında uluslararası hava sahasını da dahil ederek, gerçekleştirdiği tatbikatlar için A2735/20 numaralı NOTAM (havacılara bildiri) ilan etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 6). 8 Ekim 2020 tarihinde, gayri askeri statüde bulunan Midilli Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal eden Yunanistan, adada atış eğitimleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca 12-13 Ekim 2020 tarihleri arasında adada atış eğitim tatbikatının gerçekleştirileceğini duyurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 9). Midilli Adası'ndan sonra 12-16 Ekim 2020 tarihleri arasında gayri askeri statüdeki Sakız Adası'nda atış eğitimlerinin gerçekleştirileceğini duyurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 10). Ekim 2020'de atış tatbikatlarına devam eden Yunanistan, gayri askeri statüdeki Bozbaba Adası'nda 20-23 Ekim 2020 tarihleri arasında iki ayrı askeri faaliyet gerçekleştirerek, adanın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 14). 21 Ekim 2020'de atış tatbikatı yapacağını duyuran Yunanistan, gayri askeri statüdeki Semadirek Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020: 15).

Anadolu Ajansı'nın 22 Haziran 2022 tarihli haberine göre, Yunanistan tarafından uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Keçi (Pserimos) Adası'nda helikopter pisti, 4 adet prefabrik yapı, nöbet ve gözetleme kuleleri ve topçu bataryalarının bulundurulduğu tespit edilmiştir (Ballı, Yıldız 2022: 2).

Yeni Şafak Gazetesi'nin 3 Ekim 2022 tarihli haberine göre, Türk İHA'ları tarafından yapılan tespitlere göre, gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nda birçok silah ve askeri eşya bulunmaktadır. Çanakkale Boğazı yakınlarındaki Taşoz Adası ve Aydın Kuşadası'na yakın konumdaki Ahikerya Adası'nda ABD menşeli Hummer marka askeri jipler ve M113 tipi zırhlı personel taşıyıcı bulunmaktadır. Yine Çanakkale Boğazı yakınlarındaki Limni Adası'nda ABD menşeli Tow tanksavar silahlar bulunmaktadır. Yine Limni Adası'nda inşa edilen askeri havalimanında Yunanistan 130. Hava Muharebe Filosu'na ait ABD menşeli F-16 savaş uçağı bulunmaktadır. Ege Adaları'nda konuşlandırılan ve namluları Türkiye'ye çevrilmiş diğer silah ve askeri eşyalar ise şöyledir: ABD menşeli M-48 tankları, Apache taarruz helikopterleri, M-16 piyade tüfekleri, 81 milimetre havanlar, 105 milimetre obüsler, kundağı motorlu obüsler, Almanya menşeli Rheinmetall MK 20 uçaksavarlar (Yeni Şafak 2022: 1-3).

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait İHA'lar tarafından yapılan tespitlere göre, Eylül 2022 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Yunanistan'a verilen zırhlı askeri araçlar, Yunanistan'a ait çıkarma gemileri tarafından Sisam ve Midilli adalarına götürülmüştür (Özer 2022: 1).

5.5. Türkiye ve Yunanistan Tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne Yazılan Mektuplar

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e hitaben yazdığı 13 Temmuz 2021 tarihli mektupta, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde, askerden arındırılmış olması şartıyla egemenliği devredilmiş adalarda, antlaşma yükümlülüklerini alenen ihlal etmeye devam ettiği dikkate sunulmuştur. Anadolu anakarasına çeşitli derecelerde yakın olan ve onun uzantısında yer alan Ege Adaları'nın, anakaranın savunması ve güvenliği üzerinde her zaman büyük bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu sorun tarihte ilk kez 1923 yılında Ege Adaları üzerindeki egemenliğin farklı devletlere (Yunanistan ve İtalya) devredilmesinden bu yana hayati önem kazanmıştır. Haritaya üstünkörü bir bakışta, kıyıya birkaç mil mesafede yer alan Doğu Ege Adaları'nın Anadolu anakarasının güvenliği için ne kadar önemli olduğunu göstermeye yetecektir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Sisam 3 mil, Midilli 10 mil, Sakız 9 mil, İstanköy 3 mil, Sömbeki 5 mil ve Meis (Akdeniz'de yer alır) Anadolu kıyısından sadece 1 mil uzaklıktadır. Türkiye'nin savunma ve güvenlik mülahazaları son derece önemli bir durum olduğundan, egemenliğin devredildiği Devletlere, başta 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve 10 Şubat 1947 tarihinde Paris'te imzalanan Antlaşma olmak üzere, ilgili belgeler uyarınca bu adalar için tesis edilen askerden arındırma rejimini bozmaktan kaçınma yükümlülüğü yoluyla, bu mülahazalara saygı göstermeleri yönünde açık ve net yükümlülükler getirilmiştir. Ayrıca, bu yükümlülükler uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla ortaya konmuştur ve söz konusu antlaşmaların amaç ve hedeflerinin merkezinde yer almaktadır. 1960'lardan itibaren Yunanistan, tek taraflı ve zincirleme hareket ederek ve bu anlaşmaların ilgili hükümlerine açıkça aykırı olarak, Doğu

Ege Adaları'nda asker yığmak, kalıcı askeri tesisler kurmak ve çeşitli askeri faaliyetler yürütmek suretiyle askerden arındırma yükümlülüklerini önemli ölçüde ihlal etmiştir. Yunanistan 1975 yılına kadar ilgili olayları sürekli olarak inkar etmiş ve askerden arındırma yükümlülüklerini yerine getirdiğini iddia etmiştir. Daha sonra, Yunanistan yükümlülüklerini yerine getirmediğini açıkça kabul etmiş, ancak temelsiz argümanlarla gerekçe göstermeye çalışmıştır. Türkiye tüm bu ihlalleri Yunanistan'a verdiği diplomatik notalarla ısrarlı ve tutarlı bir şekilde protesto etmiş ve konuyu geçmişte birden fazla kez Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunmuştur. Türk Hükümeti, Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'na aykırı olarak adaların askerileştirilmeye devam edildiğine ilişkin ayrıntılı ve iyi belgelenmiş bilgilere sahiptir. Yunanistan'ın Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'nın amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi için elzem olan askerden arındırma hükümlerini kasıtlı ve ısrarlı bir şekilde ihlal etmeye devam etmesi, Türkiye'nin güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Aynı derecede önemli olarak ve tırmandırıcı nitelikleri göz önüne alındığında, bu tür ihlaller bölgedeki barış ve güvenliğe yönelik tehdit açısından daha geniş sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, Yunanistan'ın adalar üzerinde egemenlik elde ettiği antlaşmaların temel hükümlerini ihlal ettiği gerçeğini vurgulamak gerekmektedir. Bu da hukuki açıdan Yunanistan'ın Türkiye karşısında, deniz sınırlarının belirlenmesi amacıyla aynı antlaşmalar kapsamındaki haklarına dayanamayacağı anlamına gelmektedir. Zira antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen Yunanistan'ın, aynı zamanda bu antlaşmalardan kaynaklandığını iddia ettiği haklara sahip olduğu kabul edilemez. Bu nedenle Türkiye, bir kez daha, iyi komşuluk ilişkileri ve işbirliği ruhuyla, Yunanistan'a yukarıda belirtilen antlaşmaların askersizleştirme hükümlerine uyması ve Doğu Ege Adaları'nın ihlallerin meydana gelmesinden önceki askersizleştirilmiş statüsünü yeniden tesis etmesi çağrısında bulunur, şeklinde ifadeler kullanılmıştır (United Nation General Assembly Security Council 2021a: 1-2).

Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e hitaben yazdığı 27 Temmuz 2021 tarihli mektubunda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e hitaben yazdığı 13 Temmuz 2021 tarihli mektuba atıfla, bazı hususlara cevap verilmiştir: İlk olarak, yukarıda bahsi geçen Türk mektubunda yer alan, Ege ve Doğu Akdeniz'deki Yunan adaları üzerindeki egemenliğin, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve 10 Şubat 1947 tarihinde Paris'te imzalanan Antlaşma uyarınca, Yunanistan'a "askerden arındırılmış olarak tutulmaları özel ve mutlak şartıyla" devredildiği yönündeki iddialar, dayanaksız ve temelsiz değil, aynı zamanda hukuki ve tarihi açıdan da yanlıştır. Ege'deki ada, adacık ve kayalıklar üzerindeki egemenliğin yukarıda bahsi geçen antlaşmalar uyarınca kesin ve koşulsuz olarak Yunanistan'a devredildiğini ve bu temel antlaşmaların lafzına veya ruhuna aykırı herhangi bir yorumun, bunları tek taraflı olarak gözden geçirme ve değiştirme yönünde yetkisiz bir girişim anlamına gelecektir. Daha belirgin şekilde, Birincisi, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili olarak, Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları üzerindeki egemenliğinin, Antlaşma'nın

12. maddesinde resmi olarak teyit edildiği vurgulanmalıdır. Söz konusu maddeye göre, Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları üzerindeki egemenliği, bu adaları askerden arındırma yükümlülüğü de dahil olmak üzere, herhangi bir yükümlülüğe bağlı değildir. İkincisi, ayrıca, aynı Antlaşma'nın 13. maddesinde "askerden arındırılmış", "askerden arındırma" veya "askerden arındırma rejimi" terimlerinden bahsedilmemektedir; bunun yerine, söz konusu madde, belirli askeri kısıtlamalara ve sadece Doğu Ege'deki dört adaya, yani Midilli, Sakız, Sisam ve İkarya'ya atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, Doğu Ege Adaları'nın yukarıda bahsi geçen mektupta yanlış bir şekilde Anadolu anakarasının "uzantısı" olarak ve anakaranın "savunması ve güvenliği" ile ilgili olarak görülmesi, Türkiye'nin Yunanistan'ın bu adalar üzerindeki egemenliğine meydan okuma niyetinin bir göstergesidir. Üçüncüsü, özellikle Yunan adaları Limni ve Semadirek'e dönecek olursak, bu adaların, Türk adaları İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada ile birlikte, Lozan'da imzalanan Boğazlar Rejimine İlişkin 1923 Sözleşmesi'nin 4. ve 6. maddeleri temelinde askerden arındırılmış bir statüye, yani Boğazlar statüsüne tabi olduğunu vurgulamak gerekir. Bu askerden arındırılmış statü, yukarıda bahsi geçen Sözleşme'nin yerini, aynı konuyu düzenleyen 1936 Montrö Sözleşmesi'nin almasıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu Sözleşme'nin giriş bölümünde, tarafların "24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Sözleşme'nin yerine işbu Sözleşme'yi koymaya karar verdikleri" açıkça belirtilmektedir. Montrö Sözleşmesi, bu adaların askerden arındırılmasını veya bu adalar üzerinde herhangi bir askeri kısıtlama getirilmesini öngörmemektedir. Türkiye, Yunanistan'ın Limni ve Semadirek'i askerden arındırma konusundaki egemenlik hakkını, diğerlerinin yanı sıra, dönemin Türkiye'nin Atina Büyükelçisi'nden Yunan Başbakanı'na gönderilen 6 Mayıs 1936 tarihli resmi bir mektup ve 31 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Sözleşmesi'nin onaylanması vesilesiyle dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan ilgili bir açıklama ile resmi olarak tanımıştır. Dolayısıyla, Limni ve Semadirek için askerden arındırma yükümlülüğü yoktur. Bu nedenle aksi yöndeki iddialar yanlış ve yanıltıcıdır. Dördüncüsü, Oniki Ada ile ilgili olarak, İtalya ile imzalanan 1947 Paris Barış Antlaşması'nın bu adalar ve bitişiğindeki adacıklar üzerinde Yunanistan'a tam ve koşulsuz egemenlik verdiğinin altı çizilmelidir. Ayrıca, askerden arındırma ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere, söz konusu Antlaşma hükümlerinin res inter alios acta olduğu ve bu Antlaşmaya taraf olmayan Türkiye tarafından ileri sürülemeyeceği de belirtilmelidir. Bu durum, Antlaşma'nın hükümlerinin taraf olmayan Devletlere herhangi bir hak ve menfaat sağlamayacağını belirten 89. maddesi ile de teyit edilmektedir. Beşincisi, yukarıda belirtilenler ışığında Yunanistan, Türkiye'nin sözde "askersizleştirme yükümlülüklerinin esaslı ihlali" ile ilgili olarak yukarıda bahsi geçen mektupta yer alan tüm iddialarını ve Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları üzerindeki egemenliğinin askersizleştirilmelerine bağlı olduğu iddialarını tamamen asılsız, keyfi ve kötü niyetli olarak reddetmektedir. Bu noktada Yunanistan, diğerlerinin yanı sıra, Yunan adaları üzerinde Yunan hava sahasının yetkisiz Türk askeri uçakları tarafından ihlal edildiği sayısız olaya atıfta

bulunmak istemektedir. Zaten kendileri de yasadışı olan bu tür eylemler, diğerlerinin yanı sıra, Lozan Barış Antlaşması'nın 13/2. maddesinin ilgili yasağını ihlal etmektedir. Türkiye, Yunan adalarının sözde askerden arındırılması yükümlülüğüne ilişkin iddiaları, bu adaların deniz bölgeleri üzerinde hak sahibi olmasıyla hukuki açıdan temelsiz bir şekilde ilişkilendirerek, uluslararası teamül hukukunu yansıtan ve adaların tüm deniz bölgeleri üzerinde hak sahibi olmasını açıkça öngören Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 121/2. maddesine aykırı bir şekilde, Yunan adalarının kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik bölgesini inkar etmeye çalıştığını teyit etmektedir. Bu niyetler, Türkiye'nin 27 Kasım 2019 tarihinde Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile "Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması" konusunda hükümsüz ve geçersiz bir "Mutabakat Zaptı" imzalamasıyla daha da şeffaf hale gelmiştir. Ayrıca Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesine atıfta bulunarak, sözde askerden arındırma yükümlülüklerinin "uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla ortaya konduğunu" iddia etmektedir. Ancak Türkiye, Doğu Ege'deki Yunan adalarına bakan kıyıları boyunca saldırgan bir duruşa sahip büyük bir askeri güç bulundurmakta ve bölgede eş zamanlı askeri çıkarma tatbikatları yapmaktadır. Dahası, Türkiye 1974 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'ni işgal eden ve o tarihten bu yana adanın kuzeyini işgal ederek, burada sadece Ankara tarafından tanınan sözde bir devlete sahip ayrılıkçı bir oluşum kuran ve halen 37.000 asker bulunduran ülkedir. Aynı zamanda, bir dizi ada üzerinde Yunan egemenliğine itiraz etmekte ve neredeyse her gün Yunan karasularını ve hava sahasını ihlal etmektedir. Yukarıda bahsedilen gibi yasadışı antlaşmalar imzalayarak veya Yunanistan'ın kıta sahanlığında yasadışı sismik araştırmalar yaparak Yunan adalarının deniz bölgeleri üzerindeki egemenlik haklarını gasp etmeye çalışmaktadır. Son olarak, Türkiye, Yunanistan'ın karasularını mevcut 6 deniz mili sınırının ötesine genişleterek, uluslararası hukuka uygun olarak 12 deniz mili sınırına kadar genişletme hakkını kullanmak istediğinde, 1995'ten bu yana Yunanistan'a karşı açık ve ciddi bir şekilde ilan edilmiş ve halen yürürlükte olan bir savaş tehdidinde (casus belli) sahip olan ülkedir. Böyle bir tutum, 13. maddede belirtildiği üzere barışa yardımcı olmaktan ziyade, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı uzun süredir devam eden saldırgan tutumunu açıkça yansıtmaktadır. Ayrıca, ülkenin bölgesel profilini tamamlamak amacıyla, Türkiye'nin Kıbrıs'ın bir bölümünün yanı sıra Irak ve Suriye'nin bazı bölgelerini de işgal ettiği ve bunu kendi güvenliği için yaptığını iddia ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, Libya krizine barışçıl bir çözüm bulma çabaları bağlamında tüm uluslararası toplumun ısrarlı çağrılarına rağmen askeri güçlerini ve paralı askerlerini Libya'dan çekmeyi reddetmektedir. Bu çerçevede Yunanistan, özellikle Türkiye'nin 1974'ten bu yana yukarıda belirtilen tutumu göz önünde bulundurulduğunda, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi temelinde devredilemez meşru müdafaa hakkını kullanabilmesini sağlamak için tüm temel ihtiyati tedbirleri almakta tamamen haklı olduğu yönündeki tutumunu yinelemektedir. Bu nedenle Yunanistan, Türkiye'nin yukarıda bahsi geçen mektubunda yer alan tüm iddialarını hukuki ve fiili açıdan temelsiz, keyfi ve kötü niyetli olarak

reddetmektedir, şeklinde ifadeler kullanılmıştır (United Nation General Assembly Security Council 2021b: 1-3).

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e hitaben yazdığı 30 Eylül 2021 tarihli mektubunda, 13 Temmuz 2021 tarihli Türkiye'nin mektubuna ek olarak ve Yunanistan Daimi Temsilcisinin 27 Temmuz 2021 tarihli mektubuna atıfla, Türk Hükümeti'nin talimatı üzerine bazı hususlar dikkate sunulmuştur: Yunanistan Daimi Temsilcisi'nin yukarıda atıfta bulunulan mektubunda, Yunanistan'ın 1923 Lozan ve 1947 Paris Barış Antlaşmaları'nın askerden arındırma hükümlerini ihlal etmeye devam etmesini haklı gösterme çabalarını sürdürmesi esef vericidir. Türkiye, söz konusu mektupta yer alan tüm argüman ve iddiaları reddetmekte ve aşağıda detaylandırılan altı hukuki noktanın altını çizmek istemektedir. İlk olarak, 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi, adaların askerden arındırılması şartıyla, 13 Şubat 1914 tarihinde Londra Konferansı tarafından alınan ve bazı Ege adalarını Yunanistan'a bırakan kararı teyit etmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın lafzından ve 1914 kararını teyit etme şeklinden de anlaşılacağı üzere, Yunanistan'ın adalar üzerindeki egemenliği askersizleştirmeye bağlıdır ve öyle de kalacaktır. Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları üzerindeki egemenliğinin askerden arındırılmış statüsünün korunmasına bağlı olmadığı iddiası hukuki dayanaktan yoksundur. Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi (1914 kararına yapılan atıf yoluyla) tüm Doğu Ege Adaları için egemenlik ile askersizleştirme arasında açık bir bağlantı kurmaktadır. Aynı Antlaşmanın 13. maddesi, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları için askerden arındırılmış statüsünün niteliğini daha da tanımlamakta ve bu statüye ilişkin kısıtlamaları ortaya koymaktadır. Limni ve Semadirek adalarının, Türk Boğazlarının Rejimine İlişkin 1923 Sözleşmesi uyarınca Türk anakarasına yakınlıkları nedeniyle daha da katı bir rejime tabi olmaları düzenlenmiştir. İkinci olarak, 1936 Montrö Sözleşmesi sadece Türk Boğazları için yeni bir rejim tesis etmiştir: Yunanistan'ı bağlayan önceki askerden arındırma hüküm ve yükümlülüklerinin sona erdirilmesine ilişkin özel bir hüküm içermemektedir. Montrö Sözleşmesi'nin giriş bölümünden anlaşılacağı üzere, bu Sözleşme'nin tarafları kendi aralarında Türkiye'ye ilişkin farklı bir rejim üzerinde anlaşmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Bu nedenle giriş bölümünde sadece Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'e kıyıdaş olan Devletlerin güvenliği çerçevesinde Boğazlardan geçiş ve seyrüseferin düzenlenmesine atıfta bulunmaktadır. Karadeniz'e yapılan atıf Yunanistan'ı dışarıda bırakmakta ve Yunanistan'ın güvenliği konusunu ele almamaktadır. Bu nedenle, 1936 Sözleşmesi, 1923 Sözleşmesinde belirtildiği üzere Yunanistan'ı bağlayan askerden arındırma yükümlülüklerini hiçbir şekilde sona erdiremez veya yürürlükten kaldıramaz. 1936 Montrö Sözleşmesi sadece Türkiye'nin Boğazlar bölgesini yeniden askerileştirmesine olanak tanımaktadır: Yunanistan için böyle bir hüküm içermemektedir. Üçüncü olarak, taraflar arasındaki müzakereler veya görüşmeler sırasında yapılmayan siyasi vaatler herhangi bir yasal yükümlülük doğuracak şekilde yorumlanamaz. Türkiye'nin bugüne kadarki Devlet uygulaması ve Yunanistan'ın 1960'lara kadarki Devlet uygulaması, yukarıda belirtilen

belgelerin askerden arındırma hükümlerinin yorumlanmasına ilişkin olarak, her halükarda Yunanistan'ın bu konudaki argümanlarını geçersiz kılmaktadır. Dördüncü olarak, Türkiye'nin taraf olmayan ülke statüsü nedeniyle 1947 Paris Barış Antlaşması'nın askerden arındırma hükümlerini Yunanistan'a karşı kullanamayacağı iddiası hukuken temelsizdir. 1947 Paris Barış Antlaşması bir askersizleştirme antlaşmasıdır. Niteliği itibarıyla "objektif rejim" tesis eden bir antlaşma belgesinin klasik örneklerinden biridir. Bilindiği üzere, erga omnes ilkesinin geçerli olduğu böyle bir rejim yaratma etkisi, topraklara özel bir statü veren antlaşmalara atfedilir. Dikkat çekici bir örnek, 1856 Paris Barış Antlaşması'na ekli 1856 tarihli Aaland Adalarının Askerden Arındırılması Sözleşmesi uyarınca, askerden arındırılmış olan Aaland Adaları'nın durumudur. Beşinci olarak, bu tür antlaşmaların nesnel rejimler yarattığı gerçeği, 1920 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından Finlandiya ve İsveç arasındaki Aaland Adaları sorununun hukuki yönleri hakkında bir danışma görüşü vermekle görevlendirilen Uluslararası Hukukçular Komitesi tarafından teyit edilmiştir. Uluslararası Komite, askerden arındırma hükümlerinin "Aaland Adaları için askeri hususlara ilişkin özel bir uluslararası statü oluşturduğuna" karar vermiştir. Bu durum, ilgili her Devletin "bunlara uyulması konusunda ısrar etme hakkına sahip olduğu" anlamına gelmektedir. Uluslararası Komite'nin görüş bildirisine göre, İsveç, 1856 Sözleşmesi'ne taraf bir Devlet olmasa da, askerden arındırma hükümlerine uyulmasını talep etme konusunda yasal hakka sahiptir. Aynı şekilde, ilgili bir Devlet olan Türkiye, Yunanistan'ın bağlı olduğu askerden arındırma yükümlülüklerine uyması konusunda ısrar etme hakkına sahiptir. Türkiye ayrıca, söz konusu antlaşmalara taraf olan diğer Devletleri, Yunanistan'ı bu antlaşmaların hükümlerine uymaya davet etmeye çağırmaktadır. Yunanistan, söz konusu adaları askerileştirmek suretiyle, yukarıda bahsi geçen antlaşmaların ve bunlardan elde ettiğini iddia ettiği hakların Türkiye'ye karşı olduğunu ileri sürme hakkını kaybetmiştir. Uluslararası Adalet Divanı'nın Namibya davasında gözlemlediği gibi, "kendi yükümlülüklerini reddeden veya yerine getirmeyen bir tarafın, söz konusu belgeden elde ettiğini iddia ettiği haklara sahip olduğu kabul edilemez". Uluslararası hukuk, kusurlu bir Devletin kendi amaçları doğrultusunda, yükümlülüklerini bizzat kendisinin ihlal ettiği bir antlaşmaya dayanmaya devam etmesi gibi adaletsiz bir duruma kesinlikle izin vermeyecektir. Altıncı olarak, Türkiye bir kez daha Yunanistan'ı yukarıda bahsi geçen antlaşmaların askersizleştirme hükümlerine uymaya ve Doğu Ege Adaları'nın Yunanistan'ın ihlallerinden önceki askersizleştirilmiş statüsünü yeniden tesis etmeye çağırmaktadır, şeklinde ifadeler kullanılmıştır (United Nation General Assembly Security Council 2021c: 1-3).

5.6. Gayri Askeri Statünün İhlali ile Doğu Ege Adaları'nın Egemenliği Arasındaki İlişki

Gayri askeri statü kavramı, devletin deniz, hava ve kara ülkesi ile birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin; gayri askeri statüde bulunan adaları, savaş gemilerinin zorunluluk hali dışında ziyaret etmesi yasaktır. Rodos Adası başta olmak gayri askeri statüde bulunan Ege Adaları'nın günümüzde farklı devletlerin savaş gemilerince de ziyaret edilmesi, yükümlülük sahibi devletin deniz ülkesinde gayri

askeri statünün ihlal edildiği sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, bu adalar üzerindeki hava sahasında, düzensiz göç ile mücadele kapsamında gerçekleştirilen ve NATO tatbikatları kapsamındaki askeri uçuşlar da gayri askeri statünün ihlali olarak değerlendirilecektir (Yaycı 2020: 132-133).

Doğu Ege Adaları üzerinde, Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları ile tesis edilen gayri askeri statünün Yunanistan tarafından ihlal edilmesi, yukarıda yer alan Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta da ifade edildiği üzere kendisine devredilen Ege Adaları'nın egemenliğini tartışmalı hale getirecektir. Çünkü uluslararası antlaşmalar ile Ege Adaları'nın egemenliği Yunanistan'a, gayri askeri statüde kalmaları şartı ile verilmiştir. Yunanistan tarafından Doğu Ege Adaları'nın gayri askeri statüsünün devamlı bir şekilde ihlali karşısında Türkiye, Ege Adaları üzerindeki Yunan egemenliği hakkında Lozan Barış Antlaşması hükümlerinin esaslı ihlal sebebiyle sona erdiğini ileri sürebilecektir (Acer 2022: 4).

Çalışmanın ikinci bölümünün konusunu teşkil eden 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesindeki düzenlemeler çerçevesinde, esaslı ihlal nedeniyle bir uluslararası antlaşmanın sona erdirilebilmesi için, antlaşmanın onaylamadığı şekilde inkar edilmesi veya antlaşmanın amacı ve konusunun gerçekleştirilmesi için zorunlu olan bir hükmünün ihlal edilmesi gerekmektedir (Kaya 2016: 94). Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları'nda, Boğazönü, Saruhan ve Mentеше Adaları'nın, gayri askeri statüde olması şartıyla egemenliklerinin Yunanistan'a devredildiği düzenlenmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesinde geçen "barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla" ifadesi, Ege Adaları'nın Yunanistan'a devrinin esaslı unsurunun gayri askeri statü kavramı olduğunu göstermektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın Ege Adaları'nın egemenliğinin Yunanistan'a devrini öngören hükümlerinin amacı ve konusu barışın temin edilmesidir. Dolayısıyla gayri askeri statünün ihlali, antlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracaktır. Bundan dolayı, gayri askeri statüyü düzenleyen Lozan Barış Antlaşması hükümlerinin esaslı ihlal nedeniyle, Türkiye tarafından Doğu Ege Adaları'nın egemenliğinin tartışmaya açılması mümkündür (Acer 2022: 5; Gülçür 2022: 1506).

İKİNCİ BÖLÜM

1969 VİYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ MADDE 60 KAPSAMINDA ESASLI İHLAL KAVRAMI VE GAYRİ ASKERİ STATÜDEKİ EGE ADALARININ ESASLI İHLAL KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Antlaşmalar Hukukuna Dair Temel Kavramlar

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde uluslararası hukukun kaynakları belirtilmiştir. Uluslararası hukukun önemli asli kaynaklarından biri antlaşmalardır (Sur 2019: 19).

“Uluslararası Adalet Divanı Statüsü Madde 38:

1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan:

a. uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları;

b. hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılagelmiş kurallarını;

c. uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini;

d. 59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular.”¹⁸

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin (a) bendi de dikkate alındığında, günümüzde uluslararası hukukun kişileri olan ulus devletlerin ve uluslararası örgütlerin sayısındaki artışla birlikte hukuk ve siyaset alanında ön plana çıkmaları, iki taraflı antlaşmalar ile küresel ve bölgesel çok taraflı antlaşmaların sayısını artırmıştır. Dolayısıyla, uluslararası hukukun fiili olarak en etkili kaynağı antlaşmalar olmuştur (Acer, Kaya: 55).

Antlaşma kavramı, “uluslararası alanda taraflar arasındaki bir rıza uyuşmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır (Shaw 2018: 653). Uluslararası hukukta rıza uyuşmasına verilen genel isim, antlaşma (İngilizce kelime anlamı: treaty) olarak kabul edilmiş olup, uluslararası antlaşmalar için de aynı isim

---

¹⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf) s.74, (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023)

kullanılmaktadır. Antlaşma genel tabiri, farklı isimlerle de ifade edilmektedir. Örneğin İngilizce kelimelerden; charter, concordat, act, protocol, pact, convention, covenant, agreement, (Türkçe kullanımda: pakt, protokol, konvansiyon, şart) antlaşma kelimesini adlandırmak için tercih edilebilmektedir. Agreement, treaty, covenant kelimeleri ise sözleşme tabiri için tercih edilmektedir (Pazarıcı 2015: 46-48).

Antlaşmalar hukukunun kaynağını teşkil eden örf ve adet kurallarını kodifiye eden 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 2. maddesinde de antlaşmanın tanımı yapılmıştır.

“1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Madde 2:

1. Bu sözleşmenin uygulanması bakımından,

a. “antlaşma”, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve milletlerarası hukuka tabi olan milletlerarası anlaşma (mutabakat) demektir.” (Caşın 2020: 202-203).

Genel kural, uluslararası hukukta antlaşmaların varoluşu şekil şartına tabi değildir. Ancak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki tanımda, yazılılık şartı olduğu görülmektedir. Ancak tanımdaki yazılılık şartı, antlaşmalara ilişkin genel kural değil, Viyana Sözleşmesi'nin kapsamını belirlemektedir. Çünkü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde bazı uluslararası antlaşmalar yer almamaktadır. Bu duruma uluslararası örgütlerin taraf olduğu antlaşmalar örnek olarak verilebilir (Shaw 2018: 654-655).

Antlaşmalar, iki taraflı ve çok taraflı antlaşmalar şeklinde sınıflandırılabilir. Taraf sayısı bakımından yapılan bu ayrıma göre, taraf sayısı iki olan antlaşmalar iki taraflı, taraf sayısı en az üç olan antlaşmalar ise çok taraflı antlaşmalar olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda küresel ve bölgesel çapta birçok devlet ve örgütün taraf olduğu antlaşmalar için de çok taraflı antlaşma ifadesi kullanılmaktadır. Ancak bir antlaşmanın çok taraflı antlaşma şeklinde vasıflandırılması için, teknik bakımdan taraf sayısının üç olması yeterlidir (McNair 1961: 29-30). İki taraflı antlaşmalarda, tarafların her birinin birden fazla devlet tarafından oluşturulduğu antlaşmalar da vardır (Aust 2000: 9). Gerek iki taraflı gerekse çok taraflı antlaşmaların nitelikleri ve bağlayıcılıkları arasında genel anlamda farklılık yoktur. Ancak bir antlaşmanın taraf sayısı çok ve bu antlaşma genel nitelikte bir konuya haizse, etkisi bakımından sadece şeklen katılımcı tarafları değil, başka uluslararası hukuk kişilerini de etkileyebilir (Jennings, Watts 1996: 1204).

Bu bilgiler ışığında, gayri askeri statü hükümleri Yunanistan tarafından ihlal edilen 1923 Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile 1947 Paris Barış Antlaşması, çok taraflı antlaşmalara örnektir.

Antlaşmalar hukuku, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, uluslararası antlaşmaların yapılması, geçerliliği, yürütülmesi, etkisi, değiştirilmesi ve sona ermesine ilişkin kuralları belirlemektedir. Uluslararası antlaşmaların bu özellikleri ile ilgili iç (ulusal) hukukta kurallar bulunmasına rağmen, uluslararası hukukta devletlerarası ilişkilerde geçerli olacak kuralları antlaşmalar hukuku içermektedir. Antlaşmalar hukukunun evleviyetle kökeni örf ve adete dayanmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren ise antlaşmalar hukukunda kodifikasyon çalışmaları başlamıştır. Sonucunda Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ortaya çıkmıştır. Antlaşmalar hukukuna ilişkin uluslararası örf ve adet kuralları somutlaşarak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hükümlerinde yerini almıştır. Bazı antlaşma türleri ve antlaşmalar hukuku kapsamında bazı hususlar sözleşmede düzenlenmemiştir. Bazı yeni hükümler kabul edilmiştir. 27 Ocak 1980 tarihinde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 4. maddesi geriye yürümezlik ilkesini düzenlemiştir (Uzun 2019: 23-24).

“1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Madde 4: Bu sözleşmede beyan edilip de, antlaşmaların bu Sözleşmeden bağımsız olarak milletlerarası hukuk gereğince tabi olduğu herhangi bir kuralın uygulanmasına hanel gelmemek üzere, bu Sözleşmede sadece Devletler tarafından bu Sözleşmenin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden sonra akdedilen antlaşmalara uygulanır.” (Caşın 2020: 204).

Sözleşmenin 4. maddesi gereği, bir antlaşmanın hükümleri açısından Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanabilirliği, antlaşmanın Sözleşmenin yürürlüğe girdikten sonra yapılmasına bağlıdır. Yürürlüğü öncesindeki antlaşmalar açısından Sözleşme hükümleri geçerli değildir. Ancak antlaşmalar hukukuna dair örf ve adet kuralları kaynak olarak kullanılmaya devam etmektedir (Uzun 2019: 23-24).

Antlaşmalar hukukuna ilişkin kodifikasyon süreci ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansı'na değinmek yararlı olacaktır.

Antlaşmalar hukukunun kodifikasyonuna yönelik ilk çalışmalar Amerika'da başlatılmıştır. 1925 yılına gelindiğinde Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından, önce altı maddelik taslak hazırlanmış, sonrasında Altıncı Uluslararası Amerika Konferansı'nda 20 Şubat 1928'de Antlaşmalar Hakkında Havana Sözleşmesi¹⁹ kabul edilmiştir. Sözleşme yirmi bir maddeden oluşmakta olup, 1 Nisan 1935 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Rosenne 1970: 30-31).

---

¹⁹ Antlaşmalar Hakkında Havana Sözleşmesi metni için bkz. Appendix 1. Convention on Treaties, The American Journal of International Law, Volume 29, Supplement: Research in International Law, 1935, s.1205-1207, (<https://www.jstor.org/stable/2213703>) (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından antlaşmalar hukuku ile ilgili farklı çalışma ve projeler yapılmış, sonucunda Harvard Üniversitesi'nin yürüttüğü Harvard Research in International Law adıyla antlaşmalar hukuku taslak maddeleri ve gerekçesi hazırlanmıştır.²⁰ Tarihi öneme sahip olan Havana Sözleşmesi'nden sonra oluşturulan Harvard taslağı, antlaşmalar hukuku alanında yazılan eserler arasında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda yapılan çalışmalara yön veren ve kapsamı en geniş çalışma olarak görülmektedir (Rosenne 1970: 31).

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1947 yılında kurulmuştur (Meray 1954: 172). Uluslararası hukukun kodifikasyonu sürecinde, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmalarını yapabilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından hazırlıklara başlanmış ve aralarında antlaşmalar hukukunun da olduğu bir evrak oluşturulmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından, antlaşmalar hukuku alanında raportör olarak Mr. James L. Brierly atanmıştır. Mr. Brierly tarafından iki rapor oluşturulmuş ve sonrasında on maddeden oluşan bir taslak hazırlanmıştır. Nihai taslak oluşturmak amacıyla üçüncü bir rapor oluşturulsa da Mr. Brierly 1952 yılında görevinden çekildiği için nihai taslak çalışmaları yarım kalmıştır (Meray 1954: 191-192).

Mr. Brierly'nin ayrılmasıyla Uluslararası Hukuk Komisyonu yerine Mr. Hersch Lauterpacht'ı raportör olarak görevlendirmiştir. 1953 yılında Mr. Lauterpacht hazırladığı ilk raporunu sunmuştur. Komisyon aynı yıl raporu ve konuyu görüşemediği için Mr. Lauterpacht'ten yeni bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. 1954 yılında yeni bir rapor hazırlansa da konu yine Komisyon tarafından değerlendirilememiştir. Brierly'nin hazırladığı raporlardan farklı olarak Mr. Lauterpacht'ın raporları, antlaşmalar hukukunun yanında uluslararası hukukun tüm dallarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır (Villiger 2011: 25-26).

1954 yılına gelindiğinde Mr. Lauterpacht, Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndaki görevinden ayrılmıştır. Yerine Sir Gerald Fitzmaurice raportör olarak seçilmiştir. Fitzmaurice, yaptığı çalışmalar sonucunda beş rapor hazırlamıştır. Hazırladığı raporlardan dördü Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından görüşülmüştür. Sonucunda on üç maddelik taslak hazırlanmıştır. Bu taslak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altıncı Komitesi tarafından ele alınmıştır. Uygulanacak yöntem tartışılmış ve kesin yöntem planlanmamıştır. Mr. Brierly ve Mr. Lauterpacht'tan farklı olarak Fitzmaurice'ın çalışmalarında, antlaşmalar hukukunu oluşturan örf ve adet hukuku kuralları toplanmış, antlaşmalar hukuku kapsamında bir antlaşma tasarısı hazırlığı yapılmamıştır. Ancak buna rağmen Fitzmaurice'ın rapor ve çalışmaları kapsamlı ve ayrıntılı olup, sonraki çalışmalara ışık tutmuştur (Villiger 2011: 27-28).

---

²⁰ "Research in International Law – III. Law of Treaties", The American Journal of International Law, Volume 29, Supplement: Research in International Law, 1935, s.657-1226, (<https://www.jstor.org/stable/i312472>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice beşinci raporunu hazırlamış olup, kendisinin de görevinden ayrılması üzerine hazırladığı rapor Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından görüşülmemiştir. Yerine 1961 yılında Sir Humphrey Waldock raportör olarak görevlendirilmiştir. Gerek Waldock'un çalışmalarından gerekse Uluslararası Hukuk Komisyonu üyelerinin görüşlerinden anlaşıldığı üzere, Fitzmaurice'in çalışmalarında kullandığı mevcut örf ve adet kurallarını toplama yönteminin aksine bir antlaşma tasarısının hazırlanması noktasında anlaşmaya varılmıştır (Villiger 2011: 28).

Waldock çalışmalara başlamış, 1962 yılında birinci raporunu, 1963 yılında ikinci raporunu, 1964 yılında üçüncü raporunu hazırlamıştır. Hazırladığı raporlar, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda görüşülmüş ve geçici taslak maddeler oluşturulmuştur. Oluşturulan geçici taslak maddeler devletlerin görüş ve önerilerinin alınması amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altıncı Komitesi'ne gönderilmiştir. Devletlerden gelen görüş ve öneriler ile Waldock'un 1965 ve 1966'daki dördüncü, beşinci ve altıncı raporları kapsamında önceden hazırlanmış taslak maddeler üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Sonucunda yetmiş beş maddeden oluşan bir antlaşma taslağı²¹ oluşturulmuştur (Villiger 2011: 28-30).

Antlaşmalar hukukuna dair yapılan bu çalışmaların yaklaşık 17 yıl sürmesi ve dört raportör tarafından birçok raporun hazırlanması konunun geniş ve kapsamlı olmasından dolayıdır (Sinclair 1970: 50). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu veya başka bir kurum tarafından antlaşmalar hukuku çalışmalarının yapılması hususunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'na baskı yapılmamıştır. Bu baskının olmamasının nedeni, deniz hukuku gibi diğer alanlarda çalışma yapılırken ulusal çıkarlar ve politika konularında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda yaşanan çatışmaların, antlaşmalar hukukuna yansıtılmamasıdır (Lissitzyn 1962: 1167). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, çalışmalar ile ilgili 1961 yılına kadar siyasi olarak destek verilmemiştir (Rosenne 1970: 38-39). 1961 yılına kadar, Uluslararası Hukuk Komisyonu daha çok diplomatik ve konsolosluk ilişkileri ile deniz hukuku alanları ile ilgili çalışmalara ağırlık vermiştir. Antlaşmalar hukuku alanında yaklaşık 17 yıl süren kodifikasyon çalışmalarına rağmen, 13 yıl boyunca sadece iki rapor hazırlanmıştır. 1962-1966 yılları arasında asıl çalışmalar yapılmış olup, raportörlerin görevlerinden çekilmeleri nedeniyle Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun bu alandaki çalışmaları aksamıştır (Villiger 2011: 32).

Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul edilen antlaşmalar hukukuna dair nihai taslak maddeler, 1966 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altıncı Komitesi tarafından onaylanmıştır. Komite aynı zamanda konuyla alakalı bir uluslararası konferansın toplanmasına karar

---

²¹ Draft Articles on the Law of Treaties, Report of the of the International Law Commission on the work of its Eighteenth Session, 4 May – 19 July 1966, Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 9 (A/6309/Rev.1), A/CN.4/191, YILC, 1966, Vol. II, s.177-187. (Antlaşmalar hukuku nihai taslak maddeleri), (https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_1_1966.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

vermiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu kararı uygun bulmasıyla gerekli çalışmalara başlanmıştır.²²

İki oturum halinde toplanan Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansı'nın ilk oturumu 1968 yılında, ikinci oturumu ise 1969 yılında toplanmıştır. İlk oturuma 13 uzmanlık kurumu ve 103 devlet, ikinci oturuma ise 14 uzmanlık kurumu ve 100 devlet katılmıştır.²³

Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansı'nda Komite tarafından ilk oturumda maddeler görüşülmüş olup, önerge ve tartışmalar sonucunda maddeler yeniden düzenlenmiştir. İkinci oturumda maddeler üzerinde tartışmalar devam etmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu Antlaşmalar Hukuku Nihai Taslak Maddelerde yer almayan ilave maddeler eklenmiştir. Tüm maddeler üzerinde birinci görüşmeler tamamlandıktan sonra ikinci mütalaalara geçilmiştir. Bu evrede maddeler tek tek üçte iki çoğunluk aranacak şekilde oylanmıştır. Aynı zamanda oylan maddeler Komite'ye gönderilmiştir (Villiger 2011: 33-35).

22 Mayıs 1969 tarihinde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin tamamı üzerinde oylama yapılmıştır. 79 kabul oyu, Fransa'nın 1 karşı oyu ve 19 çekimser devletin oyuyla antlaşma metni kabul edilmiştir. Türkiye Konferans'a üç kişiden oluşan delege heyeti ile katılmış olup, oylamada çekimser kalmıştır. Yunanistan ise Sözleşmeyi kabul eden devletler arasındadır.²⁴

2. Esaslı İhlal

Uluslararası hukukta, yargı organlarına ve hakem kurumlarına gelen devletler arası uluslararası uyuşmazlıkların büyük çoğunluğunu, bir uluslararası antlaşmanın yorumlanması, uygulanması ve sonucunda ihlal edilmesi oluşturmaktadır. Bir uluslararası antlaşmadan kaynaklanan sorumluluğun yerine getirilmemesi nedeniyle antlaşmayı ihlal eden tarafın, bazı hukuki neticelerle karşılaşacağı aşikardır. Bu durumda uluslararası hukukta Devletin Sorumluluğu kuralları devreye girecektir (Simma, Tams 2020: 569).

---

²² BM Genel Kurulu, General Assembly resolution 2166 (XXI) (International conference of plenipotentiaries on the law of treaties), 5 Aralık 1966, A/6516. Karar metni için bkz. United Nations Digital Library, (https://digitallibrary.un.org/record/756393/files/A_6516-EN.pdf?ln=en), s.8-16, (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

²³ United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session – Vienna, 26 March-24 May 1968, Official Records, New York: United Nations, 1969, s.xiii-xxiii, (https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_1.pdf); United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session – Vienna, 9 April-22 May 1969, Official Records, New York: United Nations, 1970, s.ix-xxi, (https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_2.pdf) (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

²⁴ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session – Vienna, 9 April-22 May 1969, Official Records, New York: United Nations, 1970, s.206-207, (https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_2.pdf) (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Bir uluslararası antlaşmanın ihlal edilmesiyle birlikte ihlale uğrayan devlet, ihlalcı devlete karşı uluslararası hukuktaki devletin sorumluluğu kurallarının uygulanmasını talep etme hakkının yanında, bizzat uluslararası antlaşmalar hukukunun konusunu oluşturan bir yolu daha tercih edebilecektir. Bu yol ise ihlale uğrayan devletin ihlal edilen uluslararası antlaşmanın kendisini yükümlülük altına sokan hükümleri ile bağlı olmamak istemesidir. Hakkaniyet ilkesi gereği, bir uluslararası antlaşmayı ihlal eden devletin antlaşmadan kaynaklanan kendi yükümlülüklerini devam ettirmesini beklemek adil olmayacaktır. Uluslararası Adalet Divanı, tüm antlaşmalar bakımından ihlal nedeniyle antlaşmanın sona erdirilmesi hakkının varlığını kabul ederek bu hakkın hukukun genel ilkelerinden olduğunu ifade etmiştir (Giegerich 2018: 1096).

Çalışmanın birinci bölümünde, Yunanistan tarafından gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nın bu statülerini defalarca ihlal ettiğinden, Türkiye'nin bu ihlaller karşısında protesto notaları verdiğinden, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne mektup yazdığından bahsedilmiştir. Türkiye, Yunanistan tarafından gerçekleştirilen bu ihlaller karşısında esaslı ihlale başvurabilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde bu sorun üzerinde 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ve özellikle 60. madde (Esaslı İhlal) bağlamında değerlendirme yapılacaktır.

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi, "*Bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması*" başlığını taşımaktadır.

"Madde 60: 1. İki taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali (fundamental breach), diğer tarafa antlaşmayı sona erdirmeye veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

2. Çok taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali

a. diğer tarafların oybirliği ile antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya antlaşmayı,

i. kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da,

ii. bütün taraflar arasında, sona erdirmeye hakkını verir.

b. antlaşma ile bilhassa etkilenen bir tarafa, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almasının gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

c. kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, antlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından askıya alma gerekçesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için antlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın antlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi her bir tarafın antlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin.

3. Bu madde bakımından bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a. antlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya

b. antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan (asli nitelikteki) bir hükmün ihlal edilmesi.

4. Yukarıdaki paragraflar bir ihlal halinde uygulanabilecek herhangi bir antlaşma hükmüne haledir getirmez.

5. 1-3'ncü paragraflar insani nitelikteki antlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi antlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz." (Caşın 2020: 218-219).

Uluslararası antlaşmalar, uluslararası hukukun asli kaynaklarından olup, hukuk düzenini var eden unsurdur. Antlaşmanın, taraflardan biri tarafından ihlal edilmesiyle birlikte işte bu hukuk düzeninin kolaylıkla bozulmasını, yani antlaşmanın kendiliğinden sona ermesi veya ihlale uğrayan tarafça sona erdirilmesini Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi önlemeye çalışır. Ancak bu durumun yanında Sözleşme, ihlale uğrayan tarafın kullanacağı bir seçenek olarak antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınmasını da düzenlemiştir. Başlığında yer almasa dahi Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi esaslı ihlali düzenlemektedir. Sözleşmenin en karmaşık maddelerinden biri olan 60. madde, antlaşmalar hukuku uyarınca antlaşma ihlallerine karşı izin verilen tepkileri dikkatli bir şekilde sınırlandırır. Esaslı ihlalin tanımı 3. fıkrada yapılmıştır. İki taraflı antlaşmalarda esaslı ihlal sonucunda sona erdirme veya askıya alma hakkı 1. fıkrada, çok taraflı antlaşmalarda esaslı ihlal sonucunda sona erdirme veya askıya alma hakkı 2. fıkrada düzenlenmiştir (Giegerich 2018: 1097-1098).

Yunanistan'ın Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması'nda yer alan açık hükümlere rağmen gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nı silahlandırması ve askerileştirmesi fiilleri, 60. maddenin 3. fıkrasındaki esaslı ihlal tanımı kapsamında değerlendirilecektir.

Uluslararası örf ve adet kuralları gereği, antlaşmalar hukukunda bir antlaşmanın ihlal edilmesi ihlale uğrayan tarafa antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını verecektir. Esaslı ihlal nedeniyle antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkının gerek örf ve adet kuralı olması nedeniyle, gerekse yukarıda belirtildiği üzere Uluslararası Adalet Divanı tarafından hukukun genel ilkelerinden kabul edilmesi nedeniyle, her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ni çekimser kalarak kabul etmemiş olsa da, 60. madde kapsamındaki haklarını ve yetkilerini kullanabilecektir. Antlaşmalarda yer alan hükümlerden birinin herhangi bir şekilde ihlal edilmesi sonucunda ihlalden etkilenen tarafın antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını kullanması

gerektiğine dair görüşlerin yanında, antlaşmanın belli hükümlerinin belli türden ihlali sonucunda bu hakkın doğacağını savunan görüşler mevcuttur. İhlal edilen hükümlerin antlaşma açısından önemi veya ihlalin ağırlığı, belli hükümlerin belli türden ihlali sonucunda bu hakkın doğduğunu savunan görüş sahiplerinin kullandığı farklı esaslardır. İhlalin ağırlığından ziyade, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi gereği, esaslı ihlal kapsamında antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkının doğabilmesi için, antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan (asli nitelikteki) hükmünün ihlal edilmesi gerekir. Dolayısıyla konu ve amacın gerçekleşmesi açısından bir antlaşmanın asli nitelikteki (elzem olan) hükümlerinin hangileri olduğunun tespiti de çok önemlidir. Bir antlaşmanın esaslı olarak ihlal edilmesi, ihlale uğrayan tarafa antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını verecektir. Ancak ihlale uğrayan tarafça bu hak ihtiyari olarak kullanılabilir. Yani antlaşmadaki hakları ve çıkarları gereği ihlale uğrayan taraf bu hakkını kullanmayıp, hakkından vazgeçebilecektir. Yine çok taraflı antlaşmalarda esaslı ihlale başvurma hakkının diğer taraf devletlerce ortaklaşa veya tek tek her bir devlet tarafından kullanılabilmesi mümkündür. Çok taraflı bir antlaşmada, taraflardan birinin antlaşmayı esaslı bir şekilde ihlal etmesi durumunda, antlaşmayı ihlal eden devlet dışındaki diğer devletler, kolektif bir şekilde karar alarak antlaşmayı ihlal eden devleti antlaşmanın tarafı olmaktan çıkarabilecekler, antlaşmayı ihlal eden devlet ile aralarındaki antlaşmayı askıya alabilecekler veya tüm devletler arasında antlaşmayı sona erdirebilecekler veya askıya alabileceklerdir. Çok taraflı bir antlaşmada her bir devletin de tek başına esaslı bir ihlal sonucunda haklarını kullanabilmesi mümkündür. Ancak bu durumda esaslı ihlal sonucunda hakkını kullanabilecek olan devlet ihlalden özel olarak etkilenen devlettir. Artık bu durumda ihlalden özel olarak etkilenen devlet tarafından antlaşmanın sona erdirilmesi mümkün olmayacak, sadece antlaşmayı ihlal eden devlet ile antlaşmanın ihlal edilmesi sonucunda ihlalden etkilenen devlet arasında antlaşmanın askıya alınması söz konusu olabilecektir. Bazı çok taraflı antlaşmalar ile getirilen yükümlülükler, antlaşmanın taraflarının tamamı açısından bağlayıcı ve yerine getirilmesi gereken yükümlülükler olduğu için, bu tür bir antlaşmanın taraflardan birisi tarafından ihlal edilmesi halinde artık diğer taraf devletlerin her biri ayrı ayrı ihlalden etkilendiği için, ihlalden etkilenen taraf devletlerden her biri tarafından kendi aralarında kullanılabilir. Ayrıca karşı önlem, zorunluluk (ıztırrar hali), meşru müdafaa, mücbir sebep ve rıza halleri söz konusuysa, artık gerçekleştirilen fiiller devletin uluslararası hukuka aykırı eylemini ortadan kaldıracaktır. Bu hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller, esaslı ihlale sirayet edebilecektir. Yani esaslı ihlali oluşturan ve antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınmasına esas teşkil eden fiil, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran hallerden biri kapsamında gerçekleştirilmişse, artık esaslı ihlale dayanılarak hakkın kullanılması söz konusu olmayacaktır. Uluslararası hukukta yerleşik haklardan birisi de bir devlet hukuka aykırı bir fiil ile karşı karşıya kaldığında, hukuka aykırı fiilin ağırlık ve türüne bağlı olarak, keyfi ve ölçsüz olmayacak şekilde haksız fiile maruz kalan devletin tepki göstermesidir. 60. madde

kapsamında esaslı ihlale maruz kalan devletin kullanacağı antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını orantılılık ilkesine göre ölçülü bir şekilde kullanacaktır. Yine esaslı ihlal kapsamında ihlale uğrayan devlet tarafından antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma haklarının kullanılacağı ifade edilmişse, makul bir süre içinde bu hakların kullanılması gerekir. Aksi halde, antlaşmayla kurulan güven ilişkisi kapsamında, devletin kullanacağı hakkın ortadan kalkması söz konusu olabilecektir. Ayrıca esaslı ihlalden sonra, antlaşmanın hala geçerli olduğuna dair yapılan açık ve zımni kabul beyanları da esaslı ihlale dayalı kullanılacak hakların kullanımının önüne geçebilecektir. Bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucunda ihlale uğrayan devletin antlaşmayı sona erdirmesi veya askıya alması haklarını kullanırken öncelikle usulen, ihlalcı devlete ve antlaşmaya taraf diğer ilgili devletlere esaslı ihlalin bildirilmesi gerekmektedir. Bu bildirimden ardından diğer ilgili devletlerce cevap verilmesi amacıyla makul bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Esaslı ihlal iddiasına karşı ilgili devlet veya devletlerce itiraz edilmesi halinde, ihtiyari yargı yoluna gidilebilecektir. Böylelikle devletler, rastgele ve kendi isteklerince esaslı ihlal iddialarında bulunarak antlaşmaların sona erdirilmesi veya askıya alınmasını talep etme hakkını kullanamayacaklardır (Uzun 2013: 5-9).

2.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Öncesi Esaslı İhlal Kavramı

Bir uluslararası antlaşmanın ihlali halinde, ihlalin niteliğine göre 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi, farklı hukuki sonuçlar öngörmüştür. Bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlal edilmesi halinde, 60. madde kapsamında ihlale uğrayan tarafa antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını tanımıştır. Ancak bir antlaşmada esaslı ihlal niteliğinde olmayan bir ihlal söz konusuysa, bu uyuşmazlık, antlaşmadaki hükümler, uluslararası hukukta yer alan devletin sorumluluğu kuralları ve uyuşmazlığın çözümü hakkında hukuk kuralları ile çözümlenecektir. Uluslararası antlaşmalarda veya antlaşma dışında açık bir hüküm bulunmaması halinde, diğer taraf veya taraflarca yükümlülüklerin önceden ihlal edilmesi nedeniyle antlaşmanın tek taraflı olarak feshedilmesi sorunu, uluslararası hukuki ilişkilerde yeni bir olgu değildir. Devletlerarası ilişkilerde antlaşma kurumunun ortaya çıkışından bu yana, hukukçular, yargıçlar ve devlet yetkilileri sadece antlaşma ihlallerinin tekrarlanması olgusuna değil, aynı zamanda antlaşma yükümlülüklerinin ihlalinden doğan hukuki sonuçlara da kayda değer bir ilgi göstermişlerdir. Diğer taraf devlet ya da devletlerin yükümlülüklerini ihlal etmeleri nedeniyle antlaşmanın tek taraflı feshedilmesi kavramına ilişkin üç ana görüş olduğu görülmektedir. Görüşlerden biri, böyle bir hakkın kabul edilmesinin antlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin konularda kendi kendine yargılama yapma anlamına geleceği ve bunun da büyük olasılıkla antlaşma ilişkilerinde keyfiliğe ve istikrarsızlığa yol açacağı gerekçesiyle, tek taraflı fesih hakkını reddetmektedir. Bu düşüncenin taraftarları, bir antlaşmada ihlale uğrayan bir tarafın, diğer taraf veya tarafların yükümlülüklerini ihlal etmesi nedeniyle, antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini tek taraflı olarak askıya alma hakkına sahip olduğu görüşünü savunmaktadır (Sinha 1966: 1).

İkinci görüş, tek taraflı fesih hakkını, ihlale uğrayan tarafa, ihlali gerçekleştiren tarafın veya tarafların antlaşmadan kaynaklanan yükümlülükleri ihlali nedeniyle, antlaşmayı sona erdirme hakkını tanımaktadır. Ancak bu hak niteliksiz veya mutlak bir hak olarak görülmüştür. Bu nedenle esaslı ihlal kapsamında bu hak, antlaşmanın bölünebilirliği ve zamanaşımı gibi hususlarla nitelendirilmekten uzak olarak görünmektedir. Bu ikinci görüş, bu soruna yönelik geleneksel yaklaşım olarak sınıflandırılabilir (Sinha 1966: 1).

Üçüncü görüş, tek taraflı fesih hakkını ancak belirli koşullar altında tanımaktadır. Bu görüş, sadece esaslı bir ihlalin, ihlale uğrayan tarafın yükümlülüklerini tek taraflı olarak feshetmesini haklı kıldığını ve bu hakkın ise makul bir süre içinde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı modern hukukçular, farklı konulara ilişkin nispeten bağımsız yükümlülükler içeren antlaşmaların ortaya çıktığına dikkat çekerek, bu tür bir antlaşmanın ihlale uğrayan tarafının, ihlal edilen hükümlerle konu bakımından bağlantılı olmayan hükümler kapsamındaki yükümlülüklerini değil, yalnızca diğer tarafça ihlal edilen hükümler kapsamındaki yükümlülüklerini tek taraflı olarak feshetmekte haklı olacağını ileri sürmektedir. Bu tür görüşler, tek taraflı fesih hakkına yönelik modern yaklaşım olarak sınıflandırılabilir (Sinha 1966: 1-2).

1949 yılına gelindiğinde, antlaşmalar hukuku ve devletin sorumluluğu alanlarında Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmalarına başladığında, modern görüşün Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki düzenleme ile paralel bir şekilde geliştiği görülmüştür (Gomaa 1996: 12).

Sinha'nın ifade ettiği geleneksel ve modern görüş ayrımı, bir antlaşmanın taraflardan biri veya birkaçı tarafından ihlal edilmesi halinde, bu ihlalin niteliğinin ne olduğu konusundadır. Dolayısıyla geleneksel görüşü savunanlar, ihlalin niteliğinin ne olduğunun önemi olmaksızın her türden ihlalin ihlale uğrayan devlete antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını vereceğini ifade ederken, modern görüşü savunanlar, her türden ihlalin değil ancak belirli nitelikteki ihlallerin antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını vereceğini ifade etmiştir (Sinha 1966: 5-26).

Antlaşmalar hukuku alanında Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından çalışmalara başlanmadan önce konuyla alakalı iki önemli belgedeki düzenlemeler önem arz etmektedir. Bunlardan birincisi 1928 Havana Antlaşmalar Sözleşmesi'nin 16. maddesidir:

“Madde 16: Antlaşmalarla üstlenilen yükümlülüklerin, ihlal edilmesi halinde ve tüm diplomatik görüşmelerin sonuçsuz kalması durumunda, ihlalin iddia edildiği tarihte yürürlükte olan usule göre ve sınırlar dahilinde, bu ihlal bir mahkeme veya hakem heyeti kararıyla yaptırıma bağlanır.”²⁵

Bu maddede, bir antlaşma ile getirilen yükümlülükler uymamanın müeyyideye bağlanması kararlaştırılmış olup, yükümlülüğün ve ihlalin niteliği ile ilgili bir belirleme yapılmamıştır. Sonuç olarak bu maddede ifade edilen ihlal ile, her türlü ihlalin kabul edildiğini söylemek mümkündür (Uzun 2013: 15).

İkinci belge ise Harvard Law School tarafından hazırlanan Antlaşmalar Hukukuna Dair Uluslararası Sözleşme Taslağının 27. maddesinde, antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin ihlali düzenlenmiştir:

“Bir Devlet bir antlaşmadan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmezse, antlaşmanın diğer tarafları, bu ihlalin ardından makul bir süre içinde hareket ederek, yetkili bir uluslararası mahkemeden veya merciden, antlaşmanın bu Devlet açısından artık bağlayıcı olmadığına dair bir karar verilmesini talep edebilir.

Tarafların mutabakatı ve yetkili bir uluslararası mahkeme veya merciin kararı beklenirken, böyle bir kararı talep eden taraf, ihlalle suçlanan Devlete karşı antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeyi geçici olarak askıya alabilir.

Böyle bir kararı talep eden tarafın geçici olarak yükümlülüğünü askıya alması, yetkili uluslararası mahkeme veya makam tarafından bu yönde bir karar verilene kadar kesin olarak haklı gösterilemez.”

Bu maddeden anlaşılacağı üzere, bir antlaşmanın taraflarına getirdiği yükümlülükler, bir devlet tarafından açıkça yerine getirilmezse, ihlale uğrayan taraf yargı organlarına başvurabilecektir. Bu yargı organı tarafından, söz konusu ihlalin antlaşmayı sona erdirecek ölçüde olup olmadığına dair değerlendirme yapılacaktır (Sinha 1966: 26).

2.2. Uluslararası Hukuk Komisyonunda Esaslı İhlal Kavramı

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1949 yılından itibaren uluslararası hukukun kodifikasyonu çalışmalarına başladığında, bu çalışma alanlarından birisini de antlaşmalar hukuku oluşturmuştur. Antlaşmalar hukuku ile ilgili dört raportör görevlendirmiştir. Bu raportörlerden ilk ikisi Mr. James L. Brierly ve Mr. Hersch Lauterpacht'dir. Mr. Brierly tarafından hazırlanan rapor genel olarak

---

²⁵ Treaties and Conventions Signed at the Sixth International Conference of American States, Habana, Cuba, January 16 – February 20, 1928, Pan American Union, Law and Treaty Series No.34, 1950, s.21-24, s.23, (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32437121595330&seq=33>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

antlaşmaların düzenlenmesi ve sonuçlandırılması konularına ilişkindir. Mr. Lauterpacht'ın hazırladığı raporlarda ihlal kavramı yer almamıştır. Dolayısıyla iki raportörün raporlarında ihlal kavramına ve ihlal nedeniyle antlaşmaların sona erdirilmesi mevzusuna değinilmemiştir (Uzun 2013: 17).

Üçüncü raportör olan Sir Gerald Fitzmaurice Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun görevlendirmesi kapsamında beş rapor hazırlamış olup, bu raporlarında özellikle taslak maddelerde ihlal kavramına ve antlaşmaların sona erdirilmesi ve askıya alınması konularına değinmiştir.²⁶ Sir Fitzmaurice'ın hazırladığı ikinci rapordaki 18, 19 ve 20. taslak maddelerde bir antlaşmanın ihlal edilmesi durumu anlatılmıştır.²⁷

Taslak 19. maddede ihlalin tanımı yapılmıştır:

“Taslak Madde 19: 2. ...

(ii) İhlal, taraflar arasındaki antlaşma ilişkisinin köküne veya temeline inen ve antlaşmanın kapsadığı belirli bir alanda bu ilişkinin devam eden değerini veya olasılığını sorgulayan, antlaşmanın köklü bir ihlali olmalıdır.

Bu nedenle ihlal, antlaşma yükümlülüğünün inkârı veya reddi anlamına gelmeli ve

(a) antlaşmanın diğer taraf için değerini yok edecek;

(b) ihlali gerçekleştiren tarafın antlaşmayı gereği gibi yerine getirmemesini haklı çıkaracak;

(c) antlaşmanın amaçlarını geçersiz kılacak nitelikte olmalıdır.”²⁸

Fitzmaurice görevini tamamladıktan sonra yerine raportör olarak Sir Humphrey Waldock görevlendirilmiştir. Sir Waldock tarafından antlaşmalar hukuku alanında çalışmalar yapılmış ve sonucunda altı rapor hazırlanmıştır.²⁹

---

²⁶ Fitzmaurice, S.G., Birinci Rapor, Document A/CN.4/101, Yearbook of the International Law Commission, 1956, Volume II, s.104-128, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624951/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.16-70, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Fitzmaurice, S.G., Üçüncü Rapor, Document A/CN.4/115, Yearbook of the International Law Commission, 1958, Volume II, s.20-46, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624937/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Fitzmaurice, S.G., Dördüncü Rapor, Document A/CN.4/120, Yearbook of the International Law Commission, 1959, Volume II, s.37-81, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624920/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Fitzmaurice, S.G., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/130, Yearbook of the International Law Commission, 1960, Volume II, s.69-107, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624913/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

²⁷ Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.30-32, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

²⁸ Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.31, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

²⁹ Waldock, S.H., Birinci Rapor, Document A/CN.4/144, Yearbook of the International Law Commission, 1962, Volume II, s.27-83, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624890/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Waldock, S.H.,

Waldock'un hazırladığı ikinci raporun taslak 20. maddesinde esaslı ihlalin tanımı yapılmıştır.

“Taslak Madde 20 – Bir antlaşmanın ihlal edilmesinin ardından sonlandırılması veya askıya alınması: 2. Bir antlaşmanın esaslı ihlali aşağıdaki durumlardan kaynaklanır

(a) Devletin antlaşmayı feshetme iradesini ifade etmeye yetkili bir temsilcisi veya organı tarafından antlaşmanın inkar edilmesi;

(b) (i) I. bölümün 18. maddesinin 1. paragrafının (a), (b) ve (c) bentleri uyarınca çekince koymanın açıkça yasaklandığı veya zımnen hariç tutulduğu herhangi bir hükmün iptal edilmesine yol açacak kadar önemli bir ihlal; veya

(ii) antlaşmanın hedef ve amacının etkili bir şekilde yerine getirilmesiyle bağdaşmayan bir ihlali;

(c) antlaşmanın tüm taraflar için bağlayıcı olan ve antlaşmanın yorumlanması veya uygulanmasından kaynaklanan herhangi bir uyuşmazlığın tahkim veya adli çözüme sunulmasını gerektiren bir hükmünün uygulanmasının reddedilmesi veya böyle bir hüküm uyarınca verilen bir karar veya hükmün kabul edilmemesi.”³⁰

Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından Waldock'un hazırladığı rapor ve 20. madde yeniden görüşülmüş ve 709. toplantıda 20. madde yeniden düzenlenmiştir:

“Taslak Komitesi tarafından önerilen Madde 20: Bu maddenin amaçları doğrultusunda, taraflardan birinin bir antlaşmayı esaslı bir şekilde ihlal etmesi aşağıdaki durumlardan oluşur

(a) antlaşmanın temelsiz bir şekilde inkar edilmesi; veya

(b) antlaşmanın konularından veya amaçlarından herhangi birinin etkili bir şekilde uygulanması için gerekli olan bir hükmün ihlali.”³¹

İkinci Rapor, Document A/CN.4/156, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Volume II, s.36-94, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624883/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Waldock, S.H., Üçüncü Rapor, Document A/CN.4/167, Yearbook of the International Law Commission, 1964, Volume II, s.5-65, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624876/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Waldock, S.H., Dördüncü Rapor, Document A/CN.4/177, Yearbook of the International Law Commission, 1965, Volume II, s.3-72, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624869/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Waldock, S.H., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/183, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, s.1-50, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023); Waldock, S.H., Altıncı Rapor, Document A/CN.4/186, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, s.51-103, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

³⁰ Waldock, S.H., İkinci Rapor, Document A/CN.4/156, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Volume II, s.73, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624883/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

³¹ Uluslararası Hukuk Komisyonu 709. Toplantı, A/CN.4/SER.A/1963, s.245, (https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v1.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Düzenlenen 20. madde, Uluslararası Hukuk Komisyonu Antlaşmalar Hukuku Taslak 42. maddesi olarak belirlenmiş ve esaslı ihlalin tanımıyla ilgili bir değişiklik yapılmamıştır.³²

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1966 yılındaki Antlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri'nin 57. maddesinde küçük değişikliklerle esaslı ihlalin tanımı yer almıştır.

“Taslak Madde 57: Bu maddenin amaçları doğrultusunda, bir antlaşmanın esaslı ihlali aşağıdakilerden oluşur

(a) Antlaşmanın bu maddelerce yaptırım altına alınmayan bir şekilde inkar edilmesi; veya

(b) Antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için asli olan bir hükmün ihlal edilmesi.”³³

2.3. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne Göre Esaslı İhlal Kavramı

Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansı, yapılan çalışmaların sonucunda Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Madde 60/3 esaslı ihlalin tanımını yapmıştır.

“3. Bu madde bakımından bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a. antlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya

b. antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan (asli nitelikteki) bir hükmün ihlal edilmesi.” (Caşın 2020: 218).

Görülüşü üzere Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3. maddesindeki esaslı ihlalin oluşmasına neden olan ve antlaşmanın diğer taraflarına buna dayanarak antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını veren durumlar, antlaşmanın Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin tasvip etmediği şekilde inkar edilmesi ve antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan yani asli nitelikteki bir hükmünün ihlal edilmesidir.

2.3.1. Bir Antlaşmanın Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin Tasvip Etmediği Bir Şekilde İnkâr Edilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3. maddesi, bir antlaşmanın Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesini esaslı ihlal olarak kabul etmiştir. Madde metninde geçen ifade, Viyana Sözleşmesi tarafından uygun bulunmayan inkarı anlatmak isterken, bazı hallerde antlaşmaların inkar edilmesini Viyana Sözleşmesi farklı türden hukuki

³² Uluslararası Hukuk Komisyonu, A/CN.4/SER.A/1966, s.59 (https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v1_p1.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

³³ Uluslararası Hukuk Komisyonu, Antlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Maddeler, s.253, (https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

sonuçlara veya yaptırımlara bağlamıştır. Bu türden hukuki sonuçlara veya yaptırımlara bağlanan inkarlar, esaslı ihlal oluşturmayacaktır (Uzun 2013: 26).

Antlaşmaların tümünden reddedilmesi inkar olarak tanımlanmaktadır (Villiger 2009: 742). Diğer bir ifade ile bir antlaşmaya taraf devletin kendisini, antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerinden kurtarmaya yönelik herhangi bir girişimi, antlaşmanın reddedilmesi anlamına gelecektir. Bu durum esaslı ihlale neden olmaktadır (Simma, Tams 2020: 574). 60. maddenin 3. fıkrasının (b) bendi, asli durumun ihlali olgusunu ortaya koymakta olup, (a) bendi bir veya daha fazla spesifik hükmün ihlaliyle sınırlı olmayıp, antlaşmaya bütünüyle riayet edilmemesini içeren özellikle ciddi bir ihlal durumunu tanımlamaktadır. Bu durum ise antlaşmaya taraf devletin, antlaşmayla kendisine getirilen yükümlülüklerden kurtarmaya yönelik her türlü eylemini ifade etmektedir (Giegerich 2018: 1103-1104). Devletler, taraf oldukları antlaşmaları bütünüyle veya antlaşma kapsamında yüklediği bazı yükümlülükleri kendileri açısından artık bağlayıcı olarak görmemeyi resmi olarak açıklayabileceği gibi, bazı dolaylı resmi açıklamaları da söz konusu olabilir. Bu beyanlar antlaşmanın inkarı olarak yorumlanabilir (Chinkin 1982: 397).

Bir antlaşmaya taraf devletin, antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini artık yerine getirmeyeceğine yönelik ilanda bulunarak antlaşmayı inkar etmesine, Versay Barış Antlaşması'na taraf Almanya'nın beyanı örnek olarak verilebilecektir. Versay Antlaşması, Almanya hakkında ülkede bulunan asker sayısına ve ülkenin silahlandırılmasına kısıtlama getirmiştir. Ancak Almanya 1935 yılında bu silah ve asker kısıtlamasına uymayacağını beyan etmiştir. Versay Antlaşması'nda Almanya'da zorunlu askerlik kaldırılmış ve asker sayısının dört bin subay ve yüz bin erden oluşacağına dair düzenlemeler yer almıştır. Almanya, antlaşmaya taraf diğer devletler hakkında da asker sayısı ile ilgili kısıtlamaların yer aldığını ve tarafların bu kısıtlamalara uymadıklarını ileri sürerek, zorunlu askerliği geri getireceğini ifade etmiş, altı yüz bin kişilik bir ordu kuracağını beyan etmiştir. Ayrıca antlaşmadaki hükümlerin kendisi tarafından tek taraflı olarak feshedilebileceğini savunmuştur. Diğer devletler ve Milletler Cemiyeti, diğer taraf devletlerin rızası olmadan bir devletin tek taraflı fesih beyanıyla antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerinden kurtulamayacağını ifade etmişlerdir. Almanya'nın gerçekleştirdiği fiil, antlaşmanın inkarı olarak nitelendirilmiştir (Garner, Jobst III 1935: 569-585).

2.3.2. Bir Antlaşmanın Konu veya Amacının Gerçekleştirilmesi İçin Elzem Olan Asli Nitelikteki Bir Hükmünün İhlal Edilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3-b maddesi, antlaşmaların esaslı ihlali kapsamında, bir antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki

bir hükmünün ihlalini düzenlemektedir. Maddenin bu bendini açıklarken konu, amaç, elzem nitelikteki asli bir hüküm ve ihlal kavramlarına değinmek faydalı olacaktır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun antlaşmalar hukuku çalışmalarında rol oynayan Waldock'un hazırladığı ikinci rapordaki Taslak 20. madde, bildirilen görüşler çerçevesinde beşinci raporda Taslak 42. madde olarak belirlenmiştir. Bu maddede “antlaşmanın konu veya amaçlarından herhangi birinin etkili bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli olan bir hükmün ihlali” ifadesi yer almaktadır.³⁴ Yine Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Antlaşmalar Hukukuna Dair Taslak Maddelerin 57. maddesinde “Antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için asli olan bir hükmün ihlali” ifadesi yer almaktadır.³⁵ Bu düzenlemelerden anlaşılan, antlaşmaların herhangi bir konu veya amacını içeren bir hükmünün ihlalidir. Yani antlaşmanın bir hükmüyle ulaşılmak istenen maksat ve ilgili hükmün özü anlaşılmalıdır.

Antlaşmaların ihlal edilmesi ve mevcut çözüm yolları bağlamında, konu ve amaç kavramları bir antlaşmanın “ratio legis”i olarak görülebilmektedir. Yani bu kavram, bir antlaşmanın yapılmasının altında yatan neden ve amaç anlamına gelmektedir. Hangi olay ve durumların antlaşmanın konu veya amacının belirlenmesinde dikkate alınacağı tarafların iradesine kalmıştır (Cnric-Grotic 1997: 173).

Bir antlaşmanın yapılmasının altında yatan sebepler iki şekilde düşünülebilir. Bunlardan birincisi, bir antlaşmanın yapılmasına sebep olan haller, ikincisi ise bir antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte oluşması beklenen hallerdir (Linderfalk 2007: 205-206).

Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda antlaşmanın konu ve amacı kavramlarını incelemiştir.³⁶ Bu davada Nikaragua, Amerika Birleşik Devletleri tarafından limanlarının mayınladığını, limanlarına, petrol tesislerine ve deniz üslerine saldırı düzenlendiğini, ekonomik ve ticari ambargo uygulandığını, dünya çapında faaliyet gösteren bankalar tarafından kendi ülkesine verilecek kredilerin nüfuz kullanılarak engellendiğini, bu hususların yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrasını ve uluslararası teamül hukukunun kuvvet kullanma tehdidinden veya kuvvet kullanmaktan kaçınma yükümlülüğünü ihlal ettiğini iddia etmektedir. ABD'nin eylemlerinin Nikaragua'nın içişlerine müdahale anlamına geldiğini, Amerikan Devletleri Örgütü Şartı'nı ve müdahaleyi yasaklayan uluslararası teamül hukuku kurallarını ihlal ettiğini

---

³⁴ Waldock, S.H., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/183, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, s.1-50, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read>), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023), s.37.

³⁵ Uluslararası Hukuk Komisyonu, Antlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Maddeler, s.253, (https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

³⁶ Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetlerle İlgili Dava, Nikaragua – Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Adalet Divanı, 1986, s.14-150, (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>), (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023).

ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Nikaragua'nın egemenliğini ihlal ettiğini ve genel uluslararası teamül hukukunda ve Amerikalılar arası sistemde yer alan bir dizi başka yükümlülüğü ihlal ettiğini belirtmiştir. Nikaragua ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin eylemlerinin, taraflar arasında 1956 yılında imzalanan Dostluk, Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması'nın amaç ve hedeflerine aykırı olduğunu ve bu antlaşmanın hükümlerini ihlal ettiğini iddia etmektedir.³⁷ Uluslararası Adalet Divanı, uyuşmazlığı değerlendirirken Nikaragua ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki dostluk antlaşması kapsamında, genel olarak iki ülke arasındaki dostluk ilişkisine zarar verecek eylemler ile antlaşmanın konu ve amacını zedelemeye yönelik eylemler arasında ayırım yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Antlaşmada yer alan konu ve amacın belirsiz genel anlamda dostluk şeklinde değil, antlaşmada öngörülen belirli alanlardaki dostluğun etkin bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının dikkate alınması gerektiği değerlendirilmiştir.³⁸ Dolayısıyla esaslı ihlal kapsamında, antlaşmada ihlal edilen hükmün konu ve amaç kavramları değerlendirilirken, ihlale uğrayan hüküm veya hükümlerin hangi amaçla ve hangi gerekçeyle o antlaşmada yer aldığı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bir antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki hüküm ile anlatılmak istenen; ihlal edildiği zaman, artık antlaşma uygulansa dahi, ihlale uğrayan devlete herhangi bir menfaat sağlamayan ve aynı zamanda antlaşmanın köklerine kadar uzanan hükümdür (Gomaa 1996: 31).

Uluslararası Hukuk Komisyonu, asli nitelikteki bir hükmün yanında tali nitelikteki bir hükmün de asli nitelikteki bir hüküm olarak değerlendirilerek, ihlal edilmeleri halinde esaslı ihlal olarak kabul edilebileceğini benimsemiştir (Giegerich 2018: 1105-1106).

Antlaşmadaki bir hükmün asli nitelikte olup olmadığının kabulü, antlaşmanın taraflarının sübjektif kararlarına bırakılması, taraflardan birinin antlaşmanın herhangi bir tali nitelikteki hükmünün keyfi olarak asli nitelikteki bir hüküm olarak kabul edilmesine sebebiyet verecektir ki, bu durum kabul edilebilir değildir. Ancak bu tali nitelikteki hükmün asli nitelikteki bir hüküm olarak kabul edilerek esaslı ihlale konu olması, taraf devletlerin objektif ve tarafsız bir bakış açısıyla verdikleri kararlar mümkün olabilecektir (Giegerich 2018: 1103).

---

³⁷ Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetlerle İlgili Dava, Nikaragua – Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Adalet Divanı, 1986, s.14-150, (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>), (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023), s.21-22.

³⁸ Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetlerle İlgili Dava, Nikaragua – Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Adalet Divanı, 1986, s.14-150, (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>), (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023), s.137.

Örneğin; Türkiye'nin de taraf olduğu Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimini, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme³⁹'nin 1. maddesi kimyasal silah kullanmayı yasaklamaktadır. 9. maddesinde ise kimyasal silah kullandığından şüphe edilen taraf devletin, bu sözleşmeye uyduğunun denetlenmesine izin vermesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu sözleşmeye taraf devletlerden birinin kimyasal silah kullanması esaslı ihlale sebep olabileceksen, daha tali nitelikte olan 9. maddeye uymayarak denetlemeyi engelleyen devletin de yaptığı fiil, 9. maddenin ihlali bağlamında, sözleşmenin konu ve amacının sağlanması bakımından merkezi nitelikte bir hükmünün ihlali olarak değerlendirilip, esaslı ihlalin gerçekleştiği kabul edilecektir (Giegerich 2018: 1106).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3-b maddesi kapsamında, bir antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki hükmünün ihlal edilmesi halinde, ihlalin yarattığı etkiden ve ihlal edilen hükmün ağırlığından ziyade, ihlalin gerçekleşmesi dikkate alınmalıdır. Esaslı ihlalin gerçekleşmesi için, antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki bir hükmün ihlali yeterli olacak, ihlal edilen hükmün ağırlığı etkili olmayacaktır. Dolayısıyla, antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki bir hükmünün küçük çapta, önemli olarak değerlendirilmeyen ve sıradan sayılabilecek şekilde ihlal edilmesi halinde de antlaşma askıya alınabilecek veya sona erdirilebilecektir (Simma, Tams 2011: 1358-1359).

2.3.3. İhlal Kavramının Devletin Uluslararası Sorumluluğu Kapsamında Değerlendirilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde ihlal kavramının açıklaması mevcut değildir. İhlal kavramıyla ilgili açıklamalar, devletin uluslararası sorumluluğunun doğması konusu kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. İhlal kavramı, bir devlet tarafından başka bir devletin haklarına aykırı şekilde göstermiş olduğu aktif veya pasif bir davranıştır. Bu davranış biçimi aktif bir şekilde bilinçli veya bilinçsiz bir yapma eylemi olabileceği gibi, pasif bir şekilde, bir yükümlülüğü yerine getirmeme, yapmama veya savsaklama şeklinde de gerçekleştirilebilir (Erkiner 2023: 136; Pazarcı 2015: 410-411).

2.3.3.1. İhlalin Varlığı

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 12. maddesindeki düzenlemeye göre:

---

³⁹ Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimini, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme, T.C. Resmi Gazete, 3 Mayıs 1997, Sayı: 22978 (Mükerrer), s.2-109, (https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22978_1.pdf), (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023).

“Devletin fiili, uluslararası yükümlülük uyarınca kendisinden istenen fiile uygun olmadığında, söz konusu Devlet tarafından, yükümlülüğün kaynağı ya da niteliği ne olursa olsun, bir uluslararası yükümlülüğün ihlaline neden olunmuştur.”

Maddeye göre, bir devlete, uluslararası yükümlülükler kapsamında bir davranışın yapılması sorumluluğu yüklendiye ve bu devletin, bu sorumluluğa aykırı farklı davranışlar sergilemesi halinde uluslararası yükümlülüğün ihlalinde bulunduğu kabul edilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı, bir uluslararası yükümlülüğün ihlalini açıklarken örneğin, “bir antlaşmayla oluşturulan yükümlülükler, bir devletin tam anlamıyla uygun davranmaması” ifadesini kullanarak bu uygun olmayan davranışı ihlal olarak değerlendirmiştir (Erkiner 2023: 140).

2.3.3.2. İhlalin Zamana Yayılması

Bir uluslararası yükümlülüğün ihlalinin zamana yayılması, süreklilik niteliği olmayan ve süreklilik niteliği olan şekilde ikiye ayrılabilir. Bu ayrım, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 14. maddesinde düzenlenmiştir:

“1. Devletin süreklilik niteliği olmayan bir fiilinden ötürü bir uluslararası yükümlülüğün ihlali, neticeleri devam etse dahi, fiilin gerçekleştiği anda meydana gelmiştir.

2. Devletin süreklilik niteliği olan bir fiilinden ötürü bir uluslararası yükümlülüğün ihlali, fiilin devam ettiği ve uluslararası yükümlülüğe aykırı kaldığı bütün süreye yayılır.

3. Bir devletin belirli bir olayı önlemek uluslararası yükümlülüğünün ihlali, olayın meydana geldiği anda oluşur ve olay devam ettiği ve bu yükümlülüğe aykırı kaldığı bütün süre boyunca yayılır.”

Maddeye göre, bir devlete uluslararası hukuk kapsamında taraf olduğu bir antlaşma ile bir yükümlülük yüklendiğinde, bu devlet süreklilik içeren bir fiili ile kendisine yüklenen yükümlülüğü ihlal etmesi halinde, ihlal yükümlülüğe aykırı olarak devam eden tüm süreye yayılacaktır (Erkiner 2023: 144).

2.3.3.3. İhlalin Bileşik Davranışla Meydana Gelmesi

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 15. maddesinde, bileşik davranışlarla meydana gelen ihlaller düzenlenmektedir:

“1. Bütününde haksız olarak tanımlanan, bir dizi, icra ya da ihmal suretindeki davranış nedeniyle, bir uluslararası yükümlülüğün ihlali, diğer icra ya da ihmal suretindeki davranışlar ile birleşik olan ve haksız fiili oluşturmaya yeterli davranışın olduğu anda gerçekleşmiştir.

2. *Böylesi hallerde, ihlal, dizinin ilk icra ya da ihmali suretindeki davranışıyla başlayan bütün süreye yayılır ve bu icra ya da ihmali suretindeki davranışlar tekrar edildiği ve söz konusu uluslararası yükümlülüğe aykırı kaldığı sürece devam eder.*”

Bir uluslararası yükümlülüğün ihlali veya ihmali, bir devlet tarafından gerçekleştirildiğinde, o devlet tarafından uluslararası hukuk babında bir haksız fiil işlenmiş sayılacaktır. Bir uluslararası yükümlülüğün ihlali veya ihmali, başka fiil veya ihmallerle birlikte gerçekleşiyorsa, ihlal veya ihmali oluşturan ilk fiilin gerçekleştirilmesiyle haksız fiil gerçekleştirilmiş olur ve ihlal, fiilin işlendiği süreye yayılarak uluslararası yükümlülükler aykırı olduğu müddetçe devam edecektir (Erkiner 2023: 146-147).

2.3.3.4. İhlalin Devlet Tarafından Gerçekleştirilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal kapsamında, bir antlaşmayı esaslı biçimde ihlal eden süje, uluslararası hukukun kişisi olan devlettir. Yani esaslı ihlale sebebiyet veren fiilleri gerçekleştiren devletin kendisidir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 1. maddesinde devletin uluslararası haksız bir fiilinden dolayı sorumluluğu düzenlenmektedir:

“Bir Devletin uluslararası nitelikteki her haksız fiili, o Devletin sorumluluğunu doğurur.”

Dolayısıyla, uluslararası hukuk kurallarının devletler tarafından ihlal edilmesi, ihlalcı devletin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu doğuracaktır (Erkiner 2023: 99-100).

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 2. maddesinde, bir uluslararası yükümlülüğü ihlal eden devletin gerçekleştirdiği haksız fiilin unsurları düzenlenmiştir:

“Şayet, icrai surette ya da ihmali suretiyle işlenen bir davranış:

a) Uluslararası hukuka göre Devlete isnat edilebiliyorsa; ve

b) Devletin bir uluslararası yükümlülüğünün ihlalini oluşturuyorsa, Devletin bir uluslararası haksız fiili vardır.” (Erkiner 2023: 104).

Maddeye göre icra hareketleriyle veya ihmali suretiyle işlenen bir davranışın devlete isnat edilebiliyor olması gerekmektedir. Devlete isnat edilebilen bu davranışlar ise o devletin organları veya bu organların sorumluluğunda ve gözetiminde olan kişi ve makamlar tarafından işlenebilmektedir (Erkiner 2023: 114-115).

2.3.3.5. İhlalin Devletin Organları Tarafından Gerçekleştirilmesi

Bu kapsamda bir uluslararası yükümlülüğü ihlal eden devletin, ihlal fiilini gerçekleştiren organlarının davranışları Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 4. maddesinde düzenlenmiştir:

“1. Uluslararası hukuka göre, bir organ, ister yasamaya, yürütmeye, yargıya ilişkin ya da ister başkaca işlevleri yerine getiriyor olsun, bunun Devlet örgütlenmesi içindeki durumu ne olursa olsun, ister merkezi idare içinde, ister bir yerel idare niteliğinde olsun, bütün Devlet organlarının davranışları Devletin bir fiili olarak kabul edilir.

2. Organ, iç hukuka göre bu statüye sahip her kişi ya da birimi kapsar.”

Maddeye göre, devletin organı ifadesi, merkezi ve yerel devlet teşkilatı içindeki tüm kurum, kuruluş, makam ve kişileri kapsamaktadır (Erkiner 2023: 117-118).

Devletin iç hukuku da dikkate alınarak, iç hukuk kuralları gereği devlet adına hareket eden bir devlet görevlisinin fiilleri, bir uluslararası yükümlülüğün ihlali sayılacak bir davranışsa, bu fiiller devlete isnat edilecek ve devletin sorumluluğu doğacaktır (Uzun 2013: 57).

2.3.3.6. Zarar Unsuru

Devletin uluslararası sorumluluğunun ortaya çıkabilmesi için olması gereken unsurlardan birisi de zarardır. Ancak Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından devletin sorumluluğunun doğması noktasında zarar unsurunun önemi sorumluluk hukukunda özellikle onarım ve tazminat konularında dikkate alınırken, bir uluslararası haksız fiilin oluşmasında zararın gerçekleşmesi şart olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Uluslararası Hukuk Komisyonu'na göre, uluslararası yükümlülüklerin ihlal edilmesine sebep olan bir davranışın oluşması halinde, zararın gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın bu davranış uluslararası haksız fiil niteliğini taşıyacaktır. Bir devletin haklarının ihlal edilmesi halinde, uluslararası sorumluluk hukuku kuralları devreye girdiği için, devletin her bir hakkının ihlal edilmesi halinde zararın oluşacağı kabul edilmelidir (Uzun 2013: 65; Erkiner 2023: 107-108).

Her ne kadar Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi esaslı ihlal kavramını ele almış olsa dahi, genel olarak ihlalin anlamının belirlenmesi noktasında Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 26. maddesindeki *pacta sunt servanda* ilkesi yardımcı olacaktır. Bu madde ve ilkeye göre devletlerden beklenen, taraf oldukları ve yürürlükteki her antlaşmaya bağlı olmaları ve bu antlaşmaların iyi niyetle yerine getirilmeleridir. Devlet daha antlaşmaya taraf olurken böyle bir yükümlülük altına girer. Madde 60'ta tanımlanan esaslı ihlal, ihlalin özel bir halidir. Bir uluslararası antlaşma yükümlülüğünün yerine getirilmemesinden dolayı ortaya çıkan uluslararası haksız fiil nedeniyle zarar gören devlet, antlaşma yükümlülüklerinin iyi niyetle yerine getirilmemesini esaslı ihlal

olarak değerlendirmek ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin prosedürünü harekete geçirmek zorunda değildir. İhlale uğrayan devlet, söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesini sadece bir ihlal olarak değerlendirebilir ve uluslararası sorumluluk hukukunu düzenleyen maddeler çerçevesinde çözüme kavuşturabilir (Rosenne 2007: 520).

2.3.3.7. Zarar Gören (Mağdur) Devlet

Antlaşmalar hukukunun ve Devletin uluslararası sorumluluk hukuku ile yakın olan noktalarından birisi de ihlale uğrayan devlet kavramıdır. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Sorumluluğuna İlişkin Taslak 40. maddesinde (1996 yılına ait) mağdur veya zarar gören devletin tanımı yapılmıştır:

"2. Özellikle, "zarar gören Devlet" şu anlama gelmektedir:

(a) Bir Devletin eylemiyle ihlal edilen hak iki taraflı bir antlaşmadan kaynaklanıyorsa, antlaşmaya taraf olan diğer Devlet;

(b) Bir Devletin eylemiyle ihlal edilen hak, uluslararası bir mahkeme veya kurulun bir hükmünden veya diğer bağlayıcı uyuşmazlık çözüm kararından kaynaklanıyorsa, uyuşmazlığa taraf olan ve bu haktan yararlanma hakkına sahip olan diğer Devlet veya Devletler;

(c) Bir Devletin eylemiyle ihlal edilen hak, uluslararası bir mahkeme veya mahkeme dışındaki bir uluslararası organın bağlayıcı bir kararından kaynaklanıyorsa, ilgili uluslararası örgütün kurucu belgesi uyarınca bu haktan yararlanma hakkına sahip olan Devlet veya Devletler;

(d) Bir Devletin eylemiyle ihlal edilen hak üçüncü bir Devlete yönelik bir antlaşma hükmünden kaynaklanıyorsa, bu üçüncü Devlet;

(e) Bir Devletin eylemiyle ihlal edilen hak çok taraflı bir antlaşmadan veya bir uluslararası teamül hukuku kuralından kaynaklanıyorsa, çok taraflı antlaşmaya taraf olan veya ilgili uluslararası teamül hukuku kuralıyla bağlı olan diğer herhangi bir Devlet, aşağıdaki hususların tespit edilmesi halinde:

(i) Hak o devlet lehine yaratılmış veya tesis edilmişse;

(ii) Bir Devletin eylemiyle hakkın ihlal edilmesi, çok taraflı antlaşmaya taraf olan veya uluslararası teamül hukuku kurallarına bağlı olan diğer Devletlerin haklarından yararlanmalarını veya yükümlülüklerini yerine getirmelerini zorunlu olarak etkilerse; veya

(iii) Hak, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması için yaratılmış veya tesis edilmişse;

(f) Bir Devletin fiili ile ihlal edilen hakkın çok taraflı bir antlaşmadan kaynaklanması halinde, bu hakkın antlaşmaya taraf Devletlerin ortak çıkarlarının korunması için söz konusu antlaşmada açıkça

öngörölmüş olduğunun tespit edilmesi halinde, çok taraflı antlaşmaya taraf olan diğer herhangi bir Devlet."⁴⁰

2.3.3.8. Zarar Gören (Mağdur) Devlet Tarafından Sorumluluğa Başvurulması

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 42. maddesinde, mağdur devlet tarafından sorumluluğa başvurulması düzenlenmiştir:

"Bir Devlet, mağdur devlet sıfatıyla, başka bir Devletin sorumluluğuna, ihlal edilen yükümlülük şayet:

a) Bu Devlete karşı bireysel olarak borç oluşturuyor ise; ya da

b) Kendisinin parçası olduğu bir grup Devlete karşı ya da uluslararası topluluğun bütününe karşı borç oluşturuyor ise ve şayet yükümlülüğün ihlali:

i) Özellikle bu Devleti etkiliyorsa, ya da

ii) Niteliği uyarınca, yükümlülüğün sonraki uygulamasının kendilerine karşı yükümlülük oluşturduğu diğer bütün Devletlerin durumunu esaslı olarak değiştiriyorsa; başvurabilir."

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi ile 42. madde benzer ifadeler içeren düzenlemelerdir. Ancak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi, antlaşmalarla getirilen yükümlülüklerin ihlal edilmesini düzenlemektedir. 60. maddede, antlaşmanın esaslı ihlali halinde antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması düzenlenirken, ihlal sonucunda sorumluluk hukuku kuralları düzenlenmemiştir. Ancak 42. maddede, antlaşmalar da dahil kaynağı farklı olabilecek tüm uluslararası yükümlülüklerin ihlali halinde oluşacak sorumluluk düzenlenmektedir. Mağdur devlet tarafından 42. madde kapsamında sorumluluğa başvurulabilmesi için üç farklı durum öngörülmüştür. Birincisi, bir uluslararası yükümlülüğün mağdur devlete karşı yönelmiş ve kişisel bir borç içermesi nedeniyle ihlal halinde, mağdur devletin sorumluluğa başvurma hakkının bulunmasıdır. İkincisi, bir uluslararası yükümlülüğün mağdur devlete karşı yönelmiş ve kişisel bir borç içermesi söz konusu olmamasına rağmen, yükümlülüğün ihlali halinde mağdur devletin özel olarak etkilenmesi halidir. İki taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük taraf devletlerden biri tarafından ihlal ediliyorsa, diğer taraf devlet mağdur devlet sıfatına haiz olacaktır. Çok taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük taraf devletlerden birine özel olarak yüklenmiş olabilir. Bu özel yükümlülüğün, muhatabı olan devlet tarafından ihlal edilmesi halinde, antlaşmaya taraf diğer başka bir devletin bir hak kaybı söz konusuysa

---

⁴⁰ Uluslararası Hukuk Komisyonu, Document A/51/10, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun kırk sekizinci oturum çalışmaları hakkında Genel Kurul'a sunduğu rapor, Yearbook of the International Law Commission, 1996, Volume II, Part Two, s.62, (https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1996_v2_p2.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023).

veya bu ihlalden dolayı mağdur olmuşsa sorumluluğa başvurabilecektir. Yani 42. maddeye göre, mağdur devlete dokunan bir yükümlülük ihlali söz konusudur. Yine çok taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük taraf devletlerden birine, arasında kendisinin de yer aldığı bir grup devlete veya uluslararası topluluğa karşı borç içermesi halinde, bu yükümlülüğün ihlal edilmesi ihlalden etkilenen devlete yani mağdur devlete sorumluluğa başvurma hakkı verecektir. 42. maddedeki ifadeler oluşturulurken, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi dikkate alınmıştır. Çünkü 60/2-b maddesinde “antlaşma ile bilhassa etkilenen taraf” ifadesi geçmektedir. Üçüncü durum ise, bir yükümlülük kapsamında sorumlu olan devlet tarafından o yükümlülüğün uygulanabilmesi için, diğer devletler tarafından da yükümlülüğün beraberce uygulanması gerekmektedir. Bu tür yükümlülükler, bağlı yükümlülük denilebilir. Bağlı yükümlülük kavramı, antlaşmalar hukuku alanında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda görev alan raportör Fitzmaurice tarafından ortaya atılmıştır. Bağlı yükümlülük kavramı Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-c maddesinde yerini bulmuştur. “*kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, antlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından askıya alma gerekçesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için antlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın antlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi her bir tarafın antlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin.*” Maddedeki ifade ile, antlaşmaya taraf devletlerden birinin, antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerinden birini esaslı şekilde ihlal etmesi, diğer taraf devletlerin antlaşmayla kendilerine yüklenen yükümlülüklerini yerine getirmesini köklü bir şekilde değiştirmesi, bağlı yükümlülüğün bir halidir (Erkiner 2023: 221-226).

42. maddeyi tamamlayan madde, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 48. maddesidir. Madde 48, mağdur devlet dışında üçüncü bir devlet tarafından sorumluluğa başvurulmasını düzenlemektedir.

“1. 2. paragraf uyarınca, mağdur bir Devletten başka her Devletin, bir başka Devletin sorumluluğuna başvurma hakkı vardır; şayet:

a) İhlal edilen yükümlülük kendisinin de parçası olduğu bir grup Devlete yönelik ise ve şayet yükümlülük, grubun kolektif bir menfaatini koruma amacıyla konulmuşsa; ya da

b) İhlal edilen yükümlülük, uluslararası topluluğun geneline yönelik olan bir yükümlülük ise, 2. paragrafa uygun biçimde, bir mağdur Devletten başka her Devletin, bir başka Devletin sorumluluğuna başvurma hakkı vardır.” (Erkiner 2023: 233).

Madde 42, mağdur devletin sorumluluğa başvurusunu düzenlerken, Madde 48, mağdur devletin dışında diğer devletlerin de sorumluluğa başvurabilmelerini düzenlemektedir. Sorumluluğa başvurmak isteyen mağdur devlet dışındaki devletin böyle bir hakkının doğabilmesi için, ihlal edildiğini düşündüğü yükümlülüğün yöneldiği devletler arasında kendisinin de yer alması ve ihlal edilen yükümlülüğün

getirilme amacının bu devletlerden oluşan grubun kolektif çıkarlarını korumak için olmasıdır (Uzun 2013: 72).

Zarara uğrayan veya ihlale maruz kalan devlet ile anlatılmak istenen, bir antlaşmanın tarafı olan devlettir. Bir antlaşmanın getirdiği yükümlülüklerin ihlali, antlaşmanın tarafı olmayan devletlerin de zararına neden olabilmektedir. Bir antlaşmaya taraf olmayan devlete karşı, yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin ihlale uğratılıp, antlaşmaya taraf olmayan devletin bir zararına sebebiyet veriliyorsa, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi gereğince uygulanabilecek herhangi bir yöntem bulunmamaktadır. Antlaşmaya taraf olmayan ve tarafı olmadıkları antlaşmadaki yükümlülüklerin ihlali nedeniyle zarar gören devletler, devletin sorumluluğuna başvurarak zararlarının giderilmesini talep edebileceklerdir (Gomaa 1996: 66-67).

Dolayısıyla kanaatimizce Türkiye'nin taraf olmadığı, 1947 Paris Barış Antlaşması'nın Yunanistan'a ait Menteşe Adaları'na (Oniki Ada) getirdiği gayri askeri statünün, yine Yunanistan tarafından ihlal edilerek bu adaların silahlandırılması, devletin sorumluluğunun düzenlendiği hukuk kuralları kapsamında çözüme kavuşturulmalıdır.

Bir antlaşmanın esaslı ihlal edilmesi halinde, ihlale uğrayan devlet tarafından başvurulabilecek bazı yollar vardır. Bunlardan birisi, ihlale uğrayan devlet diplomatik yöntemlerle ihlalcı devleti protesto edebilecektir. Bu protesto ile ihlal fiilinden duyulan rahatsızlık dile getirilebilir, ihlal fiilinin uluslararası hukuka ve antlaşmaya aykırı bulunduğu belirtilebilir. Antlaşma devam edecekse, ihlal nedeniyle yaptırımların uygulanması ve ihlalden sorumlu olan kişilerin yargılanması talep edebilecektir (Gomaa 1996: 68-69).

2.3.3.9. İhlalci Devletin Onarım Yükümlülüğü

İhlale uğrayan devlet, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 31. maddesi gereği, bir zarara neden olan devletin bu zararı onarım yükümlülüğü kapsamında talepte bulunacaktır.

“1. Sorumlu Devlet, uluslararası haksız fiil ile neden olunan bütün zararı onarmak zorundadır.

2. Zarar, Devletin uluslararası haksız fiilinin sonucu olan maddi ve manevi bütün zararı kapsar.”

Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Chorzow Fabrikası Davası'nda, bir yükümlülüğün ihlali nedeniyle oluşan zararın onarım yükümlülüğünü uluslararası hukukun bir kuralı olarak görerek, özellikle antlaşmalarda onarım yükümlülüğü geçmese dahi, bir antlaşmanın bütünleyici unsuru olduğunu ifade etmiştir (Erkiner 2023: 173).

Ancak uluslararası hukukta onarım şekilleri olan eski hale iade, tazminat ve tarziye dışında ihlale uğrayan devlet tarafından protesto yöntemi gibi antlaşmanın yürürlüğünün devam etmesiyle birlikte, ihlalci devlet tarafından ihlalden vazgeçilmesi talep edilebilir. Çünkü bir antlaşmayı ihlal eden devlet, ihlal fiili ile birlikte antlaşmadaki yükümlülüklerinden kurtulamayacaktır (Rosenne 2007: 525).

2.3.3.10. İhlalci Devletin İhlal Ettiği Yükümlülüğü Yerine Getirme Ödevinin Devam Etmesi

Bir antlaşma ile getirilen yükümlülüğün basit veya esaslı şekilde ihlal edilmesinin, antlaşmanın mevcudiyetine veya geçerliliğine etki etmeyeceğine dair bir düzenleme yine Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 29. maddesi ile getirilen, ihlal edilen yükümlülüğü sürdürme sorumluluğuna yönelik düzenlemede yerini bulmuştur.

“Bu bölümde öngörülen, bir uluslararası haksız fiilin hukuki neticeleri, sorumlu Devletin ihlal edilen yükümlülüğü yerine getirme ödevinin devam etmesini etkilemez.”

Antlaşmalar hukukundaki esaslı ihlal kapsamında bir antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması, bir yükümlülüğün ihlal edilmesi neticesinde yükümlülüğü ortadan kaldıran bir hukuki yoldur. Çünkü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre bir antlaşma kapsamındaki yükümlülüğün ihlali, tek başına antlaşmanın sona ermesine sebebiyet vermeyecektir. İhlale uğrayan devlet, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki hukuki çareyi uygulayarak antlaşmayı sona erdirmek durumundadır (Erkiner 2023: 170-171).

2.3.3.11. İhlalci Devletin İhlale Son Verme ve İhlali Yinelememe Yükümlülüğü

Antlaşma ile getirilen yükümlülüğün ihlal edilmesi, tek başına antlaşmanın mevcudiyetine veya geçerliliğine etki etmiyorsa, ihlalci devletin, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 30. maddesi ile düzenlenen, ihlalin durdurulması, sona erdirilmesi ve ihlalin yinelenmeyeceğine dair güvence verilmesi yükümlülükleri söz konusu olacaktır.

“Uluslararası haksız fiilden sorumlu Devletin şu yükümlükleri vardır:

a) Şayet devam ediyorsa bu fiile son vermek;

b) Eğer koşullar gerektiriyorsa, ihlalin tekrar edilmeyeceğine dair uygun güvenceleri sunmak.”

(Erkiner 2023: 172).

2.3.3.12. İhlale Uğrayan Devlet Tarafından Karşı Önlemlere Başvurulması

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında ihlale uğrayan devletin 60. madde kapsamında esaslı ihlale başvurma hakkının yanında devletin sorumluluğu kapsamında karşı önlemleri kullanma hakkı da mevcuttur. İhlale uğrayan devletin karşı önlemlere başvurma hakkı Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 73. maddesi gereği de kabul edilmiştir. Bundan dolayı, karşı önlemlere başvuran ihlale uğramış devlet, antlaşmanın kendisine sorumlu kıldığı yükümlülükleri yerine getirmekten vazgeçebilir (Elagab 1988: 157).

“Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Madde 73: Devletin halefiyeti, Devletin sorumluluğu ve muhasamanın çıkması durumları

Bu sözleşmenin hükümleri bir antlaşma ile ilgili olarak Devletlerin halefiyeti veya bir Devletin milletlerarası sorumluluğu veya Devletler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir soruna halel getirmeyecektir.” (Caşın 2020: 223).

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 49. maddesi ile ihlale maruz kalan devletin, ihlalcı devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi amacıyla karşı önlemler alabileceği ifade edilmiştir.

“1. Mağdur Devlet, karşı önlemleri, ancak, uluslararası haksız fiilden sorumlu Devlete karşı, bu Devlete karşı, bu Devleti, ikinci bölüm uyarınca yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri uygulamaya yöneltmek için alabilir.

2. Karşı-önlemler, bu önlemleri alan Devletin, sorumlu Devlete yönelik olan uluslararası yükümlülüklerin geçici bir süre için yerine getirilmemesi ile sınırlıdır.

3. Karşı-önlemler, mümkün olduğunca, söz konusu yükümlülüklerin yeniden uygulanmasına imkan verecek bir şekilde alınmalıdır.”

49. maddenin birinci fıkrasına göre, karşı önlemler sadece ihlale uğrayan devletlerce uygulanabilecektir. Karşı önlemleri uygulayacak ihlale uğrayan devlet, ihlalden dolayı ve ihlalcı devlete karşı, aynı zamanda ihlalcı devleti, ihlal ettiği antlaşma yükümlülüklerini uygulamaya devam ettirmek amacıyla bu hukuki yolu kullanacaktır. 49. maddenin ikinci fıkrasına göre, karşı önlemler geçici olarak uygulanabilecektir. 49. maddenin üçüncü fıkrasına göre, karşı önlemler, yükümlülüklerin yeniden yerine getirilmesini sağlamaya dönük olmalıdır (Erkiner 2023: 238-240).

Antlaşmalar hukuku kapsamında, ihlale uğrayan devlet, ihlalcı devlete mahsus karşı önlemler alabilecektir. İhlale uğrayan devlet tarafından, antlaşmanın kendisi açısından yerine getirilmesini istediği yükümlülüklerin veya ihlal edilen hükümlerin kendisini de bağlayan kısımlarının, kendisi tarafından da yerine getirilmemesi şeklinde bir karşı önlem uygulanması söz konusu olabilecektir.

Ancak antlaşmanın sona erdirilmesi şeklinde bir karşı önlem söz konusu olmayacaktır. Karşı önlem alınmasının amacı, bir antlaşma ile getirilen düzenin ortadan kaldırılması değil, antlaşmaya taraf olanların antlaşmaya uygun bir şekilde davranmalarını sağlamaktır. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile, bir antlaşmanın ihlal edilmesi ile birlikte antlaşmanın sona erdirilmesi mümkünken, devletin sorumluluğuna dair hukukta yer alan karşı önlemler bahsinde yalnızca antlaşmanın askıya alınmasının kabul edilmesi, birbiriyle çelişiyor olarak görülse de bu konuda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 55 ve 56. maddeleri açıklayıcı olacaktır. 55. madde, uluslararası hukuka aykırı haksız fiilin ve devletin uluslararası sorumluluğunun, uluslararası hukukta özel hükümlere (Örneğin, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 60. madde) bağlanması halinde, devletin sorumluluğuna dair genel hukuk kurallarının uygulanmayacağı ifade edilmektedir. 56. madde ise, bir meselenin çözümünde Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak maddeleri ile bir düzenleme getirilmemişse, uluslararası hukuktaki diğer kuralların geçerli olacağını hükme bağlamıştır. Yani Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesine göre, esaslı ihlal kapsamında antlaşmaların sona erdirilmesi kuralı, devletin sorumluluğuna ilişkin hukuk kurallarına aykırılık teşkil etmez (Rosenne 2007: 525-526).

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 55. madde:

“Bu maddeler, bir uluslararası haksız fiilin varlığına ilişkin şartların ya da bir Devletin uluslararası sorumluluğunun kapsamının ya da bunun çalıştırılmasına ilişkin hususların uluslararası hukukun özel hükümleri ile düzenlendiği hallerde ve ölçüde uygulanmaz.”

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 56. madde:

“Uluslararası hukukun uygulanabilir kuralları, Devletin uluslararası haksız fiilden ötürü sorumluluğuna ilişkin meseleleri, bu maddeler ile düzenlenmediği ölçüde, düzenlemeye devam eder.”

56. madde ile 55. maddedeki hüküm tamamlanmış olup, antlaşmalar hukukuna dair hükümler, ihlal halinde antlaşmanın geçerliliği ve uygulanabilirliğini düzenlemekte olup, devletin uluslararası sorumluluğuna dair hukukla bağlantı kurmadan yürürlüğünü koruyacaktır (Erkiner 2023: 252-253).

2.4. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması

2.4.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Öncesi Düzenlemeler

Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan önce, antlaşmalar hukukunun kodifiye edilmesi çalışmalarına rehberlik eden 1928 Havana Antlaşmalar Sözleşmesi'nin 10. maddesi, antlaşmaların askıya alınmasını veya sona erdirilmesini tarafların kendi aralarındaki anlaşmalarına bırakmıştır.

“Madde 10: Hiçbir devlet, diğer akit tarafların barışçıl yollarla sağladıkları anlaşma dışında, kendisini bir antlaşmanın yükümlülüklerinden kurtaramaz ya da antlaşma hükümlerini değiştiremez.”⁴¹

1928 Havana Sözleşmesi'nde antlaşmaların sona erdirilmesi sebeplerinden olan ihlal kavramına yer verilmemiştir. Sadece sözleşmenin 16. maddesinde, antlaşmanın ortaya koyduğu yükümlülüklere uyulmaması halinde, ayrıca diplomatik görüşmeler ile de sonuç alınamamışsa, hakemlik veya mahkeme kararıyla yaptırım uygulanması gerektiği ifade edilmektedir.⁴²

Harvard Law School tarafından hazırlanan antlaşmalar hukukuna dair uluslararası sözleşme taslağında, ihlal halinde bir devletin bir mahkeme veya hakemlikten antlaşmanın artık bağlayıcı olmadığına dair karar vermesini talep etme hakkının olduğu ifade edilmiştir. Bu karar çıkıncaya kadar, devlet geçici olarak antlaşmayı askıya alma hakkına sahip olabilecektir (Sinha 1966: 26).

Bir antlaşmanın ihlali sebebiyle, diğer tarafların antlaşmayı sona erdirmesi veya askıya alması hakkı Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nden önce de örf ve adet hukuku kuralı olarak kabul edilmiştir. Devlet başkanları, dışişleri bakanları, diplomatik temsilciler ve yasa koyucular tarafından iki veya çok taraflı antlaşmalara uygulanabilecek bir hukuk kuralı olduğu, bunun yanında İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, İtalya, Almanya ve Fransa gibi devletler, gerek iki taraflı gerekse çok taraflı antlaşmalarda, diğer tarafların yükümlülüklerini ihlal etmeleri sebebiyle kendi yükümlülüklerini tek taraflı olarak sona erdirmeye yoluna başvurmuşlardır. Ayrıca devletlerin tek taraflı sona erdirmeye ilişkin uygulamaları, on sekizinci yüzyıldan itibaren 1963 yılına kadar devam etmektedir. Dolayısıyla, devletlerin tek taraflı fesih doktrini yaygın olarak ve uzun süreden beri hukuk kuralı ve içtihat olarak kabul edildiğinden, bu doktrinin teamül hukukunun bir ilkesi olduğunu ve kabul edilmesi gerektiğini savunmak makuldür (Sinha 1966: 193).

---

⁴¹ Treaties and Conventions Signed at the Sixth International Conference of American States, Habana, Cuba, January 16 – February 20, 1928, Pan American Union, Law and Treaty Series No.34, 1950, s.21-24, s.22, (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32437121595330&seq=32>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023).

⁴² Treaties and Conventions Signed at the Sixth International Conference of American States, Habana, Cuba, January 16 – February 20, 1928, Pan American Union, Law and Treaty Series No.34, 1950, s.21-24, s.23, (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32437121595330&seq=33>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023).

2.4.2. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi Çalışmaları

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun antlaşmalar hukuku alanında çalışmalar yapan raportörü Fitzmaurice'e göre antlaşmanın köklü ihlali, doğrudan antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması sonucunu doğurmayacağı gibi, bu sona erdirme veya askıya alma hakkı ihlale uğrayan tarafa verilmiştir.⁴³

Fitzmaurice'in hazırladığı ikinci rapordaki Taslak 18. madde, iki taraflı antlaşmalarda köklü ihlal halinde ihlale uğrayan devlete antlaşmanın sona erdiğini bildirme hakkını vermektedir.

“Madde 18: Bir antlaşmanın (bundan sonra tanımlandığı şekliyle) veya antlaşma kapsamındaki temel bir yükümlülüğün bir tarafça esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, iki taraflı bir antlaşma söz konusu olduğunda, diğer tarafın antlaşmayı sona ermiş olarak görmesini ve ilan etmesini haklı kılabılır.”⁴⁴

Fitzmaurice'in hazırladığı ikinci rapordaki Taslak 19. maddeye göre, ilke olarak iki taraflı antlaşmalarda ihlal halinde, karşı tarafın antlaşmanın sona erdiğini bildirme hakkının bulunduğu ifade edilmiştir. Çok taraflı antlaşmaların ihlal edilmesinde sona erdirme ve askıya alma hakkı, üç grupta yer alan devletlere bazı şartlarla verilmiştir. Birinci durum, çok taraflı bir antlaşmada, karşılıklı iki tarafa hak ve yükümlülük doğuran antlaşma hükümlerinin bulunması ve bu yükümlülüklerin taraflardan birisi tarafından ihlal edilmesi halinde karşı tarafa kendi yükümlülüklerini reddetme hakkı verilmesidir. İkinci durum ise, çok taraflı bir antlaşmada, antlaşmanın yerine getirilmesi, antlaşmaya taraf olanların tamamının antlaşmaya uyması şartına bağlanmışsa, bu antlaşmanın ihlali halinde diğer taraf devletlere antlaşmayı bütün bir şekilde uygulamama hakkı yani askıya alma hakkı verecektir. Ancak bu tür antlaşmaların, taraflardan birisi tarafından inkar edilmesi ve bütün olarak ihlal edilmesi, diğer devletlere antlaşmayı tamamen sona erdirme veya kendisi açısından antlaşmadan çekilme yani kendisi açısından antlaşmayı sona erdirme hakkı verecektir. Üçüncü durum ise, çok taraflı bir antlaşma, rejim, sistem veya hukuk yaratıyorsa, bu antlaşmadaki hükümlerin ihlal edilmesi halinde, diğer taraflara antlaşmanın tümünden veya kendisi açısından sona erdirme hakkı vermeyecektir.

“Madde 19: 1. Antlaşmanın türüne ilişkin sınırlamalar

(i) Diğer tarafa antlaşmayı feshettiğini beyan etme hakkı veren bir gerekçe olarak esaslı ihlal, ilke olarak çok taraflı değil, sadece iki taraflı antlaşmalar için geçerlidir.

---

⁴³ Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.16-70, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), s.52, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023)

⁴⁴ Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.16-70, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), s.30, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023)

(ii) Aşağıdaki (iii) alt paragrafında belirtilen özel duruma tabi olarak, çok taraflı bir antlaşmanın bir tarafça ihlali, ne kadar ciddi olursa olsun, diğer taraflara antlaşmayı sona erdirmeye hakkı vermez. Ancak, karşılıklı veya birbirine bağlı türden yükümlülükler söz konusu olduğunda, esaslı bir ihlal diğer tarafları haklı çıkaracaktır:

(a) İhlal eden tarafla ilişkilerinde, taraflar arasında karşılıklı olarak hakların, menfaatlerin, imtiyazların veya avantajların verilmesini veya değiş tokuş edilmesini veya belirli bir konuda belirli bir muamele görme hakkını içeren antlaşma yükümlülüklerini bu taraf yararına yerine getirmeyi reddetmek;

(b) Antlaşmanın ihlale konu olan ve antlaşmanın niteliği gereği herhangi bir tarafça yerine getirilmesinin zorunlu olarak diğer tüm taraflarca eşit veya karşılık gelen bir şekilde yerine getirilmesine bağlı olduğu türden yükümlülüklerin yerine getirilmesinden vazgeçilmesi.

(iii) Yukarıdaki (ii) (b) alt paragrafında öngörülen türde bir antlaşmayla ilgili olarak, taraflardan biri antlaşmanın tamamını, antlaşmadan dönme anlamına gelecek şekilde genel olarak ihlal ederse veya antlaşmadan dönme anlamına gelecek kadar önemli bir ihlalde bulunursa, diğer taraflar antlaşmanın sona erdiğini kabul edebilir veya herhangi biri antlaşmaya katılmaktan vazgeçebilir.

(iv) Kanun koyucu antlaşmalar (traites-lois) veya sistem ya da rejim yaratıcı antlaşmalar veya belirli standartlara ve koşullara uyma taahhüdünü içeren antlaşmalar veya yükümlülüğün hukuki gücünün doğal olduğu ve yukarıdaki (ii) alt paragrafının (a) ve (b) bentlerinde öngörülen durumlarda olduğu gibi antlaşmanın diğer taraflarının buna karşılık gelen bir edimine bağlı olmadığı, böylece yükümlülüğün kendi kendine var olan bir karaktere sahip olduğu ve tüm koşullar altında mutlak ve bütünsel bir uygulama ve edim gerektirdiği diğer herhangi bir antlaşma durumunda - bir tarafın ihlali (ne kadar ciddi olursa olsun):

(a) Hiçbir zaman diğer taraflar için bir fesih veya çekilme gerekçesi oluşturamaz;

(b) Hatta (başka türlü ilgili veya uygulanabilir olduğu ölçüde) ihlal eden taraf veya vatandaşları, gemileri vb. bakımından antlaşmanın yükümlülüklerinin yerine getirilmemesini haklı gösteremez.⁴⁵

Fitzmaurice'den sonra Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda antlaşmalar hukuku alanında çalışmalara devam eden Waldock'un hazırladığı ikinci rapordaki Taslak 20. maddeye göre, antlaşmanın

---

⁴⁵ Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, s.16-70, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023), s.31.

ihlal edilmesi, doğrudan antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması sonucunu doğurmayacağı gibi bu sona erdirmeye veya askıya alma hakkı ihlale uğrayan tarafa belirli koşullarla verilmiştir.⁴⁶

“Madde 20: 3. İki taraflı bir antlaşma söz konusu olduğunda, taraflardan birinin esaslı bir ihlali, diğer tarafın aşağıdakilerden birini yapabilmesine gerekçe teşkil eder

(a) ihlalden kaynaklanan herhangi bir kayıp veya zarara ilişkin hakları saklı kalmak kaydıyla, antlaşmayı feshedebilir veya yürürlüğünü askıya alabilir; veya

(b) aynı şartlara tabi olmak kaydıyla, antlaşmanın sadece ihlal edilen hükmünü feshedebilir veya hükmün işleyişini askıya alabilir.

4. Paragraf kapsamına girenler dışındaki çok taraflı bir antlaşma söz konusu olduğunda, taraflardan birinin esaslı ihlali

(a) diğer herhangi bir taraf, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkilerde, ya

(i) 3. paragrafta belirtilen hakları saklı kalmak kaydıyla, antlaşmayı feshedebilir veya uygulamasını askıya alabilir; veya

(ii) aynı şarta tabi olmak kaydıyla, antlaşmanın sadece ihlal edilen hükmünün uygulanmasını sona erdirebilir veya askıya alabilir;

(b) antlaşmanın diğer tarafları, bu bölümün 18. maddesi hükümlerine uygun olarak varacakları bir anlaşmayla, toplu olarak ya

(i) antlaşmayı feshedebilir veya uygulamasını askıya alabilir; veya

(ii) sadece ihlal edilen belirli bir hükmün uygulanmasını sona erdirir veya askıya alır.

Şu şartla ki, bir veya daha fazla tarafça bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, ihlale dahil olmayan diğer taraflar arasındaki ilişkilerde de antlaşmanın hedef ve amacını boşa çıkaracak nitelikteyse, söz konusu diğer taraflardan herhangi biri, uygun gördüğü takdirde, antlaşmadan çekilebilir.”

Taslak madde 20/3'e göre, iki taraflı bir antlaşmanın ihlal edilmesi halinde, ihlale uğrayan taraf uğradığı zarara ilişkin haklarını saklı tutarak, antlaşmayı feshetme veya askıya alma hakkına sahip olabilecektir. Taslak madde 20/4'e göre, çok taraflı bir antlaşmanın ihlal edilmesi halinde, ihlale uğrayan devlet, ihlalcı devlet ile arasındaki ilişkilerde antlaşmanın veya ihlal edilen hükmün sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkına sahip olabilecektir. Yine aynı 4. fıkraya göre, ihlalcı devlet hariç diğer

---

⁴⁶ Waldock, S.H., İkinci Rapor, Document A/CN.4/156, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Volume II, s.36-94, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624883/read>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023), s.72-73.

taraf devletler, ortak alacakları karar ile antlaşmanın tümünü veya ihlal edilen hükmünü sona erdirmeye veya askıya alma hakkına sahip olabilecektir. Bunun yanında, taraf devletlerden birisi, antlaşmanın ihlalinden doğrudan etkilenmese dahi, antlaşmanın ihlal edilmesi diğer devletlerle olan ilişkilerinde antlaşmanın konu ve amacının gerçekleşmesini engellediği takdirde antlaşmadan çekilme hakkına sahip olabilecektir.⁴⁷

Waldock'un hazırladığı beşinci rapordaki Taslak 42. madde, bazı nüanslarla hem Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Antlaşmalar Hukukuna Dair Taslak 57. maddesine hem de Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesine referans olmuştur.

"1. Taraflardan birinin iki taraflı bir antlaşmayı esaslı bir şekilde ihlal etmesi, diğer tarafa bu ihlale dayanarak antlaşmayı sona erdirmeye veya işleyişini kısmen ya da tamamen askıya alma hakkı verir.

2. Çok taraflı bir antlaşmanın taraflardan biri tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi aşağıdaki hakları verir:

(a) İhlalden çıkarları etkilenen diğer herhangi bir taraf, ihlali, kendisi ile ihlalci Devlet arasındaki ilişkilerde antlaşmanın işleyişini tamamen veya kısmen askıya almak için bir gerekçe olarak ileri sürebilir;

(b) Diğer tarafların oybirliğiyle anlaşarak antlaşmanın işleyişini askıya alması veya sona erdirmesi

(i) sadece kendileri ile ihlalci Devlet arasındaki ilişkilerde veya

(ii) tüm taraflar arasında mümkündür

2(bis). Paragraf 2'ye bakılmaksızın, ihlal ile ilgili hükmün taraflardan biri tarafından ihlalinin, antlaşmanın tüm taraflar arasında genel olarak konu ve amacını boşa çıkaracak nitelikte olması halinde, taraflardan herhangi biri antlaşmanın işleyişini kendisi bakımından askıya alabilir veya antlaşmadan çekilebilir."⁴⁸

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Antlaşmalar Hukuku Taslak 57. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

---

⁴⁷ Waldock, S.H., İkinci Rapor, Document A/CN.4/156, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Volume II, s.36-94, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624883/read>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023), s.73.

⁴⁸ Waldock, S.H., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/183, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, s.1-50, (<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read>), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023), s.37.

“1. Taraflardan birinin iki taraflı bir antlaşmayı esaslı bir şekilde ihlal etmesi, diğer tarafa bu ihlale dayanarak antlaşmayı sona erdirme veya işleyişini kısmen ya da tamamen askıya alma hakkı verir.

2. Çok taraflı bir antlaşmanın taraflardan biri tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi:

(a) Diğer tarafların oybirliğiyle anlaşarak antlaşmanın işleyişini askıya alması ya da antlaşmayı sona erdirmesi:

(i) kendileri ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkilerde, veya

(ii) tüm taraflar arasında mümkündür;

(b) İhlalden özel olarak etkilenen bir tarafın ihlal nedeniyle kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkilerde antlaşmanın işleyişini tamamen veya kısmen askıya almak için bir gerekçe olarak bu ihlali ileri sürmesi mümkündür;

(c) Antlaşma hükümlerinin taraflardan biri tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle ilgili olarak her bir tarafın konumunu kökten değiştirecek nitelikte olması halinde, diğer herhangi bir tarafın antlaşmanın işleyişini kendi açısından askıya alması mümkündür.⁴⁹

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Antlaşmalar Hukuku Taslak 57. maddesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansı'nda uzun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu tartışmaların sonucunda maddenin son hali Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenmiştir:

“1. İki taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali (fundamental breach), diğer tarafa antlaşmayı sona erdirme veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

2. Çok taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali

a. diğer tarafların oybirliği ile antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya antlaşmayı,

i. kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da,

ii. bütün taraflar arasında, sona erdirme hakkını verir.

---

⁴⁹ Uluslararası Hukuk Komisyonu, Antlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Maddeler, s.253, (https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023).

b. antlaşma ile bilhassa etkilenen bir tarafa, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almasının gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

c. kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, antlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından askıya alma gerekçesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için antlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın antlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi her bir tarafın antlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin.” (Caşın 2020: 218-219).

2.4.3. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ne Göre Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi

Uluslararası hukukta, iki taraflı antlaşmalarda, antlaşmanın taraflardan birisi tarafından ihlal edilmesi nedeniyle askıya alınması veya sona erdirilmesi örf ve adet kuralı haline gelmiştir (Simma, Tams 2011: 1355).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60. maddesinin 1. fıkrası gereği, antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması doğrudan kullanılabilen bir hak değildir. Çünkü bu hakkın kullanılması, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 5. kısım 4. kesiminde yer alan 65-68. maddeler arasındaki usul kurallarına tabi tutulmuştur (Gomaa 1996: 100; Rosenne 2007: 519).

Ancak yine Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60. maddesinin 2. fıkrası gereği, çok taraflı antlaşmaların ihlal edilmesi halinde, tek taraflı olarak antlaşmanın sona erdirilmesi imkanı bulunmamaktadır. Ancak 2. fıkranın (a) bendi gereği, ihlalci devlet dışındaki diğer devletler tarafından oybirliği ile antlaşma sona erdirilebilecektir (Simma, Tams 2011: 1356).

Bir antlaşmanın esaslı olarak ihlal edilmesi, tek başına ihlal edilen antlaşmanın yürürlüğünü durduran veya antlaşmanın kendiliğinden sona ermesine sebep olan bir durum değildir. Dolayısıyla bir antlaşmanın esaslı ihlal edilmesi nedeniyle ihlale uğrayan devlet tarafından antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması doğrudan kullanılabilir bir yöntem değildir (Rosenne 2007: 525).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60. maddesi, bir antlaşmanın esaslı ihlal edilmesi halinde ihlalci devlet dışındaki devletlere bazı haklar getirilmiştir. Ancak maddeye bakıldığında, esaslı ihlal dışındaki ihlallerle ilgili bir düzenleme yapılmamış ve diğer devletlere başvuracakları tüm hakları ve kullanabilecekleri seçenekleri gösteren bir yöntem de önerilmemiştir (Gomaa 1996: 96).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60. maddesinin 4. fıkrasında;

“4. Yukarıdaki paragraflar bir ihlal halinde uygulanabilecek herhangi bir antlaşma hükmüne hâlel getirmez.”

ifadesi yer aldığı için, antlaşmanın ihlali konusunda antlaşmada farklı hükümler ihdas edilebilir. Ayrıca antlaşmada esaslı ihlale ilişkin farklı şartlar getirilebilir ve madde 60'tan farklı usul kuralları farklı şekilde düzenlenebilecektir (Simma, Tams 2011: 1357).

Uluslararası Adalet Divanı'nın incelediği davalardan olan Tahran'daki ABD Diplomatik ve Konsolosluk Görevlileri Davası'nda (Rehineler Davası), Divan, İran tarafından 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ve 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin ihlal edildiğine karar vermiştir. Ancak ABD tarafından, İran'ın ihlalinden ötürü antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması yoluna başvurulmamıştır. Çünkü Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesindeki kurallar dahilinde antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması son önlem hukuki çare olarak uygulanabilecektir (Rosenne 2007: 519).

2.4.4. İki Taraflı Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/1. maddesi ile, iki taraflı antlaşmalarda, antlaşmanın taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, diğer tarafa tamamen veya kısmen antlaşmanın yürürlüğünü askıya alma veya antlaşmayı sona erdirme gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkı verilmiştir. Dolayısıyla iki taraflı antlaşmalarda ihlale uğrayan taraf, antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma seçeneklerinden birisine başvurma hakkına sahiptir (Giegerich 2018: 1109-1110). Aynı zamanda ihlale uğrayan taraf, antlaşmanın kısmen veya tamamen sona erdirileceği veya askıya alınacağı konusunda da seçeneklerden birisine başvurma hakkına sahiptir (Gomaa 1996: 97). Bu seçenekler kapsamında antlaşmanın tamamen veya kısmen sona erdirilme veya askıya alınması hakkı, iki taraflı antlaşmaların tamamına uygulanabilir (Simma, Tams 2011: 1361). İki taraflı antlaşmalarda böyle bir ihlale maruz kalan devlet tarafından, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 5. kısım, 4. kesiminde yer alan 65. madde hükmü gereğince usul kuralları çerçevesinde hareket edilebilecektir (Rosenne 2007: 519).

İhlale maruz kalan tarafın antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkı, ihlalcı devlet tarafından ihlal edilen ilgili antlaşma ile sınırlıdır. İhlale maruz kalan devlet, ihlal edilen antlaşmayla yakından ilişkili olsa dahi, başka bir antlaşmayı sona erdirmek veya yürürlüğünü askıya almak için 60. maddenin 1. fıkrasına dayanamayacaktır. Esaslı ihlal nedeniyle başka bir antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını kullanmak isteyen ihlale maruz kalan devlet, devletin sorumluluğu kurallarına göre karşı önlemlere başvurabilecektir (Giegerich 2018: 1110).

Madde 60/1, ihlale uğrayan tarafın, ihlalcı diğer tarafın antlaşmayı esaslı ihlali karşısında sahip olduğu bir hakkı formüle etmektedir. İhlale uğrayan taraf, sona erdirme veya askıya alma seçeneklerinden herhangi birini kullanmayıp bunun yerine ihlalcı tarafın ihlale son vermesini ve antlaşmadaki yükümlülüklerine uymasını, neden olunan zararlar için tazminat ödenmesini talep

edebilecektir. Dolayısıyla, ihlale uğrayan devlet istemedikçe Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 70. ve 72. maddelerinde düzenlenen bir antlaşmanın sona erdirilmesi ve askıya alınmasının sonuçları ortaya çıkmayacak ve bu sonuçları ihlale uğrayan devletin kabul etmesi beklenmeyecektir (Giegerich 2018: 1110).

2.4.5. Çok Taraflı Antlaşmaların Askıya Alınması ve Sona Erdirilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-a maddesi gereği, çok taraflı antlaşmalarda, antlaşmanın taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, diğer taraflara oybirliği ile alacakları kararla, kusurlu devlet ile kendileri arasındaki ilişkilerde veya bütün taraflar açısından geçerli olacak şekilde antlaşmanın tamamen veya kısmen yürürlüğünün askıya alınması veya sona erdirilmesi hakkı verilmiştir. Yani bu durum ihlale uğrayan tarafların, antlaşmayı esaslı ihlal eden tarafı antlaşmadan ihraç etmek istediklerinde, ihlale ortak tepki verme hakkını öngörmektedir. Bu hüküm, diğer tüm taraflara oybirliğiyle antlaşmanın işleyişini tamamen veya kısmen askıya alma ya da sona erdirme yetkisi vermektedir. İhlale uğrayan devletler bunu ya kendileri ile ihlalcı devlet arasındaki ilişkilerde yapabilirler. Bu durumda, antlaşma ihlale uğrayan devletler arasında yürürlükte kalır; ya da bunu tüm taraflar arasında yapabilirler. Bu durumda antlaşmanın erga omnes olarak varlığı sona erecektir. 60. maddenin bu fıkrasının en önemli özelliği, diğer fıkralardan farklı olarak antlaşmanın esaslı ihlale dayanılarak doğrudan sona erdirilmesi veya askıya alınabilmesidir. Dolayısıyla çok taraflı antlaşmalar için 60. maddenin 2. fıkrasının (a) bendinde yer alan hakkın kullanılması için ihlale başvurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Sonuç olarak ihlale başvurma zorunluluğu olmadığı için de Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65-68. maddelerinde yer alan usul kurallarının uygulanmasına gerek olmayacaktır (Villiger 2009: 744).

İhlalcı devlet dışındaki taraflar, takdir haklarını kullanarak antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma konusundaki haklarından hangisini kullanacaklarının kararını vereceklerdir (Giegerich 2018: 1112).

Maddenin imkan sağladığı sona erdirme veya askıya alma hakkı, antlaşmayı esaslı bir şekilde ihlal eden tarafa/taraflara karşı, diğer devletler tarafından kullanılmak üzere oybirliği ile alınacak bir karar ile verilmiştir. Bu kararın mutlaka taraflar arasında antlaşma yapılarak alınması zorunluluğu yoktur. Yazılı olmayan resmi anlaşmalarla dahi bu karar alınabilir. Ancak oybirliği aranırken tarafların itiraz etmemesinden ziyade hepsinin tek tek olumlu görüşü aranmalıdır (Giegerich 2018: 1112; Villiger 2009: 744).

Askıya alma veya sona erdirme hakkı, sistem ve hukuk yaratan antlaşmalar da dahil bütün antlaşmalar için kullanılabilir (Simma, Tams 2011: 1361).

Çok taraflı antlaşmaların esaslı ihlali halinde, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-a maddesi ihlale uğrayan devletlere toplu hareket etme imkanı (oybirliği) verdiği için, ihlale uğrayan taraflar hak ve çıkarlarını bu fıkra gereği tek tek arama ihtimaline sahip değildir. Ancak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, yine çok taraflı antlaşmalarda devletlere iki durumda esaslı ihlale başvurarak antlaşmayı askıya alma hakkı vermektedir. Birincisi, çok taraflı antlaşmalarda bir devletin esaslı ihlalden özel olarak etkilenmesi, ikincisi ise bölünmeye müsait olmayan çok taraflı antlaşmalarda bu hakkın kullanılmasıdır (Uzun 2013: 103).

Birinci durum Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesinde düzenlenmektedir. Maddeye göre, çok taraflı antlaşmaların, antlaşmanın taraflarından birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlal edilmesi, antlaşmanın diğer taraflarından birisinin ihlalden özel olarak etkilenmesine sebep oluyorsa, ihlalden özel olarak etkilenen taraf, ihlalci devlet ile arasındaki ilişkilerde geçerli olmak üzere, antlaşmayı kısmen veya tamamen askıya almak amacıyla bu ihlale başvurabilecektir. Madde hükmünde geçen "ihlalden özel olarak etkilenen taraf" kavramı ile Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 42/b-(i) maddesinde geçen "özel olarak etkilenen devlet" kavramının benzer yönü bulunmaktadır. 42/b-(i) maddesinde geçen bir uluslararası yükümlülüğün mağdur devlete karşı yönelmiş ve kişisel bir borç içermesi söz konusu olmamasına rağmen, yükümlülüğün ihlali halinde mağdur devletin özel olarak etkilenmesi halidir. İki taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük taraf devletlerden biri tarafından ihlal ediliyorsa, diğer taraf devlet mağdur devlet sıfatına haiz olacaktır. Çok taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük taraf devletlerden birine özel olarak yüklenmiş olabilir. Bu özel yükümlülüğün, muhatabı olan devlet tarafından ihlal edilmesi halinde, antlaşmaya taraf diğer başka bir devletin bir hak kaybı söz konusuysa veya bu ihlalden dolayı mağdur olmuşsa sorumluluğa başvurabilecektir. Yani 42. maddeye göre, mağdur devlete dokunan bir yükümlülük ihlali söz konusudur. Yine çok taraflı antlaşmalarla getirilen bir yükümlülük, taraf devletlerden birine, arasında kendisinin de yer aldığı bir grup devlete veya uluslararası topluluğa karşı borç içermesi halinde, bu yükümlülüğün ihlal edilmesi, ihlalden etkilenen devlete yani mağdur devlete sorumluluğa başvurma hakkı verecektir. 42. maddedeki ifadeler oluşturulurken, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi dikkate alınmıştır. Çünkü 60/2-b maddesinde de "antlaşma ile bilhassa etkilenen taraf" ifadesi geçmektedir (Erkiner 2023: 224-225).

İhlalden özellikle etkilenen taraf terimi, ihlalci tarafın ihlal ettiği bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde, antlaşmanın diğer tarafları dışında menfaati olan taraf anlamına gelir (Simm, Tams 2011: 1364).

Madde 60/2-b, ihlalden özel olarak etkilenen tarafa, kendisi ile ihlalci devlet arasındaki ilişkilerde antlaşmanın işleyişini tamamen veya kısmen askıya almak için bir gerekçe olarak ihlale

başvurma hakkı vermektedir. Bu hüküm özel olarak etkilenen devlete, tek taraflı olarak antlaşmayı sona erdirme veya antlaşmadan çekilme hakkı verecek kadar ileri gitmemektedir. Bu durum özellikle hukuk yaratan antlaşmalar söz konusu olduğunda, diğer tarafların kendi aralarındaki hak ve yükümlülüklerinin güvenliğini tehlikeye atabilecektir. Bundan dolayı, bu madde kapsamındaki özel olarak etkilenen devletin, madde 60/2-b’de yer alan haklarını kötüye kullanmaması için, özel olarak etkilendiğini ispatlaması gerekmektedir (Villiger 2009: 745).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60/2-b maddesi, ihlalden özel olarak etkilenen tarafa, aynı madde 60/1’de olduğu gibi ihlale başvurma hakkı getirmiştir. Dolayısıyla ihlalden özel olarak etkilenen taraf devlet, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 5. kısım, 4. kesiminde yer alan 65. madde hükmü gereğince usul kuralları çerçevesinde hareket edebilecektir (Rosenne 2007: 519).

İkinci durum, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60/2-c maddesiyle, bölünmeye müsait olmayan çok taraflı antlaşmaların esaslı ihlalini düzenlemektedir. Maddeye göre, niteliği gereği, esaslı ihlal halinde, getirdiği yükümlülüklerin diğer taraflarca da yerine getirilmesinin köklü olarak değiştiği çok taraflı antlaşma söz konusuysa ve bu antlaşmanın taraflardan birisi tarafından ihlal edilmesi halinde, ihlalci devlet dışındaki diğer taraflardan her birisi, antlaşmanın kendisi açısından yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya alma hakkına sahip olabilecektir. Maddenin bu fıkrası, özel nitelikteki bazı antlaşmaların esaslı ihlalini düzenlemektedir. Örneğin, silahsızlanma antlaşmaları gibi antlaşmaların ihlal edilmesi antlaşmaya taraf diğer devletlerin de kamu düzenini bozup yükümlülüklerini yerine getirmesini köklü olarak değiştireceği için, ihlalci devlet dışındaki her bir taraf antlaşmayı askıya almak için bu ihlale başvurabilecektir (Gomaa 1996: 104).

İhlale maruz kalan devlet, antlaşmanın tamamını kendisi için askıya alabilmekte, dolayısıyla antlaşmaya taraf tüm devletlere karşı yükümlülüklerini sona erdirmektedir. Maddenin bu fıkrası ile getirilen hak yine antlaşmanın sona erdirilmesi değil, askıya alınmasıdır. Çok taraflı antlaşmanın bu niteliği gereği, getirilen yükümlülükler birbiriyle bağlantılı olduğu için, ihlale maruz kalan devlet yalnızca ihlalci devletle arasındaki ilişki açısından değil, antlaşmanın diğer tarafları ile de antlaşma ilişkisini askıya alabilecektir (Simma, Tams 2011: 1365).

2.4.6. Antlaşmaların Kısmi Sona Erdirilmesi veya Kısmi Askıya Alınması

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60. maddesinde, tamamen veya kısmen ifadeleri geçtiği için antlaşmaların kısmi olarak askıya alınması veya kısmi olarak sona erdirilmesi hususları açıklanmalıdır. Bu noktada, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 44. maddesi yol gösterici olacaktır.

“Madde 44: Antlaşma hükümlerinin ayrılabilmesi

1. Bir tarafın, bir antlaşmada öngörülen veya 56 ncı maddeden doğan, antlaşmayı feshetme, antlaşmadan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma hakkı; antlaşma başka türlü öngörmedikçe veya taraflar başka türlü kararlaştırmadıkça, ancak antlaşmanın tamamı hakkında kullanılabilir.

2. Bir antlaşmayı geçersiz kılma, sona erdirme, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma için bu Sözleşmede tanınan bir gerekçeye, aşağıdaki paragraflarda veya 60 ncı maddede öngörülen durumlar müstesna, ancak antlaşmanın tamamı hakkında başvurulabilir.

3. Eğer gerekçe münhasıran belirli hükümlere ilişkinse, bu gerekçeye sadece bu hükümler hakkında şu hallerde başvurulabilir:

a. anılan hükümler uygulanmaları bakımından antlaşmanın geri kalan kısmından ayırt edilebiliyorsa;

b. bu hükümleri kabul etmenin diğer taraf veya tarafların antlaşma ile bir bütün olarak bağlanma rızasının esaslı bir temeli olmadığı antlaşmadan anlaşılıyorsa veya başka türlü tespit ediliyorsa

c. antlaşmanın geri kalan kısmının ifaya devam edilmesi gayri adil olmayacaksa.” (Caşın 2020: 214-215).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 44. maddesinin 3. fıkrasında, bir antlaşmanın kısmi askıya alınması veya sona erdirilmesi için bazı kıstaslar getirilmiştir. Ancak 3. Fıkradaki bu kıstaslar 60. madde için uygulanmayacaktır. 60. madde istisna tutulmuştur (von der Decken 2018a: 818).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde tamamen veya kısmen ifadeleri geçmektedir. Bu ifadeler, 60. maddenin ikinci fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde, antlaşmayı tamamen veya kısmen askıya almak için, birinci fıkrasında ve ikinci fıkrasının (a) bendinde ise kısmen veya tamamen askıya almak için şeklinde geçmekte, birinci fıkra ve ikinci fıkranın (a) bendinde, veya sona erdirme ifadesi de yer almaktadır. Antlaşmanın tamamen yani bir bütün olarak askıya alınabilmesi mümkündür. Antlaşmanın kısmen yani bazı hükümlerinin askıya alınabilmesi yani bölünebilmesi de mümkündür. Ancak sona erdirme konusunda, tamamen mi yoksa kısmen mi sona erdirmenin söz konusu olup olmayacağı ile ilgili, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin lafzi ifadesinde çok açık ve bariz olarak farklı düzenlendiği de dikkate alındığında, antlaşmaların sona erdirilmesi ancak bir bütün halinde olacaktır. Kısmi sona erdirme söz konusu olmayacaktır (Villiger 2009: 740-741).

2.4.7. Antlaşmaların Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasının Şartları ve Devletin Uluslararası Sorumluluğuna Göre Sınırları

2.4.7.1. İhlalin Tanımı

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3. maddesinde ihlalin tanımı yapılmıştır:

“3. Bu madde bakımından bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a. antlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya

b. antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan (asli nitelikteki) bir hükmün ihlal edilmesi.” (Caşın 2020: 219).

Maddenin 3. fıkrasının (a) bendinde antlaşmanın inkar edilmesi, (b) bendinde ise antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için asli nitelikteki bir hükmünün ihlali ile antlaşma hükümlerine uyulmaması ifade edilmektedir. Dolayısıyla madde 60/3-a kapsamında, antlaşmanın askıya alınması veya sona erdirilmesi hakkını kullanan devletin, ihlal edilen antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerine uymaması esaslı ihlal oluşturmayacaktır (Uzun 2013: 115).

Devletin sorumluluğuna dair hukuk kuralları kapsamında, uluslararası yükümlülüklerle aykırılığı ortadan kaldıran ve aynı zamanda devletin antlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin ihlalden doğan sorumluluğunu kaldıran haller; Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 20. maddesinde rıza, 21. maddesinde meşru müdafaa, 22. maddesinde karşı önlem, 23. maddesinde mücbir sebep, 24. maddesinde tehlike hali, 25. maddesinde zaruret hali olarak düzenlenmiştir (Erkiner 2023: 151-152).

2.4.7.2. Rıza Unsuru

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 20. maddesinde uluslararası yükümlülüğe aykırılığı ortadan kaldıran rıza hali düzenlenmiştir:

“Bir Devlet, bir başka Devletten, belirli bir davranış için geçerli bir rıza almışsa, bu davranışın hukuka aykırılığı, rızayı alan Devlet bakımından, davranışın rızanın sınırları dahilinde kaldığı ölçüde, ortadan kalkar.”

Maddeye göre, bir davranışa rıza gösterilmemesi o davranışı haksız fiil haline getirecektir. Örneğin, iki taraflı bir antlaşmada tarafların anlaşması ile antlaşma son bulabilir. Normal şartlarda, iki taraflı bir antlaşma ilişkisinde, taraflardan biri borcunu veya yükümlülüğünü yerine getirmezse, yükümlülüğünü yerine getirmeyen taraf haksız fiil işlerken, antlaşmanın diğer tarafı antlaşmadaki yükümlülüğün yerine getirilmemesine onay verirse, yükümlülüğe aykırı davranma fiili yani hukuka aykırılık ortadan kalkacaktır. Antlaşmalar hukuku ile uyuşmazlıkların çözümünde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin öngördüğü kurallar uygulanabilecektir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmayan devletler açısından sözleşmedeki kurallar uluslararası örf ve adet hukuku kuralları niteliğindedir (Erkiner 2023: 154-155).

2.4.7.3. Meşru Müdafaa Unsuru

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 21. maddesinde uluslararası yükümlülüğe aykırılığı ortadan kaldıran meşru müdafaa hali düzenlenmiştir:

“Devletin filinin hukuka aykırılığı, fiil, Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun şekilde, meşru müdafaya izin verilen ölçüler içerisinde ise, ortadan kalkar.”

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanma yasağı delinerek bir devlete silahlı saldırı düzenlenmesi halinde, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi gereği saldırıya uğrayan devlet doğal haklarından olan meşru müdafaaı uygulayabilecektir. Meşru müdafaaı uygulayan devlet, kuvvet kullanma yasağını ihlal etmiş olmayacaktır (Erkiner 2023: 156).

*“Bir devletin bir başka devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemine ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesi”*ne meşru müdafaa denilmektedir (Pazarcı 2015: 520). Bir devletin kuvvet kullanmasının meşru müdafaa kapsamında değerlendirilebilmesi için, gereklilik, orantılılık ve aciliyet koşullarının bulunması gerekmektedir. Devletin kuvvet kullanımı, kendisine gerçekleştirilen saldırıyı durdurmak için tek çare olmalıdır. Devletin kuvvet kullanımı, kendisine gerçekleştirilen saldırıyı durduracak ve saldırının etkilerini giderecek ölçüye sahip olmalıdır. Ayrıca devletin kuvvet kullanımı, saldırı devam ederken yani saldırının sona ermediği bir zamanda olmalıdır (Pazarcı 2015: 524-525).

2.4.7.4. Karşı Önlemler Unsuru

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 22. maddesi ile uluslararası bir haksız fiil sebebiyle karşı önlemler düzenlenmiştir:

“Bir devletin bir başka Devlete karşı olan uluslararası bir yükümlülüğüne aykırı bir davranışındaki hukuka aykırılık, bu davranışın diğer Devlete karşı, üçüncü bölümün ikinci bap'ına uygun olarak alınmış bir karşı-önlem oluşturduğu ölçüde, ortadan kalkar.”

Bir devlete karşı, bir başka devlet tarafından haksız fiil işlenmesi halinde, kendisine haksız fiil gerçekleştiren devlete karşılık vermek amacıyla haksız fiile uğrayan devlet tarafından işlenen karşı haksız fiiller, birtakım koşullarla birlikte karşı önlem niteliğini alacak ve hukuka uygun hale gelebilecektir (Erkiner 2023: 157).

Karşı önlemlerin temel özellikleri ise şunlardan oluşmaktadır:

“1. Karşı önlemler, kuvvet kullanmayı gerektirmemelidir.

2. Karşı önlemler, yalnızca haksız fiil işleyen devlete karşı kullanılmalı ve üçüncü devletlere karşı herhangi bir zarar verilmemelidir.

3. Karşı önlemler belirli bir süre dahilinde uygulanmalı ve karşı önlemlerle gerçekleşmesi beklenen amaç gerçekleştiğinde karşı önlemlere son verilmelidir.

4. Karşı önlemler, ölçülülük ilkesine uygun olmalıdır.

5. Karşı önlemler, uluslararası hukukun emredici kurallarını ihtiva eden yükümlülüklerin ihlal edilmesine sebebiyet vermemelidir.” (Erkiner 2023: 237-238).

Bir devlet haksız fiile uğradığı için bu haksız fiile karşılık olarak karşı önlemlere başvurduğunda, bu karşı önlemler hukuka uygun bir eylem olarak kabul edilecek ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ne göre esaslı ihlal olarak değerlendirilmeyecektir (Elagab 1988: 157).

2.4.7.5. Mücbir Sebep Unsuru

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 23. maddesi ile mücbir sebep düzenlenmiştir:

“1. Bir Devletin, bir uluslararası yükümlülüğüne aykırı bir davranışının, eğer bu davranış, karşı konulamaz ansızın beliren bir kuvvete bağlı olan ya da Devletin denetiminden kurtulan, öngörülemeyen harici bir olaydan kaynaklanan bir mücbir sebep nedeniyle yapılmışsa ve koşullardan ötürü yükümlülüğün gereğini yapmak maddi olarak imkansız hale gelmişse, hukuka aykırılığı ortadan kalkar.

2. Şu hallerde birinci paragraf uygulanmaz:

a) Eğer mücbir sebep hali tek başına ya da başka unsurlara bağlı olarak, bunu ileri süren Devletin davranışından ileri gelmişse; ya da

b) Eğer Devlet böylesi bir halden ileri gelen zarara uğrama tehlikesini göze almışsa.”

Maddeye göre, mücbir sebebin temel özellikleri ise şunlardan oluşmaktadır:

“1. Bir olayın mücbir sebep olarak kabul edilebilmesi için oluşmasına karşı konulamayacak düzeyde ve ani bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir.

2. Karşı konulamaz ve ani gerçekleşen bu olayın, devletin istemi dışında gerçekleşmesi gerekmektedir.

3. Bu olay nedeniyle devletin, yükümlülüklerine uygun davranmasının maddi olarak imkansız hale gelmesi gerekmektedir.” (Erkiner 2023: 159-160).

2.4.7.6. Zaruret Hali Unsuru

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 25. maddesi ile zaruret hali düzenlenmiştir:

“1. Devlet, uluslararası yükümlülüklerinden birine aykırı bir davranışının hukuka aykırılığını ortadan kaldırmak için, zaruret haline, şu şartlar mevcut olmadıkça başvuramaz:

a) Davranış, Devlet için, esaslı bir menfaatini, pek yakın ve ağır bir tehlikeye karşı korumak için, yegane olanağı oluşturmalıdır ve

b) Karşılarında yükümlülük altında olduğu Devletin ya da Devletlerin ya da uluslararası topluluğun bütünüünün esaslı bir menfaatine ağır bir şekilde zarar getirmemelidir.

2. Her halde, Devlet tarafından, zaruret hali,

a) Şayet söz konusu uluslararası yükümlülük zaruret halini ileri sürebilme olanağını engelliyorsa; ya da

b) Şayet Devlet zaruret halinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşsa, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir sebep olarak ileri sürülemez.”

Maddeye göre, zaruret halinin temel özellikleri ise şunlardan oluşmaktadır:

“1. Haksız fiil oluşturan davranışın zaruret hali olarak kabul edilip, hukuka aykırılığın ortadan kalkması için, çıkarlarını korumak için sonucu büyük zararlara neden olabilecek ve gerçekleşmesi mümkün gözükken bir tehlikeye karşı gösterilen bir reaksiyon olmalıdır.

2. Devletin gösterdiği bu davranışın, kendisinin sorumlu olduğu bir devlete veya devletlerin çıkarlarına önemli bir zarar vermemelidir.

3. Devletin kabul ettiği bir uluslararası yükümlülüğün zaruret hali durumunu iddia etmesine engel olmaması gerekmektedir.

4. Devlet, zaruret halini oluşturabilecek davranışının oluşmasına sebep olabilecek herhangi bir kusurlu fiilde bulunmaması gerekmektedir.” (Erkiner 2023: 162-163).

2.4.7.7. Karşı Önlemlerde Orantılılık İlkesi

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 51. maddesi ile karşı önlemler uygulanırken dikkat edilmesi gereken orantılılık ilkesi düzenlenmiştir:

“Karşı önlemler uğranılan zarar, uluslararası haksız fiilin ağırlığı ve söz konusu haklar ile orantılı olmalıdır.” (Erkiner 2023: 246).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesiyle düzenlenen esaslı ihlal, ihlale uğrayan devlete sona erdirme veya askıya alma konusunda takdir hakkı tanımıştır. Bunun yanında sona erdirme veya askıya alma hakkının da kısmen mi yoksa tamamen mi uygulanacağı konusunda da takdir hakkı tanınmıştır. Dolayısıyla böyle bir takdir hakkının tanınmasını sağlayan maddedeki hükümlerle, devletlere devletin sorumluluğundaki kurallarda yer alan orantılık koşulu sağlanmaktadır (Gomaa 1996: 116-121).

Karşı önlemlerin kullanılmasının sonucunda, ortaya çıkan zarar ile ihlal edilmiş hak ve hukuka aykırı haksız fiil orantılı olmalıdır. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde orantılılık kelimesi geçmese de, orantılılık madde 60'daki haklar da dahil her türden karşı önlem için uygulanması gereken bir şart olarak düşünülmelidir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 51. maddesi ile düzenlenen orantılılık ilkesi örf ve adet kuralı haline gelmiştir (Elagab 1988: 80). Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin başlangıç metninde geçen "*Milletlerarası teamül kurallarının bu Sözleşme ile düzenlenmemiş olan sorunları yönetmeye devam edeceğini teyit ederek*" (Caşın 2020: 202) ifadesi ile örf ve adet kuralı olan orantılılık ilkesinin Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi için de geçerli olduğu kabul edilmiştir (Elagab 1988: 158).

2.4.7.8. Süre Unsuru

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi ve sözleşmenin usule ilişkin diğer hükümlerine bakıldığında, esaslı ihlal kapsamında kullanılacak hakların ne kadar zaman içerisinde kullanılması gerektiğine dair bir süreden bahsedilmediği görülmektedir. Uzun zaman boyunca uygulanmasına devam edilen bir antlaşmanın ihlal edilmesine hiç tepki gösterilmemiş ise, aradan geçen uzun zamandan sonra bu antlaşmanın esaslı ihlal kapsamında askıya alınması veya sona erdirilmesini talep etmek hakkaniyete uygun olmayacaktır. Bu yüzden askıya alma veya sona erdirme önlemlerine başvurunun makul bir süre içinde yapılması gerekmektedir. Makul sürenin belirlenmesinin, somut olaya göre uyuşmazlık çözüm mercileri tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir (Gomaa 1996: 128).

2.4.7.9. Askıya Alma ve Sona Erdirme Hakkının Kaybedilmesi

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 45. maddesinde, sözleşmenin 60. maddesinde yer alan antlaşmanın esaslı ihlal sebebiyle askıya alınması veya sona erdirilmesi haklarının kaybedilmesi düzenlenmektedir:

"Antlaşmayı geçersiz kılma, sona erdirme, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya almayla ilgili bir gerekçeye başvurma hakkının kaybı"

Bir Devlet, 46-50. maddelere veya 60. ve 62. maddelere göre bir antlaşmayı geçersiz kılma, sona erdirme, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya almayla ilgili bir gerekçeye aşağıdaki hallerde artık başvuramaz:

Eğer olayları öğrendikten sonra,

a. antlaşmanın, olura göre, geçerli olduğu veya yürürlükte kaldığı veya yürürlükte olmaya devam ettiği hususunu açıkça kabul etmiş olursa; veya

b. davranışı sebebiyle antlaşmanın, olura göre, geçersizliğine veya yürürlükte tutulmasına zımnen rıza gösterdiğinin kabul edilmesi gerekiyorsa.” (Caşın 2020: 215).

45. madde, bir devletin bir antlaşmanın geçersiz kılınması, sona erdirilmesi, antlaşmadan çekilmesi veya antlaşmanın işleyişinin askıya alınması için bir gerekçe teşkil eden olgulardan haberdar olması halinde devreye girecektir. 45. madde, söz konusu Devletin iyi niyetle haberdar olmadığı veya sadece kısmen haberdar olduğu olguların mevcut olması halinde uygulanamayacaktır. Bir devletin olaylardan haberdar olup olmadığını tespit etmek için, tüm olgusal koşulların değerlendirilmesi gerekecektir. Özellikle, bir devletin gerçekler hakkında tam olarak ne zaman bilgi sahibi olduğunu tespit etmek zor olabilir. Dolayısıyla devletin olay ve konularla ilgili bilgi alma tarihinin belirlenmesi bir belirsizlik yaratabilmektedir. Bu durum mutlaka uygun delillerle kanıtlanmalıdır (Villiger 2009: 577; von der Decken 2018b: 829).

Devletin esaslı ihlal olaylarını öğrendikten ne kadar zaman sonra hakkı kullanacağına dair bir belirleme yapılmadığı için, bu durum da süreyle alakalı belirsizlik yaratabilmektedir. Ancak hakkın kullanılmasının ne zaman kaybedileceği, her somut olayın ve ihlalin durumuna göre iyiniyet kuralları çerçevesinde çözüme kavuşturulmalıdır (Villiger 2009: 577; von der Decken 2018b: 830).

Çünkü olayı öğrenen devlet, anında harekete geçmeyerek, olayın hukuki niteliğini saptamak ve gerekli önlemleri almak için iyiniyet kuralları çerçevesinde makul bir süreye ihtiyaç duyacaktır (Kohen, Heathcote 2011: 1076).

Bir devlet, esaslı ihlal ile ilgili olayları öğrendikten sonra, antlaşmanın geçerliliğini, yürürlükte kalmasını veya işlemeye devam etmesini açık bir şekilde kabul ederse, antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma hakkını kaybetmiş olacaktır. Devletin bu kabul beyanı, tek taraflı bir beyanla, depoziter makama veya diğer taraf devletlere yapılan bir beyanla ya da taraf devletler arasında antlaşmanın geçerliliğini teyit eden iki veya çok taraflı bir antlaşmayla gerçekleştirilebilir (von der Decken 2018b: 830; Kohen, Heathcote 2011: 1077).

Devletin davranışlarıyla antlaşmanın geçerliliğine, yürürlükte kalmasına veya işlemesine zımnen rıza gösterip göstermediğini değerlendirmek çok daha zordur. Devletin davranışlarının

antlaşmanın geçerliliğini, yürürlükte kalmasını veya işlemlerini zımnen kabul edecek şekilde olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Aktif ve pasif davranışlar söz konusu olabilecektir. Aktif olarak devletin yapma davranışları yani, antlaşma kapsamındaki menfaatleri kabul etmesi veya yükümlülükleri yerine getirmesi, zımnen kabul olarak yorumlanabilecektir (von der Decken 2018b: 830-831; Kohen, Heathcote 2011: 1081; Villiger 2009: 578). Ancak devletin aktif olarak yapma eylemlerinin yanında, özellikle pasif olarak devletin yapmama şeklindeki davranışlarının da zımnen kabul olduğuna dair bir kesinlik yoktur. Dolayısıyla aktif yani yapma eylemleri veya pasif yani yapmama şeklindeki devletin eylemlerinin antlaşmanın zımni olarak kabul edildiği anlamına gelip gelmediği, somut olay kapsamında antlaşmanın ve ihlalin oluşmasıyla birlikte antlaşmayı sona erdirmeye veya askıya alma hakkını kullanacak olan devletin gerçekleştirdiği eylemlerin yorumlanmasıyla belirlenecektir (von der Decken 2018b: 831; Kohen, Heathcote 2011: 1078).

Devletin bir antlaşmayı zımnen kabul ettiğini gösteren davranışlarını tespit etmek için, bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. İlk olarak, bir antlaşmayı ihlal eden devlete karşı, ihlale uğrayan devletçe bir davranış gösterilmesi gerekmektedir. Bu davranış eylemi, gösterilmediği takdirde ihlale uğrayan devleti hak kaybına uğratabilecek nitelikte olmalıdır. İkinci olarak, ihlale uğrayan devletin davranışı tutarlı olmalıdır. Tek bir davranış yeterli değildir. Davranışlar bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Üçüncü olarak, devletin davranışlarını özgür bir şekilde hareket ederek göstermesi gerekmektedir. Başka bir devlet tarafından zorlama veya baskı yapılarak gerçekleştirilen davranışlar devletin antlaşmayı kabul ettiği anlamına gelmez (von der Decken 2018b: 831-832; Kohen, Heathcote 2011: 1081-1084).

2.4.7.10. İhlale Uğrayan Devletin Kusuru

Ayrıca değinilmesi gereken bir husus, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi, esaslı ihlal kapsamında antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkına başvurmak isteyen devletin, eylemleriyle esaslı ihlalin oluşmasına veya ihlali gerçekleştiren devletin fiillerini teşvik etmesi halinde ne olacağıyla alakalı belirleme yapmamıştır. Ancak esaslı ihlalin oluşmasına neden olacak fiillere kendi haksız fiilleri nedeniyle katkıda bulunan devlet, ihlale uğrayan devlet sıfatıyla antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkını artık kullanamayacaktır (Gomaa 1996: 129-130; Simma, Tams 2011: 1373).

2.5. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasında Usul ve Uygulama

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen, antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakkının doğması ve bu hakkın kullanılabilmesi için, esaslı ihlalin bulunması gerekmektedir. 60. madde kapsamında kullanılacak olan askıya alma veya sona erdirmeye

hakları, devletler tarafından duruma göre birlikte veya tek olarak kullanılma imkanına sahiptir. Madde 60/2-a kapsamında hak, devletler tarafından birlikte kullanılması gerekir. Antlaşmaya taraf devletler arasında ihlalcı devlet dışındaki diğer devletler tarafından hakkın kullanılması konusunda anlaşmaları gerekmektedir. Antlaşmaya taraf diğer devletlerin hakkın kullanılması konusunda anlaşmaya varmaları, antlaşmanın esaslı ihlalinin tespit edildiği anlamına gelecektir. Madde 60/2-a'daki durumda antlaşmanın esaslı ihlalinin tespiti taraf devletlere bırakılmıştır. Madde 60/1, 60/2-b ve 60/2-c kapsamındaki haklar kullanılırken devletler tek başına hareket edeceklerdir. Yani taraf devletler antlaşmayı askıya alma veya sona erdirmeye haklarını kullanırken esaslı ihlale başvurma hakkına sahiptirler (Gomaa 1996: 139).

Devletlerin salt esaslı ihlal iddialarının olması, tek başına antlaşmayı askıya almayacak veya sona erdirmeyecektir. İhlale uğrayan veya ihlale uğradığını iddia eden devlet tarafından, ihlal ve ihlale uğrama durumu ile sona erdirmeye veya askıya alma hakkını kullanacağını ilgili taraf devletlere bildirecek ve makul bir süre geçmesini bekleyecektir. Bu bildirimden ardından, antlaşmayı esaslı ihlal ettiği iddia edilen taraf devlet iddiayı kabul edebilir, bu durumda ihlalin tespiti gerçekleşmiş olur. Ancak antlaşmayı esaslı ihlal ettiği iddia edilen taraf devlet, iddiaya itiraz ederse, usul kuralları çerçevesinde esaslı ihlalin tespiti ve belirlenmesi gerekecektir (Gomaa 1996: 140).

Esaslı ihlalin varlığı tek başına antlaşmanın sona ermesine sebep olmayacak veya ihlale uğrayan devlete antlaşmayı tek taraflı olarak sona erdirmeye hakkını vermeyecektir. İhlale uğrayan devlet, ihlal nedeniyle antlaşma ile kurulan düzenin devam etmesini istemediğinde, antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek de istemeyecektir. Dolayısıyla, antlaşmaların sona erdirilmesi veya askıya alınması için esaslı ihlal sebep olarak kabul edilirken, bu haklar kullanılırken Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bazı usul kurallarını getirmiştir. Bu usul kurallarının getirilmesindeki amaç, antlaşmaların getirdiği düzenin istikrarını sağlamak ve antlaşmalar hukukundaki boşluğu doldurmaktır (Krieger 2018a: 1212; Prost 2011: 1484).

Bir antlaşmanın esaslı ihlal nedeniyle, ihlale uğrayan devlet tarafından askıya alınması veya sona erdirilmesi uluslararası hukukta bir örf ve adet kuralı olmakla birlikte, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile getirilen antlaşmaların sona erdirilmesi veya askıya alınmasındaki usul kuralları, bu sözleşmeye taraf olan devletleri bağlayacaktır (Rosenne 2007: 519-520).

Ancak buna rağmen örneğin, İngiltere ile İzlanda arasındaki Balıkçılık Alanları Üzerindeki Yetki Davası'nda İngiltere, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmediği bir dönemde yani 1973 yılında, madde 65'in örf ve adet hukuku niteliği taşıdığını ifade etmiştir (Uzun 2013: 150).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65-68. maddelerinde usul kuralları düzenlenmiş olup, bu usul kuralları 60. madde ile birlikte, genel anlamda antlaşmaların geçersiz sayılması, sona

erdirilmesi ve yürürlüğünün askıya alınması için de kullanılabilir. Bu maddelerde yer alan usul kuralları, antlaşmanın sona erdirilmesi ve askıya alınmasının ne şekilde yapılacağını belirlemekte ve uyuşmazlık çıkması halinde çözüm yolu üretmektedir (Krieger 2018a: 1213).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65. maddesinde, "bir antlaşmanın geçersizliği, sona ermesi, antlaşmadan çekilme veya hükümlerini askıya alma konusunda izlenecek usul" düzenlenmiştir:

"1. Bu sözleşmeye göre gerek bir antlaşma ile bağlanma rızasındaki bir sakatlığa, gerekse bir antlaşmanın geçersizliği, sona erdirilmesi, antlaşmadan çekilme veya yürürlüğünün askıya alınmasıyla ilgili bir sebebe dayanan bir taraf, diğer tarafları, iddiasından haberdar etmek zorundadır. Bildirim, antlaşmayla ilgili olarak alınması önerilen tedbirleri ve sebeplerini belirtir.

2. Acil durumlar dışında, bildirim alınmasından en az üç aylık bir sürenin geçmesinden sonra hiçbir taraf herhangi bir itiraz ileri sürmediyse, bildirim yapan taraf önerdiği tedbiri 67. maddede öngörüldüğü tarzda yerine getirebilir.

3. Ancak, diğer herhangi bir taraf itiraz etmişse, taraflar Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen araçlarla bir çözüm bulmaya çalışacaktır.

4. Aşağıdaki paragraflarda yer alan hiçbir hüküm tarafların ihtilafların çözümü hususunda kendilerini bağlayan yürürlükteki herhangi bir hükme göre sahip oldukları hak ve yükümlülükleri etkilemeyecektir.

5. Kırk beşinci maddeye hâle gelmemek üzere, bir Devletin 1. paragrafta açıklanan bildirim daha önce yapmamış olması antlaşmanın icrasını talep eden veya ihlal edildiğini ileri süren diğer tarafa cevaben böyle bir bildirimde bulunmasına engel teşkil etmez." (Caşın 2020: 220-221).

Madde 65/1'e göre, iki taraflı bir antlaşmada esaslı ihlale uğrayan devlet tarafından ihlalci devlete bildirimde bulunulmak zorundadır. Çok taraflı bir antlaşmada ise esaslı ihlale başvurmak isteyen taraf, diğer bütün taraflara ve ayrıca varsa depozitere de bildirimde bulunmak zorundadır (Krieger 2018: 1224).

Madde 65/2'ye göre, esaslı ihlal ileri sürülerek antlaşmayı sona erdirmek veya askıya almak isteyen tarafın sona erdirme veya askıya alma beyanından önce en az üç ay beklemesi öngörülmüştür. Maddede en az üç ay ifadesi geçtiği için, üç aydan daha uzun bir süre de beklenmesi mümkündür (Krieger 2018a: 1226).

İhlale uğrayan devletin sona erdirme veya askıya alma beyanından önce geçmesi gereken süre ve bildirim zorunluluğunun olması, ihlalci devletin davranışlarını gözden geçirme ve iddialara cevap verme ya da müzakerelere başlaması için fırsat sunmaktadır. Çok taraflı bir antlaşmada diğer taraf

devletler meydana gelen yeni duruma uyum sağlama ve uygun adımları atabilme imkanına sahip olabileceklerdir. Ayrıca böyle bir bekleme süresinin olması, bildirimde bulunan devletin de ihlal nedeniyle askıya alma veya sona erdirme kararını da yeniden değerlendirmesine imkan tanımaktadır (Krieger 2018a: 1226).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce, devletler arasında uluslararası örf ve adet hukuku uyarınca bir antlaşmanın geçersizliği, sona erdirilmesi, antlaşmadan çekilme veya antlaşmanın askıya alınması ile ilgili olarak herhangi bir usul kuralı belirlenmiş değildir (Krieger 2018a: 1215). Ancak devletlerin bu haklarını kullanmadan önce, karşı tarafa bildirim yapmaları ve makul bir süre beklemeleri esasen kabul edilmiştir. Dolayısıyla Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile getirilen usul kuralları sözleşmenin taraflarını bağlarken, sözleşmeye taraf olmayan devletler açısından bildirim yapılması ve makul bir süre beklenmesi gereklidir (Gomaa 1996: 161).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65/1 maddesi gereği alınması önerilen tedbirler belirtilecektir. Raportör Waldock'a göre buradaki tedbirin anlamı, antlaşmayla ilgili olarak atılan bir adım veya yapılan bir hukuki işlemdir. Bu tedbir, antlaşmanın revizyonu, sona erdirilmesi, feshi veya yürürlüğünün askıya alınması olabileceği gibi, askıya alma veya sona erdirmenin sonuçlarını da içerebilecektir. Dolayısıyla taraf devletin, antlaşmanın işleyişini tamamen veya kısmen sona erdireceğini ya da askıya alacağını belirtmesi gerekecektir. Ayrıca önerilen tedbir ile esaslı ihlalin orantılı olduğuna dair açıklama yapılması gerekmektedir. Yapılan bildirimde yer alan gerekçeler siyasi amaçlardan farklı olarak hukuki nitelikte gerekçeler olmalıdır (Krieger 2018a: 1225).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65/1 maddesi gereği yapılacak bildirim, yine sözleşmenin 67/1 maddesine göre yazılı şekilde yapılacaktır (Krieger 2018a: 1224).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65/2 maddesinde geçen acil durumlarda maddede yer alan üç aylık süre daha kısa olabilecektir. Acil durumlar ifadesi ile, sözleşmenin 60. maddesine göre bir antlaşmanın ani ve esaslı ihlali veya sözleşmenin 61. maddesine göre, beklenmedik bir şekilde bir antlaşmanın artık yerine getirilemeyeceği durumlar anlatılmak istenmektedir. Eğer bir taraf devlet, durumun aciliyetine dayanıyorsa, zaman sınırını açıkça belirtmeli ve bunun nedenini açıklamalıdır (Krieger 2018a: 1226-1227).

Sürenin belirlenmesinde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 77 ve 78. maddeleri gereği, bildirim yapılan devletin bildirim aldığı tarih esas alınacaktır (Krieger 2018a: 1226).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin belirlediği üç aylık sürenin geçmesiyle birlikte, ihlalde bulunduğu iddia edilen devlet tarafından bildirimde yer alan hususlara itiraz edilmemiş veya bu hususlar kabul edilmişse, artık ihlale uğrayan devlet, bildirimde yer alan tedbirleri alabilecektir (Gomaa 1996: 162).

İhlale uğrayan devlet tarafından madde 65 gereği yapılan bildirim yine Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 68. maddesi gereği her zaman geri alınabilir (Krieger 2018a: 1227).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65/2 maddesi gereği esaslı ihlalde bulunduğu iddia edilen devlet tarafından bildirimde itiraz edilebilir. Çok taraflı antlaşmalarda, bildirim antlaşmaya taraf bütün taraflara gönderildiği için, esaslı ihlalde bulunduğu iddia edilen devlet dışındaki diğer taraf devletler de bildirimde itiraz edebilecektir (Gomaa 1996: 162).

İtiraz, yapılan bildirimde belirtilen iddialara, önerilen tedbirlere veya gerekçelere karşı yapılabilecektir (Villiger 2009: 808).

Taraflardan biri üç aylık süre içerisinde itirazda bulunması halinde, madde 65/3 gereği, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen yollarla çözüm aranması gerekecektir (Krieger 2018a: 1227).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65/5 maddesi, esaslı ihlale uğrayan devletin, ihlalcı devletle olan ilişkilerinde antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve esaslı ihlalle ilgili alacağı tedbirlerle ilgili de bildirimde bulunmaması halinde, ihlalcı devletin ihlale uğrayan devletten antlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesini istemesi veya ihlale uğrayan devletin antlaşmayı ihlal ettiğini iddia etmesinin önüne geçmektedir (Prost 2011: 1502; Krieger 2018a: 1230).

Madde 65/5, ihlale uğrayan devletin ihlal karşısında sessiz kalmasının antlaşmanın geçerliliğinin ve yürürlükte olmasının kabul edildiği, aynı zamanda ihlalin kabullenildiği anlamına gelmeyeceğini garanti altına almaktadır (Prost 2011: 1502).

Antlaşmanın taraf devletlerden birisi tarafından esaslı ihlal sebebiyle antlaşmanın sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınmasını ileri sürülen bildirim, tek başına antlaşmanın yürürlüğünü veya geçerliliğini etkilemeyecektir. Yani Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65-68. maddelerinde düzenlenen usul kuralları uygulanıp, antlaşma askıya alınırken veya sona erdirilirken bu durumların herhangi bir şarta bağlanması düzenlenmemiştir. Antlaşmalar, madde 65-68'deki usul kurallarından ayrı olarak devletin sorumluluğundaki kurallardan karşı önlemler çerçevesinde de askıya alınabilir veya sona erdirilebilir. Ancak bir antlaşma karşı önlemler çerçevesinde sona erdirilmek isteniyorsa artık bu durumun ayrı bir bildirimle ifade edilmesi gerekmektedir (Gomaa 1996: 164).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65. maddesinde yer alan usul kuralları yerine getirildikten sonra, yani devlet tarafından bildirimde bulunulduktan sonra en az üç aylık süre geçmesi gerekmekte, yapılan bildirimde herhangi bir itiraz ileri sürülmemiş olması gerekmekte, itiraz edilmişse madde 65/3'te yer alan uyuşmazlık çözümü ile birlikte, bildirimde bulunan devlet tarafından esaslı ihlal

konusundaki iddialarından vazgeçilmemiş olması gerekmekte ve sonrasında bildirimde bulunan tarafından antlaşmayı sona erdirme veya askıya alma önlemlerini uygulamaya koyabilmek için madde 65/2 gereği, madde 67'deki usule göre yeniden bir beyanda bulunması gerekmektedir.

“Madde 67: Bir antlaşmayı geçersiz ilan etme, sona erdirme, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma belgeleri

1. 65'inci maddenin 1. paragrafında öngörülen bildirim, yazılı olarak yapılmalıdır.

2. Bir antlaşmayı, antlaşmanın hükümlerine veya 65. maddenin 2'nci veya 3'üncü paragrafına göre geçersiz ilan eden, sona erdiren, ondan çekilmeyi veya onun yürürlüğünü askıya almayı öngören herhangi bir işlem, diğer taraflara iletilen bir belge ile yapılır. Belge, Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı veya Dışişleri Bakanı tarafından imzalanmazsa, bu Devletin belgeyi ileten temsilcisinden yetki belgesini göstermesi istenebilir.” (Caşın 2020: 221).

Madde 67, bir devletin antlaşmayı sona erdirme niyetinin bildirilmesini düzenlerken nihai işlem niteliğini haizdir. Madde 65'e ilave bağlayıcı usul kuralları ihtiva etmiştir. Bu usul kuralları yerine getirilmeden hareket edilmesi halinde, belgeler herhangi bir hukuki etkiye sahip olmayacaktır. Madde 67/2 antlaşmaların istikrarını ve uluslararası ilişkilerde hukuki güvenliğini garanti altına almaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, Gabcikovo-Nagymaros Davası'nda Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65-67. maddelerinin genel olarak uluslararası örf ve adet hukukunu yansıttığını ve iyi niyetle hareket etme yükümlülüğüne dayanan belirli usul ilkelerini içerdiğini ifade etmiştir (Krieger 2018c: 1253-1254).

Madde 67/2, antlaşmanın geçersizliğini, sona erdirmeyi veya askıya almayı ilan etmeyi amaçlayan bir eylemde bulunma yetkisinin kanıtlanmasıyla ilgilidir. Böyle bir tasarruf, özel bir öneme sahip olduğundan, madde, devletlerin belgenin devlet başkanı, hükümet başkanı veya dışişleri bakanı tarafından imzalanmaması halinde, bildirimde bulunan devletin temsilcisinden tam yetki belgesi sunmasını isteyebileceğini öngörmektedir. Uygulamaya göre, belgenin yürürlüğe gireceği tarih genellikle belgede belirtilse de veya belirli bir antlaşmaya dayandırılrsa da, antlaşmanın fesih hükümlerinde öngörülen bildirim süresinden de, dolaylı olarak çıkarılabilecektir. Taraflar daha sonraki bir tarih üzerinde de anlaşabileceklerdir (Krieger 2018c: 1256-1257).

Bir antlaşmanın taraf devletlerden birisi tarafından esaslı ihlal edildiğini iddia eden devlet, bu esaslı ihlale dayanarak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi gereğince, haklarını kullanmak isterse, madde 65/1 gereği ilgili devletlere bildirim göndererek durumdan haberdar etmesi gerekmektedir. Devletin yaptığı bildirim kapsamında, esaslı ihlal iddiasına, devletin alacağı tedbirlere ve sebeplerine en az üç ay geçtikten sonra itiraz gelmediği takdirde, devlet yeni bir beyanda bulunarak haklarını uygulamak istediğine dair kararını yine ilgili devletlere bildirmesi gerekmektedir. İlgili

devletler tarafından üç aylık süre içerisinde herhangi bir şekilde bir itiraz söz konusu olduğu takdirde, madde 65/3 gereği uyuşmazlık çözüm süreci başlayacaktır. Bu durumda Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 33. maddesindeki çözüm yolları devreye girecektir.

“Madde 33: Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi

1. Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.”⁵⁰

Madde 65/3 ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 33. maddesi kapsamında, görüşmelerin kesilmesi, önerilerin kabul edilmemesi ve başvuru çözüm yollarından bir sonuca ulaşılamaması hallerinde, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 66. maddesi değerlendirmeye alınacaktır (Villiger 2009: 819).

“Madde 66: Yargısal çözüm, tahkim ve uzlaştırma usulleri

65. maddenin 3'üncü paragrafına göre itirazın ileri sürüldüğü tarihten itibaren 12 aylık bir süre içinde hiçbir çözüme varılamadıysa, aşağıdaki usul izlenecektir:

a. 53'üncü ve 64'üncü maddenin uygulanması veya yorumu ile ilgili bir ihtilafın taraflarından herhangi birisi, yazılı bir dilekçe ile, ihtilafı Milletlerarası Adalet Divanı'nın kararına sunabilir, meğer ki taraflar müşterek rızalarıyla ihtilafı hakeme havale etmekte mutabık kalsınlar.

b. bu Sözleşmenin Kısım V'inde yer alan diğer maddelerin herhangi birisinin veya yorumu ile ilgili bir ihtilafın taraflarından herhangi birisi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir talepte bulunmak suretiyle bu Sözleşmenin Ek'inde belirtilen usulü harekete geçirebilir.” (Caşın 2020: 221).

Madde 66'ya göre, esaslı ihlal sebebiyle antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması haklarının kullanılması nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlık, madde 65/3 kapsamında itiraz edilmesinden itibaren on iki ay içerisinde çözümlenemediği takdirde, uyuşmazlığın taraflarından birisinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne talepte bulunmasıyla Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ekinde yer alan usul uygulanabilecektir. Madde 66 gereği başvuru yapan devlet, madde 65'te yer alan çözüm yollarından bir sonuç alınamadığını ispat etmekle sorumludur. Ayrıca madde 66'ya başvurma hakkı, esaslı ihlal nedeniyle ihlale uğrayan devlete ait değil, diğer tarafın da başvurabileceği bir yoldur (Villiger 2018: 820).

---

⁵⁰ Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, s.19-20, (https://turkiye.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf), (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023).

“Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Ek:

1. Nitelikli hukukçulardan oluşan bir uzlaştırıcılar listesi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından hazırlanacak ve muhafaza edilecektir. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler üyesi olan veya bu Sözleşmeye taraf olan her Devlet iki uzlaştırıcı aday göstermeye davet edilecek ve bu şekilde aday gösterilen kişilerin isimleri listeyi oluşturacaktır. Bir uzlaştırıcının görev süresi, geçici bir boşluğu doldurmak için aday gösterilen herhangi bir uzlaştırıcınıninki de dahil olmak üzere, beş yıl olacaktır ve yenilenebilir. Süresi sona eren bir uzlaştırıcı, aşağıdaki paragraf uyarınca seçildiği herhangi bir görevi yerine getirmeye devam eder.” (Krieger 2018b: 1243).

Madde 66’ya göre Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne talepte bulunulduğunda, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin ekine göre, Genel Sekreter tarafından uyuşmazlık bir komisyona havale edilecektir. Komisyon toplam beş üyeden oluşmakta ve üyelere en az üçü Genel Sekreterlik tarafından oluşturulan listeden seçilecektir. Uyuşmazlığın tarafları, listede olan veya liste dışından olacak şekilde iki üye seçme hakkına sahip olacaktır. Her iki tarafın seçtiği üyeler, başkanlık görevini yapması amacıyla listeden beşinci üyeyi seçecektir (Krieger 2018b: 1247).

“Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Ek:

3. Uzlaştırma Komisyonu kendi çalışma usulünü belirler. Komisyon, uyuşmazlığın taraflarının rızasıyla, antlaşmanın herhangi bir tarafını görüşlerini sözlü veya yazılı olarak kendisine sunmaya davet edebilir. Komisyonun kararları ve tavsiyeleri beş üyenin oy çokluğuyla alınır.

4. Komisyon, uyuşmazlığın taraflarının dikkatini, dostane bir çözümü kolaylaştırabilecek her türlü tedbire çekebilir.

5. Komisyon tarafları dinler, iddia ve itirazları inceler ve uyuşmazlığın dostane bir çözüme kavuşturulması amacıyla taraflara önerilerde bulunur.

6. Komisyon, kuruluşundan itibaren on iki ay içinde bir rapor hazırlar. Rapor Genel Sekretere tevdi edilir ve uyuşmazlığın taraflarına iletilir. Komisyon’un raporu, bu raporda belirtilen olgulara veya hukuki sorunlara ilişkin sonuçlar da dahil olmak üzere, tarafları bağlamayacak ve uyuşmazlığın dostane çözümünü kolaylaştırmak amacıyla tarafların değerlendirmesine sunulan tavsiyelerden başka bir nitelik taşımayacaktır.” (Krieger 2018b: 1243-1244).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ekinin 4. ve 5. fıkraları oluşturulan komisyonun dostane bir çözüm başlatacağını öngörmektedir. 6. fıkraya göre, hazırlanan rapor tarafları bağlamayacaktır. Komisyonun yapabileceği bağlayıcı olmayan öneriler, hukuki mülahazalara dayanabilecek ancak uluslararası hukukun katı hukuki uygulamasını içermeyecektir. Komisyonun ve

hazırladığı raporun bağlayıcılığının olmaması, uyuşmazlığın çözümünün tarafların iradesine bırakıldığını göstermektedir (Krieger 2018b: 1249).

2.6. Antlaşmaların Esaslı İhlal Sebebiyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınmasının Sonuçları

Bir antlaşmanın sona erdirilmesinin sonuçları Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 70. maddesinde düzenlenmiştir.

“1. Antlaşma başka türlü öngörmedikçe veya taraflar başka türlü kararlaştırmadıkça, bir antlaşmanın kendi hükümlerine göre veya bu Sözleşmeye uygun şekilde sona erdirilmesi,

a. tarafları antlaşmayı bundan sonra icra etme hususunda herhangi bir yükümlülüğünden kurtarır;

b. antlaşmanın sona erdirilmesinden önce antlaşmanın icra edilmesi yoluyla yaratılan tarafların herhangi bir hakkını, yükümlülüğünü veya hukuki durumunu etkilemez.

2. Bir Devlet çok taraflı bir antlaşmayı fesheder veya ondan çekilirse, paragraf 1, o Devletle antlaşmanın diğer taraflarının her biri arasındaki ilişkilerde böyle bir fesih veya çekilmenin hüküm doğurduğu tarihten itibaren uygulanır.” (Caşın 2020: 222).

Madde 70'in 1. fıkrasına göre, antlaşmada aksi belirtilmedikçe veya taraflar başka türlü anlaşmadıkça, bir antlaşmanın kendi hükümleri uyarınca veya Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi uyarınca sona ermesi, tarafları antlaşmayı yerine getirme yükümlülüğünden kurtaracak ve antlaşmanın sona erdirilmesinden önce antlaşmanın uygulanması yoluyla yaratılan tarafların herhangi bir hakkını, yükümlülüğünü veya hukuki durumunu etkilemeyecektir. 2. fıkraya göre, bir devlet çok taraflı bir antlaşmayı fesheder veya antlaşmadan çekilirse, 1. fıkra bu devlet ile antlaşmanın diğer taraflarının her biri arasındaki ilişkilerde söz konusu fesih veya çekilmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren uygulanır (Wittich 2018a: 1283).

Madde 70, sona erdirme koşullarının yerine getirilmesi nedeniyle varlığı sona eren bir antlaşmanın hukuki sonuçlarını düzenlemektedir. Bir antlaşmanın sona ermesi, bir yandan antlaşmanın ve etkilerinin tamamen ortadan kalkması ile diğer yandan antlaşmanın uygulanması sırasında oluşan hukuki durumun devam etmesi arasında bir çatışma yaratacaktır. Madde 70'in temel amacı, bu iki çatışan pozisyon arasında bir denge kurmaktır. Yapısı bakımından 70. madde çeşitli kurallar içermektedir. İlk olarak, sona erdirmenin sonuçlarına ilişkin kuralları düzenlemekte ancak bunun yanında tarafların özgürlüğüne de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla 70. maddede belirtilen kurallar, taraflar aksini kararlaştırmadıkça varsayılan olarak işleyecektir. İkinci olarak, 70. maddenin uygulanmasının, sona erdirmenin ilgili antlaşmanın hükümlerine göre veya bu tür hükümlerin yokluğunda Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerine göre gerçekleştirilmesi koşuluna

dayandığı sonucu çıkmaktadır. Üçüncü olarak, 70. madde, sona erdirmenin tarafları antlaşmayı ifa etme yükümlülüğünden kurtardığını, ancak tarafların antlaşmanın sona erdirilmesinden önce antlaşmanın ifası yoluyla yaratılan herhangi bir hak, yükümlülük veya hukuki durumunu etkilemediğini öngörmektedir. Son olarak, 2. fıkra, 1. fıkranın kurallarını çok taraflı antlaşmaların sona erdirilmesi ve bu antlaşmalardan çekilme için genişletmektedir. Ancak 1. fıkranın uygulanmasını, sona erdirme veya çekilmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, sona erdiren veya çekilen devlet ile antlaşmanın diğer taraflarının her biri arasındaki ilişkilerle sınırlamıştır (Wittich 2018a: 1283-1284).

Bir antlaşmanın yürürlüğünün askıya alınmasının sonuçları Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 72. maddesinde düzenlenmiştir.

“1. Antlaşma başka türlü öngörmedikçe ve taraflar başka türlü karara varmadıkça, bir antlaşmanın yürürlüğünün kendi hükümlerine göre veya bu Sözleşmeye uygun şekilde askıya alınması:

a. aralarından antlaşmanın yürürlüğü askıya alınan tarafları askıya alma süresince karşılıklı ilişkilerinde antlaşmayı ifa etme yükümlülüğünden kurtarır;

b. taraflar arasında antlaşma ile kurulan hukuki ilişkileri başka türlü etkilemez.

2. Askıya alma esnasında taraflar antlaşmanın yürürlüğünün yeniden başlatılmasını engelleyecek hareketleri yapmaktan kaçınacaklardır.” (Caşın 2020: 223).

Askıya alma, antlaşma ilişkilerinin ve antlaşmanın hukuki etkilerinin geçici olarak kesintiye uğratılmasıdır ve bir antlaşmanın ifasının önündeki engellere karşı bir tepkidir. Antlaşmanın sona erdirilmesine göre daha hafif bir önlemdir. Askıya alma sadece geçici bir tedbir olduğu için, antlaşmanın varlığını etkilemez ve askıya alma nedeni ortadan kalktığında, antlaşmanın uygulanmasına, işleyişine ve ifasına devam edileceği anlamına gelecektir. Madde 72, aynı madde 70'te olduğu gibi antlaşmanın taraflarına özgürlük tanımıştır. Yani askıya alınan antlaşmanın kendi içerisinde antlaşmanın askıya alınmasına ve bu askıya almanın ne zaman ve nasıl olacağına dair özel hükümler yer alabilecektir. Ancak antlaşmada bu tür hükümler yoksa Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki usul kuralları uygulanabilecektir. Askıya alma geçici niteliktedir ve taraflar antlaşmanın işleyişini yeniden başlatmayacak eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir. Bir antlaşmanın askıya alınmasından doğabilecek sorumluluk meseleleri, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 73. maddesi gereği de, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Maddelere tabi olacaktır. Bir antlaşmanın yürürlüğünün askıya alınması, “herhangi bir devletin antlaşmadan bağımsız olarak uluslararası hukuk uyarınca tabi olacağı antlaşmada yer alan herhangi bir yükümlülüğü yerine getirme görevini hiçbir şekilde etkilemeyeceği” şeklindeki açık kuralı öngören Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 43. maddesinin de dikkate alınmasını gerektirecektir (Wittich 2018b: 1319-1320).

Madde 72, taraflara askıya almanın sonuçları üzerinde anlaşma yetkisi vermektedir. Dolayısıyla antlaşmaya askıya almanın sonuçlarına ilişkin özel bir hüküm eklenebilmesi, önceden veya antlaşma askıya alındıktan sonra taraflar arasında özel bir anlaşma ile askıya alma hakkının kullanılabilmesi ve sonuçlarının düzenlenebilmesi mümkündür. Genel olarak antlaşmalar askıya almanın sonuçlarına ilişkin özel hükümler içermemekte olup, bunların belirlenmesi 72. maddedeki kurallara bırakılmaktadır. 72. madde askıya almanın sonuçlarına ilişkin çeşitli kurallar içermektedir. Madde 72'nin 1. fıkrası ilk olarak, madde 70'in 1. fıkrasına benzer şekilde askıya alma süresince tarafların antlaşmayı uygulama ve ifa etme yükümlülüklerinden kurtulduklarını, ancak askıya almanın taraflar arasında antlaşma ile kurulan hukuki ilişkileri ve durumları başka türlü etkilemeyeceğini öngörmektedir. Buna ek olarak, 72. maddenin 2. fıkrası tarafları, askıya alma sona erdikten sonra antlaşmanın işleyişinin yeniden başlamasını engelleyebilecek her türlü eylemden kaçınmakla yükümlü tutarak, geçici bir tedbir olarak askıya almanın kendine özgü doğasına uygun davranmaya itmektedir. Madde 72, 70. maddenin 2. fıkrasının aksine, iki taraflı ve çok taraflı antlaşmalar arasında açıkça bir ayırım yapmamakta ve çok taraflı antlaşmalar için ayrı bir kural koymamaktadır. Bununla birlikte, çok taraflı antlaşmaların askıya alınmasının sonuçları, aralarında antlaşmanın yürürlüğünün fiilen askıya alındığı tarafların karşılıklı ilişkilerine atıfta bulunan 72. maddenin 1. fıkrasının (a) bendi kapsamında kabul edilmektedir. Ayrıca antlaşmanın askıya alınmasının sonuçlarının uygulanabilmesi için 65-68. maddelerde yer alan usul kurallarının uygulanması gerekmektedir (Wittich 2018b: 1321-1322).

Madde 72, antlaşmanın askıya alınmasının tarafların antlaşmayı uygulama ve ifa etme yükümlülüğüne geçici olarak son verdiğini öngörmektedir. Buna göre askıya almanın hukuki sonuçları geriye dönük olmayan ve askıya almadan itibaren doğacak etkilere sahiptir. Buradaki durum sona erdirme durumunda var olan durumla hemen hemen aynıdır ve bu nedenle madde 70 bağlamında yapılan belirlemeler madde 72 için de geçerli olacaktır. Askıya almanın sonuçlarının bu yönünün 70. maddedeki sonuçlarla özdeşleştirilmesi, askıya almanın kalıcı bir durum haline gelebileceği ve dolayısıyla aslında sona erdirme anlamına gelebileceği de düşünülebilir. Örneğin, 1975 yılında Avusturya, İsviçre ile 1875 yılında imzalanan ikili bir antlaşmayı Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi uyarınca esaslı ihlal gerekçesiyle askıya almıştır. Bu antlaşmanın yürürlüğü bugüne kadar hala askıya alınmış durumdadır. Çok taraflı antlaşmalarda askıya almanın sonucu olarak ifa yükümlülüklerinden kurtulma, yalnızca aralarında askıya alma işleminin yürürlüğe girdiği taraflar için geçerlidir. Ne antlaşmanın diğer tarafları arasındaki antlaşma ilişkilerini ne de bu taraflar ile karşılıklı ilişkilerinde antlaşmanın işleyişini askıya alan taraflardan her biri arasındaki ilişkileri etkilemeyecektir (Wittich 2018b: 1322-1323).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi gereği, antlaşmanın esaslı ihlaline karşılık olarak antlaşmanın askıya alınması yoluna başvurulması halinde, madde 72 uyarınca tarafların yükümlülüklerini icra etmekten kurtulması söz konusu olacaksa, ihlalci tarafın gerçekleştirdiği fiillerin

hukuka aykırılığının askıya almadan itibaren ortadan kalkmış gibi görünmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Böyle bir sorunun antlaşmalar hukukundan ayrı olarak devletin sorumluluğuna ilişkin kurallarla çözülmesi gerekmektedir (Wittich 2018b: 1324).

2.7. Gayri Askeri Statüdeki Ege Adalarının Esaslı İhlal Kapsamında Değerlendirilmesi

Antlaşmalar hukukunun kaynağı örf ve adete dayanmaktadır. Antlaşmalar hukukuna dair örf ve adet kuralları kodifiye edilerek Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kabul edilmiştir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, taraf devletler açısından ve sözleşmeden sonra yapılmış antlaşmalar açısından bağlayıcı olsa da, antlaşmalar hukukuna dair örf ve adet kuralları geçerliliğini korumaktadır. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne Yunanistan taraf olmasına karşı Türkiye taraf değildir.

Türkiye ve Yunanistan'ın taraf olduğu 1923 Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Yunanistan'ın taraf olduğu 1947 Paris Barış Antlaşmaları, çok taraflı antlaşmalardandır. Bu antlaşmalar Yunanistan'a özellikle Ege Denizi'nde egemenlik sahibi olduğu Boğazönü, Saruhan ve Menteşe adalarında, gayri askeri statüye uyma yükümlülüğü getirmiştir. Yunanistan tarafından bu adaların gayri askeri statüsünün ihlal edilerek, adaların silahlandırılması ve askerileştirilmesi fiilleri antlaşmalar hukuku, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal ve devletin sorumluluğu kapsamında değerlendirilmelidir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3. maddesinde esaslı ihlalin tanımı yapılmıştır. Buna göre, antlaşmanın inkar edilmesi veya antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından elzem olan asli nitelikteki bir hükmünün ihlali esaslı ihlali oluşturmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren Doğu Ege Adaları, uluslararası antlaşmalara aykırı bir şekilde Yunanistan tarafından silahlandırılmaktadır. Rodos ve İstanköy adalarında yapılan askeri tahkimatların Türkiye tarafından öğrenilmesi üzerine, 1964 yılında Yunanistan'a protesto notası verilmiştir. Yunanistan cevap olarak adaları silahlandırma girişiminin olmadığını ifade etmiştir. 1969 yılında Limni Adası'nın silahlandırılması üzerine Türkiye tarafından Yunanistan'a nota verildiğinde, Yunanistan adaları silahlandığını kabul etmiştir. Yunanistan, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne yaptığı atıfla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümsüz kaldığını savunmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'ye, Boğazlar bölgesini ve Türkiye'ye ait Boğazönü Adaları'ndan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adalarını yeniden silahlandırma hakkı verilmiştir. Yunanistan'a göre, Lozan Boğazlar Sözleşmesi kapsamında Türkiye'ye ait silahlandırma kısıtlamalarının Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kaldırılması nedeniyle, Yunanistan'a ait Boğazönü Adaları'ndan Limni ve Semadirek adalarının da silahlandırma kısıtlamaları kaldırılmıştır. Ancak Türkiye'nin görüşü çerçevesinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hiçbir hükmü, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Yunanistan'a ait Boğazönü Adaları'nın

silahsızlandırma hükümlerini ilga etmemiştir. Dolayısıyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi halen yürürlükte olup, Yunanistan'a Boğazözü Adaları'nı silahlandırma hakkı verilmemiştir (Kut 2004: 511-512).

Yine Yunanistan, Doğu Ege Adaları'ndan Saruhan ve Menteşe Adaları'nı silahlandırmasına gerekçe olarak, bu adaların gayri askeri statüsünün düzenlendiği 1923 Lozan Barış Antlaşması ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın hükümlerinin köklü olarak değişikliğe uğradığını ve bu hükümlerin sona erdiğini savunmaktadır (Yazan 2012: 203). Ayrıca Yunanlı yazar Ph Drakidis, Lozan Barış Antlaşması ile İkinci Dünya Savaşı arasında yaşanan olaylar, savaş sonrası Birleşmiş Milletler'in kurulması, Birleşmiş Milletler Bildirisi'nin kabul edilmesi, Atlantik Şartı'nın kabul edilmesi ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olması gelişmelerini uluslararası anlamda; Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 Dostluk Antlaşması, 1933 Samimi Anlaşma Misakı ve 1934 Balkan Antantı'nı iki ülke arasındaki barışın sürekli olmasını sağlama anlamında atılan adımlar olarak görerek, gayri askeri statü hükümlerinin esaslı değişikliğe uğramasına gerekçe olarak göstermiştir (Pazarcı 1986a: 32-34). Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması'nda gayri askeri statüye ilişkin hükümlerin tahkimat ve deniz üssü kurulması haklarına getirilen bir sınırlandırma olduğunu ileri sürerek Doğu Ege Adaları'nı silahlandıracağını savunmaktadır (Yüksel, Singil 2023: 18). İtalya 1947 Paris Barış Antlaşması ile kendisine getirilen silahsızlandırılma statüsünün değiştirilmesini ve gözden geçirilmesini, antlaşmaya taraf diğer devletlere 8 Aralık 1951 tarihinde gönderdiği nota ile talep etmiştir. Taraf devletlerin çoğunluğunun olumlu yaklaşımı, NATO ve Varşova Paktı'nın kurulmasıyla İtalya için getirilen kısıtlama, etkisini yitirmiştir. Yunanistan da bu örneği dikkate sunarak, İtalya için kaldırılan silahsızlandırma statüsünün Menteşe Adaları için de uygulanması gerektiğini savunarak, 1947 Paris Barış Antlaşması'nın Menteşe Adaları için getirdiği gayri askeri statü hükümlerinin etkisini kaybettiğini ileri sürerek Menteşe Adaları'nı silahlandırmaya devam etmektedir (Pazarcı 1986a: 60-61).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin Boğazlar bölgesi, Türkiye'ye ait Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları ve Yunanistan'a ait Limni ve Semadirek adalarına gayri askeri statü getirilmiştir. 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin gayri askeri statü yükümlülüğü kaldırılmıştır. Yunanistan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin lafzında bulunmamasına rağmen kendi yorumuyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni sona erdirdiğini, bu yüzden Limni ve Semadirek adalarının da gayri statüsünün kalktığını ileri sürmektedir. Saruhan ve Menteşe Adaları ile ilgili Yunanistan, 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın Ege Adalarına getirdiği gayri askeri statü hükümlerinin köklü olarak değişikliğe uğradığını ve bu hükümlerin sona erdiğini ifade etmektedir. Yunanistan'ın gayri askeri statüyü ihlal eden davranışları ve bu savunmaları Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3-a maddesi kapsamında, 1923 Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile 1947 Paris Barış Antlaşması'nın inkarı olarak değerlendirilmektedir.

Yunanistan tarafından, antlaşmalar hukuku ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi kapsamında ihlal edilen uluslararası antlaşmaların ilgili hükümleri, 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddeleri ile 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. ve Ek VIII-D maddeleridir. Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi adaları Yunanistan'a devrederken Büyük Devletlerin kararına atıf yapılmıştır. Büyük Devletlerin Kararında Yunanistan'a devredilen adaların silahlandırılmayacağı, tahkim edilemeyeceği ve askeri amaçlarla kullanılmayacağı düzenlenmiştir. 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesinde, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddelerinde ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. ve Ek VIII-D maddelerinde yer alan Yunan adalarına getirilen gayri askeri statüyle birlikte silahtan ve askerden arındırma ifadelerinin konusu, Doğu Ege Adaları (Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları) ve bu adaların egemenlik devridir. Bu düzenlemelerin amacı ise, gerek Lozan Barış Antlaşması'nın atıf yaptığı Büyük Devletlerin Kararı, gerek Lozan Barış Konferansı'ndaki tutanaklarda yer alan ifadeler ve gerekse Paris Barış Konferansı tutanaklarından anlaşılacağı üzere, tarih boyunca çeşitli zamanlarda çatışma ve savaşlar yaşamış iki devlet (Türkiye-Yunanistan) arasındaki barış, denge ve güvenliğin sağlanmasıdır. Ancak Yunanistan tarafından gayri askeri statüdeki Doğu Ege Adaları'nın bu statüye aykırı şekilde silahlandırılması ve askerleştirilmesi, anılan hükümlerin konu ve amaçlarının ihlal edilmesine yani Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3-b maddesindeki düzenlemeye örnek teşkil etmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın 13. maddesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddeleri ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi her ne kadar tali nitelikte hükümler olarak düşünülse dahi, ilgili antlaşmalar Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra imzalandıkları için barışın sağlanması amacıyla yapılmıştır. Örneğin; Lozan Barış Antlaşması'nın 1. maddesinde, Yunanistan ve Türkiye Devletleri'ni de dahil ederek barışın kesinlikle yeniden kurulacağı ifade edilmiştir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın yeniden savaşa girmeleri ihtimali de göz önünde bulundurularak, Yunanistan'a ait Türkiye'ye yakın Doğu Ege Adaları'na gayri askeri statü getirilmiştir. Dolayısıyla gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşmaların ilgili hükümlerinin Yunanistan tarafından ihlal edilmesi, antlaşmanın konu ve amacının sağlanması bakımından merkezi nitelikte bir hüküm olduğundan dolayı, bu hükümlerin ihlali esaslı ihlal olarak kabul edilebilecektir. Ayrıca bu hükümlerin ihlali Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürebilecek nitelikte olduğu için tali hükümlerin asli nitelikte olduğunun kabul edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla gayri askeri statüdeki adaların bu statüsünün Yunanistan tarafından ihlal edilmesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3-b maddesinde düzenlenen antlaşmanın konu ve amacının gerçekleştirilmesi açısından asli nitelikteki bir hükmünün ihlal edilmesi kapsamında esaslı ihlal olarak değerlendirilmektedir.

1923 Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve 1947 Paris Barış Antlaşması'nın ilgili maddeleri ile Yunanistan'a ait Saruhan, Boğazönü ve Menteşe Adaları'na gayri askeri statü

getirilmiştir. Bu kapsamda Yunanistan'a uluslararası yükümlülük yüklenmiş ve bu adaların her türlü askeri tahkimattan uzak tutularak silahlandırılmaması ve askersizleştirilmesi gerekmektedir. Bu yükümlülük, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 12. maddeye göre, Yunanistan'a yüklenen uluslararası bir yükümlülüktür. Ancak Yunanistan, bu adaları 1950 ve 1960'lı yıllardan itibaren silahlandırmakta, adalarda askeri tahkimatlar ve tatbikatlar yapmakta, adaları askerileştirmektedir. Bu fiiller, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda 12. madde kapsamında, Yunanistan'a yüklenen ve kendisinden beklenen gayri askeri statüye uygun davranma yükümlülüğüne uygun davranmama fiilini teşkil edecektir. Dolayısıyla uluslararası hukukta devletin sorumluluğu kapsamında, bu fiiller ihlal niteliğinde kabul edilebilecektir. Ayrıca 1960'lı yıllardan itibaren günümüze değin adaların silahlandırılması Taslak 14. maddenin 2. fıkrası kapsamına girerek, Yunanistan'ın süreklilik niteliğine haiz olan fiilleri nedeniyle uluslararası yükümlülüklerinin ihlali anlamına gelecek ve fiillerin günümüze kadar süregelen olarak devam etmesi, uluslararası yükümlülüğe aykırı kaldığı tüm süreye yayılacaktır.

Yunanistan'a uluslararası antlaşmalarla yüklenen ve uluslararası bir yükümlülük olan Doğu Ege Adaları için gayri askeri statüye uyma yükümlülüğü, 1960'lı yıllardan günümüze değin farklı icrai davranışlarla ihlal edilmiştir. Örneğin; gayri askeri statüdeki adalara askeri tahkimata elverişli tesisler, pistler inşa edilmesi, devamında adalara antlaşmalara aykırı bir şekilde askeri birliklerin sevk edilmesi, savaş gemilerinin demirleyebileceği limanların inşa edilmesi ve bu gemilerin adaların limanlarında bulunması, aynı şekilde savaş uçaklarının inip kalkabileceği pistlerin inşa edilmesi ve adalara bu uçakların inip kalkması gibi fiiller, zincirleme şekilde başka ihlalleri beraberinde getirmekte ve Taslak 15. madde kapsamında, haksız fiil teşkil ederek gayri askeri statüye uyma yükümlülüğüne aykırı olan davranış tekrarları süreç halinde devam etmektedir.

Uluslararası sorumluluk hukukuna göre, devlete isnat edilebilen ve devletin uluslararası yükümlülüğünü ihlal edici icrai bir davranışı mevcutsa, devletin haksız fiili söz konusu olacaktır. Devlete isnat edilebilen ve haksız fiil niteliğindeki davranışlar o devletin organları ve kişiler ve makamlar tarafından işlenebilmektedir. Devletin organları ise yasama, yürütme ve yargı birimleri ile devletin merkezi ve yerel idare birimleridir. Aynı zamanda devletin organları bu birimlerle birlikte kişileri de kapsayacaktır. Gayri askeri statüye tabi Ege Adaları'nın, bu statüsünü ihlal edici fiiller kapsamında örneğin, adalara savaş gemilerinin, savaş uçaklarının sevk edilmesi direktifini veren Yunanistan Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının emirleri, adalarda askeri tahkimat yapılması, topçu bataryalarının konulması, adalara askeri silahların gönderilmesi, adalarda kara kuvvetlerine ait askeri birimlerin (bölük, tabur, alay, tugay vb.) oluşturulması ve tatbikat ve talimlerin yapılması direktifini veren Yunanistan Kara Kuvvetleri Komutanı'nın emirleri, bu komutanların genel amiri olan Yunanistan Genelkurmay Başkanı'nın emirleri, ayrıca Yunan Hükümeti nezdinde Yunanistan Savunma

Bakan ve Yunanistan Başbakanı'nın emir ve talimatları, Ege Adaları Yönetimi kapsamında adalarda bulunan belediye başkanları tarafından verilen, adalarda silahlı kuvvetlerin yapılması için askeri binalar, fabrikalar, tesisler, askeri limanlar, askeri havalimanı ve pistlerin kurulması talimatları ve bütün bunların yanında, bu emir ve talimatların üst norm olarak desteklenmesi amacıyla Yunan merkezi ve yerel meclislerince gerçekleştirilen yasama faaliyetleri, Yunanistan Devletinin sorumluluğunu gündeme getirebilecektir. Dolayısıyla Yunanistan'ın Ege Adaları'nın gayri askeri statüsünü ihlal eden ve bu ihlal fiillerinin gerçekleşmesinde rol oynayan devlet organları, makam ve kişilerin davranışları da uluslararası haksız fiil teşkil ederek devletin sorumluluğunun doğmasına sebep olacaktır.

Bir devletin uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için gerekli unsurlardan birisi zarardır. Ancak uluslararası haksız fiilin oluşması için zarar şartının gerçekleşmesi gerekmemektedir. Yunanistan'ın gayri askeri statüdeki adaları silahlandırma faaliyetleri her ne kadar şimdilik Türkiye'ye zarar vermediği kabul edilse bile, Yunanistan uluslararası haksız fiil işlemiş olup, uluslararası hukuka göre sorumluluğunun söz konusu olduğu değerlendirilmektedir.

Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması halen yürürlükte olup, özellikle bu sözleşmelere taraf olan devletlerin sözleşmelere bağlı olmaları ve bu antlaşmaları iyi niyetle yerine getirmeleri gerekmektedir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal, ihlalin özel bir halidir. Devletin sorumluluğunda düzenlenen zarar gören devlet tanımında, çok taraflı bir antlaşmadan kaynaklanan bir hak mevcut olup da bir devletin eylemiyle bu hak ihlal ediliyorsa ve hak o devletin lehine yaratılmış veya tesis edilmişse bu durumda hakkı ihlal edilen devlet zarar gören devlettir. Ayrıca aynı tanım içerisinde, bir antlaşma hükmünde üçüncü bir devlete yönelik bir hakkın mevcut olması ve bir devlet tarafından bu hakkın ihlal edilmesi halinde o üçüncü devlet yine zarar gören devlettir. Çok taraflı antlaşmalardan olan Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye lehine yaratılmış bir hak mevcuttur. Yani gayri askeri statü yükümlülüğünden kaynaklı olarak Türkiye'ye yakın Yunan adalarının silahtan ve askerden arındırılması kabul edilmiştir. Yunanistan tarafından Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne rağmen Saruhan ve Boğazönü adalarının silahlandırılması ve askerleştirilmesi nedeniyle Yunanistan ihlalci devlet, Türkiye ise zarar gören devlettir. Ayrıca Paris Barış Antlaşması'na taraf olmayan üçüncü devlet konumundaki Türkiye'ye bir hak tanınmış olup, Türkiye'ye yakın Menteşe Adaları'na gayri askeri statü getirilmiştir. Menteşe Adaları'nı silahlandırması ve askerleştirilmesi nedeniyle aynı şekilde Yunanistan ihlalci devlet, Türkiye zarar gören devlet konumundadır. Dolayısıyla Türkiye'nin, Lozan ve Paris Antlaşmalarındaki gayri askeri statü yükümlülüğünün Yunanistan tarafından ihlalini, esaslı ihlal kapsamında değil, ayrıyeten devletin sorumluluğu hukukundaki ihlal kapsamında değerlendirerek, Yunanistan hakkında devletin sorumluluğuna başvurabileceği düşünülmektedir.

Devletin uluslararası sorumluluğunda mağdur devlet tarafından sorumluluğa başvurulması Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesi ile paralellik göstermektedir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde antlaşmanın esaslı ihlal nedeniyle askıya alınması ve sona erdirilmesi düzenlenirken, ihlal nedeniyle devletin sorumluluğu düzenlenmemiştir. Çok taraflı bir antlaşma ile bir devlete özel yükümlülük yüklenmiş olabilir. Bu özel yükümlülüğün muhatabı olan devlet tarafından ihlal edilmesi nedeniyle, antlaşmaya taraf olan başka bir devletin hak kaybı söz konusuysa veya ihlalden özel olarak etkilenip mağdur olmuşsa, devletin sorumluluğuna başvurulabilecektir. Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması, Yunanistan'a Türkiye'ye yakın Ege Adalarının askerden ve silahtan arındırılması yükümlülüğü getirmiştir. Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile getirilen özel yükümlülüğe Yunanistan tarafından uyulmaması nedeniyle, Türkiye'nin Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesindeki düzenleme uyarınca esaslı ihlale başvurarak ihlalden özel olarak etkilenen taraf sıfatıyla, Yunanistan ile arasındaki ilişkilerde antlaşmayı kısmen veya tamamen askıya alma hakkına sahip olmanın yanında, mağdur devlet sıfatıyla Yunanistan hakkında devletin sorumluluğuna başvurma hakkına sahip olabileceği değerlendirilmektedir. Paris Barış Antlaşması ile Menteşe Adaları'nın silahtan ve askerden arındırılması özel yükümlülüğünün Yunanistan tarafından ihlalinde, Türkiye Paris Barış Antlaşması'na taraf olmadığı için Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlale başvuramayacak olup, bu ihlale karşı Yunanistan hakkında devletin sorumluluğuna başvurulabilecektir.

Yunanistan'ın gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşma hükümlerini ihlal etmesi nedeniyle, haksız fiil nedeniyle uluslararası sorumluluğu mevcut olup, onarım yükümlülüğü kapsamında da değerlendirme yapılacaktır. Uluslararası hukukta onarım şekilleri eski hale iade, tazminat ve tarziyedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna İlişkin Taslak 35. maddesinde eski hale iade düzenlenmiştir.

“Uluslararası nitelikteki bir haksız fiilin sorumlusu Devlet, ihlal meydana gelmezden önceki halin yeniden tesis edilmesi için, eski hale iadeyi gerçekleştirme yükümlülüğü altındadır; fakat eğer böyle bir eski hale iade:

a) Maddi olarak imkansız ise;

b) Orantılılık ilkesine göre tazminata nazaran, tercih edilmeye değer bir fayda getirmiyor ise uygulanmaz.” (Erkiner 2023: 181).

Yunanistan'ın gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşma hükümlerini ihlal etmesi nedeniyle onarım yükümlülüğü mevcut olup, onarım şekillerinden eski hale iade sorumluluğu kapsamında adaların yeniden askerden ve silahtan arındırılmasını sağlaması gerekmektedir.

Bir antlaşma ile getirilen yükümlülüğün ihlal edilmesi tek başına antlaşmanın geçerliliğine ve varlığına etki etmeyecektir. Dolayısıyla Yunanistan tarafından Lozan Barış Antlaşması, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ve Paris Barış Antlaşması'nın gayri askeri statü hükümlerini ihlal etmesi bu antlaşmaların geçerliliğini ve varlığını etkilemez. Bu antlaşmalar halen yürürlükte ve uygulanmaktadır. Dolayısıyla Yunanistan'ın iddialarının aksine egemenliği kendisine ait adalarda gayri askeri statüyü sürdürme ve uygulama yükümlülüğü devam etmektedir. İhlale uğrayan devlet konumundaki Türkiye'nin esaslı ihlal kapsamında Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi kapsamında esaslı ihlal nedeniyle antlaşmayı askıya alma hakkı mevcuttur. Dolayısıyla Yunanistan'ın uluslararası hukukta devletin sorumluluğu kapsamında ihlalin durdurulması, sona erdirilmesi ve ihlalin yinelenmeyeceğine dair güvence verilmesi yükümlülüklerinin olduğu değerlendirilmektedir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 73. maddesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile devletin uluslararası sorumluluğunun uygulanmasına engel olmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Yunanistan'ın gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşmaların ilgili hükümlerini ihlal etmesi karşısında Türkiye, yukarıda ifade edildiği şekilde devletin sorumluluğu yoluna gitmekle beraber Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki haklarını da kullanabilecektir.

1923 Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rejimini ve siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal ilişkilerini düzenlemiş hukuk yaratan antlaşmadır. Bunun yanında, 13. maddesiyle Yunanistan'a ait Saruhan Adaları'nın (Sakız, Sisam, Midilli ve Ahikerya adaları) silahsızlandırma ve askersizleştirilmesi düzenlemelerini de ihtiva etmektedir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi ise, Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasını, Boğazlardan serbest geçişi, Boğazlar bölgesi ve Boğazönü Adaları'nın (Limni ve Semadirek adaları) askersizleştirilmesi ve silahsızlandırılmasını hedefleyen ve Milletler Cemiyeti'nin garantisini sağlayan ve hukuk yaratan bir antlaşmadır. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi çok taraflı bir antlaşmadır. Ancak bu antlaşmaların yapılış koşulları dikkate alındığında, Türk-Yunan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, iki devletin de barış ve güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla Doğu Ege Adaları'na getirilen gayri askeri statü tamamen Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması amacıyla yöneliktir. Bu durum Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesinin atıf yaptığı Altı Büyük Devlet Kararında ve Lozan Barış Konferansı tutanaklarında yer almıştır. Bu belgeler dikkate alındığında ise, Ege Adaları'nın egemenlik devirlerinin yapılırken gayri askeri statünün de getirildiği görülmektedir. Yani Doğu Ege Adaları'na getirilen gayri askeri statü, adaların egemenliği ile bağlantılı ve birbirini tamamlar niteliktedir. Dolayısıyla çok taraflı antlaşmalardan olan Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki Saruhan ve Boğazönü Adaları'na ilişkin gayri askeri statünün bu antlaşmalara taraf olan Yunanistan tarafından ihlal edilerek silahlandırılması ve askerleştirilmesi, esaslı ihlal kapsamında antlaşmaya taraf devletlerden Türkiye'yi, ihlalden özel olarak etkilenen taraf konumuna sokmaktadır. Kanaatimizce Türkiye, bu esaslı ihlal nedeniyle, Yunanistan ile

arasındaki ilişkilerde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi uyarınca esaslı ihlale başvurma hakkına sahip olabilecektir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi gereği askıya alma hakkı kullanırken, antlaşmanın tamamen veya kısmen askıya alınması seçenekler arasındadır. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 44. maddesi, 60. maddeyi istisna tuttuğu için, 60/2-b maddeye göre antlaşmaların tamamen veya kısmen askıya alınabilmesi mümkündür. Antlaşmanın kısmen askıya alınması bazı hükümlerinin askıya alınabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla esaslı ihlale maruz kalan devlet sıfatıyla Türkiye, Yunanistan ile arasındaki ilişkilerde Lozan Barış Antlaşması'nın 12, 13 ve 16. maddelerinin, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddelerinin yürürlüğünü askıya alabileceği değerlendirilmektedir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde esaslı ihlale başvurma hakkının ne kadar süre içerisinde yapılabileceğine dair bir belirleme yapılmamıştır. Makul bir süre içerisinde esaslı ihlale başvurulabileceği ve ihlale başvurduktan sonra antlaşmanın yürürlüğünün kısmen askıya alınması hakkının kullanılabilmesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye tarafından, Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki gayri askeri statünün esaslı ihlali için antlaşmanın kısmen askıya alınması hakkına makul bir süre içerisinde başvurulması gerekmektedir.

Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki gayri askeri statüyü düzenleyen hükümlerinin Yunanistan tarafından ihlal edilmesinin Türkiye tarafından kabul edilmediği veya bu esaslı ihlale rıza göstermediği, Türkiye'nin adaların silahlandırılması nedeniyle Yunanistan'a gönderdiği notalardan ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne gönderdiği mektuplardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla antlaşmayı ihlal eden Yunanistan'a karşı Türkiye, ihlal fiillerini öğrendiği andan itibaren tepki göstermiş ve gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşmalara Yunanistan'ın uymasını talep etmiştir.

Türkiye Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlale başvurmak için sözleşmenin 65-68. maddelerinde düzenlenen usul kurallarına başvurması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65. maddesine göre, esaslı ihlalde bulunan Yunanistan'a ve Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf diğer devletlere yazılı bildirimde bulunması gerekmektedir. Bu bildirimde içeriğinde, Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Saruhan ve Boğazönü adalarının egemenliğinin silahlılandırılmak ve askersizleştirilmek şartıyla egemenliklerinin Yunanistan'a verildiği ve bu adalara gayri askeri statünün getirildiği, ancak Yunanistan'ın bu gayri askeri statüyü ihlal ettiği, antlaşmalar kapsamındaki yükümlülüklerine uymadığı, bundan dolayı Lozan Barış Antlaşması'nın ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yukarıda bahsedilen maddelerini askıya alma hakkını kullanmak istediği ve

askıya almanın sonucunda adaların egemenliğinin tartışmaya açılabileceğini içerebileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye tarafından bu bildirim yapıldığından sonra en az üç ay beklenilmesi gerekmektedir. Bu bildirimden sonra, Yunanistan ve diğer taraf devletler bildirim karşısında itirazlarını ve değerlendirmelerini ileri sürebilecektir. Herhangi bir itirazda bulunulmadığı takdirde Türkiye bildirimdeki tedbirleri alma hakkına sahip olabilecektir. Yunanistan ve diğer taraf devletler bildirimde, bildirimdeki iddialara ve önerilen tedbirlere ve bu tedbirlerin gerekçelerine karşı itiraz edebileceklerdir. Bu itirazın üç aylık süre içerisinde gerçekleşmesi halinde Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde yer alan çözüm yollarına başvurulabilecektir. Türkiye, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki esaslı ihlal ve esaslı ihlal kapsamında antlaşmayı askıya alma hakkındaki usul kurallarını uygulamanın yanında, devletin sorumluluğunda yer alan ihlal sebebiyle karşı önlem olarak antlaşmayı askıya alabilecektir. Bu durumda devletin sorumluluğu kurallarına göre hareket edebilecektir.

Türkiye tarafından Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65. maddesindeki usul kuralları yerine getirildikten sonra, madde 67'de yer alan usule göre yeniden bir beyanda bulunması gerekmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yukarıda belirttiğimiz hükümlerinin askıya alındığını öngören belgeyi Yunanistan'a ve antlaşmalara taraf diğer devletlere iletmesi gerekmektedir. Bu belgenin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı tarafından imzalanması gerekmektedir.

Yunanistan veya diğer taraf devletlerin itiraz etmeleri halinde, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesi gereği uyuşmazlık, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik, yargısal çözüm yolları veya Türkiye ve Yunanistan'ın seçecekleri başka yollarla çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda bir çözüme ulaşılamamışsa, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 66. maddesindeki çözüm kapsamında Türkiye ve Yunanistan tarafından yazılı bir dilekçe ile Uluslararası Adalet Divanı'na veya hakeme başvurulması da mümkündür. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir talepte bulunarak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ekinde yer alan usule başvurabilecektir. Bu usule başvurulduğunda, uzlaştırma komisyonu kurulacaktır. Komisyon uyuşmazlığı değerlendirerek tarafların iddialarını ve itirazlarını inceleyip, uyuşmazlığın dostane bir çözüme kavuşturulması amacıyla taraflara önerilerde bulunabilecektir. Aynı zamanda komisyon bir rapor hazırlayacak ve raporu Genel Sekretere iletacaktır. Ancak hazırlanan rapor ve değerlendirmeler tavsiye niteliğinde olup Türkiye ve Yunanistan açısından bağlayıcı olmayacaktır.

Türkiye tarafından esaslı ihlale başvurularak Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin yürürlüğü askıya alındığı takdirde, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 72. maddesi gereği, askıya alma süresince Yunanistan ile olan karşılıklı ilişkilerde

Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin ilgili hükümlerini ifa etme yükümlüğü ortadan kalkacaktır. Yine 72. madde gereği, Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin askıya alınmayan hükümlerinin uygulanmasına devam edilecektir.

SONUÇ

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlardan birisi de Yunanistan'ın egemenliği altında bulunan Doğu Ege Adaları'nın gayri askeri statüsünün ihlalidir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin düzelmemesine iki ülke arasında yaşanan güvensizlik neden olmaktadır. Yunanistan bağımsızlığını Osmanlı Devleti'nden kazanmış bir devlettir. Dolayısıyla tarih boyunca Türk-Yunan mücadelesi hep sürmüştür. Yunanistan, bağımsızlığını kazanmasından itibaren, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlardan itibaren, Anadolu'da yaşanan Türk-Yunan Kurtuluş Savaşı'na kadar sahip olduğu egemenlik sahasını genişletmiştir. Ege Denizi ve adalarında Anadolu'daki ilk Türk Beyliklerinden başlayıp Osmanlı Devleti ile devam eden Türk hakimiyeti, zaman içerisinde Yunan hakimiyetine yerini bırakmıştır. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanana kadar Ege Adaları üzerinde egemenliğini devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde kurulan Yunanistan'ın bağımsızlığı İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından desteklenmiş, Yunanistan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Büyük Yunanistan idealini gerçekleştirmek için genişleme politikaları yürütmüştür. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad Adaları'nın egemenliği kendisine geçmiştir. Trablusgarp Savaşı ile birlikte, Menteşe Adaları İtalya'nın işgaline uğramıştır. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla diğer adalar, Boğazönü ve Saruhan adaları da Yunan işgaline uğramıştır. Ege Adaları'nın egemenlikleri ve hukuki statülerini belirleyen antlaşmalar, 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Barış Antlaşması, 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması, 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması, 13 Şubat 1914 tarihinde Yunanistan Hükümeti'ne tebliğ edilen Altı Büyük Devlet Kararı, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'dır.

Londra Antlaşması'nın 5. maddesi ve Atina Antlaşması'nın 15. maddesi ile, Ege Denizi üzerinde yer alan Girit Adası dışındaki tüm Osmanlı adalarının egemenliklerinin tayin yetkisi Altı Büyük Devlete bırakılmıştır. 13 Şubat 1914 tarihinde Yunanistan Hükümeti'ne tebliğ edilen Altı Büyük Devlet Kararı ile, Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi kabul edilen Gökçeada, Bozcaada ve Meis Adası dışındaki Yunan işgali altında bulunan tüm Ege Adaları'nın egemenliği "silahsızlandırılması şartıyla" Yunanistan'a verilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesiyle, Türkiye tarafından Yunanistan'a devredilen ve Türkiye'nin egemenliğinde kalan adalar düzenlenmiştir. Altı Büyük Devlet Kararına da atıfta bulunan maddeyle Semadirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya adaları ile Altı Büyük Devlet Kararıyla devredilen adalar, askeri amaçla kullanılmamaları, tahkim edilmemeleri ve silahlandırılmamaları

şartıyla Yunanistan'a devredilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesiyle, Menteşe Adaları ve Meis Adası, İtalya'ya devredilmiştir.

İtalya İkinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesiyle, Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesiyle egemenlik sahibi olduğu Menteşe Adaları ve Meis Adası'nın egemenliğini Yunanistan'a devretmiştir. Aynı sözleşme gereği, Yunanistan'a bu adalarda da gayri askeri statüyü sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Doğu Ege Adaları'nın gayri askeri statüsünü ortaya koyan uluslararası antlaşmalar halen yürürlüktedir. 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması, gayri askeri statüyü düzenleyen antlaşmaların köklü değişikliğe uğraması, Türkiye'nin Ege Ordusu'nu kurmasının adalar için tehdit oluşturması ile Yunanistan'ın meşru müdafaa hakkının doğması ve Türkiye'nin Paris Barış Antlaşması'na taraf olmaması gibi Yunan iddia ve tezleri, gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nın bu yükümlülüğünün ihlal edilmesine sebep oluşturmayacaktır. Buna karşılık Yunanistan, 1960'lı yıllardan beri, adaların silah ve askerden arındırılmış statülerini ihlal etmekte ve adaları silahlandırmaktadır.

Çalışmanın amacı, gayri askeri statüdeki Ege Adaları'nın bu statülerini düzenleyen antlaşma hükümlerinin Yunanistan tarafından ihlal edilmesi sorununun, antlaşmalar hukukunda yer alan 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal kapsamında incelenmesidir.

Uluslararası hukukun asli kaynaklarından birinin uluslararası antlaşmalar olması nedeniyle, bir antlaşmanın taraflarından birisince ihlal edilmesi, bazı hukuki sonuçlar doğuracaktır. İhlalci devlet, öncelikle uluslararası hukuk açısından devletin sorumluluğu kapsamında ihlalin sona erdirilmesi, ihlalin ortaya çıkardığı zararın tazmin edilmesi gibi sonuçlarla karşı karşıya kalacaktır. Bunun yanında ihlale uğrayan devletin de antlaşmalar hukukunda yer alan esaslı ihlale başvurma hakkı söz konusu olacaktır. Uluslararası Hukuk Komiyonu'nun çalışmaları ile antlaşmalar hukuku kodifiye edilmiştir. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması düzenlenmiştir. Sözleşmenin 60/3. maddesi esaslı ihlalin tanımını yapmıştır. Bir antlaşmanın taraflarından birisince, inkar edilmesi veya antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi açısından asli nitelikte bir hükmünün ihlal edilmesi antlaşmanın esaslı ihlali anlamına gelecektir. Esaslı ihlal, ihlalin özel bir biçimidir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan düzenlemeler, devletin sorumluluğuyla ilgili hukukun varlığını etkilememiştir. Dolayısıyla ihlale dair genel hükümler, devletin sorumluluğu kapsamında çözümlenecektir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinin getirdiği hak esaslı ihlale başvurulmasıdır. İhlale uğrayan devlet, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile birlikte devletin sorumluluğuna da başvurma hakkına sahiptir.

60. madde, antlaşmanın esaslı ihlal edilmesi nedeniyle ihlale maruz kalan tarafa, antlaşmayı sona erdirmeye veya yürürlüğünü askıya alma hakkı vermiştir. Bu hak aynı zamanda uluslararası örf ve adet hukuku olarak kabul edilmiştir. İki taraflı antlaşmalarda ihlale uğrayan taraf, antlaşmayı kısmen veya tamamen yürürlüğünü askıya alma veya antlaşmayı sona erdirmeye hakkına sahiptir. Çok taraflı antlaşmalarda ise, ihlalci devlet dışındaki diğer taraflar, ihlalci devlet ile aralarındaki antlaşmayı sona erdirmeye veya askıya alma hakkına sahiptir. Ayrıca tarafların antlaşmayı tamamen ortadan kaldırabilme hakları da vardır. Yine 60. madde, çok taraflı antlaşmaların esaslı ihlali sebebiyle, ihlalden özel olarak etkilenen tarafa antlaşmayı ihlalci devlet ile aralarındaki ilişkilerde kısmen veya tamamen askıya alma hakkı vermektedir.

Uluslararası hukukta devletin sorumluluğu kurallarında yer alan hukuka aykırılık hallerini ortadan kaldıran sebepler, rıza, meşru müdafaa, karşı önlem, mücbir sebep, zaruret hali ve zorunluluk halleri devletin ihlal eyleminin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller nedeniyle, esaslı ihlal teşkil edebilecek bir devlet eylemi söz konusuysa, antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması hakları gündeme gelmeyecektir. Ayrıca devlet, madde 60'daki antlaşmayı askıya alma veya sona erdirmeye hakkını kullanırken orantılılık ilkesine de riayet etmelidir. İhlale uğrayan devlet, sona erdirmeye veya askıya alma haklarını makul süre içerisinde kullanması gerekmektedir. İhlale uğrayan devlet, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 45. maddesine göre, ihlal fiillerini öğrendikten sonra, antlaşmanın yürürlükte olduğunu, geçerli olduğunu veya işlerliğinin devam ettiğini açıkça kabul ederse veya gösterdiği davranışlar ile zımnen rıza gösterdiği kabul edilirse, esaslı ihlal nedeniyle antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması haklarını kullanamayacaktır. İhlale uğrayan devlet, esaslı ihlali oluşturan fiillere kendi fiilleri ile sebep olmuşsa yine antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması haklarını kullanamayacaktır.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan usul kuralları gereği, esaslı ihlal kapsamında 60. maddedeki haklarını kullanmak isteyen tarafın, bu isteğini gerekçesiyle birlikte ilgili taraf veya taraflara bildirmesi gerekmektedir. Bu bildirim sona erdirmeye veya askıya alma işlemi değildir. Bu bildirim ilgili taraflara ulaşmasıyla birlikte, en az üç aylık itiraz süresi başlamış olacaktır. Üç ay içerisinde, bildirim alan taraflar itiraz etmezlerse, artık antlaşmayı sona erdirmeye veya askıya alma niyetinde olan taraf, hakkını kullanabilecektir. Ancak taraflar itiraz ederlerse, antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması ile ilgili uyuşmazlık çıkmış olacaktır. Uyuşmazlığın çözümünde zorunlu yargı söz konusu değildir. Öncelikle Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde düzenlenen çözüm yollarına başvurulacaktır. Bu düzenlemedeki çözüm yollarından bir sonuç alınamazsa, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin koordinatörlüğünde, tarafların temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon kurulacaktır. Komisyonun tarafların uzlaştırılması amacıyla önerilerde bulunan bir yapısı vardır.

Zorunlu yargı merci değildir. Taraflar, komisyonun önerilerini dikkate alıp almamakta serbesttir. Nihai olarak çözümün sağlanması yine tarafların iradeleriyle sağlanacaktır.

Bir antlaşmanın sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması ile, antlaşma ile getirilen başka hak ve yükümlülüklerin varlığı etkilenmez. Bir antlaşma ile getirilen hak ve yükümlülükler, başka bir antlaşmada veya uluslararası örf ve adet hukukunda da yer almışsa, antlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınması bu hak ve yükümlülüklerin bağlayıcılığını etkilemez. Bir antlaşmanın sona erdirilmesi, sona erdirilmeden itibaren taraflar açısından o antlaşmanın artık hak ve yükümlülük doğurmayacağı anlamına gelecektir. Antlaşmanın askıya alınması, antlaşmada yer alan yükümlülüklerin tarafları bağlayıcılığı açısından sona erdirme ile aynı sonucu doğurmaktadır. Askıya alma ile birlikte yeni hak ve yükümlülükler söz konusu olmayacak, daha önceden var olan hak ve yükümlülükler varlığını devam ettirecektir. Taraflar, askıya almadan sonra antlaşmanın yeniden yürürlüğe gireceğini dikkate alarak, antlaşmanın yeniden yürürlüğe girmesini engelleyecek fiillerden kaçınmaları gerekmektedir.

Yunanistan'ın Lozan ve Paris Barış Antlaşması ile egemenliklerini devraldığı adaların gayri askeri statüsünü ısrarla ihlal etmesi, bu antlaşmaların gayri askeri statüyü düzenleyen hükümlerinin Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesine göre esaslı ihlal olarak kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Paris Barış Antlaşması'nın, Menteşe Adaları'nın gayri askeri statüsünü düzenleyen hükümlerin Yunanistan tarafından ihlali karşısında Türkiye, uluslararası hukukta devletin sorumluluğu kapsamında Yunanistan'ın sorumluluğuna gidebilecektir. Ancak özellikle Saruhan ve Boğazönü adalarının gayri askeri statüsü 1914 yılına ait Altı Büyük Devlet Kararını teyit edecek şekilde Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde düzenlendiği için, bu adaların gayri askeri statüsünün ihlali, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60. maddesinde düzenlenen esaslı ihlal olarak değerlendirilebilecektir. Yunanistan'ın eylemleri, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/3 maddesindeki esaslı ihlal tanımına uymaktadır. Ayrıca Türkiye, çok taraflı antlaşmalardan olan Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin ihlal edilmesi nedeniyle ihlalden özel olarak etkilenen taraftır. Dolayısıyla Türkiye, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/2-b maddesi gereği, Yunanistan ile aralarındaki ilişkiler bakımından Lozan Barış Antlaşması'nın 12, 13 ve 16. maddeleri ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ve 6. maddelerinin yürürlüğünü askıya alma hakkına sahip olacağı değerlendirilmiştir. Türkiye bu esaslı ihlale başvurduğunda, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki usul kuralları ile hareket etmesi gerekmektedir. Gayri askeri statüdeki Ege Adalarının silahlandırılması sorununun uluslararası hukuk bağlamında çözülebilmesi için, antlaşmalar hukukunda yer alan esaslı ihlale başvurma hakkının kullanılmasının, diğer çözüm yollarına alternatif olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acer, Y., Kaya, İ. (2015), *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı* (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aust, A. (2000), *Modern Treaty Law and Practice* (1. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.
- Başeren, S.H., Kurumahmut A. (2003), *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK).
- Başeren, S.H. (2006), *Ege Sorunları* (2. Baskı), Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Bilge, A.S. (1996), *Ankara-Atina-Lefkoşe Üçgeni* (1. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Bilge, A.S. (2000), *Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000* (1. Baskı), Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Caşın, M.H. (2020), *Uluslararası Andlaşmalar Hukuku* (1. Baskı), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Çomak, H. (1996), *Ege Adaları*, İstanbul: Deniz Harp Okulu Yayınları.
- Elagab, O.Y. (1988), *The Legality of Non-Forcible Counter-Measures in International Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Erim, N. (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt: 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Erinç, S., Yücel, T. (1988), *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erkiner, H.H. (2023), *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu* (2. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ertürk, Y. (2007), *Adalar (Ege) Denizinde Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Giegerich, T. (2018), "Article 60", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1095-1125.
- Gomaa, M.M. (1996), *Suspension or Termination of Treaties on Grounds of Breach*, Lahey, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers.

- Gözenç, S. (1985), *Avrupa Ülkeler Coğrafyası I Akdeniz Avrupası ve Balkan Ülkeleri* (2. Baskı), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Gündüz, A. (1985), *Limni Adası'nın Hukuki Statüsü Üzerinde Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, İstanbul: Otağ Yayınevi.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1995), *Ege Denizi ve Ege Adaları*, Harp Akademileri Basımevi: İstanbul.
- Hayta, N. (2006), *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hayta, N. (2008), *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912- 11 Ağustos 1913)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Jennings, R., Watts, A. (Ed.) (1996), *Oppenheim's International Law Volume 1 Parts 2 To 4*, Londra ve New York: Longman.
- Kaya, İ. (2016), *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler* (3. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kohen, M.G., Heathcote, S. (2011), "1969 Vienna Convention Article 45", Corten, O., Klein, P. (Ed.), *The Vienna Conventions on the Law of Treaties – A Commentary*, Cilt:2, Oxford: Oxford University Press: 1064-1086.
- Krieger, H. (2018a), "Article 65", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1211-1232.
- Krieger, H. (2018b), "Annex to Article 66", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1243-1251.
- Krieger, H. (2018c), "Article 67", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1253-1258.
- Kurumahmut A. (1998), "Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı", Kurumahmut, A. (Ed.), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1-32.
- Kut, Ş. (2004), "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", Sönmezoğlu, F. (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınevi: 507-525.
- Küçük, C. (1998), "Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi", Kurumahmut, A. (Ed.), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 33-80.
- Linderfalk, U. (2007), *On the Interpretation of Treaties*, Dordrecht: Springer.
- Mansel, A.M. (1999), *Ege ve Yunan Tarihi* (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- McNair, L. (1961), *The Law of Treaties*, Oxford: Clarendon Press.
- Meray, S.L. (2018a), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Takım I Cilt 1 Kitap 1*, (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Meray, S.L. (2018b), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Takım I Cilt 1 Kitap 2*, (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Meray, S.L. (2018c), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Takım I Cilt 4*, (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Meray, S.L. (2018d), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Takım II Cilt 1 Kitap 1*, (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Meray, S.L. (2018e), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Takım II Cilt 2*, (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (1986a), *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2015), *Uluslararası Hukuk* (14. Baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.
- Prost, M. (2011), “1969 Vienna Convention Article 65”, Corten, O., Klein, P. (Ed.), *The Vienna Conventions on the Law of Treaties – A Commentary*, Cilt:2, Oxford: Oxford University Press: 1481-1508.
- Rosenne, S. (1970), *The Law of Treaties: A Guide to the Legislative History of the Vienne Convention*, Dobbs Ferry: Oceana Publications.
- Rosenne, S. (2007), *Essays on International Law and Practice*, Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Shaw, M.N. (2018), *Uluslararası Hukuk* (8. Baskı), (Çev. İ. Kaya, Y. Acer, T. Demirtepe, G.E. Şimşek), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Simma, B., Tams C.J. (2020), “Reacting against Treaty Breaches”, Duncan, H. (Ed.), *The Oxford Guide to Treaties*, Oxford: Oxford University Press: 568-594.
- Simma, B., Tams C.J. (2011), “1969 Vienna Convention Article 60”, Corten, O., Klein, P. (Ed.), *The Vienna Conventions on the Law of Treaties – A Commentary*, Cilt:2, Oxford: Oxford University Press: 1351-1378.
- Sinha, B.P. (1966), *Unilateral Denunciation of Treaty Because of Prior Violations of Obligations by Other Party*, Lahey: Martinus Nijhoff.

- Sur, M. (2019), *Uluslararası Hukukun Esasları* (13. Baskı), İstanbul: Beta Yayınevi.
- Turan, Ş. (1990), *Türkiye-İtalya İlişkileri-I* (1. Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Toluner, S. (1987), *Limni Adası'nın Hukuki Statüsü ve Montreux Boğazlar Konvansiyonu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi.
- Uzun, E. (2013), *Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Uzun, E. (2019), *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri* (1. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1995), *Osmanlı Tarihi II. Cilt* (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Villiger, M.E. (2009), *Commentary on the 1969 Vienna Convention*, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Villiger, M.E. (2011), "The 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties – 40 Years", *Recueil des Cours* 2009, Volume 344, Académie de Droit International, Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers: 9-192.
- von der Decken, K., (2018a), "Article 44", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 813-823.
- von der Decken, K., (2018b), "Article 45", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 825-833.
- Wittich, S. (2018a), "Article 70", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1283-1300.
- Wittich, S. (2018b), "Article 72", Dörr, O., Schmalenbach, K. (Ed.), *Vienna Convention on the Law of Treaties*, Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag: 1319-1327.
- Yaycı, C. (2020), *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevaplarla*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

E-kitap

- Yaycı, C. (2022), *Mavi Vatan "Bir Harita ve Bir Doktrin Kitabı" Türkiye'nin Denizlerdeki Misak-ı Milli'si*.

doi: 10.26650/B/SS25.2022.01

Makaleler

- Ak, G. (2014), “Ege’deki Hayalet: Türk-Yunan Deniz Sınırı, Durum ve Etkiler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10/20: 255-288.
- Akkutay A.İ. (2018), “Askeri Üst Uçuşlar İle Sahil Güvenlik Gemilerinin Faliyetlerinin Gayri Askeri Statüdeki Ege Adaları Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 134: 639-672.
- Aksu, F. (2005), “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye: AB Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçenekleri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3/5: 261-286.
- Chinkin C. (1982), “Non-performance of International Agreements”, *Texas International Law Journal*, 17: 387-432.
- Crnic-Grotic, V. (1997), “Object and Purpose of Treaties in the Vienna Convention on the Law of Treaties”, *Asian Yearbook of International Law*, 7:141-174.
- Çelikkol, A.O., Karabel, S. (2017), “Türkiye – Yunanistan İlişkileri ve Denizden Kaynaklanan Uluslararası Sorunlar”, *Bilge Strateji*, 9/16: 13-31.
- Demir, İ. (2018), “Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin Feshi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 136: 327-358.
- Doğru, S. (2014), “Türk Boğazları’nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/2: 123-169.
- Erman, A. (2021), “Yunan Kaynaklarına Göre Tepedelenli Ali Paşa ve Yönetimindeki Yunanlar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34: 329-351.
- Garner, J.W., Jobst III, V. (1935), “The Unilateral Denunciation of Treaties by One Party Because of Alleged Non-Performance by Another Party or Parties”, *The American Journal of International Law*, 29/4: 569-585.
- Gülçür, A. (2022), “Doğu Ege Adalarının Egemenliği Sorunu ve Askerden Arındırılmış Olmaları Statüsünün Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2: 1483-1514.
- Günay, N. (2005), “Filik-i Eteryay Cemiyeti”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1: 263-287.
- Hayta, N. (1994), “Rodos ile 12 Ada’nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5: 131-144.

- Hayta, N. (1996), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/36: 817-847.
- Lissitzyn, O. (1962), “Efforts to Codify or Restate the Law of Treaties”, *Columbia Law Review*, 62/7: 1166-1205.
- Mengeş, Y. (2017), “İkinci Dünya Savaşı’nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34: 279-318.
- Meray, S.L. (1954), “Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Altı Yılı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 9/4: 171-202.
- Özlu, H. (2012), “Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları’nda Ege Adaları’nın İşgali Süreci”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/25: 9-32.
- Özman, M.A. (1988), “Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43/3: 197-206.
- Sinclair, I.M. (1970), “Vienna Conference on the Law of Treaties”, *The International and Comparative Law Quarterly*, 19/1: 47-69.
- Turan, Ş. (1951), “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/1-2: 111-151.
- Turan, Ş. (1965), “Rodos ve 12 Ada’nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, *Belleken Dergisi*, 29/113: 77-120.
- Yazan, Y. (2012), “Türk-Yunan Ege Denizi Sorunlarının Avrupa Birliği Komisyonunun ve Parlamentosunun Bakış Açıları Çerçevesinde İncelenmesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/1: 191-218.
- Yüksel, C., Singil, N. (2023), “Uluslararası Hukukta Gayri Askeri Statü ve Doğu Ege Adaları’nın Askerileştirilmesi Sorunu”, *Public and Private International Law Bulletin, Advanced online publication*. <https://doi.org/10.26650/ppil.2023.43.1.1204391>.

Tebliğ

- Pazarcı, H. (1986b), “Lozan Antlaşmasından 1974’e Kadar Ege’ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan’ın Ege Politikası”, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (Ed.), *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)*, Ankara: Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler: 19-34.

Tezler

- Birol, R.İ. (2002), Ege’de Mevcut Ada, Adacık ve Kayalıklara İlişkin Hukuki Gelişmelerin Tarihi Süreç İçinde Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çamyamaç, A. (2004), Uluslararası Deniz Hukukunda Adaların Durumu, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirhan, H. (2013), İngiltere’nin Balkan Politikası ve Yunanistan, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, B.G. (2004), Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan Aliyazıcıoğlu, Z. (2016), Jakob Philipp Fallmerayer’in Seçme Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi, Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kamacı, K.E. (2006), Türkiye İle Yunanistan Arasında Ege Denizi’nde Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Sorunların Türkiye’nin AB’ne Giriş Sürecine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Kamalov, R. (2007), Ege Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karğın, Ş. (2010), Ege Adaları’nın Hukuksal Statüsü Ege Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, F. (2018), Günümüz Türk-Yunan İlişkilerinde Tarihi Boyutları İle Temel Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ansiklopedi

- Avcı, C. (2008), “Rum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35: 222-225.
- Balta, E. (2009), “Sisam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 273-274.
- Bostan, İ. (1992), “Baltaoğlu Süleyman Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 41.
- Bostan, İ. (2009), “Saruca Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 168-169.
- Emecen, F. (2010), “Süleyman I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 62-74.
- Hacısalihioğlu, M. (2013), “Yunanistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 586-595.

- İlgürel, M. (1993), “Çaka Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8: 186-188.
- İnalçık, H. (2003a), “Mehmed I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28: 391-394.
- İnalçık, H. (2003b), “Mehmed II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28: 395-407.
- Kafesoğlu, İ. (1989), “Alparslan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 526-530.
- Kiel, M. (2005), “Midilli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 11-13.
- Kiel, M. (2008), “Rodos”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35: 155-158.
- Küçük, C. (2007), “Oniki Ada”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 353-355.
- Küçük, C. (2020), “Misâk-ı Millî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 173-175.
- Örenç, A.F. (2009), “Sakız Adası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 6-8.
- Örenç, A.F. (2013), “Yedi Ada Cumhuriyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 384-387.
- Şakiroğlu, M.H. (1993), “Cezayir-i Bahr-i Sefid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7: 500-501.
- Tukin, C. (1996), “Girit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14: 85-93.

E-Gazete

- Yeni Şafak (2022, 3 Ekim), “23 ada Amerikan silahıyla dolu: İkinci sırada Almanlar var” *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/23-ada-amerikan-silahiyla-dolu-ikinci-sirada-almanlar-var-3861894> (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Web Sayfaları

- Acer, Y. (2022, 1 Mart), “Doğu Ege Adalarının Silahlandırılması ve Egemenlik Tartışması: Türkiye İçin Yeni Bir Hukuki Yol”. <https://kriterdergi.com/dosya-savunma-ve-guvenlik/dogu-ege-adalarinin-silahlandirilmesi-ve-egemenlik-tartismasi-turkiye-icin-yeni-bir-hukuki-yol> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).
- Anadolu sahilleri ile Meis Adası arasındaki ada ve adacıkların ve Bodrum Körfezi karşısındaki adanın ciheti aidiyeti hakkında İtalya Hükümeti ile imzalanan sözleşme, 25 Ocak 1933 tarihli Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2313.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2023)
- Antlaşmalar Hakkında Havana Sözleşmesi, Appendix 1. Convention on Treaties, The American Journal of International Law, Volume 29, Supplement: Research in International Law, 1935, <https://www.jstor.org/stable/2213703> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Ballı, A., Yıldız, A. (2022, 22 Haziran), “Keçi Adası'ndaki Yunan askerleri ve adaya yerleştirilen ağır silahlar görüntüledi”. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/keci-adasindaki-yunan-askerleri-ve-adaya-yerlestirilen-agir-silahlar-goruntulendi/2619591> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, https://turkiye.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023)

BM Genel Kurulu, General Assembly resolution 2166 (XXI) (International conference of plenipotentiaries on the law of treaties), 5 Aralık 1966, A/6516, United Nations Digital Library, https://digitallibrary.un.org/record/756393/files/A_6516-EN.pdf?ln=en adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename: T.C. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1936, Sayı: 3374, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3374.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

CONVENTION RELATING TO THE NON-FORTIFICATION AND NEUTRALISATION OF THE AALAND ISLANDS, SIGNED AT GENEVA, OCTOBER 20, 1921, <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2526&context=ils> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023)

Draft Articles on the Law of Treaties, Report of the of the International Law Commission on the work of its Eighteenth Session, 4 May – 19 July 1966, Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 9 (A/6309/Rev.1), A/CN.4/191, YILC, 1966, Vol. II, (Antlaşmalar hukuku nihai taslak maddeleri), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_1_1966.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice, S.G., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/130, Yearbook of the International Law Commission, 1960, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624913/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice, S.G., Birinci Rapor, Document A/CN.4/101, Yearbook of the International Law Commission, 1956, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624951/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice, S.G., Dördüncü Rapor, Document A/CN.4/120, Yearbook of the International Law Commission, 1959, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624920/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice, S.G., İkinci Rapor, Document A/CN.4/107, Yearbook of the International Law Commission, 1957, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624944/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Fitzmaurice, S.G., Üçüncü Rapor, Document A/CN.4/115, Yearbook of the International Law Commission, 1958, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624937/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Güçyetmez, F. (2018), “Ege Denizi’nin Paylaşımı ve Güvenlik Sorunu”. https://www.academia.edu/35977061/Ege_Denizinin_Payla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1_ve_G%C3%BCvenlik_Sorunu adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme, T.C. Resmi Gazete, 3 Mayıs 1997, Sayı: 22978 (Mükerrer), https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22978_1.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023)

Nikaragua’da ve Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetlerle İlgili Dava, Nikaragua – Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Adalet Divanı, 1986, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023)

Özer, S. (2022, 26 Eylül), “Yunanistan’dan Adalara hukuka aykırı zırhlı araç sevkiyatı”. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yunanistandan-adalara-hukuka-aykiri-zirhli-arac-sevkiyat/2694087> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

Research in International Law – III. Law of Treaties, The American Journal of International Law, Volume 29, Supplement: Research in International Law, 1935, <https://www.jstor.org/stable/i312472> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020), “12 Eylül - 20 Ekim 2020 tarihleri arasında Yunanistan'ın gerginliği artırıcı eylemleri (Güncel Versiyon)”. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/denizcilik/Yunanistan_in-12-Eylul-2020-tarihinden-

itibaren-Dogu-Akdeniz-ve-Ege-Denizi-nde-Gerginligi-Artirici-Adimlari.pdf adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 12, İçtima: 1, 81. İnikat, 31 Temmuz 1936,
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c012/tbmm05012081.pdf>
adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Treaties and Conventions Signed at the Sixth International Conference of American States, Habana,
Cuba, January 16 – February 20, 1928, Pan American Union, Law and Treaty Series No.34,
1950, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32437121595330&seq=33> adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Treaties and Conventions Signed at the Sixth International Conference of American States, Habana,
Cuba, January 16 – February 20, 1928, Pan American Union, Law and Treaty Series No.34,
1950, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32437121595330&seq=32> adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İtalya Hükümeti Kraliyesi arasında tahkimname,
<http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80174> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2023)

Türkiye-İtalya Arasında Adalarla İlgili Olarak İmza Olunan Tahkimnamesi,
<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?883> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2023)

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü,
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023)

Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın Türkiye ve İtalya hakkında vermiş olduğu karar,
<http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?81862> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2023)

Uluslararası Hukuk Komisyonu 709. Toplantı, A/CN.4/SER.A/1963,
https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v1.pdf adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Uluslararası Hukuk Komisyonu, A/CN.4/SER.A/1966,
https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v1_p1.pdf adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Antlaşmalar Hukukuna İlişkin Taslak Maddeler,
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf adresinden
alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Document A/51/10, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun kırk sekizinci oturum çalışmaları hakkında Genel Kurul'a sunduğu rapor, Yearbook of the International Law Commission, 1996, Volume II, Part Two, https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1996_v2_p2.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023)

United Nation General Assembly Security Council (2021a, 14 Temmuz), “Letter dated 13 July 2021 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General”. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/191/06/PDF/N2119106.pdf?OpenElement> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

United Nation General Assembly Security Council (2021b, 28 Temmuz), “Letter dated 27 July 2021 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations addressed to the Secretary-General”. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/209/60/PDF/N2120960.pdf?OpenElement> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

United Nation General Assembly Security Council (2021c, 5 Ekim), “Letter dated 30 September 2021 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General”. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/275/89/PDF/N2127589.pdf?OpenElement> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

United Nations - Treaty Series Volume 49, Annex XIII- Definitions, Definition Of The Terms “Demilitarisation” And “Demilitarised”, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023)

United Nations - Treaty Series Volume 49, Section V- Greece (Special Clause), Article 14, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023)

United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session – Vienna, 26 March-24 May 1968, Official Records, New York: United Nations, 1969, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_1.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

- United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session – Vienna, 9 April-22 May 1969, Official Records, New York: United Nations, 1970, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_2.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., Altıncı Rapor, Document A/CN.4/186, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., Beşinci Rapor, Document A/CN.4/183, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624852/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., Birinci Rapor, Document A/CN.4/144, Yearbook of the International Law Commission, 1962, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624890/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., Dördüncü Rapor, Document A/CN.4/177, Yearbook of the International Law Commission, 1965, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624869/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., İkinci Rapor, Document A/CN.4/156, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624883/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Waldock, S.H., Üçüncü Rapor, Document A/CN.4/167, Yearbook of the International Law Commission, 1964, Volume II, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213624876/read> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)
- Yarı kapalı deniz kavramı, 1982 BMDHS'nin 122. maddesi, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part9.htm adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023)